

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**KUR'ÂN'DA "HÜSN" KAVRAMI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Havva YILDIRIM

BURSA 2007

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**KUR'ÂN'DA "HÜSN" KAVRAMI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Havva YILDIRIM

**DANIŞMAN
YARD. DOÇ. DR. MUSTAFA BİLGİN**

BURSA 2007

TEZ ONAY SAYFASI

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Anabilim/Anasanat
Dalı, Bilim Dalı'nda
.....numaralı'nın
hazırladığı “.....”
.....”
konulu (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı,/...../ 20.... günü -saatleri
arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının
.....(başarılı/başarısız) olduğuna(oybirliği/oy
çokluğu) ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye (Tez Danışmanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Ana Bilim Dalı Başkanı
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

...../...../ 20.....

Enstitü Müdürü
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖZET

Yazar : Havva Yıldırım
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı : Tefsir
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XIII + 253
Mezuniyet Tarihi : / / 2007
Tez Danışman(lar)ı : Yard. Doç. Dr. Mustafa BİLGİN

KUR'ÂN'DA "HÜSN" KAVRAMI

"Hüsn" kelimesi sözlükte "güzel olmak, iyi olmak" anlamına gelir. Hoşa giden, tatmin eden, göze hoş gelen, hayranlık uyandıran anlamında da "hüsn" kelimesi kullanılır. İnsan vücudundaki organların birbirine uyum ve oranına, yaratılışındaki düzgünlüğe, yüzündeki güzelliğe ve insanın diğer özelliklerinden göze hoş gelen şeylere "güzel" denir.

İnsanda var olan güzellik duygusundan dolayı, tarihte bütün toplumlar estetik ile yakından ilgilenmiştir. Bu durum, felsefede, estetik adında bir disiplinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İslâm da estetik karşısında kendi perspektifini oluşturmuştur. Gerek Kur'ân-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamberin hayatında güzelliğin önemine dair pek çok örnek görebiliriz.

Kendisine rağbet edilen güzellik anlamına gelen hüsn, Kur'ân-ı Kerim'de hem ahlakî güzellik hem de insan hislerine hitap eden estetik güzellik için kullanılır. Kur'ân-ı Kerim'de insanın yaratılışından, dinî, ahlakî ve sosyal hayatına kadar her türlü hareket, tutum, davranış ve düşünceleri bu kavramla değerlendirilmektedir. Bu kökten türeyen "hasene" isim olarak geçtiği yerlerde, insana isabet eden nimet dolayısıyla sevindiği her şeydir. "Hasene" ve çoğulu "hasenât" bu anlamda nimet, rızık, bolluk, refah, mutluluk, galibiyet gibi anlamlara gelmektedir. Bazen de, sonuç itibarıyla belâ ve musibetler de güzellik ile vasıflanmıştır. Yine bu kökten türeyen "ihşan" kelimesi, başkalarına maddî ve manevî iyilik etmek, iyi davranmak anlamına geldiği gibi, bir şeyi bir fiili en iyi, en mükemmel şekilde yapmak anlamına da gelir. İnsana, önce Allah ve Rasûlüne itaat etmesi, sonra da anne – babasına, akrabaya, yoksullara, yetimlere ve yakınlık sırasına göre diğer insanlara maddî ve manevî olarak iyi davranması, iyilikte bulunması emredilmiştir.

İnsanlar yaptıkları fiillere nisbet edildiklerinden Allah Teâlâ, ihşân sahiplerini muhsin olarak nitelendirmiştir. Kur'ân'da tanımlanan "Güzel davrananlar"ın kapsamına, başta Peygamberler olmak üzere, imân eden, ihlâslı olan, Allah yolunda malı ve canıyla mücadele eden, fakire ve ihtiyaç sahibine zekât veren, tasaddukta bulunan, namazını kılan ve her türlü salih ameli işleyen insanlar girmektedir.

Anahtar Sözcükler

Allah Kur'ân-ı Kerîm Tefsir Hüsn
İnsan

SUMMARY

Author : Havva Yıldırım
University : Uludağ University
Main Discipline : Basic Islamic Sciences
Bilim Dalı : Tafsir (Commentary of the Qur'an)
Attribute of Thesis : Master of Arts
Page Count : XIII+ 253
Graduation Date : /.... / 2007
Thesis Supervisor : Assistant Prof. Dr. Mustafa BİLGİN

THE CONCEPT OF “HUSN” IN QUR’AN

The word “husn” means being beautiful, being good in dictionary. Also the word “husn” is used for a situation which is satisfying or admiring. The biological harmony of human body, the beauty of its face and the things that looks cute are in the concept of beauty.

Because of the sense of beauty, all societies in history interested in the sense of beauty, this situation creates the philosophy of esthetics. As a result Islam has its own perspective of esthetics. Both in Qur’an and in the life of Prophet Muhammed (s.a.v.) we can see the examples about the importance of beauty.

The word “husn” that means admiring beauty is both used for the ethical and sensible parts of human. All of the behaviors, attitudes, moves, ideas of a person are evaluated with this concept in Qur’an. When the word “hasene” that comes from the root “husn,” is used as a noun in a sentence it means the thing which makes people happy. “hasene” and the plural form of it “hasenat” also means goodness, favour, welfare, happiness, conquering. And also sometimes this words are used for the good and happy endings of bad events or situations. The word “ihsan” also comes from the same root, explains the godness, helping other people, treating in a generous way and also doing something in a best way. Qur’an at first advices people, obeying the rules of Allah and respecting Prophet Muhammed (s.a.v.) and then treating their mothers, fathers and other people in a good way.

People are entitled with the works that they did and Allah entitled the good people as “muhsin” in Qur’an. Person who believes in Allah, implements the rules of religion, spends for poor and people who need, struggles for Allah’s way is defined as “muhsin” in Qur’an.

Key Words

Allah Qur’an Husn Comment
Human

ÖNSÖZ

Bilme, kavrama ve estetik yetiye sahip olmasıyla diğer varlıklardan ayrılan insan, eylemde bulunan, eylemlerini de belirli ilkelere göre yerine getirebilme yeteneğine sahip olan bir varlıktır. Bir takım ilkelere göre eylemde bulunabilmesi, güzeli çirkinden, iyiyi kötüden ayırabilmesi, akıl sahibi olmasının bir sonucudur.

Allah Teâlâ, en güzel sûrette yarattığı insanı, en güzel rızıklarla beslemiş, örnek alınacak peygamberleri vasıtasıyla indirdiği kitapta, hayır ve şerri, doğru ve yanlış göstermiş; imân, tevhid, tâat, ibâdet, şükr, sabr, dua, adâlet, ihlâs gibi meziyetleri insanlar için zînet kılmış; şirk, küfür, nankörlük, fesad ve zulümden sakındırmış ve onları muhsin olmaları yönünde teşvik ederek âhirette de bu dünyada sahip olunamayacak derecedeki güzellikleri va'd etmiştir.

İnsanlar beden yönüyle değil, kalplerindeki imân ve tevhidle değer kazanır; inkâr, şirk ve nankörlük gibi tâat ve amellerle değer kaybederler. Sûret ve şekilleri konusunda herhangi bir seçme hakkına sahip değildirler. Şu milletten, ırktan, anne- babadan, ülkeden olma gibi bir istekte bulunamazlar. Ancak kalbi, çirkinliklerden arındırıp güzel hasletlerin yerleşmesini sağlamak insanın elindedir. İnsan, aklını kullanır ve kendi isteğiyle güzellik veya çirkinliği, iyilik veya kötülüğü seçer.

Çalışmamıza konu olan “hüsn” kavramı, insan varlığına bağlı olan, insanın varolmasıyla beraber anlam kazanan bir kavramdır. Çünkü akıl sahibi ve düşünen bir canlı olan insan, varolana karşı bir tutum içersine girerken sınırları belirlenmiş bir zihinsel süreçten geçmekte, tam da bu noktada hüsn yani güzellik ve bunun bilinmesini sağlayan güzellik duygusu bireyin tavrını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu soyut ve kompleks ilişki ağını şöyle açabiliriz: İnsanlık tarihine, sujeyle objenin ilişkisi olarak bakıldığında, insanın ortaya koyduğu kültürel birikimin, onun, varlık karşısındaki tavırlarının toplamı olduğu görülür. Bu tavırların ortaya çıkma sürecine dikkat ettiğimizde insan aklının aktif rol oynadığını farkederiz. Bu işleyişte, tarihi inşa eden sonuçların zuhurunda hüsnün (güzelliğin) yeri nedir sorusuna, bu sürecin önce suje sonra da obje boyutunu ele alarak cevap bulabiliriz. Suje, güzellik duygusuna sahip olarak yaratılmıştır. Dolayısıyla bu duygu, insan doğasında âdeta bir ölçüm aracı olarak var kılınmış, böylece bu güzeli tanıyabilme yetisiyle insanın güzele yönelmesi ve güzellikler ortaya koyması sağlanmak istenmiştir. Diğer taraftan bütünüün öbür parçası, pasif konumda bulunan ve ölçüme konu olan obje de güzel veya çirkin olarak, güzellik duygusuna sahip olan insanın önüne sunulmuştur. Yani güzellik, her suje obje ilişkisinde, fitratındaki bu duygu sayesinde insanı tercihlerinde yönlendiren önemli bir unsur olmuştur.

Bu çalışmamızda, insanın varlık karşısındaki her tavrında yer alan güzellik unsuru, zihindeki yansıması olan dilsel boyutuyla yani bunun lafzî karşılığı ve resmi olan “hüsn” kelimesinin etimolojik ve semantik tahlili yapılarak ele alınmakla birlikte; insanlık tarihi boyunca güzellik, insan tarafından hem fizik hem de metafizik âlemde aranıyor olmasından ve kültürel anlamda bütün bilimlerin ilgi duyduğu ve ilgilendiği bir kavram olmasından dolayı birinci bölümde lâdinî ve dinî bilimlerde hüsn kavramı, ikinci bölümde de kavramın zengin olan Kur’ânî boyutu ayrıntılı bir biçimde incelenmeye çalışıldı.

Biçim olarak bakıldığında bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşan bu çalışmanın Giriş bölümünde konunun işlenişi, metodu ve kaynakları hakkında bilgi verilmiş; Birinci Bölüm’de Genel Olarak “Hüsn” Kavramı adı altında kavramın etimolojik tahlili yapılmıştır. Sonrasında kavram, Lâdinî Bilimler başlığı altında Felsefe ve Edebiyatta; İslâm Bilimleri başlığı altında da Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm ve Tasavvuf’ta incelenmiştir. Çalışmanın ağırlık noktasını oluşturan İkinci Bölüm’de ise, Kur’ân’da “Hüsn” Kavramı başlığı altında kavramın anlam alanı belirlenmiş ve Kur’ân’daki kullanımları alanlarına göre ele alınmıştır.

Bu çalışma esnasında, değerli zamanını ayırarak, desteğini ve yardımlarını esirgemeyen çok değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa BİLGİN Bey’e derin şükranlarımı sunuyorum.

Havva YILDIRIM

BURSA - 2007

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
SUMMARY	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
A- ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	1
B- ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI	2

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK "HÜSN" KAVRAMI

I- "HÜSN" KAVRAMININ TANIMI	4
A- Sözlük Anlamı	4
B- Terim Anlamı	8
II- LİTERATÜRDE "HÜSN" KAVRAMI	12
A- Lâdinî Bilimlerde "Hüsn" Kavramı	12
1- Felsefe'de	12
a- "Hüsn" kavramının tarihi boyutu	13
aa- Antikçağ'da	13
ab- Ortaçağ'da	16
ac- Yeniçağ'da	17
b- "Hüsn" kavramının problematik boyutu	21
ba- "Hüsn" kavramının alt kavramları	22
1) Güzellik- beğeni ilişkisi	22
2) Güzellik- çirkinlik ilişkisi	22
3) Güzellik- iyi, doğru, faydalı ilişkisi	23
bb- "Hüsn" kavramının alt alanları	25
1) Ahlâkî hüsn: etik ("Ethique")	25
2) Bedîî hüsn: estetik ("Esthétique")	26
3) Sun'î hüsn: sanat ("Art")	30
a) Sanatın doğuşu sorunu	31
aa) Taklit kuramı:	31
ab) Yaratma kuramı:	32
ac) Oyun Kuramı:	32
b) Sanatta "güzellik" sorunu	32
ba) Somut güzellik: hissî güzellik	33
baa) İnsanda	33
bab) Âlemde	35
bb) Soyut güzellik: akli güzellik	36
2- Edebiyat'ta	37

a- Edebiyatta “hüsn” sorunu.....	37
b- Edebî sanatlar ve “hüsn”.....	39
ba- Edebî sanatlardaki “hüsn” teması.....	40
bb- “Hüsn” terimiyle kurulmuş edebî sanatlar	40
1) Hüsn-i Ta‘lil	40
2) Hüsn-i Matlab	41
B- İslâm Bilimlerinde “Hüsn” Kavramı	41
1- Tefsîr’de.....	42
a- Kur’ân’da	42
b- Genel olarak tefsîr’de.....	42
2- Hadîs’te.....	42
a- Hadîslerde “h.s.n” maddesi ve türevleri	43
b- Hadîs usûlünde “hüsn” kavramı	50
3- Fıkıh’ta (“İstihsân”)	51
a- Genel olarak fıkıh kültüründe “hüsn” kavramı	51
b- Özel olarak fıkıh kültüründe “istihsân” kavramı	54
ba- İstihsân’ın Tanımı	55
bb- İstihsân’ın Ortaya Çıkışı	56
bc- İstihsân’ın çeşitleri	57
bd- İstihsân’ın delil oluşu	59
4- Kelâm’da (“hüsn-kubh” meselesi)	61
a- “Hüsn-kubh” meselesinin menşei ve mahiyeti	61
aa- Dini anlamada temel metotlar (“akıl-nakil” meselesi)	62
ab- Dini anlamada “hüsn- kubh” meselesi	65
b- “Hüsn- kubh” çeşitleri	66
ba- Hissî güzellik- çirkinlik (“hüsn- kubh”).....	66
bb- Aklî güzellik- çirkinlik (“hikmet- abes”)	67
bc- Fiili güzellik- çirkinlik (“hasene- seyyie”).....	68
c- “Hüsn- kubh” meselesi üzerindeki tartışmalar	68
ca- Eş’ariyye	68
cb- Mâturîdîyye.....	71
cc- Mu’tezile.....	73
d- “Hüsn-kubh” meselesinin fikri yansımaları.....	77
da- Adâlet-zulüm	77
db- Hayır-şerr	77
dc- Salâh-aslâh	78
5- Tasavvuf’ta.....	79
a- “Hüsn”ün tanımı.....	80
b- “Hüsn”ün kavramsal alanı.....	81
ba- Hüsn- mahabbet ilişkisi.....	81
bb- Hüsn- tâat ilişkisi	84
bc- Hüsn- sevab ilişkisi	85
c- “Hüsn”ün çeşitleri	85
ca- Maddî hüsn (“Somut güzellik”)	86
cb- Manevî hüsn (“Soyut güzellik”).....	87
III- “HÜSN” KAVRAMININ KÜLTÜREL ANATOMİSİ.....	88
A- Lâdinî Bilimler Perspektifiyle.....	88
B- Dinî Bilimler Perspektifiyle	89

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'ÂN'DA "HÜSN" KAVRAMI

I- KUR'ÂN'DA "HÜSN" KAVRAMININ TANIMI	90
A- Biçim Yönüyle Kur'ânda "H.S.N." Maddesi ve Türevleri.....	90
B- Anlam Yönüyle Kur'ân'da "H.S.N." Maddesinin Semantik Kadrosu	98
II- KUR'ÂN'DA "HÜSN" KAVRAMININ TAHLİLİ	102
A- Öznesine Göre "Hüsn" Kavramı	103
1- Allah'ın "hüsn"ü	103
a- Zât'ında	103
b- Sıfat ve isimlerinde.....	104
c- Fiillerinde.....	106
ca- "Ahsenü'l-hadis".....	107
cb- "Ahsenü'l-kasas"	108
2- İnsanın "hüsn"ü.....	109
a- İnsanın varlık yapısına göre "hüsn".....	109
aa- Hissî boyutta (maddî güzellik: "cemâl", "esthétique").....	109
ab- Ruhî boyutta (manevî güzellik: "hikmet", "philosophie").....	110
ac- Fiili boyutta (davranış güzelliği: "ahlâk", "ethique").....	115
b- İnsanın fiillerine göre "hüsn"	115
ba- Bireysel hayatında (iç fiillerinde: edepli olmak)	116
bb- Aile hayatında	117
1) Anne- babayla ilişkilerde	117
2) Eşler arasındaki ilişkilerde.....	120
3) Çocuklarla ilişkilerde.....	122
bc- Toplumsal hayatta.....	124
1) Akraba ilişkilerinde	124
2) Komşuluk ilişkilerinde.....	125
3) Diğer bireylerle ilişkilerde	125
a) Selamlaşma ("Teslîm").....	125
b) Konuşma ("Teklîm").....	128
c) İyilik yapma ("İhsân").....	129
b) Sabretme ("Sabr", "musâbere").....	130
c) Affetme ("Afv", "Safh").....	131
f) Arayı düzeltme ("İslâhu zâtî'l-beyn")	132
B- Nesnesine Göre "Hüsn" Kavramı.....	133
1- "Hüsn" nesnesinin türüne göre.....	133
a- Maddî "hüsn" (Somut güzellik).....	133
b- Manevî "hüsn" (Soyut güzellik).....	135
2- "Hüsn" nesnesinin zaman ve mekânına göre.....	136
a- Dünyevî "hüsn": Dünya ve nimetleri	136
aa- Hayat güzelliği	136
ab- Mekân güzelliği	136
ac- Rızık güzelliği.....	137
ad- Nesil güzelliği	138
ae- Zafer güzelliği.....	139
b- Uhrevî "hüsn": Cennet ve nimetleri	140
ba- Maddî hüsn	142
1) Hayat güzelliği.....	143
a) Bireysel hayat güzelliği	144
b) Aile hayatı güzelliği.....	144
c) Toplumsal hayat güzelliği.....	146

2) Zaman ve mekân güzelliği	149
a) Zaman güzelliği (“Huld”, “Ebed”)	149
b) Mekân güzelliği (“Derecât”).....	151
3) Nimet güzelliği: (“Cennâtün tecrî min tahtihâ'l-enhâr”).....	152
bb- Manevi “hüsn”	153
1) İlâve güzellik (“Ziyâdetü fi'l-hüsnâ”).....	154
2) Allah'ın cemâlinin görülmesi (“Ru'yetullah”).....	154
C- Yükleme göre “Hüsn” Kavramı	154
1- “Hüsn” kavramının kavramsal alanı.....	155
a- “Hüsn” kavramının eşanlamlıları	155
aa- Maddî hüsn kavramları	155
1) Cemâl.....	155
2) Behcet.....	156
3) Haly (Tahliye).....	157
4) Zînet.....	158
5) Zuhruf.....	159
6) Tayyib.....	160
ab- Manevî hüsn kavramları.....	162
1) Hayr	163
2) Birr.....	164
3) İn'âm.....	165
4) İhsân	166
5) Kerem	166
b- “Hüsn” kavramının zıt anlamlıları.....	167
ba- Maddî kubh kavramları	167
1) Seyyie	168
2) Ubûs.....	169
3) Hubs.....	169
4) Rics.....	170
5) Neces	170
bb- Kubh - hüsn ilişkisi	171
bc- Manevî kubh kavramları	175
1) Butlân (Bâtıl).....	176
2) Fesâd.....	177
3) Küfr	178
4) Şirk	179
5) Nifak.....	180
2- “Hüsn” kavramının eylemsel alanı.....	181
a- Nazarî fiiller (“Teorik eylemler”).....	181
aa- İmân	181
ab- İhlâs.....	186
ac- Takvâ	189
ad- Dua.....	194
ae- Zikir	197
af- Sabır.....	198
ag- Adâlet.....	202
b- Amelî fiiller (“Pratik eylemler”)	204
ba- İslâm	204
bb- İbâdet	207
bc- İtâat	209
bd- Sâlih amel	211

be- Namaz	214
bf- Zekât	220
bg- Cihâd	224
III-KUR'ÂN'DA "HÜSN" KAVRAMININ HEDEFLERİ	230
A- Temel Hedefler	230
1- Dünyevî ve uhrevî azaptan kurtarma	230
2- Dünyevî ve uhrevî mutluluğa erişirme	231
B- Yan Hedefler	232
1- İnsanı varlık yapısıyla tanımlama	232
2- İnsanı varlık yapısıyla yeniden inşa etme	232
3- İnsanı maddî güzellik aracılığıyla manevî güzelliklere yükseltme	233
4- "Güzellik"i birey ve toplum için "bir dünya görüşü" haline getirme	234
SONUÇ	237
BİBLİYOGRAFYA	242
ÖZGEÇMİŞ	254

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen müellif
a.g.md.	: Adı geçen madde
a.g.mk.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhi's-Selâm
A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
D.E.Ü.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
D.E.Ü.İ.F.	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
E.Ü.İ.F.	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
M.Ü.İ.F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Selem
S.D.Ü.İ.F.	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

S.Ü.İ.F.	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
S.Ü.İ.F.	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
sy.	: Sayı
tah.	: Tahkik
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	: Tercüme Eden
ts.	: Tarihsiz
U.Ü.İ.F.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

A- ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Dinler, muhatap aldıkları insanlara, kendilerine özgü bir varlık tasavvuru ortaya koyarlar. İster ilâhi, ister beşeri kaynaklı olsun, kendi teori ve değer sistemlerini benimsetmede az veya çok birbirleriyle farklılık arz etmektedirler. İslâm dini de, getirdiği kapsamlı varlık telakkisi nedeniyle, ele aldığı güzellik realitesini sadece maddî âlemle ilgili şeylerle sınırlı tutmadan geniş bir alanda incelemiştir.

Yaratılışı gereği var olan güzellik duygusu sayesinde, insanın hem kendisinde hem de dış âlemde mevcut olan güzelliklere kayıtsız kalması düşünülemez. Kendisini “yaratıcıların en güzeli” ve “en güzel isimler”in sahibi olarak tanıtan, bütün eşya ve nesnelerin yaratılmasında güzelliği ilke kabul eden Allah Teâlâ, bu dine muhatap kıldığı insanı da hem maddî hem de manevî yönden “ahsen-i takvîm” suretinde yaratmış; özüne, güzelliği ve güzeli algılama yeteneğini bahşetmiştir.

İslâm dini güzellik fenomenini maddî alandan ahlâkî alana taşıyarak, insana hedef olarak gösterdiği bütün moral değerlerin bu karakterde olmasını telkin ve tavsiye etmek suretiyle bu konuya teolojik bir boyut kazandırmıştır.

İnsanoğlunun yaşadığı zaman, toplum, sosyal şartlar, ekonomik koşullar ve dinî inanç ne olursa olsun, insan, her durum ve her şartta güzele ve güzelliğe kayıtsız kalamamıştır.

İnsanı medeni kılan, diğer varlıklardan ayıran yegâne bir özellik olan güzele meyil, insanı “süflî” bir âlemden “ulvî” bir âleme taşıyarak maddî ve tabiî hayatın zorluk ve sıkıntılarında kurtulabileceği huzur dolu bir ortam aramaya yöneltmiş ve kalbin sükûn bulduğu güzel sanatlarla tanıştırmıştır. Bir defa bununla tanışan insan artık her ortama, her zamana bu arzuyu yansıtır olmuştur.

Hüsn kavramının da dâhil olduğu pek çok kavram, konu veya hüküm Kur'ân-ı Kerîm'de farklı sûrelerde, farklı âyetlerde yer almaktadır. Bir konu hakkında bilgi sahibi olmak isteyen birinin, Kur'ân-ı Kerîm'e başvurduğunda aynı anda, aynı yerde derli toplu bilgi elde etmesi imkânsızdır. Aynı hükmü içeren âyetler nüzûl şartları gereği ya farklı kişiler hakkında, ya da farklı sorular sebebiyle nâzil olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in kendine has tertibinden, aynı konuyla ilgili âyetlerin farklı yerlerde bulunmasından dolayı "konulu tefsîr" çalışmaları zorunlu hâle gelmiştir.

Çağımızda İslâm âlimleri bu konunun önemine dikkat çekmişler, müstakil eserler kaleme almışlardır. Günümüzde, bilimlerde ihtisaslaşmanın gittikçe önem kazandığı görülmektedir. Tefsîr ilmi de bu gelişmelerden nasibini almıştır. Biz de "hüsn" kavramını, "konulu tefsîr"lerde takip edilen metodu örnek alarak işlemeye gayret ettik. Kur'ân-ı Kerîm'de kavramın geçtiği yerleri tespit ederek, âyetler arasındaki benzerlik ve farklılıkları dikkate alarak incelemeye çalıştık.

B- ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Araştırmamızın birinci bölümüne, "hüsn" kavramının sözlük ve terim anlamlarını belirlemeye çalışarak başladık. Kavramın tanımının yapıldığı bölümde, klasik Arapça kaynaklarından başta İbn Manzûr'un Lisânü'l-Arab'ı, el-Cevherî'nin es-Sihâh'ı, er-Râgıb İsfahânî'nin Müfredât'ı, ez-Zemahşerî'nin Esâsü'l-Belâğa'sı, el-Cürcânî'nin et-Ta'rîf'ât'ı, İbnü'l-Esîr'in en-Nihâye'si, ez-Zebîdî'nin Tâcü'l-Arûs'u ve et-Tahânevî'nin el-Keşşâf'ı olmak üzere önemli sayılan lügat kitaplarından yararlanmaya çalıştık. Tanımın yapıldığı bölümü "sözlük tanımı" ve "terim tanımı" olarak ikiye ayırdık.

Çalışmamızın birinci bölümünde yer alan ikinci ana başlık "Felsefe'de hüsn kavramı"nda, felsefe biliminde "hüsn" kavramının tanımı yapılarak başlanmış; antikçağ, ortaçağ ve yeniçağ olmak üzere önemli bazı filozofların bu konudaki görüşlerine de yer verilerek tarihi süreç içerisinde gelişimi anlatılmaya çalışılmıştır. "Hüsn" kavramı ile beğeni, çirkinlik, iyilik, doğruluk ve faydalılık kavramları arasındaki ilişkiye kısaca değinilmiştir. Estetik ve sanatın tanımları yapılmış, estetik biliminin kim tarafından ve ne zaman kurulduğu hakkında bilgi verilmiştir.

Güzel sanatlardan biri olan Edebiyat'ta, edebî eserde aranan güzelliğin ne olduğu üzerinde durulmuş, edebî sanatlardan "hüsn" kavramı ile isimlendirilenlerin kısaca tanımları yapılmıştır.

Hadîste, öncelikle, kavramın geçtiği hadîslere önemli hadîs kitaplarından bakılmış ve anlamlarına göre gruplandırılmış, sonrasında da “Hadîs usûlü”nde “hasen hadîs” üzerinde kısaca durulmuştur.

Fıkıh bölümünde hüküm verme yollarından olan “istihsân”ın tanımı, ne zaman bir metod olarak kullanılmaya başlandığı, çeşitleri, delil olma değeriyle birlikte kimlerin kabul edip, kimlerin karşı olduğu sebepleriyle anlatılmaya çalışılmıştır.

“Hüsn” kavramının en çok tartışıldığı alanlardan biri Kelâm ilmidir. Bu ilim alanına mensup âlimler bu kavram üzerinde önemle durmuşlardır. En çok tartışılan konu “hüsn ve kubh”un aklî veya dînî olup olmadığıdır.

Birinci bölümün son kısmında Tasavvuf’ta “hüsn” kavramına yer verdik. Mutasavvıfların güzellik hakkındaki görüşlerine, güzellik- sevgi bağlantısına değinmeğe çalıştık.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, “hüsn” kavramı, âyetlerden tek tek taranmış ve önemli görüp ulaşabildiğimiz tefsir kaynaklarından yararlanılmıştır. Âyetlerin siyak sibak ilişkisi gözardı edilmemiştir. Aynı konuda hüküm veya yorum ifade eden âyetler aynı başlık altında incelenmeye çalışılmış. Anlam alanlarına göre gruplandırılmış, maddî, manevî ve ahlâkî yönü tespit edilmeye çalışılmıştır. Güzelliğin anlatıldığı tek kavram “hüsn” kavramı değildir. Bu nedenle kavramın eş anlamlı ve zıt anlamlı kullanımları olan başka kavramlar da tespit edilmiş ve “Yüklemine Göre “Hüsn” Kavramı” başlığı altında kısaca tanımlanarak ve âyetlerden örnek gösterilerek incelenmiştir.

Bu alanda başvuru müfessirler şunlardır: es-San’ânî, et-Taberî, el-Mâturîdî, el-Begâvî, el-Kuşeyrî, ez-Zemahşerî, Ebû Hayyân, er-Râzî, el-Beydâvî, en-Nesefî, el-Bursevî, eş-Şevkânî, el-Âlûsî, Elmalılı, et-Tabâtabâî’. Çağdaş tefsîrlere de ihmal edilmemiştir. “Hüsn” konusunda yazılan makaleler, T.D.V. İslâm Ansiklopedisinde kavramla ilgili yayınlanan maddelerden de istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK “HÜSN” KAVRAMI

I- “HÜSN” KAVRAMININ TANIMI

“Hüsn” kavramının çeşitli tanımları yapılmıştır. Kavrama, sözlük anlamının dışında, ilim dallarının nesnelere ve olaylara bakış açısına göre farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu kavramın bilimlerdeki karşılığı işlenmeden önce sözlük ve terim anlamı üzerinde durulacaktır. Bazı kavramlar anlam değişmesine uğrasa da, kavramlara yüklenen anlamlar genellikle sözlük anlamı üzerine bina edilmektedir.

A- Sözlük Anlamı

1- Fiil türevleri

a- Sülâsi fiil

حُسْن sülâsi beşinci babdan veya birinci babdan gelir.¹ حَسَن ve حُسْن şeklinde iki çeşit mazi kullanımı vardır. Her ikisinde de muzarisi يَحْسُنُ, masdarı حُسْنًا şeklinde gelir.² Çirkin oldu anlamına gelen kubh’un (قبح) zıddıdır.³ Cevheri bir şey güzel olduğu zaman “حَسَنَ الشَّيْءِ” denildiğini söylemiştir. Dammenin hafifletilmesiyle “حَسَّنَ الشَّيْءِ” şeklinde kullanımı vardır. Ancak damme haber olmasından dolayı ha harfine nakledilerek “حُسْنُ الشَّيْءِ” denmesinin caiz olmadığını söylemiştir. Sadece medh ve zemm manası taşıyorsa “حُسْنُ” şeklinde bir kullanımının caiz olduğunu da söylemiştir.⁴ Bu anlamda Sehm b. Hanzale el-Ganevî’nin şu beyiti örnek gösterilebilir: “İnsanlar, istediklerini onlara vermememe rağmen istediğimi benden

¹ Âsım Efendî, Ebû'l-Kemal Ahmed (ö. 1235/ 1819), *el-Ükyânûsu'l-Besît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, I-IV, Âsitâne, İstanbul, 1304, c. IV, s. 590

² İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/ 1311), *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrût, ts., c. XII, s. 114

³ el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd (ö. 400/ 1009), *es-Sihâh Tacü'l-Lüğa ve Sihâhü'l-'Arabiyye*, I-VI, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Kâhire, 1399/ 1979, c. V, s. 2099; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 114

⁴ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 114

men' etmediler. Ne güzel edep! (حُسْنٌ)” Yani bu edep olarak güzeldir. Hareke hafifletilmiş ve nakledilmiştir.⁵

b- Mezid fiil

Harf ilâveli şekliyle üç kalıpta gelir. İf'âl, tef'îl ve istif'âl kalıplarında.

ba- İf'âl kalıbı

أَحْسَنَ ve إلى أَحْسَنَ edatları ile iyilik yapmak, iyi davranmak anlamına gelir.⁶ أَحْسَنْتُ إِلَيْهِ veya أَحْسَنْتُ بِهِ denilir.⁷ Allah Teâlâ Yusuf süresi 100. âyette “Şüphesiz Rabbim beni hapisten çıkarmakla bana iyi baktı.” buyurmaktadır. Araplar birine iyilik yaptıkları zaman أَحْسَنْتُ بِفُلَانٍ derler.⁸ Bir şeyi iyi yapmak anlamı da vardır. Buna göre “هو يحسن الشيء” denilir.⁹ أَحْسَنَ bir şeyin üzerine oturmak anlamına da gelir.¹⁰ Kişi Hasen denilen kum tepesine oturduğunda “احسن رجل” denilir.¹¹

bb- Tef'îl kalıbı

حَسَّنْتُ الشيءَ تُحَسِّنَانَا şeklinde kullanımı vardır.¹² Allah onu güzelleştirdi (قَدْ حَسَّنَهُ اللهُ) denilir.¹⁴

bc- İstif'al kalıbı

استحسن Bir şeyi güzel, uygun bulmak demektir.¹⁵ يستحسنه denilir.¹⁶

2- İsim Türevleri

a- التحاسين kelimesinin çoğuludur. Tef'îl kalıbında yapılan bir isimdir.¹⁷

⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 115; ez-Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtazâ (ö. 893/ 1487), *Tâcu'l-'Arûs*, I-X, Dâru Sâdır, Beyrût, 1306h., c. IX, s. 175

⁶ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 115; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 178

⁷ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2099; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 115 ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 178

⁸ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 115

⁹ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2099

¹⁰ ez-Zâvî, et-Tâhir Ahmed, *Tertibu'l-Kâmûs el-Muhît alâ Tarikati'l-Misbâhi'l-Münîr ve Esâsi'l-Belâğa*, I-IV, 2.bs., 'Ise'l-Bâbi'l-Halebî, y.y., 1971, c. I, s. 643

¹¹ Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 590

¹² el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2099; ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer el-Havarizmî (ö. 538/ 1143), *Esâsi'l-Belâğa*, I-II, 2.bs., Matbaatü Dâru'l-Kütüb, y.y., 1972, c. I, s. 174; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 115

¹³ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2099; İbn Manzûr, a.g.e., s. 115; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 178

¹⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 176; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 643

¹⁵ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s.2099; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 176; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s.s. 643

¹⁶ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2099

¹⁷ ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177

b- حُسَانٌ : Güzelden daha güzel oldu demektir. (أَحْسَنَ مِنْ الْحَسَنِ)¹⁸ “müennesi حُسَانَةٌ¹⁹ çoğulu حُسَانُونَ dir. Sîbeveyh, müennesinin حُسَانَةٌ çoğulunun حُسَانٌ olduğunu söylemiştir. Şemmah bir beyitinde çoğul şeklinde حُسَانَاتٌ olarak zikretmiştir.²⁰

c- حَسَانٌ: Erkek isimdir. الحسن den fe’âlen vezninde yapılması uygundur. الحسن fe’lânun vezninde yapılırsa bir şeyi öldürme veya hissetme demek olur. Bu şekilde kullanımı uygun değildir.²¹ Bu kelimenin fe’âlun veznindeki küçültme ismi حُسَيْسٌ , fe’lânun veznindeki küçültme ismi حُسَيْسَانٌ dir.²² Bazı nahivciler onun الحسن den fe’âlün vezninde olduğunu söylemişlerdir.²³

d- الحَسْنُ: Erkek isimdir.²⁴ Benî Sa’d kabilesine ait bir kum tepesinin ismidir.²⁵ Bu tepede Ebû Sahbâ’ Bistâm b. Kays b. Hâlid eş-Şeybânî’nin öldürüldüğü²⁶ ve bu tepenin yanında gömülü olduğu²⁷ söylenmiştir. Onu Âsım b. Huleyfe es-Sabbiyyi öldürmüştür.²⁸ Ya da iki dağ veya kum tepesinden birinin adıdır.²⁹ Müberred dedi ki: “Tevveziye’nin şöyle dediğini işittim: “İki dağdan birine الحسن denilir.” Veya الحسن. Kelbî’nin söylediğine göre³⁰ Tayy kabilesine mensup iki koldan birinin ismidir.³¹ Bir şair Bistâm b. Kays için yazdığı bir mersiyede bu dağdan bahsetmiştir.³² Hasen, Endülüs’te³³ veya Yemame’de bir kale³⁴ veya köydür.³⁵ Görünüşü güzel bir ağaca,³⁶ dirsek kemiğine verilen isimdir.³⁷

e- الحُسَيْنُ Hasen gibi isimdir.³⁸ Tayy kabilesinin öteki koluna³⁹ veya karşılıklı⁴⁰ iki dağdan diğere verilen isimdir.⁴¹ Her ikisi de isimlendirmede ال takısı ile kullanılırlar.⁴² Bu iki

¹⁸ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2099; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 115

¹⁹ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2099

²⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 115

²¹ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2100; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 117

²² el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2100; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 116

²³ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 117

²⁴ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 117

²⁵ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2100; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 116; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 176

²⁶ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2100; İbnü’l-Esîr, Ebû’s-Sa’âdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîriddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/ 1210), *en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadis ve’l-Eser*, I-IV, tah. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, et-Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mektebetü’l-İslâmiyye, Kâhire, 1965, c. I, s. 385; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 118

²⁷ ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 176; Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591

²⁸ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2100; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 118

²⁹ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2100; İbnü’l-Esîr, a.g.e., c. I, s. 385; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 118; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 176

³⁰ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2100

³¹ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2100; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177; Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591

³² el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2100

³³ ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177; Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591

³⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 643

³⁵ Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591

³⁶ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 118; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177; Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 643

³⁷ ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 643; Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591

³⁸ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2100

³⁹ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2100; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177

⁴⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 118

isim tesniye (ikil) yapıldığında الحسنان olur. Ebû Hureyre: “Biz karanlık bir gecede Hz. Peygamberle beraber idik. O’nun yanında Hasan ve Hüseyin vardı. Fatıma’nın o ikisine يا حَسَنان ve يا حُسَيْنان diye çağırıldığını işitti. Onlara: “Annenize gidin” dedi.”⁴³

f- الحسن: Damme ile güzelliğe denir.⁴⁴ Cem‘isi kural gayr-ı kıyas üzere محاسن dir.⁴⁵

g- الحسنى: السّوى nin zıddıdır.⁴⁶ Güzellikte son noktadır.⁴⁷ Cennet anlamına da gelir. Allah: “Cenneti doğruladı”⁴⁸ ve “Güzel davrananlara cennet ve daha fazlası vardır.”⁴⁹ buyurmuştur. İbn Sîde de burada cennet anlamına geldiğini söylemiştir.⁵⁰

h- الحَسَنَة: Seyyie’nin zıddıdır.⁵¹ Allah “Kim bir hasene ile gelirse ona on katı vardır.” buyurmuştur. Çoğulu حَسَنَات tır.⁵² Nimet anlamında Kur’ân’da geçmektedir.⁵³ Aynı zamanda kadın ismi olarak da kullanılmaktadır.⁵⁴ S‘ad ve Assera arasında bir dağın ismidir.⁵⁵ Pürüzsüz, yarığı olmayan bir dağdır.⁵⁶ Bir saatlik mesafedeki Hicaz ehli bununla isimlendirilmiştir.⁵⁷

i- مَحْسَنَة: Bedene fayda veren bir yemek adıdır.⁵⁸

j- المَحْسِنُ: المَسَاوَى nin zıddıdır.⁵⁹ Amellerdeki güzelliğe verilen isimdir. Allah bir âyetinde “Biz seni muhsinlerden görüyoruz.” buyurmuştur. Yani zayıflara yardım ediyor, mazlumları gözetiyor ve hastaya bakıyorsun demektir. Bu da onun ihsânı oluyor. Bu amellerde bulunanlara da muhsin denilir. “Her kim yüzünü Allah’a teslim ederse o, muhsindir.” âyetinde kastedilen Sa’leb’e göre Rasûlullah’a itaat edendir.⁶⁰ Bedenin güzel yerlerini ifade etmede de bir isimdir.⁶¹ Yüzün güzelliğini ifade etmede “وجه محسن” denilir.⁶²

41 el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2100; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 118; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 176

42 İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 117; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 176

43 İbnü’l-Esîr, a.g.e., c. I, s. 385; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 118

44 ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 643

45 Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 643

46 el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2099; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 115; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 176; Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 590; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 643

47 Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 590

48 el-Leyl, 92/ 6

49 Yûnus, 10/ 26

50 İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 115

51 el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2099; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 116

52 İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 116; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 176

53 İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 116

54 ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 644

55 ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 644

56 İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 118

57 İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 119

58 el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2100; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 115

59 el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2099

60 İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 116

61 ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 176; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 643

62 ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 643

k- الحِسْنَةُ: Dağda oluşan tümsek, çıkıntı demektir.⁶³ Çoğulu حسن dir.⁶⁴

l- حُسَيْنَةُ: Hatice ve Cüheyne gibi kadın ismidir.⁶⁵

m- الحَسَنِي : Nukra madeni yakınlarında bir kuyu,⁶⁶ Hasan b. Sehl'in sarayının ismidir.⁶⁷

n- احْسَانٌ: Aden yakınlarında bir liman ismidir.⁶⁸

o- الحُسَيْنَاءُ: Yaprakları kısa bir ağacın ismidir.⁶⁹

p- الاحْسانين: Yemame'de bir dağ ismidir.⁷⁰

r- حَسَنُونَ: Dammeli olduğunda kurrâların isimlerindedir.⁷¹

B- Terim Anlamı

Hüsn kavramının geniş bir anlam sahası vardır. “Hoşa giden,” “tatmin eden,” “göze hoş gelen” ve “hayranlık uyandıran” her şey için kullanılmaktadır.⁷² el-İsfehânî, kendine arzu duyulan her şeyden ibaret olan “hüsn”ün üç yönden hoşa gideceğini söylemiştir. Akıl yönünden hoşa giden, heva yönünden hoşa giden ve his yönünden hoşa giden.⁷³

el-Cürçânî ise “mutluluk gibi şey’in tabiatına uygun olması, ilim gibi kemâl sıfatının olması ve ibadetler gibi medhe müteallık olmasıdır” şeklinde tanımlamıştır. Bir şey ya kendi nefsinde ya da bir başka şey vasıtasıyla güzel olur. Kendi nefsinde güzellik bulundurana, Allah’a imân ve O’nun sıfatlarını örnek gösterirken, başka bir şey vasıtasıyla güzel olana cihadı örnek gösterir. Çünkü o, kendi dışında ortaya çıkan güzellikle muttasıftır. Kendinde bir güzellik yoktur. Allah’ın ülkelerini tahrip, kullarına eziyet etme ve onları yok etmeyi ihtiva eder. Ancak cihad, kendisinde Allah’ın kelimesini yüceltmek, düşmanlarını ve kâfirin küfrünü yok etmek olduğu zaman güzel olur.⁷⁴ Hüsn, genellikle halk dilinde göze hoş gelen şeyler için kullanılır. Buna göre “رَجُلٌ حَسَنٌ” veya “رَجُلٌ حَسَانٌ” veya “إِمْرَأَةٌ حَسَنَاءٌ” veya “إِمْرَأَةٌ حَسَانَةٌ” denilir. Aynı zamanda

⁶³ Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 644

⁶⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177; Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 644

⁶⁵ ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177; Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 644

⁶⁶ Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 644

⁶⁷ ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177; Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 644

⁶⁸ ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177; Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591

⁶⁹ ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177; Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 644

⁷⁰ ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 177; Âsım Efendî, a.g.e., c. IV, s. 591; ez-Zâvî, a.g.e., c. I, s. 644

⁷¹ ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 178

⁷² Izutsu, Toshihiko, *Kur’ân’da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, 3.bs., Pınar Yayınları, İstanbul, 1997, s. 291

⁷³ er-Râğıb, Hüseyin b. Muhammed el-İsfehânî (ö. 502/ 1108), *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur’ân*, Mektebetü'l-Misriyye, y.y., 1970, s. 118

⁷⁴ el-Cürçânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî (ö. 816/ 1413), *et-Ta’rifât*, tah. Muhammed Abdurrahman, Dâru'n-Nefâis, Beyrût, 1424/ 2003, s. 150- 151

olaylardaki güzelliği ifade etme gibi soyut bir anlam da taşır. Sıfat ve isim olarak kullanıldığında “hasene” de bunun gibidir.⁷⁵

Hüsn kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de daha çok basiret yönünden güzel bulunan şeyler için kullanılır. Allah, “Sözün en güzelini iştirler de tâbi olurlar.” buyurmuştur.

Hasen, “hüsn”den türeyen bir sıfattır.⁷⁶ Sevince sebep olan ve arzu edilen herhangi bir şeydir ki “hüsn,” yani güzellik, onun kendisinde etkili olan özel bir haldir. Buna göre “hüsn” aslında ortada bulunan bir iş olmakla beraber, değeri subjektif tesirleri itibariyledir.⁷⁷

Hasene, insanın nefsinde, bedeninde, durumunda elde ettiği nimetten yana sevindiği her şeyle tâbir edilir. Seyyie bunun zıddıdır. İkisi müşterek lâfızlardır. “Eğer onlara bir iyilik isabet ederse, “Bu Allah katındandır” derler.” âyetindeki “hasene” bolluk genişlik ve zafer gibi nimetlerdir.

“İnsanlara güzel söz söyleyin” den maksat, “faydalı bir kelime” söyleyin demektir.

“Biz insana anne babasına iyilik etmesini vasiyet ettik”

“Bizim için iki güzellikten birini mi bekliyorsunuz?”

“Düşünen bir kavim için Allah’tan başka daha güzel kanun koyucu kimdir?” Bu âyet hakkında el-İsfehânî “Eğer O’nun hükmü hem düşünen hem de düşünmeyen kimse için güzel olmasına rağmen neden has kılındı? denilirse, “Bundan maksat, onun güzelliğinin ortaya çıkması ve hakkında bilgi vermektir. Bu, arınan ve Allah’ın hikmeti hakkında bilgi sahibi olan kimse için ortaya çıkar.” demiştir.⁷⁸

Elde edilmesi nedeniyle pek çok hasene ilk başta sevinç duymaya sebep olsa da sonucu itibariyle felâkete de sebep olabilir. Bu bakımdan asıl hasene, akıl ve basiret açısından güzel ve sonucu iyi olan hasenelerdir.⁷⁹

Hüsnâ ise göze hoş gelen şeylerde değil, olaylardaki güzellikler için kullanılır.⁸⁰ Hasen, hasene ve hüsnâ arasındaki fark şöyledir: Hasen, hem zatlara hem de manalara söylenir. Hasene sıfat olduğu zaman aynı şeylerde kullanılır ancak isim olduğunda manevî güzellikleri ifade etmede kullanılır. Hüsnâ ise, sadece manevî güzellikleri ifade etmede geçerlidir.⁸¹

⁷⁵ er-Râğıb, a.g.e., s. 119

⁷⁶ et-Tahânevî, Muhammed Alî b. Alî b. Muhammed el-Hanefî (1158/ 1745), *Keşşâfu Istılâhâti’l-Fünûn*, I-IV, tah. Ahmed Hasen, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1418/ 1998, c. I, s. 527

⁷⁷ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur’ân Dili*, I-X, Azim Dağıtım, İstanbul, ts. c. II, s. 59

⁷⁸ er-Râğıb, a.g.e., s. 118

⁷⁹ Yazır, a.g.e., c. II, s. 59

⁸⁰ er-Râğıb, a.g.e., s. 119

⁸¹ Yazır, a.g.e., c. II, s. 59

Hüsn kökünden türeyen ihsân, iki vecih üzere anlamlandırılmıştır. Bunlardan biri başkasına in‘amda bulunmak demektir. “Filânca kişiye iyilik ettim” denilir.⁸² Ancak in‘amı kapsayan bir özelliğe sahiptir. İn‘amla aralarında bir fark vardır. ihsân, kişinin hem kendisi hem de başkaları arasında olandır. İn‘am ise sadece kişiyle başkaları arasında olur.⁸³

“Eğer iyilik ederseniz kendinize iyilik edersiniz.”⁸⁴

“Şüphesiz Allah adâleti ve ihsanı emreder.”⁸⁵ Burada ihsân adâletin üzerindedir. Adâlet, gerekeni vermek ve hakkı olanı almaktır. İhsân, verilmesi gerekenden daha fazlasını vermek, (hakkı olandan) daha azını almaktır. İhsân, adâlete bir ilâvedir. Adâletin aranması (yerine getirilmesi) vacib, ihsânın aranması mendub ve gönüllülüktür.⁸⁶

İkincisi de fiillerdeki ihsândır. Bu güzel bir bilişle bilip, güzel bir yapıyla yaptığında olur. Müminlerin Emiri’nin “İnsanlar yaptıkları güzel şeylerin çocuklarıdır.” sözü buna delâlet eder. Yani insanlar bildikleri ve yaptıkları güzel fiillere nispet edilirler.⁸⁷ “Kim samimi olarak yüzünü Allah’a teslim ederse muhsindir.”⁸⁸ âyeti buna örnektir. Allah Teâlâ kendi fiillerinin güzelliğini ifade etmek için “Allah her şeyi güzel yarattı.” buyurmuştur.⁸⁹

İhsân kavramına ihlâs da dâhildir. İmân hadisinde Hz. Peygamber’e “ihsân nedir? diye sorulmuş, 0 da: “İhsân: O’nu görüyormuş gibi Allah’a ibadet etmendir.” demiştir. burada kastedilen ihlâstır. İhlâs, imân ve islâmın sıhhatinin bir şartıdır.⁹⁰ Kelime-i şehâdeti telaffuz edip ihlâssız bir şekilde amel eden “muhsin” olarak isimlendirilemez, imâni da sahih olmaz.⁹¹ Burada ihsânla murakabeye ve taatin güzeline bir işaret vardır. Çünkü her kim Allah’ı gözetirse (Allah korkusundan iyi davranırsa) ameli güzel olur.⁹² Hadisin devamında gelen “Sen O’nu görmesen de O seni görür.” ifadesi buna işaret etmektedir.⁹³

Terim anlamı dâhilinde bu kavram Kelâm ve Fıkıh âlimleri arasında tartışılan bir konudur. Kelâm ilminde bu kavram zıddı olan “kubh” kavramıyla birlikte tartışılmıştır. Kelâm ve fıkıh bölümlerinde biraz daha ayrıntılı ele alacağımız için burada kısaca bahsetmekle yetineceğiz.

⁸² er-Râğıb, a.g.e., s. 119

⁸³ ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 176

⁸⁴ el-İsrâ, 17/ 7

⁸⁵ en-Nahl, 16/ 90

⁸⁶ er-Râğıb, a.g.e., s. 119; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 176

⁸⁷ er-Râğıb, a.g.e., s. 119; ez-Zebîdî, a.g.e., c. IX, s. 176

⁸⁸ en-Nisâ, 4/ 125

⁸⁹ er-Râğıb, a.g.e., s. 119

⁹⁰ İbnü’l Esîr, a.g.e., c. I, s. 387; İbnü’l Esîr, a.g.e., c. I, s. 387

⁹¹ İbnü’l Esîr, a.g.e., c. I, s. 387

⁹² İbnü’l Esîr, a.g.e., c. I, s. 387; İbnü’l Esîr, a.g.e., c. I, s. 387

⁹³ İbnü’l Esîr, a.g.e., c. I, s. 387

Bu kavram üzerinde üç mezhep mensupları görüş ayrılığına varmışlardır.⁹⁴ “Hüsn” ve “kubh” üç manaya itlâk edilir.

- 1- Tabiata uygun olana “hüsn,” olmayana “kubh” denilir. Tatlı gibi tabiata uygun olan güzel, acı gibi tabiata uygun olmayan çirkindir.
- 2- Kemâl sığata sahip olana “hüsn,” noksanlık sıfatına sahip olana da “kubh” denilir. İlim kemâl sıfatına sahip olduğu için güzel, cehâlet noksanlık sıfatına sahip olduğu için çirkindir.
- 3- Medhe müteallık olana güzel, zemme müteallık olana çirkin denilir. Bunlarla ilgili olmayan bu ikisinin dışındadır. Bu da Allah’ın fiillerini ihtiva eder. Hüsn ve kubh kulların fiillerine tahsis edilirse, dünyada medhe, âhirette de sevaba götüren fiiller güzel, dünyada zemme, âhirette de ikâba götüren fiiller çirkindir. Buna göre taat güzel, mâsiyet çirkindir. Mübah, mekruh, deliler ve hayvanlar gibi mükellef olmayanların fiilleri bu ikisi arasındadır.⁹⁵

Mu’tezile mezhebi eşyayı hüsn ve kubh yönünden üç kısma tahsis eder.

- 1- Bir yalnızca Allah’ın emrettiği, bizâtihi güzel olan eşya. Bunları emretmede hiç kimse O’na denk değildir. Allah’a, meleklerine, kitaplarına imân, namaz, oruç ve hacdan oluşan ibadetler gibi.
- 2- Zâtında çirkinlik bulunan eşya. Allah onları yasaklamıştır ve onlardan nehyetmiştir. Onları emretmesi caiz değildir. Küfr, fisk ve mâsiyet bunlardandır.
- 3- Güzellik ve çirkinliğin kendilerinde vârid olan eşya. Bunları Allah’ın emretmesi veya onlardan nehyetmesi caizdir. Emrettiği zaman güzel olur, nehyettiği zaman da çirkin olurlar. Bu mezhebe göre ilk iki kısmı akıl, şeriat gelmeden de idrak edebilir. Ancak üçüncü kısmı idrak edemez, onların güzellik ve çirkinliğini bilemez. Onlar Şâri’nin emretmesiyle güzel, nehyetmesiyle çirkin olur.⁹⁶

Mâtürîdiyye mezhebi ilk iki kısımda Mu’tezile ile ittifak halindedir. Ancak aklın eşyadaki güzellik ve çirkinliği idrak etse bile hükmedici olmadığını söyleyerek onlarla ihtilâfa düşerler. Onlara göre şer’i emir olmadan yükümlülük yoktur.

Eş’ariyye mezhebi âlimlerinin çoğu, eşyanın zâtında güzellik ve çirkinliğin olmadığına dair ittifak halindedir. Çünkü Allah’ın iradesi hüküm koymada mutlakdır. Eşyanın güzellii ve çirkinliği O’nun iradesini sınırlamaz. Güzellik ve çirkinlik şeraitle idrak edilir.

⁹⁴ el-Cürcânî, a.g.e., s. 151

⁹⁵ et-Tahânevî, a.g.e., c. I, s. 524- 525

⁹⁶ el-Cürcânî, a.g.e., s. 152

Sıdk, emanet, vefa gibi şeyler zâtı itibariyle değil Allah'ın bildirmesiyle güzel olan şeylerdir. Kizb, hıyânet gibi şeyler de zâtı itibariyle değil Allah'ın nehyetmesiyle kötüdür.⁹⁷

II- LİTERATÜRDE “HÜSN” KAVRAMI

Çalışmamızın bu bölümünde “hüsn” kavramı “Lâdinî Bilimlerde “hüsn” Kavramı” ve “İslâm Bilimlerinde “Hüsn” Kavramı başlıkları altında incelenmiştir. Felsefe ve Edebiyat birinci başlığın alt başlıklarını oluştururken, Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelâm ve Tasavvuf ikinci başlığın alt başlıklarını oluşturmaktadır.

A- Lâdinî Bilimlerde “Hüsn” Kavramı

Bu bölümde felsefe ve edebiyatta “hüsn” kavramına yüklenen anlamlara değinilecektir. Felsefe tarihi boyunca bu kavram üzerinde pek çok tartışma yapılmıştır. İnsanın fitratında olan güzellik duygusuna filozoflar ilgisiz kalmamış, güzelliğin kaynağını araştırmışlardır. İnsanın duygularının en güzel ifade yolu olan edebiyat, aslında kendi başına bir güzellik olmasına rağmen, edebî eserin nasıl güzel olacağı da tartışılan konulardandır.

1- Felsefe’de

Güzellik, bir nesnenin, kişide, haz veya estetik beğeni duygusu uyandıran, görme ve işitme duyuları aracılığı ile algılanan, nesnede hoşça giden ve heyecan uyandıran bir özelliğidir. “Güzel nedir” sorusu ilk çağlardan itibaren sorulmuş⁹⁸ ve tarifi yapılagelmiştir. Ancak düşünce tarihi boyunca güzel için ortak bir tanım yapılamamıştır.⁹⁹ Tarih boyunca estetik düşünce sistemi içerisinde “güzel”, zıddı olan “çirkin”le özel bir yer almış, estetik bilimi “güzel olanın felsefesi” haline gelmiş; sanat, güzel olanın yaratımı olarak görülmüştür.¹⁰⁰ Güzellik kavramı zaman içerisinde belli kültür ve medeniyet durumuna bağlı olarak değişmiştir.¹⁰¹ İnsanların güzellik hakkındaki düşünceleri kültür ve medeniyetin etkisinde kaldığı gibi, tek tek her bireyin nesneye veya varlığa bakış açısıyla da değişiklik göstermektedir.¹⁰²

⁹⁷ el-Cürçânî, a.g.e., s. 152

⁹⁸ Mülayim, *Selçuk, Sanata Giriş*, 2.bs., Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 28

⁹⁹ Yetkin, Suut Kemal, *Estetik*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. 65; Doğan, Mehmet H., *Estetik (100 soruda)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1975, s. 23

¹⁰⁰ Kagan, Moissej, *Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat*, ter. Aziz Çalışlar, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 110

¹⁰¹ Doğan, a.g.e., s. 23

¹⁰² Mülayim, a.g.e., s.122; Townsend, Dabney, *Estetiğe Giriş*, çev. Sabri Büyükdüvenci, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 23

Güzellik insandan insana değişen göreceli bir kavramdır. Bir şeyi güzel bulmada kişinin kendi yargısı yeterlidir. Başkasının o nesne hakkında ne dediği o kadar da önemli değildir.¹⁰³ Meselâ bugünün insanına güzel gelen balta girmemiş ormanlar, dev bitkilerle süslü ıssız çöller, büyük ve azgın dalgalar, deniz kenarlarında birdenbire yükselen dimdik kayalıklar, ilk dönem insanları için korkulacak ve yenilmesi gereken şeylerdir.¹⁰⁴ Gün batımı birine güzel gelirken bir başkasına çirkin gelmektedir. Her ikisi de doğrudur. Güzellik nesneyle değil, kişiyle ilgilidir.¹⁰⁵

Öncekilerden kalan estetiksel tasarımlarla dolu dünyanın sanatsal mimarisini anlamaya, çözmeye çalıştığımızda görülür ki, insanlar kendi idealleri ve algıladıkları nesne arasında bir uygunluk olduğunda o nesneyi güzel, olmadığında çirkin bulmuşlardır.¹⁰⁶ Hiçbir toplum; atalarının yaptığı güzelliklerle yetinmemiş, kendi isteklerine, güzellik görüşlerine göre hep yeni ve güzel şeyler eklemişler, ama eski güzellikleri de reddetmemişlerdir.¹⁰⁷

a- “Hüsn” kavramının tarihi boyutu

Felsefe’de güzellik anlayışı zamana göre değişmiştir. Güzellik insandan insana değişen göreceli bir kavram olarak kabul edilmiştir. Hayat şartları, felsefi düşünce tarzı tanımları da etkilemiştir. Buna göre Felsefe’de güzellik konusunu işlerken çağlara göre işlemeyi uygun gördük. O dönemin filozoflarının güzellik hakkındaki görüşlerine yer verdik.

aa- Antikçağ’da

Antikçağ’ın estetik anlayışı objektivisttir. Antikçağ’da güzel, insanî istek, hoşlanma, yaratma ve seyirden bağımsız bir göstergedir. Bu dönemde güzel, iyi, doğru, faydalı gibi kavramlarla aynı anlama gelmektedir.¹⁰⁸ Güzelle ilgili düşünceler, ahlâk ve siyaset ile birlikte ifade edilmektedir.¹⁰⁹ Yine bu dönemde güzeli belirlemede matematikten yararlanılmaktadır.¹¹⁰ Güzellik, insanlar var olmadan ve onu görmeden de var olan şeylerin sıfatı olarak kullanılmaktadır.¹¹¹

¹⁰³ Dabney, a.g.e., s.30

¹⁰⁴ Doğan, a.g.e., s.50

¹⁰⁵ Dabney, a.g.e., s.23

¹⁰⁶ Kagan, a.g.e., s.111

¹⁰⁷ Doğan, a.g.e., s. 21

¹⁰⁸ Frenzel, Ivo, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, ter. Doğan Özlem, Ara Yayınları, İstanbul, 1990, s. 363

¹⁰⁹ Arat, Necla, *Etik ve Estetik Değerler*, Say Yayınları, İstanbul, 1983, s. 39; Ayvazoğlu, Beşir, *İslâm Estetiği ve İnsan*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989, s. 9

¹¹⁰ Tunalı, İsmail, *Grek Estetiği*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 56

¹¹¹ Yetkin, Suut Kemal, *Estetik Doktrinler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970, s. 39

Güzellik kavramını ilk kez ortaya koyan Platon'dur.¹¹² Platon'a göre güzel, meydana gelmeyen, yok olmayan ve değişmeyendir.¹¹³ O, güzelin asıl kaynağını arayıp öncesiz, sonrasız ve tanrısal öz yapısını ortaya çıkarmak, güzelin doğru ve iyi ile olan ilişkisini de göstermek istemiştir.¹¹⁴

Bu dönemde güzeli matematiksel olarak ele alan filozofların başında Heraklitos gelir. Harmoni sözü bu dönemde güzelle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Platon da güzeli matematikle açıklamaya çalışanlardan biridir.¹¹⁵

Antikçağ filozoflarından Aristo, dram sanatı ve tregedy hakkında "Poetika" adlı eserinde bahsetmesine rağmen estetik ve sanattan bahsetmemiştir.¹¹⁶ Platinos da güzellikle ilgilenen filozoflardandır. Plotinos, duyulur güzellik, ahlâksal güzellik, tanrısal güzellik gibi güzellik türleri saptamış ve bütün güzelliklerin tanrısal güzellikten geldiğini savunmuştur.¹¹⁷

Antikçağ felsefesinde harmoni düşüncesini matematiksel olarak ele alıp temellendirenler Pythagorasçılardır. Onlar kosmosu harmonik bir bütün olarak kavrar. Bu harmoninin temelinde de aritmetik sayı bulunur. Evrenin uyumunu sağlayan bu sayılar ve sayılar arası orantıdır. Bu dönemde insan güzelliği de orantıda aranmıştır. İnsan bedeninin güzelliği simetriye dayandırılmıştır.¹¹⁸

Aristo

Estetiğin kurucusu olarak kabul edilen Aristo'nun,¹¹⁹ Platon gibi estetik üzerine yazılmış bir eseri yoktur.¹²⁰ Onun estetik hakkındaki görüşlerine "Poetika" adlı eserinde rastlanmaktadır.¹²¹

Aristo, Platon'un incelediği estetik konuları incelemiştir. Güzeli tanımlarken "güzel iyidir" tümcesiyle erdem ve güzeli birbirine kaynaştırmıştır.¹²² Bunu yaparken de zamanında Grek felsefesinde hakim olan güzel-iyi kavramlarının aynı anlamda kullanılmasının etkisi altında kalmıştır.¹²³

¹¹² Arat, a.g.e., s. 39; Erdem, Hüsamettin, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 4. bs., Hü-Er Yayınları, Konya, 2000, s. 331

¹¹³ Frenzel, a.g.e., s. 363

¹¹⁴ Arat, a.g.e., s.40; Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1977, s. 269

¹¹⁵ Tunalı, *Greks Estetiği*, s. 58

¹¹⁶ Sena, Cemil, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972, s. 11

¹¹⁷ Arat, a.g.e., s. 41

¹¹⁸ Tunalı, a.g.e., s. 58

¹¹⁹ Sena, a.g.e., s.23

¹²⁰ Yetkin, Suut Kemal, *Estetik Dersleri*, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü Neşriyatı, Ankara, 1972, s. 15; a.g.m., *Estetik Doktrinler*, s. 22

¹²¹ Sena, a.g.e., s. 23; Yetkin, *Estetik Dersleri*, s. 15

¹²² Yetkin, *Estetik Doktrinler*, s. 22

¹²³ Arat, a.g.e., s. 52

Aristo'nun, "Poetika" ve "Metafizik"inde güzellikle ilgili yaptığı tanımları, Platon'un yaşlılık dönemlerinde yaptığı güzellik tanımlarıyla benzerlik göstermektedir. O da güzeli matematik olarak belirlemeye çalışmıştır.

Aristo, ideaların kendi kendilerine var olduklarını düşünmez. Bunlar soyutlayan düşüncelerimiz ve realite içinde bulunduğumuz dünyadır. Realiteyi tanımak için onun nedenlerini araştırmak gerekir. Nedenisel araştırma da bir ilimdir.¹²⁴ Bundan hareket eden Aristo güzelin hem obje, hem de suje yönünden incelenebileceğini düşünür.¹²⁵ Güzel, obje yönünden incelenirse, başlıca düzen, simetri ve sınırlılık özelliklerinin olduğu görülür.¹²⁶ Bunlar da matematik ilminin araştırma alanına girer.

Parçalardan meydana gelen varlık, düzen içinde olduğu zaman güzeldir. Güzellikte keyfilik yoktur. Güzel düzene ve büyüklüğe dayanır.¹²⁷ Bundan dolayı kavrayışımız algılanamayacak kadar küçük olanın sınırlarında dağıldığı için ne çok küçük şey güzel olur, ne de bir defada kavranamayacağı ve birliği bozduğu için çok büyük bir şey güzel olabilir.¹²⁸ Anlaşıyor ki, Aristo'ya göre güzel olanın, kavrama gücünü aşmaması gerekir.

Aristo'nun bu teorisine göre ne kadar düzenli ve orantılı olursa olsun, küçük insanlara güzel denilemez. Tenasüp bakımından kusursuz olan bir cüce veya cana yakın sevimli bir çocuk güzel sayılmaz. Aristo burada güzelin olgunlukla da ilişkili olduğunu savunur. Büyüklükte ise, sonsuz gibi görünen bir çöl, deniz, dev gibi dalgalar güzel değil, yücedir.¹²⁹

Aristo'ya göre sanat taklitten ibarettir. Sanat insana has olan gerçeği taklit yeteneğinden ve hazdan ortaya çıkar.¹³⁰ Aristo sanatı tabiatın aynası olarak görür.¹³¹ Sanat dış görünüşü değil, iç görünüşü, olması gerekeni yansıtır. Sanatın güzelliği, tabiatta eksik kalan yönlerin tamamlanmasındaki başarıda gizlidir.¹³² Aristo'ya göre en güzel sanat, duyularla birlikte zihne hitap eden sanattır. Bunların başında şiir ve musîki gelir.¹³³

¹²⁴ Yetkin, a.g.e., s. 22

¹²⁵ Yetkin, a.g.e., s. 22; a.g.m., *Estetik Dersleri*, s. 15

¹²⁶ Yetkin, a.g.e., s. 15; Sena, a.g.e., s. 23; Hañçerliođlu, a.g.e., s. 269

¹²⁷ Yetkin, *Estetik Doktrinler*, s. 22; Arat, a.g.e., s. 52; Tunalı, İsmail, *Estetik Beğeni*, Say Yayınları, İstanbul, 1983, s. 47; Huisman, Denis, *Estetik*, çev. Cem Muhtaroğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 23

¹²⁸ Arat, a.g.e., s. 53; Tunalı, *Grek Estetiği*, s. 41

¹²⁹ Tunalı, a.g.e., s. 41

¹³⁰ Yetkin, *Estetik Dersleri*, s. 18; Sena, a.g.e., s. 23

¹³¹ Sena, a.g.e., s. 23

¹³² Yetkin, a.g.e., s. 18; Sena, a.g.e., s. 23

¹³³ Sena, a.g.e., s. 23

Platinos

Grekl güzellik ve sanat felsefesinin son büyük temsilcisidir.¹³⁴ Platon ve Aristo'dan esinlendiği düşüncelerle yeni gizemci idealist bir düşünce sistemi kurmuş, etkisi 18. yüzyıla kadar devam etmiş hatta kullandığı bazı kavramlar 18. yüzyılda yeniden canlandırılmıştır.¹³⁵

Platinos önce güzelin varlık alanını belirlemeye çalışır. Ona göre görülen ve işitilen şeylerde ve müzikte bir güzellik vardır. Ancak davranış, erdem gibi şeyler de güzel olarak nitelendirilir. O halde güzellik sadece görülen, işitilen maddi şeylerde değildir. Manevî şeylerde de mevcuttur. Güzellik maddi olandan başlayarak ruhî-manevî alanlara doğru yükselme gösterir. Estetik, bir zevk verebilir.

ab- Ortaçağ' da

Ortaçağ' da güzel veya güzellik üzerinde fazla durulmamıştır. Bu dönemde yaşamış olan filozoflardan Saint-Augustin güzel hakkında bir eser yazmışsa da kaybolmuştur.¹³⁶

Herşeyin, teolojinin etkisinde kaldığı Ortaçağ' da, estetik de bu etki altında kalmış ve dinin, kilisenin baskısı estetiği de etkilemiştir. Kanunları din koymuş, her şey dinin, teolojinin istediği şekilde gelişmiştir. Bu dönemde estetik pratikten çok teoriktir. Güzel ve güzellik üzerinde konuşulup, tartışılmamış, ancak din adına kilise için yapılan resimlerde, heykellerde pratik olarak sergilenmiştir.

Aurelius Augustinus

Aurelius Augustinus'un doğrudan doğruya güzellik üzerine yazılmış bir kitabı yoktur. İtiraflarında gençlik yıllarından bahsederken yer yer bu konuya değinmiştir. Filozof gençliğinde güzelliği, bir şeyin parçaları arasındaki ahenkte bulmuş ve farklı olarak parçalar arasındaki o uyumlu oranı, bir şeyin kendi amacına uyması niteliğinden ayırmıştır. Ona göre en eksiksiz uyum birlik (vahdet)tir. O halde her türlü güzelliğin başlıca nedeni birliktedir. Ancak, birlik yalnız Tanrı'dadır, bütün başka varlıklar, cisimler, onun ancak izlerini, damgalarını taşırlar.

Bütün sanatlarda hoşa giden orantıdır, bu oldu mu her şey güzeldir. Augustinus'a göre, güzelin biçimi daima birliktir. Görünen şeyler, birliğe yöneldikleri için güzeldirler ve güzellikleri de bu birliği tam olarak gerçekleştirdiklerine veya ondan uzaklaştırdıklarına göre ll. Ancak birlik ve birlikten az çok uzaklaşmış olan oran sayı alanına girer. Bunun sonucu olarak da güzel şeyler, sayı ile hoşumuza giderler, güzeldirler.

¹³⁴ Tunalı, a.g.e., s. 37; Arat, a.g.e., s. 27

¹³⁵ Arat, a.g.e., s. 27

¹³⁶ Sena, a.g.e., s. 12

Düzen, güzelliğin özüdür. Nerede, kısımlar arasındaki düzeni bir bütün halinde birbirine bağlayarak veya onları birliğe yaklaştırarak yöneten sayı varsa, orada düzen ve sonucu olan güzellik vardır.¹³⁷

ac- Yeniçağ'da

Francis Hutcheson

Hutcheson, 18. yüzyılda güzelliği öznel bir metodla inceleyen, İngilterede olduğu kadar Almanya ve Fransa'da da etkileri görülen¹³⁸ ampirist bir filozoftur. Bütün bilgilerimizin duyumlardan geldiğini ve bütün bilginin gereçlerini duyumların verdiğini kabul etmiştir. Ona göre iç ve dış duyumlardan başka, insanlarda bir de güzellik duygusu vardır. Bir şeyin güzel olduğunu yekten hissederiz, onun ne için güzel olduğu ve ruhumuzun ne suretle etkilediğini bilmeden ve anlamadan karşısında derin bir haz duyarız. Bu haz o şeyin faydalı olup olmamasıyla ilişkili değildir. O şey hakkında sonradan bilgi edinsek bile, onun güzelliğine karşı duygumuzu değiştirmez.

Hutcheson, güzelin yarar göstermeyen özelliği üzerinde ısrarla durmuştur. Ona göre güzelliğin uyandırdığı haz, bir çıkar karşısında duyulan sevinçten tamamen farklıdır. Güzelle baş başa kalmak için çoğu zaman faydalıyı ve uygunu ihmal ederiz. Bir şeyin uyandırdığı güzellik duygusu, o şeyi elde etmekten duyduğumuz hazdan çok daha başkadır.

Eğer kendimizde güzellik duygusu olmasaydı, belki binaları, bahçeleri, giysileri, uygun, faydalı, elverişli veya sıcak bulurduk, ama onlara güzel demek asla aklımızdan geçmezdi.

Yine, Hutcheson'a göre; güzel evrenseldir, her insan güzel olan şeyi, ahengi, simetriyi sever, onlardan zevk alır. Yine o güzellik duygusunun, alışkanlıktan, eğitimden, taklitten geldiğini kabul etmez. Ona göre insanda fitrî bir güzellik duygusu vardır. Ve bu duygu diğer duygulardan farklıdır.¹³⁹

Hutcheson, salt diye adlandırdığı tabii güzelliği, bağlantılı (izafi) dediği taklit güzelliğinden ayırt ettikten sonra, her iki güzelliğin unsurlarını değişiklikle birliğin ahenginde bulmuştur. Yine ona göre güzellik; düzenli bir tepkidir. Güzellik, değişkenliğin birlikte olan

¹³⁷ Yetkin, *Estetik Doktrinler*, s. 47

¹³⁸ Yetkin, a.g.e., s. 89

¹³⁹ Yetkin, a.g.e., s. 93

uygunluğundan gelmektedir. Hutcheson'a göre güzellik algısının ve heyecanının çıkarsız oluşu, tartışılmaz bir hakikattir.¹⁴⁰

Edmund Burke

Burke, güzelliği açıklarken tüm estetik süreci tutkuya indirgemiş ve güzelliği, insanlığın toplumsal ve içgüdüsünü “açan şey” yapmıştır. O güzelliği oran ve orantıda bulan tüm düşünürlerin, gerçekte dolaysız bir olgudan çok, usa dayandıklarını görmüştür. O güzelliğe toplumsal bir nitelik demiştir. Çünkü kadınlar ve erkekler, ayrıca başka hayvanlar da, kendilerini seyrettiğimiz zaman, bize bir haz ve neşe duygusu verirler. Onlar bize, kendilerine karşı sevecenlik ve sevgi esinlerler. Yakınlığımızda olmalarından hoşlanırsınız. Ona göre bu toplumsal-içgüdü güzelliğin türlerine karşılık olacak şekilde alt bölümlere ayırmıştır. Ve bu bölümlerin üç tane olduğunu söylemiştir. Duygudaşlık, tragedyadan duyduğumuz hazzı açıklar. Öykünme, resim yontu ve şiirden duyduğumuz hazzı temellendirir. Tutku ve yarışma ise, yüce bir ilgidir.¹⁴¹

İmmanuel Kant

Kant insan aklının üç gücünü ele alarak “Salt Aklın Eleştirisi,” “Pratik aklın eleştirisi” ve Yargı gücünün eleştirisi” olmak üzere üç eser yazmıştır.¹⁴² Üçüncü eserinde estetiği ele alıp incelemiştir.¹⁴³ Bu çalışmasıyla estetiğin kesin sınırlarının çizilmesi işini ilk yapan kişidir.¹⁴⁴ Estetik yargı, güzelin ne olduğundan önce geldiği için önce onu araştırmıştır.¹⁴⁵

Kant, yargıyı estetik yargı ve teolojik yargı olmak üzere ikiye ayırmış, “şu güzeldir” denildiğinde verilen yargı olan estetik yargıyı eleştirerek onda dört özellik belirtmiştir:¹⁴⁶

1- Güzel, hiçbir yarar gözetmeden çıkarsız haz veren şeydir.¹⁴⁷ Buna göre Kant, güzeli hoş¹⁴⁸ ve yararlıdan¹⁴⁹ ayırmaktadır. Hoştan duyulan haz çıkar ile ilgilidir.¹⁵⁰

2- Güzel olan, hiçbir yarar gözetmeden haz veren şeydir.¹⁵¹ Güzelin yararla hiçbir ilişkisi yoktur.¹⁵² Kant'a göre, güzellik hakkında verilen bir hüküm eğer en küçük bir

¹⁴⁰ Yetkin, a.g.e., s. 93

¹⁴¹ Arat, a.g.e., s. 157

¹⁴² Çüçen, Kadir, *Felsefeye Giriş*, 2.bs., Asa Yayınları, Bursa, 2001, s. 311

¹⁴³ Tunalı, *Estetik Beğeni*, s. 74; Çüçen, a.g.e., s. 311

¹⁴⁴ Tunalı, a.g.e., s. 73

¹⁴⁵ Tunalı, a.g.e., s. 78

¹⁴⁶ Sena, a.g.e., s. 31

¹⁴⁷ Sena, a.g.e., s. 31

¹⁴⁸ Yetkin, *Estetik Dersleri*, s. 101; Tunalı, *Estetik Doktrinler*, s. 81; Altuğ, Taylan, “Kant'ta Estetik Deneyimin Özerkliği”, *Seminer Dergisi*, sy. 4, İzmir, 1985, s. 255

¹⁴⁹ Sena, a.g.e., s. 31; Tunalı, a.g.e., s. 81; Altuğ, a.g.mk. s. 256

¹⁵⁰ Altuğ, a.g.mk., s. 255

¹⁵¹ Turgut, İhsan, *Sanat Felsefesi*, 2.bs., Bilgehan Matbaası, İzmir, 1991, s. 49

faydalanma hissi taşıyorsa o hüküm saf zevk hükmü değildir. Estetik zevk hükmü, bir şeye, menfaat hissinden uzak olarak tamamen lakayt kalmayı gerektirir.¹⁵³ Çünkü yararlı olana karşı bir istek duyulur, onu elde etme isteği uyanır. Oysa güzel için böyle bir istek yoktur. Meselâ, güzel bir sanat eseri, bu istek duygusundan yoksun olarak izlenir. Hiç kimse bir tablodaki elmayı yemek istemez, sadece görünüşünün güzelliğinden haz duymakla yetinir. Elmaya duyulan yeme arzusu estetik hazzı bozmuş olur. “Çiçek güzeldir” yargısı çiçeğin neye yaradığını düşündürmez, sadece zevk vermesi yeterlidir. Bu konuda verilen hüküm enfüsidir.¹⁵⁴

3- Kant, güzeli iyiden ayırır. Çünkü iyi, akıl aracılığı ve amaç kavramıyla hoş giden şeydir. İyide nesneye yönelmeyi sağlayan bir amaç vardır. Bir şeye “iyi” demek için o şeyin olması gerektiği şeyi bilmek gerekir. Güzel demek için böyle bir gereklilik yoktur. Güzel olarak tanımlanan nesne bilinçli bir amacın nesnesi değildir. Kendisinden başka hiçbir amaca hizmet etmez. Güzel özgür bir doyuma sahiptir.¹⁵⁵

4- Hoş ve güzeli birbirinden ayıran Kant’a göre hoş; bireysel zevklere, güzel, ortak, evrensel beğeniye yol açar. Güzel, hoş indirgenemez.¹⁵⁶ Hoş yargısı tek bir kişiyi ilgilendirirken güzel yargısı herkesi ilgilendirir.¹⁵⁷ Bir çiçek, sanat eseri, bina için “bu güzeldir” dediğimiz zaman bu yargı “herkes için geçerlidir” anlamına gelir. Herkesin bu yargıya zorunlu olarak katılması beklenir.¹⁵⁸ Ancak “bu hoştur”, dediğimizde ise hoşluk sadece bizim için geçerlidir. Herkesin o nesneyi hoş bulması beklenmez. Herkesin kendine ait bir hoş zevki vardır.¹⁵⁹ Bu bakımdan bencil ve kişisel olan hoş güzelden ayrılmış olur. Yani Kant’a göre birisinin bir nesne için “Bu, bana göre güzeldir” cümlesiyle kendisine hoş geleni güzel olarak adlandırıp herkes adına konuşması yanlıştır.¹⁶⁰ Estetik hoşlanma, iyiden duyulan hoşlanmadan farklıdır. İyi, akıl ve kavram ile anlaşılır. Bir şeye iyi derken onun ne amaçla iyi olduğu düşünülür. Güzel derken amacı düşünülmez, çiçekler, gelişi-güzel çizilmiş çizgiler belirli herhangi bir kavrama bağlı olmadıkları halde yine de hoş giderler.¹⁶¹

Kant, hoşlanma duygusunun akıl sahibi olmayan varlıklara, güzelin sadece insanlara, iyinin ise akıl sahibi varlıklara ait olduğunu düşünür. Hoş, bedensel; iyi, akılsal; güzel hem

¹⁵² Çüçen, a.g.e., s. 311

¹⁵³ Yetkin, *Estetik Dersleri*, s. 101

¹⁵⁴ Yetkin, a.g.e., s. 102

¹⁵⁵ Altuğ, a.g.e., s. 256

¹⁵⁶ Çüçen, a.g.e., s. 311

¹⁵⁷ Çüçen, a.g.e., s. 311; Cuvillier, Armand, *Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler*, çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Doruk Yayınları, İstanbul, 2003, s. 419; Akarsu, Bedia, *Çağdaş Felsefe*, 4.bs., İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1994, s. 47

¹⁵⁸ Tunalı, *Estetik Beğeni*, s. 90

¹⁵⁹ Yetkin, a.g.e., s. 102

¹⁶⁰ Cuvillier, a.g.e., s. 419

¹⁶¹ Tunalı, a.g.e., s. 80- 81

akılsal bir gereksinmeyi yerine getirdiği hem de hayvansal bir ögeye ihtiyaç duyduğu için hoşlanma sağlar. Hoştan duyulan haz salt bedensel, iyiden duyulan salt akılsal, güzelden duyulan salt akılsal fakat bedensel olarak kazanılmış bir duygudur.

Kant'a göre hoştan duyulan haz eğitimle, güzelden duyulan haz yeğleme, iyiden duyulan haz saygı ile bağlantılıdır. Tek özgür hoşlanma, yeğlemeye göre olandır.¹⁶²

Beğeni yargısı belirleyen hoşlanma faydadan uzaktır. Fayda, objenin varlığına duyulan ilgi ve isteği gösterir. Estetik hoşlanma, hiçbir karşılık beklemeden duyulan hazdır.¹⁶³ Estetik hoşlanma ne ahlâki,¹⁶⁴ ne de materyal bir ilgiye dayanır.¹⁶⁵ Estetik haz, konusunun realitesiyle ilgilenmez.¹⁶⁶

Kant'a göre kavram olmaksızın hoşta giden,¹⁶⁷ zorunlu bir tatminin nesnesi gibi görülen şey ¹⁶⁸ güzeldir. Güzellik beğeni olarak öznel,¹⁶⁹ herkesin aynı düşüncede olmasını gerektirmesi bakımından zorunlu, bireyler arası iletişim kurma bağı olması açısından evrenselidir.¹⁷⁰

Kant, bir kişiye zevk veren şeyi hoş; yalın ve saf olarak beğenileni güzel; kişi tarafından takdir, saygı gören, nesnel bir değer atfettiği şeyi iyi olarak adlandırır. Ona göre sadece beğeni duygusu yansız, bağımsız ve tek başına tatmin edicidir. Güzellik söz konusu olduğunda ne duygular, ne akıl ne de yarar beğeniye yok eder.¹⁷¹

Kant'ın nitelik, nicelik, ilişki ve yön bakımından ele aldığı güzellik tanımlaması kısaca 4 maddede özetlenmektedir:

- a) Nitelik bakımından çıkarsız hoşta giden şeydir,
- b) Nicelik bakımından herkesin hoşuna giden şeydir,
- c) İlişki bakımından kendi dışında hiçbir gerek olmadan hoşta giden şeydir,
- d) Yön bakımından zorunlu olarak hoşta giden şeydir.

¹⁶² Altuğ, a.g.e., s. 257

¹⁶³ Tunalı, a.g.e., s. 80

¹⁶⁴ Altuğ, a.g.e., s. 258

¹⁶⁵ Turgut, a.g.e., s. 49

¹⁶⁶ Turgut, a.g.e., s. 49

¹⁶⁷ Frenzel, a.g.e., s. 365; Tunalı, a.g.e., s. 91; Altuğ, a.g.e., s. 258

¹⁶⁸ Cuvillier, a.g.e., s. 421; Tunalı, a.g.e., s. 91

¹⁶⁹ Çüçen, a.g.e., s. 312

¹⁷⁰ Çüçen, a.g.e., s. 312

¹⁷¹ Cuvillier, a.g.e., s. 418

George Wilhelm Friedrich Hegel

Hegel güzellik felsefesi kurmakla kalmamış, güzellik idealini tarihsel gelişimi içerisinde incelemiştir.¹⁷² İdealist estetik zirveye Hegel’le ulaşır. Aynı zamanda Hegel, Platon’un güzellik felsefesini doruğa ulaştırır.¹⁷³

Hegel’e göre güzel idedir.¹⁷⁴ İdenin duyusal görünüşüdür.¹⁷⁵ Var olan her şey idenin kendisini göstermesinden dolayı vardır. Her şey doğruluğunu ideye borçludur. Bununla Hegel ilkçağın güzellik doğruluk düşüncesine dayanır.¹⁷⁶ Güzel, doğrudur, var olan şeylerin türüdür. Bu doğru da duygusal biçimlerle görünen doğrudur.¹⁷⁷

Hegel’e göre güzel sonsuzdur ve özgürdür.¹⁷⁸ Özgürlüğünün nedeni kural ve ölçünün olmaması değil, onu seyredenin kendini özgür hissetmesidir. Güzel kendisini seyredende istek uyandırmaz. Kendi kendine yeter.¹⁷⁹

Hegel’e göre güzellik Tin’in özgür açılımı sonucu insan aklının yaratıcılığından ortaya çıkar.¹⁸⁰ Yani sanat eserleri tinsel varlıktan doğarlar ve tabiattan üstündürler.¹⁸¹ Çünkü tabiattaki güzellik İdea’nın ilk görünümüdür. Kendi bilincine sahip olmadığından sanata göre dıştadır. Sadece kendisini gören için güzeldir.¹⁸² Gerçek güzellik doğada değil, insan aklının eseri olan sanattadır.¹⁸³ Çünkü sanat akılsaldır, ussal olan gerçektir. Sanattaki güzellik özgürlüğün açılımıdır.¹⁸⁴ Sanat taklit değildir.¹⁸⁵

b- “Hüsün” kavramının problematik boyutu

Bu bölümde, bu kavramın tanımlanmasındaki problemlere değinilmiştir. Alt kavramlar, bu kavramın ihtiva ettiği alt alanlar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Sanat sorununa değinilmiş, tanımı yapılmış, sanatın doğuşu ve içerdiği somut ve soyut güzellik anlayışına değinilmiştir.

¹⁷² Yetkin, *Estetik Doktrinler*, s. 160

¹⁷³ Tunali, *Estetik*, s. 160

¹⁷⁴ Tunali, a.g.e., 152; Frenzel, a.g.e., s. 366

¹⁷⁵ Tunali, a.g.e., s. 152; Turgut, a.g.e., s. 57

¹⁷⁶ Frenzel, a.g.e., s. 366

¹⁷⁷ Yetkin, a.g.e., s. 160

¹⁷⁸ Yetkin, a.g.e., s. 160; Tunali, a.g.e., s. 152

¹⁷⁹ Yetkin, a.g.e., s. 160

¹⁸⁰ Çüçen, a.g.e., s. 312

¹⁸¹ Tunali, İsmail, *Sanat Ontolojisi*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 166; Sena, a.g.e., s. 43, Turgut, a.g.e., s. 56;

Doğan, a.g.e., s. 98

¹⁸² Yetkin, a.g.e., s. 160

¹⁸³ Çüçen, a.g.e., s. 312; Doğan, a.g.e., s. 98

¹⁸⁴ Çüçen, a.g.e., s. 312

¹⁸⁵ Turgut, a.g.e., s. 57; Doğan, a.g.e., s. 98

ba- “Hüsün” kavramının alt kavramları

İlk çağlardan itibaren “güzel” kavramı tanımlanırken başka kavramlarla ifade edilmeye çalışılmıştır. Bazen bu anlamlara geldiği, bazen de aralarında ilişki veya farklılıktan yararlanarak açıklanmaya çalışılmıştır. “Güzel” kavramı en çok beğeni, iyi, doğru ve faydalı kavramlarıyla tanımlanmış veya ilişkilendirilmiştir. Çirkinlik kavramı da zıddı olması hasebiyle güzelliğin tanımında karşımıza çıkmaktadır.

1) Güzellik- beğeni ilişkisi

Bir meyli tatmin eden her şeye “hoş denir.”¹⁸⁶ Güzel ile hoş arasında yakın bir ilişki vardır.¹⁸⁷ Hoş, bir takım estetik hazlara eşlik etmesine rağmen güzelle aynı değildir.¹⁸⁸ Her güzel şey hoştur,¹⁸⁹ ancak her hoş olan güzel değildir.¹⁹⁰ Güzel bir nesnenin seyredilmesi, veya işitilmesi hoştur. Buna göre güzelin tanımı yapılırken nesnenin yüzde ve kulakta meydana getirdiği duyum dikkate alınır.¹⁹¹ Hoş olan, insanı aşağı olana yönlendirirken, güzel olan, insanı yükseğe yönlendirir ve yüceltir. Hoş, ihtiyaca cevap verir; güzel, ihtiyacı karşılamaz sadece estetik bir haz verir.¹⁹² Hoşlanma duygusu hayvanlarda da insanlar kadar vardır. Ancak güzel duygusu zihinli bir varlık olan insana özgüdür. Güzel güçtür, güçlüdür. Hoşta acizlik ve bağımlılık vardır. İnsan, hoş olanı yemek, koklamak, kullanmak ister. Güzel ise, bakını kendine bağlar, kutsallaştırır; hoş tokluk duygusu verirken güzele doyum olmaz.¹⁹³ Acıkınca yemek yemek, yorulunca dinlenmek hoştur, ancak güzel değildir.¹⁹⁴ İnsanın yapmaktan hoşlandığı her şey de güzel değildir.¹⁹⁵

2) Güzellik- çirkinlik ilişkisi

Genellikle çirkin, güzelin zıddı olarak tanımlanır. Çirkinlik ahenge aykırılık, beklenti ve olması gereken bir durumun olmamasıdır. Tabiatı, tarafsız, güzellikle ilgisi olmayan varlık olarak kabul edenlere göre asıl güzellik sanatta ve sanatın ifade ettiği anlamdadır. Buna göre çirkin, estetik güzelliği olmayan şeydir. Sanatta çirkinin güzele doğru yükseldiği görüşü hâkimdir. Sanat için çirkin yoktur. Sanatta her konu işlenebilir. Sanat çirkin olanı üstün bir

¹⁸⁶ Yetkin, a.g.e., s. 66

¹⁸⁷ Sena, a.g.e., s. 202; Çüçen, a.g.e., s. 309

¹⁸⁸ Sena, a.g.e., s. 202

¹⁸⁹ Sena, a.g.e., s. 202; Yetkin, a.g.e., s. 308; Çüçen, a.g.e., s. 309

¹⁹⁰ Sena, a.g.e., s. 202; Çüçen, a.g.e., s. 309

¹⁹¹ Yetkin, a.g.e., s. 66; Uyanık, a.g.e., s. 248

¹⁹² Çüçen, a.g.e., s. 309; Sena, a.g.e., s. 202

¹⁹³ Sena, a.g.e., s. 203

¹⁹⁴ Yetkin, a.g.e., s. 67

¹⁹⁵ Uyanık, Mevlüt, *Felsefi Düşünceye Çağrı*, Elis Yayınları, Ankara, 2003, s. 248

yaratıcılıkla güzel hale getirebilir.¹⁹⁶ Bir dönem çirkin kabul edilen tabiat varlıkları da bazı sanat akımları sayesinde güzelleşmiştir. Yunan, Fransız, Latin klasiklerinde dağlar çirkin şeylerdi. Romantizm akımı ile güzellik kazanmıştır

3) Güzellik- iyi, doğru, faydalı ilişkisi

İlkçağ felsefecileri güzeli iyi ile özdeş ve benzer kabul etmişlerdir. Güzeli iyi olarak tanımlayan filozof Xenophan'dır.¹⁹⁷ Platon'a göre güzel ile iyi aynıdır.¹⁹⁸

Güzel olmayan iyi, iyi olmayan güzel düşünülemez. Tanrı hem güzel ve hem de iyi olduğu için Bîr olarak nitelenir.¹⁹⁹

Platon'un düşüncesi Shaftesbury'de de görülmektedir. O güzel kavramına, iyi ve uyum, ahenk kavramını ilave eder. Güzelliğin erdem ve iyilik olduğunu söyler. Nerede orantı ve düzen varsa orada güzellik, güzelliğin olduğu yerde de iyi ve erdem vardır.²⁰⁰

Güzel ve iyi kavramlarını birbirinden ayıran filozof Kant'tır. Kant'a göre güzellik estetiğin, iyilik ahlâk felsefesinin ilgi alanına girer. Ahlâk felsefesinin kuralları vardır. Estetiğin yoktur. Güzel özgür beğeni ve hoşlanmanın ürünüdür. Ahlâki açıdan iyi olan güzel olmayabilir, güzel olan da ahlaki olmayabilir.²⁰¹

İyi, fayda gibi bir amaca bağlıdır. İyi, amacını bulan ve ona hizmet edendir. Güzelin ise amacı yoktur. Güzellik seyredildiğinde, amacı, iyi ya da kötü oluşu düşünülmez. İyi, mukayese, akıl yürütme ile bilinir. Güzel, akıl yürütme ile değil sezgi ile bilinir. Güzellik, iyi ve faydalı fikirlerinden önce gelir. Bir eserin iyiliğinden önce güzelliği fark edilir.²⁰² İyi, kanunlara bağlıdır, güzel için kanun ve bağımlılık yoktur.²⁰³ Güzel bireyseldir, başkasını ilgilendirmez, iyi toplumun diğer²⁰⁴ fertlerini de ilgilendirir.²⁰⁵ Güzel, kendi başına bir toplum, hatta toplum üstüdür. Güzel, herkesindir. İyi, bir ödev, bir prensiptir. Güzel, ebedidir. Güzel, salt iyi olduğu halde her iyi, güzel değildir. Güzel, ahlâki değil, ahlâk dışıdır. Toplumun ortak duygularından çıktığı halde, toplumun değerlerine ters düşebilir, ihanet edebilir. Güzel toplumun gidiş yönünü

¹⁹⁶ Sena, a.g.e., s. 235- 236

¹⁹⁷ Uyanık, a.g.e., s. 247; Arat, a.g.e., s. 61

¹⁹⁸ Uyanık, a.g.e., s. 247; Çüçen, a.g.e., s. 308; Tunalı, a.g.e., s. 133

¹⁹⁹ Uyanık, a.g.e., s. 247

²⁰⁰ Uyanık, a.g.e., s. 247

²⁰¹ Çüçen, a.g.e., s. 308- 309

²⁰² Sena, a.g.e., s. 206; Çüçen, a.g.e., s. 308

²⁰³ Sena, a.g.e., s. 206

²⁰⁴ Uyanık, a.g.e., s. 246

²⁰⁵ Sena, a.g.e., s. 208

belirten bir meşale, iyi, bu meşale etrafında dönüp duran, genellikle de onun uğruna kendini feda eden bir pervanedir.²⁰⁶

Güzel ve iyinin arasında bir ilişki kurulmak istenmesinin amacı, estetiğe ve sanata ahlâki bir nitelik kazandırmaktır.²⁰⁷

Güzel-Doğru (Hakikat)

Güzellikle aynı kabul edilen kavramlardan biri de doğruluktur. Ancak bu doğruluktan anlaşılması gereken bilgisel-mantıksal bir değer değil, metafizik bir doğruluktur.²⁰⁸ Filozoflar metafiziksel doğrulukla, metafizik-estetik değer olan güzellik arasında bir bağ kurmuşlardır. Platon'a göre mutlak güzellik varlığın özüdür. Varlığın özü de doğruluktur. Bu şekildeki metafizik güzellik aynı zamanda doğruluktur. Çünkü güzellikte varlığın özü meydana çıkmakta ve kavranmaktadır.²⁰⁹ Hegel'e göre güzel, aynı zamanda doğrudur. Güzellik İdea'nın görünüşünden ibarettir, idea da doğruluk olduğuna göre güzel doğruluktur.²¹⁰ Baumgarten ise mantıksal anlamdaki doğrulukla güzellik arasında bir ilişki olduğunu düşünür. Mantıksal bilginin yetkinliği doğruluk iken, duyusal (estetik) bilginin yetkinliği de doğruluktur, ancak güzellik olarak adlandırılır. Bundan dolayı güzellik ve doğruluk aynı şeylerdir.²¹¹ Shaftesbury doğruluk ve güzelliği aynı kabul eder,²¹² güzelliği belirleyen en önemli faktör onun doğrulukla olan ilişkisidir. Hakikat ve doğruluk evrenin uyum ve ahengini verdiği için güzeldir. Güzelliğin ölçüsü olan uyum ve orantı hakikat ve doğruluğun özellikleridir. O halde güzellik, hakikat ve doğruluğun kendisidir.²¹³ Doğruluk, güzellik olmadan, güzellik, doğruluk olmadan var olamaz. "Dünyada en güzel doğal güzellik, dürüstlük ve ahlaksal doğruluktur. Doğru ölçüler uyum ve müziğin güzelliğini yarattığı gibi, doğru çizgiler bir yüzü, doğru orantılar da bir mimari yapıyı güzel kılar". Shaftesbury'nin bahsettiği doğruluk, sadece kavramlarla bilinmeyen şeydir.²¹⁴

Güzel ve doğru kavramlarını birbirinden ayıran Kant'tır.²¹⁵ Ona göre doğruluk ve güzellik arasında bir ilişki yoktur.²¹⁶ Doğru, akıl ve yargı ile ilgilidir. Güzel duyu ve hisle ilgilidir. Güzelliğin akılla kavranılması beklenemez.

²⁰⁶ Tunalı, *Estetik*, s. 133

²⁰⁷ Tunalı, a.g.e., s. 137

²⁰⁸ Tunalı, a.g.e., s. 137

²⁰⁹ Uyanık, a.g.e., s. 245- 246

²¹⁰ Tunalı, a.g.e., s. 138; Uyanık, a.g.e., s. 246

²¹¹ Çüçen, a.g.e., s. 307

²¹² Arat, a.g.e., s. 177; Uyanık, a.g.e., s. 246

²¹³ Çüçen, a.g.e., s. 307

²¹⁴ Arat, a.g.e., s. 177

²¹⁵ Tunalı, a.g.e., s. 138; Uyanık, a.g.e., s. 246; Çüçen, a.g.e., s. 307

²¹⁶ Çüçen, a.g.e., s. 307; Uyanık, a.g.e., s. 246

Güzelliği doğrulukla özdeşleştirmek doğru kabul edilmemektedir. Güzellik estetik bir kavram, doğru ise bilgi kavramıdır. Doğru, kabullenmeyi; güzel, aşkı, heyecanı, coşkuyu harekete geçirir. Mesela, suyun 100 derecede kaynaması doğrudur, ancak güzel değildir.²¹⁷ Heyecan uyandırmaz. Doğruluk soyuttur, akılla ilgilidir; güzellik somut, duyuşsal ve hayal gücü ile ilgilidir.²¹⁸

Güzel ve Faydalı

Duyumcular, güzeli faydalı ile aynı kabul ederler. Bundaki amaçları, sanata, güzelliğin yanı sıra fayda amacı vermektir. Güzeli faydalı, faydalıyı güzel hale getirmektir. Fakat insanlara faydalı olduğu halde güzel olmayan, güzel olduğu halde de fayda vermeyen pek çok nesne vardır. Nesnedeki güzelliği görebilmek için onu faydalıdan ayırmak gerekir. Güzel ve fayda birbirine zıttır. Faydada çıkar amacı gizlidir. Oysa saf güzellik, kendisinden fayda ve çıkar düşüncesinin çıkartıldığı güzelliştir. Fayda fikri bağıntılıdır, o, vasıta ve amaç arasındaki ilişkiyi ifade eder. Amaca ulaşıldığında fayda ortadan kalkar. Kendi kendine var olan değildir. Oysa güzellik kendi başına vardır. Güzel olan, kendinden, ihtiyaçtan, çıkardan bağımsız olarak vardır. Güzel, estetik bir duygu yaratır. Güzel olan, her yerde güzeldir. Faydalı olan kullanılır, eskilir. Ancak güzelin, güzelliğinin kaybedilmesi istenmez.²¹⁹

Sokrates ile Aristippos arasında geçen karşılıklı soru-cevaplı konuşmada güzel, amacına uygun, faydalı olan şekilde tanımlanır. Bir şeye elverişli olan güzeldir, olmayan ise çirkindir. İsterse altından yapılsın. Platon da güzeli faydalı olma ile açıklamıştır. Güzel ile faydalının arasını ayırmaya çalışan Kant'tır. Ona göre yararlı (faydalı) olmak objenin varlığı ile, güzel olmak da nesnenin tasavvuru ile ilgilidir. Faydalı olma nesnenin güzelliğine engeldir.²²⁰

bb- “Hüsn” kavramının alt alanları

“Hüsn” etik, estetik ve sanat dallarının yakından ilgilendiği bir kavramdır. Her bilim kendi içeriğine göre güzel- çirkin, iyi- kötü tanımı yapmıştır. Bu üç alan insanın iç fiillerini, hislerini ve eylemlerini ifade etmektedir. Bunlar kendi metotları çerçevesinde güzellik kavramıyla ilgilenmişlerdir.

1) Ahlâkî hüsn: etik (“Ethique”)

İnsanın yapıp etmelerini özel bir problem alanı olarak araştıracak, bu alanın varlık nitelikleri ile bu alanı yöneten ilkelerin, değerlerin varlık niteliklerini, insanın yapıp etmelerinin

²¹⁷ Sena, a.g.e., s. 209

²¹⁸ Sena, a.g.e., s. 209

²¹⁹ Sena, a.g.e., s. 203- 204

²²⁰ Tunalı, a.g.e., s. 139- 140

bağımlı ya da bağımsız olduklarını inceleyecek disipline etik adı verilmektedir.²²¹ Etik, yunanca “ethos” sözcüğünden gelir.²²²

Aristoteles, etiği kuramsal felsefeden ayırıp, kendi başına bir felsefe alanı olarak ele alan ilk filozoftur. Platon’un etik hakkındaki görüşleri, onun metafizik felsefesinden ayrı değildir.²²³

İnsan, akıllı bir varlık olmasının yanında, onu diğer canlılardan ayıran, düşünme, tasarlama, plan yapma, bu planı uygulama, tercih ve seçimde bulunmaya bağlı olarak eylem gerçekleştirme gibi özelliklere sahiptir.²²⁴ İnsan teorik aklı sayesinde düşünür, olgular arasındaki düzeni keşfeder, nesnelere arasında ilgiler kurup, onları bazı bakımlardan kavrar ya da bilir. Pratik aklı sayesinde de kendi hayatını kurup düzenler, toplumsal hayatın gereği olarak âletler yapar. İnsana tercihlerde bulunma, yaşayışı için amaç belirleme, belirlediği amaç ve tercihlere göre eylemde bulunma, doğru ve sağlam karakter oluşturma imkânı sağlar.²²⁵

Kant’a göre, eylemin gerçekleşmesi için onu harekete geçirecek bir motiv gereklidir. Eğer motiv baskıdan kaynaklanıyor ise eylemin zorunluluğu hukuksal, manevî iyilikten kaynaklanıyor ise eylemin zorunluluğu etikeldir. Etik bir zihniyet felsefesidir. Özellikle iyi niyetin felsefesidir. Eğer bir kişi bir eylemi sırf cezalandırma korkusu ile yapıyorsa bu yasanın doğruluğunu, manevî iyiliği nedeniyle yapıyorsa bu ahlâksaldır ve etiğin doğruluğunu içerir.²²⁶

Etiğin çözmesi gereken üç temel konu olduğu belirtilir. 1- mutluluk, 2- özgürlük, 3- iyi ve kötü. İyi ve kötü konusunda etik, bu kavramların ahlâki nitelikleriyle ilgilenir.²²⁷

2) Bedîî hüsn: estetik (“Esthétique”)

Bugün kısaca “güzellik bilimi” veya “güzel sanatlar bilimi” olarak adlandırılan estetik, Yunanca “oluşum” anlamına gelen “aisthesis” sözcüğünden gelmektedir.²²⁸ Estetik, güzelliği inceleyen bilim anlamında kullanılmaktadır.²²⁹ Estetik terimi, 18. yy. ortalarından beri kullanılmaya başlanmıştır.²³⁰ Bu terimi ilk kez sistemli bir şekilde kullanan ve bu bilime ismini

²²¹ Mengüsoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 262

²²² Pieper, Anne Marie, *Etiğe Giriş*, çev. Veysel Atayman- Gönül Sezer, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 30; Çilingir, Lokman, *Ahlak Felsefesine Giriş*, Elis Yayınları, Ankara, 2003, s. 12

²²³ Pieper, a.g.e., s. 29- 30

²²⁴ Özlem, Doğan, *Etik- Ahlak Felsefesi*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2004, s. 14

²²⁵ Cevizci, Ahmet, *Etiğe Giriş*, Paradigma, Bursa, 2001, s. 2- 3

²²⁶ Kant, İmmanuel, *Etik Üzerine Dersler*, çev. Oğuz Özgül, Pencere Yayınları, İstanbul, 2003, s. 85- 86

²²⁷ Pieper, a.g.e., s. 134

²²⁸ Tunalı, *Estetik*, s. 13; Sena, a.g.e., s. 9; Kagan, a.g.e., s. 3; Frenzel, a.g.e., s. 361; Arat, a.g.e., s. 39; Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, 4.bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 348

²²⁹ Hançerlioğlu, a.g.e., s. 81

²³⁰ Kagan, a.g.e., s. 3

veren Christian Wolff'un öğrencisi Alexander Gotlieb Baumgarten (1714-1762)dir.²³¹ Baumgarten, "Aesthetica" adlı eserinde bu bilimin adını zikretmiş²³² ve tanımını yapmıştır.²³³ Baumgarten estetikle bir "duyum bilgisi bilimi"ni kastetmektedir.²³⁴ Baumgarten'in estetik tanımı: "Estetik, özgür sanatlar teorisi, aşağı bilgi teorisi, güzel üzerine düşünme ve akla benzer bir yeti bilimidir. Bununla beraber estetik, özgür, güzel sanatlar ve duyuşsal bilginin bilimidir." şeklindedir.²³⁵ Estetik, Alman düşünürü İmmanuel Kant (1724- 1804)'la önem kazanmıştır.²³⁶ Croce'ye göre estetiğin 3 dönemi vardır. Kant öncesi dönem, Kant sonrası dönem ve pozitif dönem.²³⁷

Her ne kadar estetiğin kurucusu Baumgarten olarak geçse de estetiğin temelini atanlar olarak Yunan filozofları Sokrates, Platon ve Aristoteles kabul edilir. Bunlardan da Sokrates öncüdür. Platon ve Aristoteles güzelliğin savunucu olarak görülür. Sokrates'in estetik alanda geliştirdiği düşünce sistemi zamanında, "estetik" kavramı ortada yoktu. Rönesans'a kadar, hatta günümüze kadar bile geliştirilen estetik düşüncenin temeli Platon'a dayanır.²³⁸ Ancak bu bilimin isim babası daha önce söylendiği gibi Baumgarten'dir.

Yunan felsefesi içinde estetik, politika, etik, triagedya sorunlarıyla birlikte tartışılmıştır.²³⁹

Estetik, güzelliği ve onun sanatta ve doğada kendini ortaya koyuş biçimlerini anlamakla ilgilenen felsefî çalışmaya verilen isimdir.²⁴⁰ Estetikte iki türlü nesne söz konusudur, doğal nesne,- yapay nesne (sanat eseri).²⁴¹

İnsanlardaki hoşlanma duygusunu, bu duygunun sanat eserleri üzerindeki yoğunlaşma tarzını estetik inceler.²⁴²

Estetik, güzellik nedir? Güzeli güzel yapan ölçü ve değerler nelerdir? Bu ölçü ve değerler nerede bulunur? gibi sorular sorar ve bunlara cevap arar.²⁴³ Güzel nedir sorusu en eski

²³¹ Tunalı, *Estetik*, s. 13; Sena, a.g.e., s. 9; Hançerlioğlu, a.g.e., s. 81; Kagan, a.g.e., 69; Çüçen, a.g.e., s. 292; Arat, a.g.e., s. 39; Erdem, Hüsamettin, *Din- Felsefe Münasebeti*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 1997, s. 140

²³² Çüçen, a.g.e., s. 292

²³³ Tunalı, *Estetik Beğeni*, s. 70

²³⁴ Frenzel, a.g.e., s. 362; Uyanık, a.g.e., s. 237

²³⁵ Tunalı, *Estetik*, s. 14

²³⁶ Hançerlioğlu, a.g.e., s. 81; Gökberk, a.g.e., s. 348

²³⁷ Huisman, a.g.e., s. 52

²³⁸ Huisman, a.g.e., s. 10- 11

²³⁹ Mülayim, a.g.e., s. 28

²⁴⁰ Honer- Hunt- Okholm, Stanley M.- Thomas C.- Dennis L., *Felsefeye Çağrı*, 2.bs., çev. Hasan Ünder, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 345

²⁴¹ Townsend, a.g.e., s. 44

²⁴² Mülayim, a.g.e., s. 27

²⁴³ Çüçen, a.g.e., s. 293

çağlardan beri filozoflar, sanatçılar tarafından sorulan ve cevabı aranan bir sorudur. Estetik, hem güzel olanı hem de insanlar sanatla neyi kastediyor ve insan için anlamı nedir? Bu faaliyetlerin ölçüsü ve prensipleri nedir? Sanat, insan için bir hobi mi, bilgi mi yoksa bir ihtiyaç mıdır gibi sorulardan da hareketle sanatı tartışır.²⁴⁴ Bu nedenledir ki, estetik sanatın felsefesi olarak kabul edilmektedir.²⁴⁵ Çünkü pek çok kişi artık estetiği ne güzelin ne de güzelliğin bilimi olarak tanımlar.²⁴⁶

Estetik üzerine tartışmalar sadece tanımı ve konusuyla sınırlı değildir. Aynı zamanda Estetik başlı başına bir bilim midir, yoksa felsefenin veya diğer bilimlerin içerisinde incelenecek bir konu mudur? Bu da tartışılmalıdır. Bazılarına göre onu kendi başına bir bilim olarak kabul etmek zordur. Çünkü nesnesi ve yöntemi henüz kesinlik kazanmamıştır.

Estetik sadece sanatla, sanat yapıtlarıyla ve sanat yapıtlarındaki güzellik ve bu güzelliğin tekniğiyle, insanların yaratıcılığıyla mı, yoksa doğadaki güzellik ve bu güzelliğin nitelikleriyle mi ilgilenecek? Birincisi denecek olursa, estetik, bir “sanat bilimi”dir. İkincisi denecek olursa, estetik bir “sanat felsefesi”dir. Bugün estetik üzerine düşünenler onu sanat bilimi olarak tanımlamaya daha yakındır.

Estetik, sanat bilimi olarak kabul edildiğinde de bu sefer yöntem sorunu ortaya çıkmaktadır. Toplum bilimsel, ruh bilimsel, deneysel, dilbilimsel gibi. Bunlardan hangisi ya da hangileri estetiğin çalışma yöntemi olmalıdır.²⁴⁷

Estetiğin yöntemi deneysel olmalıdır diyenler vardır.²⁴⁸ Ancak bu yöntem bazılarına göre doğru bilgi vermez. Deneysel estetik, deney yapar gibi nesnelere insanların önüne koyup güzelliklerine göre tercih etmelerini istemek ve sonuçları matematiksel olarak değerlendirmektir. Bu yöntem eleştirilir. Çünkü her nesnenin estetik yargı sağlayacağını söylemek imkânsızdır. Ayrıca, herkesin estetik görüşü de farklıdır. Mesela; güzel bir nesne karşısında çocukların, işçilerin, farklı kültürden insanların aynı estetik tepkiyi vermesi zordur.²⁴⁹

18. yy. sonlarına doğru estetikten anlaşılan duygusal olgu kuramı değil, güzellik felsefesi veya sanat felsefesi olmuştur. İlkçağdan beri felsefesinin içinde bir konu olarak tartışılan estetik, artık kendi başına araştırma alanı olmuş bir bilimsel disiplin haline gelmiştir.²⁵⁰

²⁴⁴ Mülayim, a.g.e., s. 27- 28

²⁴⁵ Huisman, a.g.e., s. 127

²⁴⁶ Doğan, a.g.e., s. 54- 55

²⁴⁷ Doğan, a.g.e., s. 17

²⁴⁸ Huisman, a.g.e., s. 129

²⁴⁹ Doğan, a.g.e., s. 15

²⁵⁰ Kagan, a.g.e., s. 4

Güzel kelimesi değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Mesela; “güzel adam” denilince “saygın, iyi, cömert bir adam, “güzel hava” denildiğinde, “iyi, harika bir hava” “güzel yüz” denildiğinde o yüzün hoşla gittiği anlaşılmaktadır. Bu farklı anlamlandırmadan dolayı estetikte “güzel” sözcüğünün bilimsel bir terim olarak belirli bir anlamda kullanılması gerekmektedir. Eğer güzel sözcüğü ahlâki özellikleri ifade etmek için kullanılıyorsa bu etiksel bir anlam kazanıyor demektir ve bu kavramla etik uğraşır. Eğer “güzel” sözcüğüyle kelime anlamı kastediliyorsa estetiksel bir anlam kazanıyor demektir. Bununla da estetik uğraşır. Bu durumda estetik biliminin birinci derecede araştırma konusu güzellik veya güzel olandır.²⁵¹ Ancak sadece güzel olanın bilimi değildir. İnsanın çevresinde var olan, insanın kendisinin yaptığı ve gerçekliği yansıtan sanatı ve sanattaki estetik değerleri de inceler.²⁵²

Estetiğin gayesi, insan sanatının büyük ibdalarına, mahlukat ve eşyanın uyandırdığı hislere teveccüh eden tecessüsü tatmin etmek veya tatmin etmeye çalışmaktır.²⁵³

Estetik üç türde incelenmektedir

1- Genel Estetik: Bu estetik türünün konusu güzel fikrini, güzelin karakterini tespit etmek, güzelin bazı kavramlarla olan ilişkisini incelemek, güzelin insanda ve tabiattaki gelişimini, sanat eserlerinde gerçekleşme şartlarını, sanatı, sanatın gayesini, sanatın başka düşünce sistemleriyle olan ilişkisini, sanatın meydana gelme koşullarını, sanatı meydana getiren insanın becerisini, hünerini, yaratıcılığını ve zevklerini araştırmaktır.

2- Özel Estetik: Güzel sanatlar için ortaya atılan teorileri, güzelin karakteriyle sanatın prensiplerini belirlemektir. Sanat türlerinin kendilerine ait özelliklerini, birbirleriyle benzerliklerini veya farklılıklarını araştırmaktır. Bunları sınıflandırmada onların hak ettikleri yeri belirlemektir.²⁵⁴

3- Sanat Tarihi: Sanat da diğer bilimler gibi tarihi süreç içerisinde değişmelere uğramıştır. Güzel fikri insanlığın geçirdiği farklı dönemlerde farklı şekillerde anlamıştır. Bu değişimleri de inceleyen sanat tarihidir.²⁵⁵ Yani sanat tarihi “tarih koşullarından doğan maddî kültür eşyasını inceleyen bir bilimdir” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bilim, bir sanatı veya sanatlar arasındaki ilişkiyi inceler. Sanat tarihi sadece geçmiş uygarlıkların sanat eserlerindeki güzelliği arayıp bulmak değildir. Bu eserlerdeki toplumsal, tarihsel değerleri yansıtan özellikleri de belirtmektir. Tarihi süreç içerisinde güzellik anlayışları değiştiği gibi, incelenen sanat

²⁵¹ Kagan, a.g.e., s. 4- 5

²⁵² Kagan, a.g.e., s. 5

²⁵³ Yetkin, *Estetik*, s. 17

²⁵⁴ Sena, a.g.e., s. 9

²⁵⁵ Sena, a.g.e., s. 10

eşyasının güzel veya çirkinliği hakkındaki yargı da değişmiştir. Dünyadaki pek çok büyük müzede klasik Yunan heykelleri ile Afrika yerlilerinin maskeleri sergilenmektedir ki, bunların bir arada oluşu güzellik kavramının hangi aşamalardan geçtiğini açık bir şekilde göstermektedir.²⁵⁶

Estetik Duygu: İnsanın doğayı, kendini ve kendi dışındaki gerçeklikleri bir algılama biçimidir.²⁵⁷ Estetik duygu baştan beri insanda var olan şey değildir. Maddi gereksinimlerin karşılanması, aşılması çabası içinde ortaya çıkmış kazanılmış bir şeydir. Günümüz insanına güzel gelen balta girmemiş ormanlar, deniz kenarında birden bire yükselen dimdik kayalar, dev bitkileriyle ııssız bir çöl ilk çağlardaki insanlara güzel duygusu yerine korku vermektedir. Onlara göre doğa güçleri korkulacak ve yenilmesi gereken güçlerdir. Avlanan bir hayvanın onlarda uyandırdığı duygu da o hayvandan korunulması gerektiğidir. O hayvanın çevikliği, gücü, bedenindeki uyumlu güzellik, yabani görkem ancak o korkunun geçmesinden sonra insanda etkisini göstermiştir.²⁵⁸ Darwin'e göre estetik duygu sadece insanlara has değildir. Daha aşağı türlerde de mevcut bir duygudur. Çünkü bazı sesler ve renkler hem insanlara hem de hayvanlara zevk vermektedir. Dişi kuşlar, erkeklerinin parlak renkli tüylerinden ve güzel seslerinden hoşlanmaktadır. Darwin'in bu görüşü, duyguların, aklın, imgelemin yaratıcılığını gözardı etmesi anlamına gelmektedir. Estetik duygu insanı hayvandan ayıran tinsel bir güçten ortaya çıkmaktadır.²⁵⁹

3) Sun'î hüsn: sanat ("Art")

Sanat, insanın bedenî, ruhî, manevî bütün imkanlarını kullanarak gerçekleştirdiği etkinlik; sanatçı, düşünme yeteneğini, el becerisini yaratıcılığı ile birleştirerek mevcut olandan yola çıkarak yeni bir şey yapandır. Resim, şiir, roman, heykel gibi ortaya çıkan ürüne de sanat eseri denir.²⁶⁰ Estetik etkinlik, bilme etkinliği olduğundan sanat eseri, estetik suje (özne)nin estetik obje (nesne)yi algılayarak, kavrayarak, yaratıcılığını kullanarak ifade etmesidir.²⁶¹ Sanat, yaşamsal şekil olan güzelliğin, doğanın, nesnenin, insan güzelliğinin yeniden yaratılmasıdır.²⁶²

Arisitotales'e göre sanat; doğada tamamlanamamış halde olanı tamamlama çabasıdır.²⁶³

²⁵⁶ Mülayim, a.g.e., s. 34- 35

²⁵⁷ Doğan, a.g.e., s. 30

²⁵⁸ Doğan, a.g.e., s. 51- 52

²⁵⁹ Doğan, a.g.e., s. 32-33

²⁶⁰ Uyanık, a.g.e., s. 241

²⁶¹ Uyanık, a.g.e., s. 241

²⁶² Kagan, a.g.e., s. 128

²⁶³ Frenzel, a.g.e., s. 363

Platon, sanat eserlerinin, doğal nesnelere sadece taklitleri olduğunu söyler.²⁶⁴ Hegel'e göre sanat, doğanın taklidi değildir. O, doğal güzelliği yadsımaz. Ancak o, sanatı, yaratılmış, artistik ve aklın doğurduğu ikinci bir güzellik olması bakımından sanattaki güzelliği doğa güzelliğinden daha üstün bulur. Akıl ve yarattıkları, doğanın dış görünüşünden ne derece üstünse sanattaki güzellik de o derece üstündür.²⁶⁵ Sanat yapıtları özgürce üretilmiş şeylerdir, keyfilikten doğarlar, akla dayanırlar. Sanat yapıtı doğa ürünü gibi gözükse de ondan daha üstündür. Çünkü o, doğanın koyduğu kurallara göre çalışan dehanın ürünüdür.²⁶⁶

Platinos'a göre sanatın konusu, objelerin idelerini yansıtmasıdır. Sanat, kendi içerik ve özü içinde bir meydana getirme ve güzel bir objenin nous ve idesiyle çalışarak bir eser ortaya koymasındır. Sanat, sanatçının yaratıcılığı nedeniyle doğadan daha üstündür. Sanatçı, doğayı taklit etmekten çok, eksiklerini gidererek onu tamamlar, güzelleştirir.²⁶⁷

Türkçe'de sanat, pek çok oluş ve nesnelere ilişkin durumu ifade eder. Türk-İslâm düşüncesinde önemli yeri olan sanat; amel, iş yapma anlamına gelir. Sanat, duyguların, içgüdülerin gözlemlenemeyen ve tarif edilemeyen her türlü zenginliklerini kapsar. Yeni şeyler de katar. Sanat insanın duygularının bir anlatım yolu, biçimidir.²⁶⁸

a) Sanatın doğuşu sorunu

Doğadaki güzellik her zaman insanların dikkatini çekmiş ve hayranlık uyandırmış. Bu güzellik insanların günlük yaşantılarında kullandıkları ev gereçlerinden, ilk dönemlerde duvar resimlerine ardından tablolara yansımıştır. Güzellik karşısında duydukları estetik zevk ve heyecanı ifade etme yolunu aramışlardır. Akıl ve hayal güçlerinin yardımıyla sanat eserleri meydana getirmişlerdir. Felsefe'de bu sanat eserlerinin doğuşu tartışılmıştır.

aa) Taklit kuramı:

Doğada görülen şeylerin taklidi, yansıma anlamına gelir. İlk defa Platon tarafından kullanılmıştır.²⁶⁹ Platon'a göre sanat mükemmel ve değişmez formun bir taklidi, yansımasıdır. Sanat eserinin başarısı ve güzelliği bu taklidin ne kadar başarılı olduğuna bağlıdır. Taklitten amaç ideale, iyi ve güzele erişmektir. Aristoteles'e göre ise sanat, görünenin taklitinden öte,

²⁶⁴ Honer, a.g.e., s. 351; Uyanık, a.g.e., s. 239

²⁶⁵ Doğan, a.g.e., s. 28

²⁶⁶ Frenzel, a.g.e., s. 365

²⁶⁷ Erdem, a.g.e., s. 332

²⁶⁸ Uyanık, a.g.e., s. 238

²⁶⁹ Uyanık, a.g.e., s. 239

doğadaki yaratıcılığın taklitidir.²⁷⁰ Sanat her şeyin aynen kopya edilmesi değil, mutlak güzeli en güzel ve en usta biçimde yansıtmaktır.²⁷¹

ab) Yaratma kuramı:

Tabiatı olduğu gibi taklit etmek sanatçının yaratıcılığı önünde bir engeldir. Sanatçı nesnelere sanat eserine aktarırken duygularını, düşüncelerini, sezgilerini, hayal gücünü yaratıcılığını kullanarak aktarır. Bu da yaratıcılık kuramıdır. Sanat eserini kendine has bir ifadeyle meydana getirir. Bu güzellik doğa güzelliğinden farklıdır.²⁷²

Sanat yaratma olunca, sanatın konusunun sadece güzel olması şart değildir.²⁷³ Güzel bir nesnenin (mesela kadının) resmi her zaman güzel olmayabilir. Tabiatla çirkin görülen herhangi bir nesnenin resmi gayet güzel olabilir. İşte çirkinin güzel kılan, sanatçının yaratıcılığıdır.²⁷⁴ Sanat, sadece güzel olanın çizilmesi değildir. Çirkin olan da çizilebilir. Bundaki tek şart güzel çizilmesi, çizilişinde güzellik olmasıdır.²⁷⁵ Güzel bir yüz çizmek başkadır, bir yüzü güzel çizmek başkadır.²⁷⁶

ac) Oyun Kuramı:

Sanatı oyun olarak gören Kant'tır. O'na göre güzel, yetilerimizin bir oyunudur. İnsan, oyun sayesinde gündelik hayatının dışına çıkar, hayal gücü sayesinde gerçek olmayan bir dünya kurarak gerçeklerden ve insanı sıkı bunalımlardan kurtulur. Bunda faydalanma amacı yoktur. Oyun şeklinde tasarlanan sanat eseri de bizde gerçeklik duygusu uyandırır.²⁷⁷

Sanat eseri, sanatçının yaşadığı dönemin toplumsal, kültürel ve dini şartlarının etkilerini taşır. Sanat eserini güzel ve anlamlı kılan da bu bağlantılardır. Mesela eski çağ sanatı evren merkezci iken, orta çağ sanatı Tanrı merkezcidir. Bunun en güzel örneği İslâm güzel sanatlarıdır. Yeni çağ sanatı insan merkezcidir.²⁷⁸

b) Sanatta “güzellik” sorunu

Güzelliğin anlaşılması yönündeki ilk çabalar Pythagorasçı Yunan filozofları tarafından yapılmıştır. Onlara göre güzellik, doğanın yapısında olup, kendini maddî olarak belli eden

²⁷⁰ Uyanık, a.g.e., s. 239

²⁷¹ Uyanık, a.g.e., s. 240

²⁷² Uyanık, a.g.e., s. 240

²⁷³ Doğan, a.g.e., s. 26

²⁷⁴ Uyanık, a.g.e., s. 240

²⁷⁵ Kagan, a.g.e., s. 132

²⁷⁶ Kagan, a.g.e., s. 128

²⁷⁷ Uyanık, a.g.e., s. 240- 241

²⁷⁸ Uyanık, a.g.e., s. 242

şeydir. Güzellik anlayışı o zamandan bu zamana çeşitli şekillerde tanımlanarak gelmiştir. Bu zaman içerisinde güzellik, orantı, ölçü, smetri, uyum, çoklukların birliği gibi kavramlarla tanımlanmıştır.²⁷⁹ Maddi dünyanın güzelliği üzerinde fikir yürütülmüş, matematikle güzellik arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır.²⁸⁰ Dünyadaki güzelliği uyum,²⁸¹ uyumu da sayılar arasındaki orantı olarak açıklamışlardır.²⁸² Sanatta bir geometri kanunu aranmış, sanat güzellik, güzellik ahenk, ahenk de orantının gözetilmesinden doğduğuna göre değişmez güzellik için geometrik orantı, güzelliğin anahtarı kabul edilmiştir.²⁸³

Güzellik, sonsuzun sonlu olarak kendini göstermesidir. Bunu da sanatla yapar.²⁸⁴ Estetik sağlam olmayan dayanaklar üzerinde durmaktadır. Çünkü tarih boyunca her felsefi, kültürel, bilimsel etkilerle estetik görüşü değişmiştir. Bazen metafiziksel, bazen empirik, bazen betimleyici olmuştur. Bugünün estetiği ise sanat üzerinedir. Artık doğal güzellik, sanatsal güzelliğe göre ikinci plandadır.²⁸⁵

Sanat ile zanaatı birbirinden ayırmak gerekir.²⁸⁶ Sanat eserinde olduğu gibi zanaat insan eseridir. İnsanın yeteneği, becerisiyle ortaya çıkmış şeylerdir. Ancak insan davranışlarında olduğu gibi, yaptığı şeylerde de estetik bir güzellik aranır. Örneğin; Mühendis bir makine yaptığı zaman onun güzel olup olmadığını düşünmez. Önemli olan makinenin faydalı olmasıdır. Sanat yapıtında ise estetik değer aranır, sanat eseri, güzelliği vasıtasıyla insana sevinç vermelidir.²⁸⁷

ba) Somut güzellik: hissî güzellik

Sanat, insanın yeteneklerinin eseridir. İnsan hem kendi güzelliğine hem de tabiattaki güzelliğe kayıtsız kalmamıştır. Gördüğü güzellikten etkilenerek resimler, heykeller, mimari yapılar, şiirler ortaya koymuştur. Özellikle resimleri dikkate aldığımızda insan güzelliği ve tabiat güzelliğinin en çok işlenen konular olduğunu görürüz. Konu insan ve tabiat olmasına rağmen, zaman içerisinde farklı yönleriyle sanat eserlerine yansıtılmışlardır

baa) İnsanda

²⁷⁹ Kagan, a.g.e., s. 36

²⁸⁰ Kagan, a.g.e., s. 36

²⁸¹ Mülayim, a.g.e., s. 122

²⁸² Doğan, a.g.e., s. 24

²⁸³ Doğan, a.g.e., s. 22

²⁸⁴ Frenzel, a.g.e., s. 366

²⁸⁵ Frenzel, a.g.e., s. 361

²⁸⁶ Uyanık, a.g.e., s. 242

²⁸⁷ Kagan, a.g.e., s. 129

İnsanın güzelliğinden söz edildiğinde sadece bedensel güzelliğinden değil, aynı zamanda zihinsel ve davranışsal güzelliğinde de söz edilmiş olur.²⁸⁸ Güzelliği sadece bedenle sınırlayıp tanımlayacak olursak bu bir biyoloji olmadığı kabul edilir. Biyolojinin değişmez estetiksel normu yoktur. Çünkü belli ırk için güzel olan bazı çizgiler, hatlar veya renkler başka ırklarda çirkin bulunabiliyor. Beyaz, Hıristiyanlar için meleği temsil ederken, Afrika’lılar için şeytanı temsil eder. Kızılderililer için ise “beyaz tenli” kavramı çirkindir. Avrupalılara göre sarı benizli olmak güzel değildir, insanın yüzündeki gözün çekikliği, burnun biçimi, yanaklar, dudakların şekli ırktan ırka değişmektedir. Herkesin kabul edeceği bir güzellik kalıbı yoktur.²⁸⁹ Yani insan güzelliği görecelidir. İnsanın dış güzellik biçimi zamana, ulusa, ırka ve insanların oluşturduğu toplumsal sınıflara göre değişir. Mesela bir köylünün, tüccarın, aristokratın beğendiği, güzel bulduğu kadın tipi farklıdır. Tarih boyunca “güzel kadın” kavramının tanımlaması da farklıdır. Bu farklılık insanların kadından ne anladığıyla ilgilidir. Bu döneme ait resim ve heykellere baktığımızda koca bir karınlı, geniş kalçalı, dolgun göğüslü kadın figürleri o çağda kadının biyolojik işlevini, doğurganlığını ve cinselliğini simgelemektedir.²⁹⁰

Ataerkil toplumlarda taştan yapılmış, idoller, maskeler, insanların yüzlerini değişik şekillerde boyamaları bize vahşi veya çirkin gelebilir. Ancak onlar için güzeldir.²⁹¹ İnsanın güzellik tanımı din ile de değişmektedir. Mistik Hıristiyanlık bu tanımı değiştirmiştir. Antik Yunanlılar insan vücudunun güzelliğine, dengesine, uyumuna ve fiziksel yapısındaki sükunete hayran olurken, Hıristiyan çilekeşleri insan vücuduyla ilgili her şeyi günah, bayağı ve çirkin bulmuştur. Onlara göre insan güzelliği bedeniyle değil de, maneviyatıyla, ölümlü bedenden kurtularak öteki dünya için çalışmasıyla tanımlanır.²⁹²

Sosyalist toplumdaki güzel insan anlayışı ise tamamen bunlardan farklıdır. Bunlardaki güzel insan figürü tüm yönleriyle uyumlu olarak gelişmiş, zihinsel ve bedensel olarak güçlü, savaççı ve yaratıcıdır.²⁹³

Sosyalist bir toplumda değişik güzellik anlayışları ortaya çıkmıştır. Toplumcu estetiksel görüş herkeste kendine özgüdür. Meslek, cinsiyet, yaş, kültür, karakter gibi farklılıklar herkeste kendilerine ait “güzel yaşam” idealini etkilediği gibi estetik değerlerini de etkileyecektir.²⁹⁴

²⁸⁸ Kagan, a.g.e., s. 112

²⁸⁹ Kagan, a.g.e., s. 113

²⁹⁰ Kagan, a.g.e., s. 114

²⁹¹ Kagan, a.g.e., s. 115

²⁹² Kagan, a.g.e., s. 116- 117

²⁹³ Kagan, a.g.e., s. 118

²⁹⁴ Kagan, a.g.e., s. 119

bab) Âlemde

İnsanın şekil ve davranışlarında olduğu gibi doğada da güzellik ve çirkinlik gerçek ile ideal olanın uyumudur.²⁹⁵

Doğadaki canlılar arasında güzellik ve çirkinlik bakımından bir haksızlık yoktur. Onları güzel veya çirkin diye tanımlayan insandır. İnsanda olduğu gibi doğada da insanın idealine uygun olan güzel, olmayan çirkindir. Örneğin: aslan insanlar tarafından güzel bulunur. Ormanların kralı ilan edilir, onda ideal insanın nitelikleri olan güçlülük, çeviklik, atılganlık vardır. Oysa fok balığı çirkindir, hantaldır, beceriksizdir, biçimsizdir. Cesur bir insan için aslan gibi benzetmesini kullandığımız halde “fok balığı” gibi benzetmesini kullanmayız. Fok balığının nitelikleri bizim idealimize uymaz. Oysa Eskimolar için fok balığı güzeldir ve hayati öneme sahiptir. Geçimleri ona bağlıdır. Hıristiyan misyonerlere Eskimolar, cennette fok balıklarının olup olmayacağını sormuşlar. İnandırıcı bir cevap alamadıklarında “fok balıklarının olmadığı cennet bizim için güzel sayılmaz” demişlerdir.²⁹⁶

Gerçek olan ideal olan arasındaki uyum tarih boyunca doğanın güzelliğinde ele alınmıştır. İlkel toplumlarda da geçerlidir. Onların mağara duvarlarına yaptıkları resimlerde en önemli figürler hayvan figürleridir. Yeryüzü, gökyüzü, su, ağaç, çimen yoktur. Avcılıkla geçinen bir topluluk için “güzel yaşam” idealine hayvanlar uymaktadır. Çünkü hayvanlar sadece beslenmede değil, aynı zamanda giyimde de insanların ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Avcılıktan tarıma geçişte insanlar doğanın diğer güzelliklerini de fark ettiler. Doğa güçleri tanrılaştırılmaya, bunun sonucunda da doğayla ilgili estetik düşünceler de gelişmeye başlamıştır. Doğadaki bitkiler, resimlerde, duvarlarda, dokumalarda ve vazo gibi eşyalarda yer almaya başlamıştır.²⁹⁷

Tanrı ile doğanın bağdaştırılması kilise babalarına dayanmaktadır. “Doğa Tanrı tarafından yaratılmıştır. Bu nedenle çirkin olamaz, mutlaka güzeldir.”²⁹⁸ görüşüyle dile getirmişlerdir.

Rönesans döneminde doğaya yeni bir estetiksel düşünceyle yer verilmiştir. İnsanın mutluluğu yeryüzünde aranmıştır. Bu nedenle insanla doğa arasında bir bağ kurulmuştur. İnsan doğayı sevinç kaynağı olarak görmüştür. İnsan güzeldir, o halde doğa da güzeldir. Artık resimlerde hep doğa çizilmeye başlanmıştır.²⁹⁹

²⁹⁵ Kagan, a.g.e., s. 120

²⁹⁶ Kagan, a.g.e., s. 121

²⁹⁷ Kagan, a.g.e., s. 122

²⁹⁸ Kagan, a.g.e., s. 123

²⁹⁹ Kagan, a.g.e., s. 123

bb) Soyut güzellik: akli güzellik

Âlemdeki bu güzellik en güzel şekilde güzel sanatlar vasıtasıyla ortaya konur. Renklerle, çizgilerle, tavır ve nağmelerle ortaya konulan aslında ruhun madde içerisindeki görüntüsünden ibarettir. Hangi sanat olursa olsun, gerek maddeye bağımlı mimari veya heykel, gerekse maddeden bağımsız olan şiir ve mûsikî gibi sanatlarda aslında âlemde var olan nizam ve âhengün ürünleridir. Bir resmi veya bir sanat dalına ait sanat eserini seyrederken insanda estetik zevki oluşturan ruhlardaki âhenk melekesidir. Bu seyrediş veya duyuşt, insanın gönlünde oluşan heyecan ve ulvîlik, aslında ruhun manevî bir aydınlık içerisinde dinlendirilmesi demektir.³⁰⁰

Bir tabiat manzarası veya o manzaranın bir tabloda ifade edilmiş tarzı için de “güzel” sözcüğünü kullanırız. Duyguları ifade etmek için kullanılan “güzel” sözcüğü bu iki durumda farklı bir şeyi anlatmaktadır. Birinci durumdaki güzellik, insandan bağımsız, ondan önce de var olan gerçeğin güzelliğini; ikinci durumda da, insan aklının ve ellerinin yaratıcılığının güzelliğini dile getirmektedir. Mesela doğadaki bir çiçekle, aynı çiçeğin resmi için de güzel denilir. Nesne ortaktır, fakat aynı kelime kullanılsa bile, ifade edilen güzellik farklıdır.³⁰¹

Bundan da anlaşılıyor ki; biri sanatta biri tabiatta olmak üzere iki çeşit güzellik vardır. Bu durumda güzeli araştıran estetik hangi güzelden başlamalıdır? Güzellik sanattan önce tabiatta vardır. Ancak sanattaki güzelliği anlamadan tabiattaki güzelliği anlamak zordur. Sanattaki güzelliği anlamak daha kolay ve zaruridir. Çünkü tabiat güzelliği, resim, peyzaj, edebiyat gibi sanatlar vasıtasıyla tanınmıştır. Dağlar, Yunan, Fransız ve Lâtin klasiklerinde çirkin ve manasızdır. Dağlar güzelliğine Romantizm akımı ile kavuşmuştur.³⁰²

“Bu tablo güzeldir” ifadesiyle sanat eserindeki üç unsur tamam olmuş olur: Estetik suje (özne-sanatkâr), estetik obje (tablo-nesne), estetik yargı.³⁰³ Estetik ölçüye vurulan, yapıtın değeridir. Onun aynı duyguları başkalarına algılatmasıdır. Her gün gördüğümüz, yaşadığımız, tanıdığımız, konuştuğumuz insanların bilmediğimiz yönlerini anlatan bir hikâye okuduğumuzda “sanatçı ne güzel anlatmış” dediğimizde anlatmak istediğimiz hikâyenin estetik güzelliğidir.³⁰⁴

³⁰⁰ Pala, İskender, *Âşina Güzeller*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999, s. 47- 48

³⁰¹ Doğan, a.g.e., s. 27

³⁰² Yetkin, a.g.e., s. 64- 65

³⁰³ Uyanık, a.g.e., s. 242

³⁰⁴ Doğan, a.g.e., s. 26

2- Edebiyat'ta

Edebiyat, bir coğrafya veya milletin, bir devrin, bir sanat veya edebiyat mektebinin edebî ürünlerinin tümüne verilen isimdir. Batıda güzel sanatlarla ilgili teorik konular geliştikçe edebiyat da bu sanatlardan biri olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte edebiyatın diğer güzel sanatlarla aynı ortak değerleri paylaştığı vurgulanmıştır. Edebiyat hiçbir maddî malzemeye, âlete, mekâna bağlı olmayan tamamıyla zihnî bir faaliyettir. Güzel sanatlarda olduğu gibi, eserin, kendi estetik değeri dışında bir hedefi olup olmayacağı edebiyatta da tartışılmıştır.³⁰⁵

a- Edebiyatta “hüsn” sorunu

Hüsn kavramı veya güzellik edebiyat için de tartışma konusu olmuştur. Bir edebiyat eseri mutlak hüsn'e sahip olabilir mi? Ya da edebî bir eserin güzel olabilmesi için nasıl olması gerekir.

Hüsn için yapılan tanımlardan bazılarını edebiyat eseri için dile getirmekte herhangi bir sakınca görülmemektedir. Çünkü bağlı olduğu kanuna uygun olarak yapılmış bir eser için, “Bu eser güzeldir” denildiğinde, “Bu eser maslahata veya tabiata uygundur” anlamına gelmektedir ki, “hüsn” için yapılan tanımlardan biri de “adalet ve tatlılık gibi bir şeyin menfaate, maslahata ve tabiata uygun gelene hüsn denir” ifadesidir.

Edebî bir eser için “hüsn”ün birinci manası olan: Bir şeyin kemal sıfatına sahip olması hüsn'dür” ifadesi, edebi eser için “zât” olduğunda güzel adı verilmezken, eser kemâle sahip olduğunda, sıfatın ismini sıfatlanmışsa kullanmak bâbından esere “güzel” denilebilir.

Musa Kâzım Efendi, edebî eserlerin de, “Bir itibar edenin itibarına ve bir farz edenin varsayımına bağlı olmayarak, haddizâtında sabit ve gerçekleşmiş olan mutlak güzelliktir” anlamına gelen hakiki mutlak hüsn'e sahip olduklarını ve bu eserlerin üç kısma ayrıldıklarını söylemiştir. Bunlardan birincisi: Eserin yazıldığı zamandan bu yana kendi hakiki “hüsn”lerini korumuşlar ve daha ileriki zamanlara kadar da koruyacaklardır. Bunun en güzel örneklerinden biri de Süleyman Çelebi Dede (v.826/1422)'nin Mevlid-i Şerif'idir.

İkincisi: Eserin yazıldığı sırada “mutlak hüsn”e sahip olması, onu günümüze kadar koruyamamasıdır. Bu eserler o dönemin yaygın ifade tarzına en güzel şekilde sahip eserlerdir. Mutlak hüsn'lerini koruyamamalarının nedeni bu ifade tarzının değişmiş olmasıdır.

³⁰⁵ Okay, M. Orhan, “Edebiyat”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1994, c. X, s. 395-396

Üçüncüsü: Günümüzde fasih ve belîğ edebiyatçılar tarafından yazılan, bu asrın dil kaidelerine uygun oldukları gibi, inşa tarzı ve ifadelerinin yaygınlıkları da henüz değişikliğe uğramamış eserlerdir.

Musa Kâzım Efendi, Cenab Şehabettin'in dediği gibi “mutlak hüsn; her zaman, her yerde, her tabiata uygun gelen güzellik” olarak kabul edilirse, gerçekte bu manaya göre, mutlak hüsn'e sahip herhangi bir edebiyat ve sanat eserini bulmak imkânsızdır görüşündedir.³⁰⁶

Bir sanat eserinin hem yararlı hem de güzel olabilmesi için bazı zaruri olan süslere ihtiyacı vardır. Sanat eserinde uygun bir süs, yararlılık ve güzellik için mecburi olduğu gibi vermek istediği mesajın iletilmesi açısından da gereklidir.

Geleneksel edebiyatın belâgat vasıtası olan süsler sadece güzelleştirmek amacıyla kullanılmazlar. Aynı zamanda sanat eserinin konusunda gerektirdiği “konuyu ve eseri birbirinden ayrılmaz şekilde tamamlayan zorunlu ve tamamlayıcı olgulardır. Böyle bir tarz dini metinlerde de kullanılır. Bu metinlerde ana fikrin verilebilmesi, gerçeklerin anlatılabilmesi için iki düzen arasında benzetmeler yapmak suretiyle mecâzi ifade tarzı kullanılmaktadır.

Şekil ve mânâ birbirinden ayrılmaz biçimde bir araya getirilmediğinde, doğru sembollerin yanlış, derin manaların az ya da hiç anlaşılmasın hale gelmesine sebep olacaktır. Pek çok sanatçı yazdığı eserlerini, bilinçli ve istediği etkiyi verecek şekilde süsler. Bu süslemede ortaya çıkan aşırılık sanatsal günah olarak kabul edilir.

Sanattan mümkün olduğunca faydalı bir şekilde yararlanmanın ilkesi eserin kendisinden beklenen faydaları vermesine yarayacak ölçüde süslenmesidir. Süslemede ölçülü olmak, süsün zenginliğinin mahkum edilmesi anlamına gelmemektedir. Aksine aşırılığın mahkûm edilmesi demektir.

Bir yazar, sanatını icra ederken eserin anlaşılmasını güçleştirecek aşırı süslü yazılardan, abartılı edebî tekniklerden, sırf belâgat hevesi ile güzel yazı yazmaya çalışmaktan ve aşırı hayal oyunlarından sakınması gerekmektedir.³⁰⁷

Biz edebî bir eserin en güzel örneklerinden biri kabul edilen “Hüsn ü Aşk” eserini örnek göstererek kısaca bahsetmekle yetineceğiz.

Hüsn ü Aşk, Şeyh Galib tarafından 1782 yılında yazılmış olan Dîvan edebiyatının tasavvufî mesnevîsidir.³⁰⁸ Eserin “sebeb-i telif” bölümünde yazma sebebini açıklamıştır. Şeyh

³⁰⁶ Kâzım Efendi, Musa, *Külliyât*, haz. Ferhat Koca, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 112- 115

³⁰⁷ Livingston, Ray, *Geleneksel Edebiyat Teorisi*, ter. Necat Özdemiroğlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s. 137-139

Galib kendisinin de bulunduğu bir mecliste Nabi'nin "Hayrâbâd"ı övülmüş ve orada bulunanlar onun bir benzerinin daha yazılamayacağını ileri sürmüşlerdir. Ancak kendisinin imâlî bir dille Hayrâbâd'ın bazı kusurlarının olduğunu söylemesi üzerine daha iyisini kendisinin yazmasını istemişlerdir. Bunun üzerine yirmi altı yaşında altı ay gibi kısa bir sürede bu eseri telif etmiştir.³⁰⁹

Hüsn ü Aşk 2041 beyitten meydana gelmektedir. Aruz ölçüsünün "mef'ûlü mefâ'ilün feûlün" kalıbıyla yazılmıştır.³¹⁰ Şiir, tahmid, na't, mirâciyye, Mevlâna Celâleddin Rûmi'ye ve babası Mustafa Reşid Efendiye methiye ve sebep-i telif esere bölümünden sonra başlamaktadır.

Zengin hayal gücüyle yazılan bu eser Leylâ - Mecnun, Ferhat – Şirin, Yusuf – Züleyha gibi maddî ve gerçek kahramanlara dayanmamaktadır. Tasavvufî mesnevî bir eserdir. Eserde anlatılan kişiler, olaylar ve yer adları tasavvufî birer semboldür. Hüsn, hüsn-ü mutlak olan Allah; Aşk, sâlik, Sühan, kâmil mürşid; Gayret, mücadele; İsmet, ihlâs, kalb kalesi, gönül; Hüsrûb, nefistir. Kuyu, cadı, gulyabani, harâbe-i gam, derya-yı ateş ve diğerleri sâlik'in seyr-i sülûk'te aşması gereken engelleri temsil etmektedir.³¹¹

Hüsn ü Aşk hakkındaki ortak hüküm, Mevlevî tasavvuf anlayışının allegorik bir hikâyesidir.³¹² Onun için "devirlerin masalı" denmektedir.³¹³

"Kaynaklarda batılı tetkikçiler Hüsn ü Aşk hakkında: "Nihayet bu manzume ile Osmanlı Türkleri, İran edebiyatının en parlak eserlerine eşit bir eser yaratmış oluyor. Ne Nizâmî, ne Sâdî, ne Câmî, ne de büyük İran şairlerinden bir başkası bu derece bir şiir güzelliğine varabilmiştir. Bu eser Osmanlı şairlerinde pek nadir olan yaratılış orjinalliği, Divina Komedyayı andıran ilhâmı, yüksek hayalleri, dilinin güzelliği ve nisbî sadeliği ile Osmanlı mesnevisinin ne kendisinden önce ve ne de sonra henüz erişemediği biricik mevkî işgal etmektedir." demektedirler." Bu mesnevî, edebiyatımızın son mükemmel eseri olarak görülmektedir.³¹⁴

b- Edebî sanatlar ve "hüsn"

Belâgat, sözün fasih olmakla beraber içerdiği hâl ve duruma uygun olmasıdır. Yani söz hem kusursuz olacak hem de bulunduğu yere uygun olacak demektir. Belâgat, meânî, bedî

³⁰⁸ Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, I-II, Akçağ Yayınları, Ankara, 1989, c. I, s. 241

³⁰⁹ Okçu, Naci, "Hüsn ü Aşk", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999, c. XIX, s. 29

³¹⁰ Pala, a.g.e., s. 242; Okçu, a.g.md., s. 29- 30

³¹¹ Okçu, a.g.e., s. 50

³¹² Doğan, Muhammed Nur, *Hüsn ü Aşk*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002, s. 13

³¹³ Doğan, a.g.e., s. 16

³¹⁴ Cengiz, Halil Erdoğan, *Divan Şiiri Ontolojisi*, Milliyet Yayınları, yy., 1972, s. 631 - 632

ve beyân olarak üçe ayrılır. Bedî, manaya delâleti açık ve durumun gereğine uygun olan lâfız, ses ve manâ yönlerinden güzelleştiren usul ve maharetlerden bahseden bir ilimdir. Lâfız ve anlam sanatlarını inceleyen, sözün dış güzelliğini konu edinen, sözün süslenmesini öğreten bir disiplindir.

Muallim Naci bedî ilmini şöyle tanımlamıştır: “Kelâmda iki türlü güzellik aranır. Birincisi, “kendiliğinden güzellik” diğeri “sonradan oluşan güzellik.” Meânî ve beyân kendiliğinden olan güzelliği karşılarken, bedî, sonradan olan güzelliği karşılar.”³¹⁵

ba- Edebî sanatlardaki “hüsn” teması

Bir edebî eseri güzel yapan pek çok unsur, edebî sanat vardır. Bunlardan bazıları mecaz-ı mürsel (benzetme amacı güdülmeden yapılan bir ad aktarması), teşbih (söze canlılık katmak için aralarında benzerlik ilgisi bulunan zayıf olanın güçlüye benzetilmesi), kinâye (sözün hem gerçek hemde mecâzi anlamda kullanılması)dir. Bunlara ilâveten telmih, tecâhül-i ârif, istifham, cinas, tenâsüp, istiâre gibi sanatları sayabiliriz. İstiâre belâgat âlimleri tarafından şöyle tanımlanmıştır: “Bir kelime veya terkinin, teşbihe mübalağa ve yorum gücü sağlamak için benzeşme ilgisiyle ve bir karineye dayalı olarak gerçek anlamı dışında kullanılmasıdır.”³¹⁶

bb- “Hüsn” terimiyle kurulmuş edebî sanatlar

Biz çalışmamızın isminden hareketle edebî sanatlardan “hüsn-i ta‘lil,” “hüsn-i matlab” hakkınca kısaca bilgi vermeyi uygun görüyoruz.

1) Hüsn-i Ta‘lil

“Güzel sebep gösterme” anlamında bir edebiyat terimidir. Bir olayı, gerçek sebebinden farklı, daha güzel ve ifade edilmek istenen fikre uygun bir sebeple oluyormuş gibi gösterme sanatıdır.³¹⁷

Hüsn-i ta‘lil sanatına hüsn-i tevcîh de denilir.³¹⁸ Hayal gücünün şiir sanatındaki önemi dolayısıyla hüsn-i ta‘lil, bir olayın gerçek sebebinin göz ardı edilerek heyecan unsurunun ön plana çıkarılmasını sağlayarak ifadeyi güçlendirir. Olaylara o anki ruh halini katmak, hayatı ve dış dünyayı kendine göre algılamak isteyen her şairin başvurduğu bir yöntemdir.³¹⁹ Hüsn-i ta‘lil

³¹⁵ Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 2.bs., Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s. 64- 65

³¹⁶ Durmuş- Pala, İsmail- İskender, “İstiare”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2001, s. 315

³¹⁷ Durmuş, İsmail, “Hüsn-i Ta‘lil”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999, c. XIX, s. 32

³¹⁸ Pala, İskender, “Hüsn-i Ta‘lil”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999, c. XIX, s. 33; Külekçi, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar*, 2.bs., Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s. 119

³¹⁹ Pala, a.g.md., s. 33

bazı durumlarda neden bildiren edatların yardımıyla ifade bulur. Yani bazen sebep gösterme açık olur. Genellikle benzetme olgusunu içinde taşır. Olayın veya durumun herkesçe bilinen gerçek sebebinin belirtmek bu sanatın dışındadır.³²⁰ Arap, Fars ve Türk belâğatında önemli bir edebi sanat olarak kabul edilir. Sebep ten ziyade sonuç bakımından bir anlam zenginliğine sahiptir. İlk mısradan anlatılan, ikinci mısradan alışılmışın dışında bir sebep izah edilmek suretiyle yapılır.³²¹ Fuzûlî'nin “Su kasidesi”nde ki şu beyit bu sanata en güzel örnektir:

“Hâk-i pâyine yeten der ömrlendir muttasıl
Başını daşdan daşa urup gezer âzâre su.”

Su ömrü boyunca senin (Hz. Peygamberin) ayağının toprağına erişeyim diye başını taştan taşa vurarak âvâre gezer dolaşır.³²²

Suyun gerçek akma sebebi tabiat olayıdır. Ancak sebep olarak Hz. Peygamberin ayağının toprağına yüz sürmek için hasretle başını taştan taşa vurup gezmesi gösterilmiştir.

2) Hüsni Matlab

Manâya güzellik veren edebî sanatlardandır. “Bir vesileden sonra maksada geçiş ve talep lafızlarının özenle seçilen, kendisinden istekte bulunulan şahsa övgü ve ta’zim belirten sözlerden olması şeklinde tanımlanmıştır. Hüsni matlab ile hüsni taleb, berâat-i matlab, ahsen-i matlab, hüsni tevessül, berâat-i taleb aynı manaya gelmektedir.

Hüsni matlab sanatına ayetlerde de rastlanmaktadır. “Ancak sana ibadet ederiz”³²³ cümlesi hüsni matlaba örnek gösterilmektedir. Ayrıca eş-Şuarâ, 26/ 69- 83 âyetleri bu sanata örnek gösterilmektedir.³²⁴

B- İslâm Bilimlerinde “Hüsni” Kavramı

Bu bölüm, Tefsîr, Hadîs, Fıkıh, Kelâm ve Tasavvuf ilimlerinde “hüsni” kavramının işlenmesinden oluşmaktadır. İkinci bölümde kavram daha ayrıntılı bir şekilde işleneceği için Tefsîr başlığında kısaca bilgi verilmekle yetinilmiştir. Hadîs bölümünde öncelikle kavramın geçtiği hadisler gruplandırılarak işlenmiş, Hadîs Usûlü’nde “Hasen hadîs”e değinilmiştir. Fıkıh ilminde genel olarak “hüsni” kavramının işlenişinden sonra “istihsân” kavramının üzerinde durulmuştur. Kelâm bölümünde zıd kavram olan “kubh” kavramıyla birlikte ele alınmış, bu

³²⁰ Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâğatı*, Bilimevi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 209

³²¹ Pala, a.g.md., s. 33

³²² Külekçi, a.g.e., s. 119

³²³ el-Fatiha 1/ 5

³²⁴ Durmuş, İsmail, “Hüsni Matlab”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999, c. XIX, s. 31- 32

açıyla varlık ve fiillere bakılmış ve mezheplerin bu konudaki görüşlerine yer verilmiştir. Tasavvuf bölümünde önce tanımı yapılmış, kavramsal alanı ve çeşitleri işlenmiştir.

1- Tefsîr’de

“Hüsn” kavramının geçtiği âyetleri önce tespit ettik. Bu âyetlerin müfessirler tarafından nasıl yorumlandığını, kavrama hangi mânâların verildiğini 40 kûsür tefsirden araştırdık. Kendi içerisinde konularına göre gruplandırdık. Çalışmamızın ana bölümünü oluşturduğu için ikinci bölümde işlemeyi uygun gördük. Burada bu kısa bilgiyle yetiniyoruz.

a- Kur’ân’da

“h.s.n.” kökü Kur’ân-ı Kerîm’de 51 sûrede, 176 âyette ve 194 yerde geçmektedir.³²⁵

“Hüsn” kavramının kullanım şekilleri, isim, masdar, emir, fiil, ism-i tafdil, ismi fâil ve ism-i mef’ûl şeklindedir. Fiil olarak sülâsi kullanımı beşinci babdan ve mezîd kullanımının if’âl bâbından geldiği görülmektedir.

b- Genel olarak tefsîr’de

“Hüsn” kavramının tefsirlerdeki yorumlarına bakıldığında, kavramın, maddî güzellikten çok, düşünce ve fiillerde meydana gelen güzellikleri ifade etmede kullanıldığı görülmektedir. Kavramın geçtiği yerlerde, âyetlerdeki siyak- sibâk ilişkisi dikkate alınmıştır. İkinci bölümde bu konuyu ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğimiz için burada bu kısa bilgiyle yetiniyoruz.

2- Hadîs’te

Hadîs başlığı altında bu kavram, iki başlık altında incelenmiştir. İlk başlıkta “hüsn” kavramının geçtiği hadîsler araştırılmış, anlam alanlarına göre gruplandırılmıştır. Hadîs usûlü ilminde bir hadis çeşidi olan “hasen hadîs” hakkında bilgi verilmiştir.

“Hüsn” kavramı hadîs literatünde çeşitli anlamlarda 100’ü aşkın yerde geçmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de geçtiği gibi hadîslerde de gözle görülen güzellikten çok akla hitap eden ahlâkî güzellik anlamında kullanılmıştır. Fiil, isim, masdar ve ism-i fâil kalıbında gelmektedir. Yaklaşık 10 yerde “hüsn” olarak geçmektedir

³²⁵ Abdûlbâkî, Muhammed Fu’âd, *el-Mu’cemü’l-Müfhefesi li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990/ 1411, s. 272- 275

a- Hadîslerde “h.s.n” maddesi ve türevleri

h.s.n. maddesi hadîslerde 100’ü aşkın yerde çeşitli anlamlara gelmektedir. Sözlük anlamlarını hadîslerde de korumaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de olduğu gibi burada da somut güzellikten çok soyut güzelliği ifade etmektedir. İsim, fiil, masdar, ism-i fâil kalıplarında kullanılmaktadır.³²⁶

İyilik Yapmak

H.z. Peygamber bir hadîsi şeriflerinde: “*Herkes iyilik yaparsa biz de iyilik yaparız, onlar haksızlık yaparsa biz de haksızlık yaparız diyen taklitçilerden olmayın. Fakat kendinizi herkes iyilik yaparsa iyilik yapmaya, şayet kötülük yaparlarsa haksızlık yapmamaya hazırlayın.*”³²⁷ buyurmuştur. H.z. Peygamber insanları, karşılık beklemeden iyilik yapmaya, iyi davranmaya teşvik etmektedir.

Bir adam H.z. Peygamberin yanına gelerek: “*Ya Rasûlullah iyilik ettiğim zaman iyilik ettiğimi, fenalık ettiğim zaman fenalık ettiğimi nasıl bilebilirim? diye sordu. H.z. Peygamber: “Senin (ne ettiğini bilen) komşuların iyilik ettin dedikleri zaman hakikaten iyilik etmişsin ve onlar fenalık ettin dedikleri zaman hakikaten fenalık etmişsin buyurdu.*”³²⁸

Allah Teâlâ insanlardan sadece kendisine ibâdet etmelerini isteyip yalnızca bunun karşılığının verileceğini bildirmemiştir. Âyetlerde olduğu gibi hadîslerde de H.z. Peygamber insanları birbirlerine iyilik yapmaya teşvik etmiş ve bu iyiliklerinin karşılıklarının da kat kat olacağını haber vermiştir. Rasûlullah (s.a.v) “*Ademoğlunun her ameli katlanır. Bir iyilik on mislinden yediyüz misline kadar katlanır*” buyurmuştur.³²⁹ Yine H.z. Peygamberden rivayet edildiğine göre Allah (cc) Meleklerine: “*Kulum bir kötülük yapmayı gönlünden geçirirse onu hemen aleyhine yazmayın. Eğer o kötülüğü yaparsa onu bir seyyie olarak yazın, ama bir iyilik yapmayı gönlünden geçirir de yapmazsa onu bir hasene olarak yazın, şayet o iyiliği yaparsa onu on kat yazın*” buyurmuştur.³³⁰

Bir başkasına iyilik etmek her zaman ona bir şey vermek değildir. Onlara zarar verecek şeyleri onlardan uzak tutmak da bir iyiliktir. Bu konuda H.z. Peygamber (s.a.v):

³²⁶ Wensinck, A. J., *el-Mu’cemu’l-Müfehres li el-Fâzi’l-Hadîsi’n-Nebevî*, I-VII, Matba’atü Brill, Leiden, 1936, c. I, s. 466- 469

³²⁷ et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (ö. 279/ 892), *es-Sünen*, I-II, Mektebetü’t-Terbiyyeti’l-‘Arabiyyi li Düveli’l- Halic, Riyâd, 1988, *el-Birr* 63

³²⁸ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el- Kazvîni, *Sünen-ü İbn Mâce*, I-II, tah. Muhammed Fu’âd Abdülbâkî, ‘İsa’l-Bâbî el-Halebî, y.y., ts., *ez-Zühhd* 25

³²⁹ Müslim, Ebu’l-Hüseyn Müslim b. el- Haccac el-Kuşeyrî en-Nîsâbüri (ö. 261), *Sahih-u Müslim*, tah. Muhammed Fu’âd Abdülbâkî, I-V, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrût, 1413/ 1992, *Kitabu’s-Siyam* 30

³³⁰ Müslim, *el-İmân* 59; el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ’il b. İbrâhim el-Cu’fî (ö. 256/ 870), *el-Câmi’u’s-Sahîh*, I-VII, Mektebetü’l- İslâmiyyi, y.y., 1979, *et-Tevhid* 35

“Ümmetimin bütün amelleri iyisi-kötüsü bana arzolundu. İyi amellerinin içinde eziyet verici şeylerin yoldan atıldığını gördüm” buyurmuştur.³³¹

Başkalarını sevindirmek, mutlu etmek, onları düşünmek, onlara iyilik yapmak mü'min olmanın gerektirdiği şeylerdir. Hz. Peygamber: “Her kim iyiliği sevindiriyor ve kötülüğü üzüyorsa işte o kimse mü'mindir”.³³²

Sevap ve âhirette karşılık

Rasûlüllah (s.a.v) “Kim çarşıya girdiği zaman Lailahe illellahu vehdehu lâ şerike leh, lehül-mülkü velehül-hamdü yuhyi ve yumît ve hüve hayyu lâ yemut” derse Allah ona bir milyon sevap verir.” buyurdu.³³³

“Kâfir hayır işlediği vakit onun sebebiyle kendisine dünyadan bir nimet verilir. Mü'mine gelince Allah onun hasenatını ahirette biriktirir. Akabinde itâatinden dolayı dünyada da rızkı verir.”³³⁴

“Sizden birisi tam olarak abdest alıp sonra mescide çıktığı zaman, sağ ayağını her kaldırdığında Allah ona bir hasene yazdırır.”³³⁵

“Her ne halde olursan ol, Allah'ı hatırla. Günahın arkasından sevabı ulaştır ki, günahı silesin.”³³⁶

“Kıyamet gününde mü'min Rabbine o derece yaklaşacak ki, üzerine Allah affını indirecek ve ona günahlarını itiraf ettirecektir. Kendisine (filan günahını) biliyor musun? diye soracak, mü'min: “Ey Rabbim biliyorum” diyecek. Allah Teâlâ: “Onu ben sana dünyada örtbas etmiştim. İşte bu günde onu sana bağışlıyorum” diyecek bunun üzerine sevaplarının sahifesi verilecektir.”³³⁷

“Bir hasene ondan yedi yüz kat hasene ile, bir seyyie yalnız kendi misliyle karşılanır.”³³⁸

³³¹ Müslim, *el-Mesâcid* 57

³³² et-Tirmizî, *el-Fiten* 7

³³³ İbn Mâce, *et-Ticâret* 41

³³⁴ Müslim, *el-Münâfikün* 57

³³⁵ Ebû Dâvud, Süleymân b el- Eş'as es- Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/ 889), *Sünen-ü Ebî Dâvud*, I-IV, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyyeti, y.y., ts., *es-Salât* 50

³³⁶ et-Tirmizî, *el-Birr* 54

³³⁷ Müslim, *et-Tevbe* 52; İbn Mâce, *el-Mukaddime* 13; el-Buhârî, *Hüd Süresi Tefsîri* 11

³³⁸ el-Buhârî, *el-İmân* 31

“Rasûlullah şöyle buyurdu: “*Biriniz her gün bin sevap kazanmaktan aciz midir? Kendisine beraberinde oturanlardan biri: “Bizden birimiz bin sevabı nasıl kazanır? diye sordu. “Yüz kere tesbih çeker ve kendisine bin sevap yazılır. Yahut üzerinden bin günah indirilir.”*”³³⁹

Bir şeyi iyi, tam yapmak

İslâm dini en son din olması sebebiyle bütün zamanlar boyunca insanlığın ihtiyaçlarına cevap verecek niteliktedir. Onda herhangi bir eksiklik yoktur. Onda her şey en güzel ve en mükemmel şekilde mevcuttur. Allah Teâlâ bu dinle, insanlara güçlerinin üstünde bir sorumluluk yüklememekle beraber, yaptıkları şeyleri güçlerinin yettiği ölçüde, ellerinden gelenin en iyi şekilde yapmalarını istemiştir, bunun en güzel örneği Hz. Peygamberin kendisidir. Kendisi en güzelini yapmakla kalmamış, insanlara tavsiyelerde bulunmuş ve gerekli yerlerde de müdahale etmiştir. Bu konuda Hz. Peygamber: “*Sizden biriniz, kardeşinizin techiz ve tekfiniyle vazifelendirilirse, onun tekfinini (veya kefenini) güzel yapсын*” buyurdu.³⁴⁰

“*İmam kefildir. Eğer namazı iyi kıldırırsa sevap hem onadır, hem de cemaatedir*”³⁴¹

“*Şüphesiz ki, köle sahibine karşı samimi olup, Allah’a ibâdetini güzel yaparsa, onun için iki defa ecir vardır*”³⁴²

“*Bir kul Müslüman olur ve Müslümanlığı güzel olursa, Allah onun evvelce işlemiş olduğu her kötülüğünü örter.*”³⁴³ Bu da ancak kişinin hem dış görünüşü, hem de iç görünüşü ile Müslüman olduğunun belli olmasıdır. Emirlerin birini yapıp birini yapmamak, nehiylerden bazılarından çekinmek bazılarından çekinmemekle olmaz. Allah’a imân ve ibâdeti Râsûlullah’a tâati her konuda tam olmalıdır. İbâdet ve muamelatında Allah’ın emir ve nehiyelerine, Rasûlullah’ın sünnetine sınımsız sarılmakla olur. Kullara iyilik yapmak onlara şefkat göstermek, anne-babaya itâat, ticarete dürüstlük, Hz. Peygamberi örnek alıp insanlara en yakınından en uzağa güzel bir örnek olmak İslâmı tam yapmak demektir.

İslâm dininde öldürmek büyük günahlardan kabul edilmektedir. Özellikle haksız yere bir insanı öldürmek, bütün insanları öldürmekle³⁴⁴ aynı derecede suç kabul edilmiştir. Günaha, sebepsiz yere hayvan öldürmede dâhildir. Ancak bazı durumlarda insanların yaşamının gereği bazı hayvanların öldürülmeleri gerekmektedir. Bunu da en güzel şekilde yapmak gerekmektedir.

³³⁹ Müslim, *ez-Zikr* 37

³⁴⁰ en-Nesâî, Ebû Abdırrahmân Ahmed b. Şu‘ayb (ö. 303/ 915), *Sünenü’n-Nesâî*, I-II, Şirketü ve Mektebetü Mustafâ el-Bâbi’l-Halebî, y.y., 1383/ 1964, *el-Cenâiz* 37

³⁴¹ İbn Mâce, *el-İkâme* 47

³⁴² Müslim, *el-Eymân* 43; et-Tirmizî, *Fezâilü’l-Cihâd* 13

³⁴³ el-Buhârî, *el-İmân* 31

³⁴⁴ el-Mâide, 5/ 32

Bu da, hayvanın acı çekmemesini sağlamakla olur. Bu konuda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*“Allah her şeyde güzel olanı yapmayı emretmiştir. Öldürürken güzel öldürün. Hayvanı boğazlarken güzel bir şekilde boğazlayın. Kurbanın acı çekmemesi için bıçağı bileyin.”*³⁴⁵

İyi davranmak, geçimini sağlamak, şefkat göstermek ve merhamet etmek

Urve b. Zübeyr Hz. Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: *“Bir gün bir kadın yanında iki kızıyla bana geldi. Benden bir şey istedi. Tek bir hurmadan başka yanımda bir şey yoktu. Onu verdim. Kalkıp gittiklerinde Hz. Peygamber içeri girdi ve şöyle dedi. “Her kim bu kız çocuklarından herhangi bir şeye (bakıma, terbiyeye) velâyet eder ve onlara iyilik edip güzel muamelelerde bulunursa o kız çocukları kendisi için cehennem ateşinden koruyan bir perde olurlar”*.³⁴⁶

“Cehennemın çoğu kadınlardan oluşur. Kocalarına küfretmeleri nedeniyle iyiliğe karşı küfranda bulunurlar. Onlardan birine ilelebet iyilik etsen, sonra senden bir şey görse hemen: “Senden hiçbir hayır görmedim der”.³⁴⁷

İmran b. Husayn'dan rivayet edildiğine göre bir kadın Hz. Peygambere gelerek: *“Ben zina yaptım” dedi, hamileydi. Hz. Peygamber onu velisine teslim etti ve: “Ona iyi bak çocuğunu doğurunca getir” dedi.*³⁴⁸ Kötü bir fiil işlemiş bir kadına bu durumda Hz. Peygamber iyi davranılmasını, ihtiyaçlarının giderilmesini istemiştir.

Kadınlara iyi davranılması konusunda Hz. Peygamber Veda Hutbesinde şöyle buyurmuştur: *“Hanımlarınızın üzerinizdeki hakkı ise onları giydirmek ve yedirmek hususunda onlara iyi davranmanızdır.*³⁴⁹

“Müslüman toplumundaki evlerin en hayırlısı kendisine iyilik edilen bir yetimin bulunduğu evdir”.³⁵⁰

Göze hoş gelen güzellik

Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *“İbrahim Peygamber Sâre ile sefere gitti de onunla bir şehre girdi. Orada meliklerden bir melik veya*

³⁴⁵ Müslim, *es-Sayd* 57; et-Tirmizî, *Diyetler* 14; en-Nesâî, *ez-Zehâya* 22; İbn Mâce, *ez-Zebâih* 3

³⁴⁶ el-Buhârî, *el-Edeb* 18; Müslim, *el-Birr* 147; Ebû Dâvud, *el-Edeb* 121; İbn Mâce, *el-Edeb* 3

³⁴⁷ Müslim, *Küsûf Namazı* 17; el-Buhârî, *el-İmân* 21

³⁴⁸ Müslim, *el-Hudûd* 24; et-Tirmizî, *el-Hudûd* 9; en-Nesâî, *el-Cenâiz* 64; Ebû Dâvud, *el-Hudûd* 64

³⁴⁹ İbn Mâce, *en-Nikâh* 3

³⁵⁰ İbn Mâce, *el-Edeb* 6

cebbarlardan bir cebbar hükümdar vardı. Bu zalim hükümdara: İbrahim kadınların en güzelinden olan bir kadınla bu şehre girdi denildi.”³⁵¹

“Bir kadın Hz. Peygambere gelerek: “Ben kızımı evlendirdim. Ama başının saçları döküldü. Kocasını onu beğeniyor. (Güzel görünmesi için) saçını ekliyeyim mi? Ya Rasûlüllah demiş. Hz. Peygamber kendisini bundan nehyetmiştir”.”³⁵²

Hz. Peygamber dış görünüşten çok, iç güzelliğe önem vermiştir. Evlenmek için güzel kadınları tercih edenler için. “Kadınları sırf güzellikleri için nikâhlayamazsınız. Çünkü onların güzelliğinin (böbürlenmek ve kibirlenmek yüzünden) onları tehlikeye atmaları umulur”, buyurmuştur.³⁵³

Hz. Peygamber “Allah’ım benim yaratılışımı (dış görünüşümü) güzel yaptığın gibi, ahlakımı da güzel eyle.”³⁵⁴ şeklinde dua etmiştir.

Misver dedi ki: “Peygambere bir takım kaftanlar geldi. Babam bana haydi Peygambere gidelim, belki bize bir şey verir dedi. Babam kapıda durarak konuştu. Peygamber onun sesini tanıdı. Üzerinde bir kaftanla çıktı. Onun güzelliklerini göstererek babama: “Bunu senin için sakladım” buyurdu.”³⁵⁵

Hz. Peygamber cennet ehlinin yüz güzelliğiyle ilgili şöyle buyurmuştur. “Hakikaten cennette bir çarşı vardır ki, ona her hafta gelirler. Derken şimal rüzgârı eserek yüzlerine ve elbiselerine vurur. Bu suretle güzellik ve cemâlleri artar da ailelerinin yanına güzellik ve cemâlleri artmış olarak dönerler”.”³⁵⁶

Rasûlüllah (s.a.v) bir gün ashabına: “Kâbe’nin Rabbine yemin ederim ki cennet, güzel, sağlam ve yüksek saraylarda, yüz parlaklığı ve mutluluk-refah içinde sonsuza dek devamlı kalınacak, parlayan nur (rüzgâr esintisiyle) sallanıp dalgalanan güzel kokulu yeşillik, sağlam köşk, akan nehir, olgunlaşmış bol meyve (huyu) beğenilen ve (şeklen) güzel hanım ve çok giysiden ibarettir”.”³⁵⁷

³⁵¹ el-Buhârî, *el-Buyû*’ 100

³⁵² Müslim, *el-Libâs* 116

³⁵³ İbn Mâce, *en-Nikâh* 6

³⁵⁴ İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/ 855), *el-Müsned*, I-VI, el-Mektebetü’l-İslâmî, Dâru Sâdır, Beyrût, ts., c. I, s. 403

³⁵⁵ Müslim, *ez-Zekât* 44; el-Buhârî, *eş-Şehâdet* 11

³⁵⁶ Müslim, *el-Cennet* 13

³⁵⁷ İbn Mâce, *ez-Zühhd* 39

Yetiştirmek, eğitmek

Ebu Musa'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber: *“Kimin bir cariyesi olur, onu güzel bir terbiyeyle terbiye eder ve eğitimini güzel yapar, sonra onu hür bırakır ve evlendirirse onun için iki ecir vardır”*.³⁵⁸

Dış görünüş için Allah'ın yarattığı şekli bozup kendince güzel şekil verenler hakkında İbn Mes'ud'dan nakledilen rivâyete göre Rasûlullah güzellik için dövme yaptıran, yüzünün kıllarını yolduran ve ön dişlerini aralayan ve bu suretle Allah'ın yarattığı tabîi güzelliği değiştiren kadınları lanetlemiştir.³⁵⁹

Hayır işlemek

Hz. Peygamber buyurdu ki: *“Şüphesiz ki, Allah hiçbir mümine işlediği hayrı mükâfatsız bırakmaz.” O hayır sebebiyle hem dünyada dilediği verilir, hem de ahirette mükâfatlandırılır. Kâfire gelince dünyada Allah için yaptığı hayırlar karşılığında ona rızık verilir. Ahirete vardığında ise onun kendisi ile mükâfatlandırılacağı bir hayrı yoktur.*³⁶⁰

Bağışlanma ümidi

Câbir'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Sakın sizden herhangi bir kimse Allah hakkında güzel zan (bağışlama ümidi) beklemekten başka bir halde ölmesin”*.³⁶¹

Hoşa gitmek, uygun bulmak

“Bir sahabi, Hz. Peygamberin kendisini gönderdiği bir seriyyede yaptığı bir davranışı Rasûlüllaha söylüyor ve Rasûlullah yaptığı şeyi güzel gördü diyor.”³⁶²

Hz. Peygamber isim koymanın önemine de değinmiştir. Bazen uygun olmadığını düşündüğünde insanların isimlerini değiştirmiştir. Güzel isim koymanın önemini en güzel şekilde Hz. Peygamber göstermiştir. O, torunlarına “hüsn”den türeyen bir sıfat olan “Hasan” ve küçültme ismi olan “Hüseyn”i uygun görmüştür.

“Hz.Peygamber: *“Muhakkak sizler kıyamet günü isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağrılırsınız. O halde isimlerinizi güzel koyun”*.³⁶³

³⁵⁸ İbn Mâce, *en-Nikâh* 42; el-Buhârî, *el-İlm* 31

³⁵⁹ el-Buhârî, *el-Libâs* 82, 84; Ebû Dâvud, *et-Teraccel* 5; İbn Mâce, *en-Nikâh* 52

³⁶⁰ Müslim, *el-Münâfikûn* 14; et-Tirmizî, *el-İmân* 17

³⁶¹ İbn Mâce, *ez-Zühhd* 14; Ebû Dâvud, *el-Cenâiz* 13, 18; Müslim, *el-Cennet* 81

³⁶² Ebû Dâvud, *el-Edeb* 101

³⁶³ ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fazl (ö. 255/ 869), *Sünenü'd-Dârimî*, I-II, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, Beyrût, ts. *el-İsti'zân* 59

İsmin güzel ve anlamlı olması bütün müslümanlar için önemlidir. Onlar çocuklarına sevdikleri, örnek aldıkları şahsiyetlerin isimlerini vermektedirler. İsimlerin, insanların kişilik ve kimliklerinin bir işareti olduğunu düşünürler.

Salih iş, amel

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Ölülerinizin (iyi) amellerini zikredin kötülerini örtün”*.³⁶⁴

“Kıyamet günü mümine iyiliklerinin sahifesi verilecek”.³⁶⁵

Adamın biri: *“Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanların hangisi daha hayırlıdır”* diye sordu. Rasûlüllah: *“Ömrü uzun olan ve ameli güzel olan”* buyurdu.³⁶⁶

*“Âdemoğlunun her ameli katlanır. Bir iyilik on mislinden yedi yüz misline kadar katlanır.”*³⁶⁷

*“Her kim İslâm'da güzel bir çığır açarsa, o çığırın eciri ile kendisinden sonra o çığırda amel edenlerin ecirlerinden hiçbir şey noksan edilmemek şartıyla sevapları kendine aittir.”*³⁶⁸

Allahtan korkmak

Tâvus dedi ki: Nebî (s.a.v): *“İnsanlardan hangisi Kur'ân'ı en güzel sesle ve kıraatle okur?”* diye soruldu. O'da: *“Kur'ân okurken, işittiğinde, sana Allah'tan korkuyor olarak görülen kimsedir”* buyurdu.³⁶⁹

Cihad

“Hz. Peygamber Huneyn günü kendisine bir hançer getiren Ümmü Süleym'e: *“Ya Ümmü Süleym, şüphesiz Allah kâfi geldi ve iyi yaptı”* buyurmuştur.³⁷⁰

Hz. Peygamber Ekrem b. el-Cevn'e: *“Ya Ekrem: “Kavminden başka kavimlerle beraber (kâfirlerle) savaş ki, huyun güzelleşsin”*.³⁷¹

İhlâs

Hüsn kavramı en güzel ifadesini Hz. Peygamber'den rivayet edilen Cibrîl hadisinde bulmaktadır. Rivayete göre Cebrâil (a.s.) insan kılığında gelerek Hz. Peygambere imân, islâm

³⁶⁴ Ebû Dâvud, *el-Edeb* 49; et-Tirmizî, *el-Cenâiz* 34

³⁶⁵ Müslim, *et-Tevbe* 52; el-Buhârî, *Hûd Sûresi Tefsîri* 4; İbn Mâce, *el-Mukaddime* 13

³⁶⁶ ed-Dârimî, *er-Rikâk* 30; et-Tirmizî, *ez-Zühd* 21

³⁶⁷ Müslim, *Kitâbu's-Sıyâm* 30

³⁶⁸ Müslim, *ez-Zekât* 69; en-Nesâî, *ez-Zekât* 64; İbn Mâce, *el-Mukaddime* 14

³⁶⁹ ed-Dârimî, *Fezâilu'l-Kur'ân* 34

³⁷⁰ Müslim, *el-Cihâd* 134

³⁷¹ İbn Mâce, *el-Cihâd* 25

ve ihsânın ne olduğunu sormuş, Hz.Peygamber de: “İhsân, Allah’ı görüyormuş gibi ibadet etmendir. Sen O’nu görmesende O seni görüyor.” buyurmuştur.³⁷²

b- Hadîs usûlünde “hüsn” kavramı

Hasen hadîs: Şaz ve illetten sâlim olarak, zabt yönünden sahih hadîs râvileri kadar mükemmel olmayan raviler tarafından muttasıl senedle rivayet edilen hadistir.³⁷³ Hasen hadîs sahih ve zayıf hadîs arasında yer alır, ancak sahih hadîse daha yakındır.³⁷⁴ Sahih hadîsin üstünlüğü ravisinin zabt bakımından hasen hadîs ravisinden daha mükemmel olmasıdır.³⁷⁵ Hasen hadîs, sahih hadîs gibi ravisi adâlet şartını yerine getiren, isnadı Hz. Peygambere kadar kesiksiz olan, şaz olmayan, sıhhatini tehlikeye düşürecek herhangi bir illeti olmayan hadistir.³⁷⁶ Hasen, h.II. asırda kelime anlamında kullanılırken h.III. asırda terim anlamında kullanılmıştır.³⁷⁷ Hasen hadîs’in tarifini ilk yapan ve en çok kullananın Tirmizî olduğu rivâyet edilmiştir.³⁷⁸

Hasen hadîs iki çeşittir:

1-Lî zâtihî hasen hadîs; zabtı gevşek olan âdil râvinin muttasıl bir senedle rivâyet ettiği, şaz ve illeti bulunmayan hadise denir.³⁷⁹ Hasen hadîs dendiği zaman kastedilen lîzatihî hasendir. Hasen denmesinin sebebi kendisindeki güzelliğin dışarıdan gelmeyip zâtında oluşudur.³⁸⁰ Bu çeşit hadîsler benzer lafızlı başka bir hadîsle takviye edilirse sahih li gayrihi seviyesine çıkar.³⁸¹

2-Lî gayrihi hasen hadîs; senedinde yalancılıkla itham edilmeyen, çok hata yapacak kadar da dalgın olmayan ancak hadîs rivâyetine ehil olup olmadığı anlaşılamayacak kadar kapalı bir râvisi bulunan hadistir.³⁸² Zayıf hadîs kendisini takviye eden başka senedler yardımıyla hasen li gayrihi seviyesine çıkar.³⁸³

³⁷² el-Buhârî, *Lokmân Sûresi Tefsiri* 2, *el-İmân* 37; Müslim, *el-İmân* 1; Ebû Dâvud, *es-Sünnet* 16; İbn Mâce, *el-Mukaddime* 9

³⁷³ İbn Salâh, Ebu Ömer Osman b. Abdîrahman (ö. 643), *Ulumu'l-Hadis*, tah. Nurettin ‘İtr, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1998, s. 32; es-Sâlih, Subhî, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, çev. M. Yaşar Kandemir, M.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul, 1996, s. 130; Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, A.Ü.İ.F., Yayınları, Ankara, 1975, s. 94

³⁷⁴ Başaran - Sönmez, Selman - M. Ali, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1993, s. 116

³⁷⁵ es-Sâlih, Subhî, a.g.e., s.131; Çakan, İ. Lütî, *Hadis Usûlü*, M.Ü.İ.F., Yayınları, İstanbul, 1990, s. 128

³⁷⁶ Koçyiğit, a.g.e., s. 94

³⁷⁷ Yücel, Ahmet, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, M.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul, 1996, s. 159

³⁷⁸ Yücel, Ahmet, a.g.e., s. 160; Koçyiğit, a.g.e., s. 94; es-Sâlih, a.g.e., s. 131; İbn Salâh, s. 38

³⁷⁹ Başaran - Sönmez, a.g.e., s. 116

³⁸⁰ es-Sâlih, a.g.e., s. 130

³⁸¹ Koçyiğit, a.g.e., s. 96; Çakan, a.g.e., s. 128; es-Salâh, a.g.e., s. 133

³⁸² es-Sâlih, a.g.e., s. 130-131; Çakan, a.g.e., s. 128; Koçyiğit, a.g.e., s. 96

³⁸³ Başaran - Sönmez, a.g.e., s. 116; Koçyiğit, a.g.e., s. 96

Hasen hadîsin hükmü:

Hasen hadîs bütün fakihlerce delil olması ve kendisiyle amel edilmesi açısından sahih hadis gibidir.³⁸⁴

Hasen hadîsle ilgili bazı terimler; “hasen hadîs”, “hasen garîb”, “hasen sahîh garîb”,

hasen sahîh: Hadisin birden fazla senedle rivayet edilmiş olduğu anlamına gelir. Sened dikkate alındığında birinin hasen, diğerinin sahih olduğu anlaşılır.³⁸⁵

hasen garib: Hadis tek isnadla rivayet edilmiş, sahih derecesine ulaşmamış ve zayıf olmayan hadistir.³⁸⁶ Gariplik hem senedde hem de metinde olabilir.³⁸⁷

hasen sahîh garib: Hadîs birkaç senedle rivayet edilmiş ve bazı senedlerde gariblik varsa bu adı alır.³⁸⁸

Hasen Hadîs Yerine Kullanılan Terimler:

Hicri II. ve III. asırda sahih ve hasen terimlerinin yerine ceyyid³⁸⁹ (iyi ve güzel), nebîl³⁹⁰ (soylu asilzade), sahih,³⁹¹ (düzgün, iyi ve yararlı) müşebbeh,³⁹² mücevved, kavî, müstahsen³⁹³ kelimeleri kullanılmıştır.

3- Fıkıh'ta (“İstihsân”)

Fıkıh ilminde “hüs-n” kavramının yeri büyüktür. Bu kavram hüküm verme, ictihatta bulunma ile yakından ilişkilidir. İslâm dini kolaylık dini olarak tanımlanmıştır. Akla ve sağduyuya hitap eden bir dindir. İnsanları iyi, doğru ve güzele yöneltmiş, adâletli olmaya teşvik etmiştir. Getirdiği hükümler, emirler ve cezalar insanların hem hukukî hem de ahlâki açıdan daima yararını gözetmiştir. Buna göre biz de, önce Fıkıh ilminde genel olarak güzelliği, sonra özel olarak ihtihsân kavramını işlemeyi uygun gördük.

a- Genel olarak fıkıh kültüründe “hüs-n” kavramı

İslâm Hukuku koyduğu emir ve yasaklarla toplumun düzenini, mutluluğunu sağlamayı amaç edinmiştir. Güzel bir fert ve toplum hayatını temin etmek için bazı suçlara bazı cezaları

³⁸⁴ Çakan, a.g.e., s. 130; Başaran - Sönmez, a.g.e., s. 117

³⁸⁵ Koçyiğit, a.g.e., s. 97; Çakan, a.g.e., s. 130; Başaran - Sönmez, a.g.e., s. 118

³⁸⁶ Yücel, a.g.e., s. 161

³⁸⁷ Çakan, a.g.e., s. 130

³⁸⁸ Yücel, a.g.e., s. 161

³⁸⁹ Yücel, a.g.e., s. 162; es-Sâlih, a.g.e., s. 135

³⁹⁰ Yücel, a.g.e., s. 162

³⁹¹ Başaran - Sönmez, a.g.e., s. 117; Yücel, a.g.e., s. 163

³⁹² Başaran - Sönmez, a.g.e., s. 117

³⁹³ es-Sâlih, a.g.e., s. 135

uygulamayı gerekli görmüştür. İlk bakışta kötü veya çirkin gibi gözükse de, sonuçları ve sağladığı faydalar düşünüldüğünde cezalarda da bir güzellik vardır. Suçluya uygulanan ceza onun ahlâkını güzelleştirmek, onu uslandırmak ve bir daha suç işlememesi için ıslah etme gayesi taşımaktadır.

Genellikle İslâm hukukçuları tarafından suç, cinayet terimiyle ifade edilir. İslâm Hukuk terminolojisine göre cinayet şer'î hükümler tarafından yasaklanmış olan bir fiili işlemektir. Yapılan ister mala ister cana isterse başka bir şeye tecavüz olsun değişmez.³⁹⁴ Toplumun huzuru ve refahı için başkasının hakkına tecavüzde bulunanlar cezalandırılır.

Cezalandırmadan maksat, başkasının o suçu işlemesini önlemektir. Sadece fiilin yasaklanması veya insanları artık o suçu işlemekten vazgeçmeleri yeterli değildir. Suça karşılık ceza verilmesi emir ve yasaklara anlam kazandırmakta ve neticeyi de sağlama almaktadır.³⁹⁵

İslâm Ceza Hukukunda cezalandırma hakkı devlet başkanına veya naibine aittir. Şahsi bir cezalandırma söz konusu değildir. Bu hukuka göre, hakkı olan kısası haddi olmadan kendisi yerine getirmeye kalksa ta'zir cezası ile cezalandırılmayı hak eder.³⁹⁶

Her ne kadar İslâm, insanları doğru yola teşvik etse, bu dünyada yaptıklarının karşılığını âhirette alacaklarını söylese de dünyevî cezalar yine de gerekli olmaktadır.

Ceza, mahiyeti itibariyle kötü olsa da, İslâm, cezayı toplumun faydasına vesile olduğu ve menfaatini koruduğu için koymaktadır. Suçta bazı durumlarda fayda olmasına rağmen İslâm, faydalı olduğu için değil kötülöklere sebep olduğu için yasaklamaktadır. Zina, içki, zekât vermeme, başkasının malını çalma gibi fiillerde ferdin geçici menfaati olsa da Allah katında hiç bir değeri yoktur. Bunlar faydalarından dolayı değil, toplumun fesadına olan şeylere sebep oldukları için yasaklanmışlardır.³⁹⁷ İslâm'a göre cezadan maksat, zulmetmek ve intikam almak değildir.³⁹⁸

İslâm, toplumun ahlâki değerlerine oldukça önem gösterir. Toplumu ayakta tutan değerler olarak kabul eder. Toplumun huzurunu, insanların can, mal vb. değerlerini koruduğu gibi ahlâkî değerlerini de koruma altına alır. Bu nedenle ahlâka zarar veren ve zedeleyen her türlü fiile ceza verme yoluna gider. Din, güzel ahlâkî emreder, faziletli yaşamaya teşvik eder. Faydalı, iyi ve dürüst bir toplum oluşturmayı hedefler.³⁹⁹

³⁹⁴ Üdeh, Abdülkadir, *İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, ter. Akif Nuri, İhya Yayınları, İstanbul, 1976, s. 90

³⁹⁵ Üdeh, a.g.e., s. 92

³⁹⁶ Akşit, Mustafa Cevat, *İslâm Ceza Hukuku ve İnsani Esaslar*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1976, s. 35

³⁹⁷ Üdeh, a.g.e., s. 92

³⁹⁸ Akşit, a.g.e., s. 35

³⁹⁹ Üdeh, a.g.e., s. 95

İslâm'da bazı suçlara verilen cezaları kısaca örnekleyeceğiz. Cezaların en yaygın tasnifi, had, kısas ve ta'zir şeklindedir. En çok tartışılan ceza, ölüm cezasıdır. Ölüm cezası kasten adam öldürme uygulanan bir cezadır. Kasten adam öldürme İslâm'a göre en ağır suçlardandır. Başkasının yaşama hakkını elinden almak demektir. Kur'ân'ın tanımına göre "bir kişiyi öldürmek bütün insanları öldürmek"⁴⁰⁰ anlamına gelmekte, büyük günahlardan kabul edilmektedir.⁴⁰¹

Dihlevî, ölüm cezası ile kamu yararı arasında bağlantı kurar. Ona göre külli maslahatın gerçekleşmesi için ölüm cezası zaruri ise bu ceza uygulanabilir. Yoksa öldürmemek daha büyük fitnelere yol açabilir.⁴⁰²

Haksız yere adam öldüren, bu suçu topluma karşı işlemiş demektir. Suçluya acıyıp cezanın uygulanmaması için mazeret bulmak başkalarına da bu suçun benzerini işlemede fırsat vermek demektir. Ölüm cezası suçu ortadan kaldırmada en etkili yoldur.

Kisas cezası bir intikam değildir. İntikam mağdur tarafın yakınlarının tatbik ettiği cezadır. Suçluya kısasın uygulanması mağdur yakınlarının intikam duygularının sönmesinde etkilidir. Hakimin intikam alması söz konusu değildir. İntikamda aşırıya gitme söz konusudur. Oysa kısasta eşitlik vardır. Kısas huzur ve toplumsal fayda esasına dayanan bir yaptırımdır.⁴⁰³

Kisasla ilgili âyette⁴⁰⁴ "kısasta hayat" olduğu belirtilmiştir. Toplumda bu ceza uygulanırsa öldürmeye niyetli olan kişi bundan vazgeçmekle bir hayat, öldürmediği için de kendisine kısas uygulanmayacağından ikinci bir hayat kurtulmuş olmaktadır. İslâm dini her durumda kısası zorunlu tutmamıştır. Tarafların anlaşmalarını da dikkate alarak, af, sulh ve diyeti seçenek olarak sunmuştur.

Bir başka cezaya örnek zina cezasıdır. Zinanın topluma olan zararları oldukça fazladır. Zinanın cezalandırılmayıp yaygınlık kazanması toplumu tehlikeye sürüklemektedir. Toplumun temelini aile oluşturmaktadır. Bu fiil, aile yapısını zedelemekte ve ailelerin yok olmasına sebep olmaktadır.⁴⁰⁵ Her ne kadar zina suçu iki kişi arasında meydana gelse de zararı iki kişiyle sınırlı kalmamaktadır. Toplumun diğer fertlerini de etkilemektedir.⁴⁰⁶ Neseplerin karışmasına, çocuğun terbiye ve bakımının yapılamamasına, neslin kesilmesine, insanlar arasında kargaşaya, adam

⁴⁰⁰ el-Mâide 5/ 32

⁴⁰¹ el-En'âm 6/ 151; el-İsrâ 17/ 33

⁴⁰² Koşum, Adnan, "İslâm Hukukunda Ölüm Cezası", *S.D.Ü.İ.F. Dergisi*, sy. 5, Isparta, 1998, s. 115

⁴⁰³ Koşum, a.g.mk., s. 120

⁴⁰⁴ el-Bakara 2/ 178

⁴⁰⁵ Keskin, Yusuf Ziya, *Recm Cezası –Âyet ve Hadis Tahlilleri-*, Beyan Yayınları, İstanbul, ts. s. 43

⁴⁰⁶ Koşum, a.g.mk., s. 124

öldürmeye ve kadının saygınlığını kaybetmesine sebep olmaktadır.⁴⁰⁷ Hatta Kur’ân’da adam öldürme ile zina birlikte zikredilmiştir. “Zinaya yaklaşmayın, zira o bir hayasızlıktır. Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın muhterem kıldığı bir cana kıymayın.”⁴⁰⁸ İkinin arasında ortak bir nokta bulunmaktadır. Adam öldürmede bir kişiyi öldürme söz konusudur, zina da nesli öldürme niteliği taşımaktadır. Adam öldürme bir kişiye yönelik bir suç iken, zina şerefli bir hayatı arzulayan birçok nefsi öldürme mahiyetindedir. Hem şahsa hem topluma karşı işlenen bir suçtur.⁴⁰⁹

İslâm zinayı yasakladığı gibi ona yaklaştıracak söz ve davranışları da yasaklamıştır. İnsan soyunun devamı ve medeniyetin geleceği kadın erkek ilişkisinin ve ailenin sağlam temeller üzerine oturmasına bağlıdır.⁴¹⁰

Bunlara ilâveten hırsızlık cezası malı korumak, mülkiyet düzenini ve toplumun düzenini sağlamlaştırmak içindir. Malın korunması, cemiyet düzenini korumanın bir gereğidir. Mülkiyet hakkı İslâm’da mukaddes sayılmıştır.

Kazif (zina iftirası) cezası, şeref ve haysiyeti, ırz ve namusu ve aile düzenini sataşmalardan korumak içindir.

İçki cezası aklın ve bedenin sağlığını korumak içindir.⁴¹¹ Bunun dışında burada sayamayacağımız pek çok ceza toplumun huzuru ve güzel bir yaşam içindir. Ceza kulağa hoş gelmese bile akla, sonuçları bakımından uygun ve güzeldir. Ondaki amaç acı çektirmek değil oluşacak acıların, daha uygulanmadan sadece varlığıyla önüne geçmektir.

b- Özel olarak fıkıh kültüründe “istihsân” kavramı

Öncelikle “istihsân”ın bu ilimdeki tanımını vereceğiz. Bu kavramın bu ilimde nasıl ve ne zaman, ilk defa kimin tarafından kullanıldığını ve çeşitlerini, bu ilimdeki ana kaynaklardan istifade ederek incelemeye çalıştık. Hüküm vermede delil olma değerinin ne olduğuna ve hangi âlimlerin delil olarak kabul ettiğine de kısaca değineceğiz.

⁴⁰⁷ Keskin, a.g.e., s. 43

⁴⁰⁸ el-İsrâ 17/ 32- 33

⁴⁰⁹ Koşum, a.g.mk., s. 124

⁴¹⁰ Keskin, a.g.e., s. 45

⁴¹¹ Akşit, a.g.e., s. 36- 37

ba- İstihsân'ın tanımı

Arapça h.s.n. kelimesinden türeyen istihsân, lügatte “bir şeyi iyi ve güzel görmek”,⁴¹² “güzel bulmak”,⁴¹³ “tercih etmek” anlamına gelir. “Bir şeyi kötü ve çirkin bulmak” anlamına gelen “istikbah” onun zıddıdır.⁴¹⁴

İslâm hukukçuları tarafından kabul edilen ıstılâhi anlamı ise: “Bir müctehidin bir mesele hakkında kıyas gibi benzerliğe dayanarak hareket ederek değil de, halkın menfaatine, kendi kanaatine⁴¹⁵ göre, o meselenin benzerlerinde verdiği hükümden vazgeçmesini gerektiren nass, icma, zaruret, gizli kıyas, örf veya maslahat gibi bir delile binâen o hükmü bırakıp başka bir hüküm vermesidir.”⁴¹⁶ Veya müctehidin, birbirine benzer meselelerden biri hakkında genel hükmü bırakıp daha kuvvetli bir nedenden dolayı ayrı bir hüküm vermesidir.⁴¹⁷

İstihsân: hafî kıyası celfî kıyasa tercih etmek,⁴¹⁸ istisnayı gerektiren özel bir delile dayanarak cüz’i bir hükmü, küllî bir hükümden veya genel bir kaideden istisna etmektir.⁴¹⁹

Fıkıh âlimlerinden Ebu’l-Hasan el-Kerhî, “daha kuvvetli görülen bir sebepten dolayı bir meselede benzerlerinin hükmünden başka bir hükme geçmek”⁴²⁰; Pezdevî, “bir kıyastan daha kuvvetli başka bir kıyasa dönmek”⁴²¹; Abdülaziz el-Buharî, “kıyasın daha kuvvetli bir delil ile tahsis edilmesidir.”⁴²² der.

İmam Serahsî istihsânı 4 türlü tarif etmiştir.⁴²³

- 1- Kıyası terk edip insanlar için en uygun olan ciheti almaktır.
- 2- Şahıs ve umumun müptela olduğu şeylerdeki hükümlerde kolaylığı istemedir.
- 3- Genişliğe göre hareket etmek ve kolaylık talep etmektir.

⁴¹² et-Tahânevî, a.g.e., s. 390; Bardakoğlu, Ali “Tabii Hukuk Düşüncesi Açısından İslâm Hukukçularının İstihsân ve İstislâh Görüşü”, *E.Ü.İ.F. Dergisi*, sy. 3, Kayseri, 1986, s. 127; Yavuz, Yunus Vehbi, “Hanefî Müctehidlerinde İstihsân Metodu”, *U.Ü.İ.F. Dergisi*, sy. 1, Bursa, 1986, s. 86

⁴¹³ ez-Zuhaylî, Vehbe, *Fıkıh Usûlü*, ter. Ahmet Efe, Risale Yayınları, İstanbul, 1996, s. 69

⁴¹⁴ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 117; el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 2099; Bakkal, Ali, “*Ebü Hanifenin İstihsân Anlayışı*”, İmâm-ı A’zam Ebu Hanife ve Düşünce Sistemi Sempozyumu, I-II, Kurav Yayınları, Bursa, 2005, c. I, s. 273; Şener, Abdülkadir, *Kıyas, İstihsân, İstislâh*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1971, s. 115; Yavuz, Yunus Vehbi, *Hanefî Mezhebinde İctihad Felsefesi*, İşâret Yayınları, İstanbul, 1993, s. 177

⁴¹⁵ Şener, a.g.e., s. 117

⁴¹⁶ Şâban, Zekîyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, ter. İbrahim Kâfi Dönmez, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2000, s. 181; Şener, Abdülkadir, *İslâm Hukuk Dersleri*, D.E.Ü. Yayınları, İzmir, 1987, s. 87

⁴¹⁷ Karakaya, Hasan, *Fıkıh Usûlü*, Buruc, Yayınları, İstanbul, 1998, s. 141

⁴¹⁸ Hallâf, Abdülvahhâb, *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Hüseyin Atay, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara, 1973, s. 227; Zeydan, Abdülkerim, *İslâm Hukukuna Giriş*, ter. Ali Şafak, Sırdaş Yayınları, İstanbul, 1976, s. 303

⁴¹⁹ ez-Zuhaylî, a.g.e., s. 69; Zeydan, a.g.e., s. 302

⁴²⁰ el-Âmidî, Ebü’l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa’lebî, *el-İhkâm fi Usuli’l-Ahkâm*, I-IV, Müessesetü’l-Halebî, Kâhire, 1967, c. I, s. 37; Koca, Ferhat, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis*, İsam Yayınları, İstanbul, 1996, s. 248-249

⁴²¹ el-Âmidî, a.g.e., c. IV, s. 137; Zeydan, Abdülkerim, *Fıkıh Usûlü*, 2.bs., ter. Ruhi Özcan, Emek Matbaası, Erzurum, 1981, s. 302

⁴²² el-Âmidî, a.g.e., c. IV, s. 137; Koca, a.g.e., s. 249

⁴²³ Şener, *Kıyas, İstihsân, İstislâh*, s. 117

- 4- Müsamaha ve ruhsat esasına göre hareket etmektir ki, o da kolaylık için zorluğu terk etmektir.⁴²⁴ Serahsi kolaylığın dinde esas olduğunu, Allah'ın insanlar için kolaylığı isteyip zorluğu istemediğini kaydeder.⁴²⁵

İstihsân'a en çok başvuranlar ve kullananlar Hanefilerdir.⁴²⁶ Onlardan sonra Mâlikîler ve Hanbelîler gelir. Şafîîler, Mu'tezilîler, Caferîler istihsân'ı reddederler.⁴²⁷ Hanefîlerin istihsân'ı bu kadar çok kullanmalarında hüsün-kubuh konusunda akla verdikleri değer olduğu düşünülmektedir.⁴²⁸ İmam Ebû Hanîfe'nin⁴²⁹ "istihsâna başvuruyorum" dediği zaman kimsenin ona yetişemeyeceği ve bu konuda öğrencilerinin büyük hayranlığını kazandığı kaydedilir.⁴³⁰ Hanefîlerin istihsân'ı bu kadar çok kullanmalarına rağmen onlardan istihsân'ın tanımına dair herhangi bir rivâyet bulunmamaktadır. İstihsân'ın ilk tanımı ona karşı çıkan İmam Şafîî tarafından yapılmıştır.⁴³¹ Ona göre istihsân "kişinin delilsiz olarak kendi görüşü ile hüküm vermesidir. Oysa hüküm verme kitap, sünnet, icma ve kıyas ile olur."⁴³² Hanefîlerden istihsân'ın ilk tanımını yapan, aynı zamanda Mâtürîdî mezhebinin kurucusu İmam Mâtürîdî'dir. Ona göre "İstihsân, müctehidin iki vecihle karşılaşması durumunda kıyası terk edip kalbine doğan baskın tercihle ve zannı galible hüküm vermesidir."⁴³³ Hanefîler istihsân'a kıyas-ı hafi derler.⁴³⁴

bb- İstihsân'ın Ortaya Çıkışı

İstihsân h. II. yüzyılda İslâm Hukuk Usûlü'nde bir metod olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu kelimeyi ilk kullanan da Ebû Hanîfe (ö. 150/ 767)dir.⁴³⁵

Sahabî ve tâbîîler "rey, kıyas ve istihsân gibi terimlere önem vermezler, ancak Hz. Peygamberin iznine tabi kalarak ihtihadda bulunuyorlardı."⁴³⁶

"İstihsân" adı altında olmasa bile Hz. Peygamberin, sahabenin ve Hz. Ömer'in uygulamalarında görülmektedir. Hz. Peygamberin Medine halkının, meyveleri iki- üç yıl gibi selem usûlüne göre sattıklarını görünce bunu tamamen yasaklamamış, ihtiyaçları dikkate alarak

⁴²⁴ es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sahl (1009- 1090), *Kitâbu'l-Mebsût*, I-XXXI, 2.bs., Dâru'l-Meârif, Beyrût, ts. c. X, s. 145

⁴²⁵ es-Serahsî, a.g.e., c. X, s. 145

⁴²⁶ Şener, a.g.e., s. 122; Koca, a.g.e., s. 249; Yavuz, "Hanefî Müctehidlerinde İstihsan Metodu", *U.Ü.İ.F. Dergisi*, sy. I, Bursa, 1986, s. 85

⁴²⁷ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 131

⁴²⁸ Şener, a.g.e., s. 122

⁴²⁹ Yavuz, a.g.e., s. 87

⁴³⁰ Şener, a.g.e., s. 122

⁴³¹ Bakkal, a.g.mk., s. 276

⁴³² eş-Şafîî, Ebû Abbâs Muhammed b. İdris (ö. 204/ 820), *el-Ümm*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1990, c. IV, s. 309- 310

⁴³³ Bakkal, a.g.mk., s. 277

⁴³⁴ Şener, *İslâm Hukuk Dersleri*, s. 88

⁴³⁵ Bakkal, a.g.mk., s. 273; Şener, a.g.e., s. 116

⁴³⁶ Şener, *Kıyas, İstihsân, İstislâh*, s. 115

miktarını, yılını, ölçüsünü belli kayıtlara bağlayarak serbest bırakmıştır. Hz. Ömer de istihsân terimini kullanmadan maslahata dayanarak icthadde bulunmuştur. Onun istihsân tarzındaki icthadına örnek; âyetle zekât verilecek olan müellefe-i kulûb'a Hz. Ebûbekirin hilâfeti döneminde karşı çıkması ve uygulamanın kaldırılmasıdır. Hz. Ömer âyete dayanarak İslâm devleti güçlendikten sonra müellefe-i kulûba zekât vermenin gereksiz olduğunu düşünmüştür. Onun, bu uygulamasına istihsân demese bile istihsâna uymaktadır. Hanefîlerin kullandığı istihsân da Hz. Peygamberin ve Hz. Ömer'in karar ve icthadlarına uymaktadır.⁴³⁷

Hanefîler, kıyas zorluğa yol açtığı zaman yolunu değiştirerek maslahata riâyet eder ki, dinin kaidelerinden biri de zorluğa kaldırmaktır. Yani onlara göre istihsân ihtiyaç duyulduğunda dinin genel kaidelerine bakmaktır.

Hanefî istihsân'ından anlaşılan, onların istihsân'ı dört ana kaynağa müstakil bir kaynak eklemek değil, zaruret ve zorluğa kaldırmak gayesiyle, kıyasın ortaya çıkardığı zorluğa aşmak için kıyasın aksi istikametine yön alan ve meşru kıyasın bir alt kolu olduğudur.⁴³⁸

bc- İstihsân'ın çeşitleri

Her mezhep kendi istihsân tanımına göre istihsân'ı çeşitlere ayırmıştır. Ancak genel olarak sekiz çeşit altında toplanır.

- 1- Nassa dayalı istihsân: Kıyasın gerektirdiği hükmün, kitaptan bir delile dayandırılmak suretiyle terk edilerek yapılan istihsândır.⁴³⁹ (İstihsânü'n-nass) örneğin: malım sadakadır diyen kişinin malının tasadduku için kıyas gereklidir. Ancak "Onların malından bir sadaka al" âyeti gereğince zekât malıyla bunun tahsisi güzel bulunmuştur.⁴⁴⁰
- 2- Sünnete dayalı istihsân: Sünnetten herhangi bir delile dayanılarak kıyasın hükmünün terk edildiği istihsândır.⁴⁴¹ Bu istihsân'a örnek: Ramazanda yiyip-içmenin orucu bozmasına rağmen Hz. Peygamberin "Seni Allah yedirdi ve içirdi"⁴⁴² sözüne binâen unutarak yiyip-içen kimsenin orucunun bozulmayacağı ve kaza etmemesi gerektiği⁴⁴³ görüşüdür.

⁴³⁷ Yavuz, *Hanefî Müctehidlerinde İstihsan Metodu*, s. 88- 90

⁴³⁸ ez-Zerka, Mustafa Ahmed, *İslâm Hukuku*, I-III, Timaş Yayınları, ter. Servet Armağan, İstanbul, 1993, c. I, s. 93

⁴³⁹ es-Serahsî, a.g.e., c. II, s. 206; ez-Zuhaylî, a.g.e., s. 69; Yavuz, a.g.e., s. 177; Bakkal, a.g.mk., s. 282

⁴⁴⁰ el-Âmidî, a.g.e., c. IV, s. 137

⁴⁴¹ Yavuz, a.g.e., s. 179; Bakkal, a.g.mk., s. 283

⁴⁴² el-Buhârî, *es-Savm* 26

⁴⁴³ el-Âmidî, a.g.e., c. IV, s. 137; Bakkal, a.g.mk., s. 283; ez-Zuhaylî, a.g.e., s. 70

- 3- İcma'ya dayalı istihsân: Bir meselede icma'ya dayanılarak kıyasın terk edilmesiyle olan istihsândır. Buna istihsân bi'l-icma denir.⁴⁴⁴ İstisna (malı sipariş etme) sözleşmesi buna örnektir. İslâm ticaret hukukunda mal henüz ortada yokken satılması caiz değildir. Ancak bu meselede böyle bir satış sahabenin sıkıntı anında verdiği ictihada ve eskiden beri yapılageldiğine dayanılarak istihsânen caiz görülmüştür
- 4- Kıyasa dayalı istihsân; bir meselede kullanılan açık kıyastan diğer bir kıyas ile diğer bir hükme dönmektir. Hanefî hukukçular istihsânın bu çeşidini çok kullandıklarından bazıları onu gizli kıyas olarak kabul eder.⁴⁴⁵ Karı-kocanın beraber dinden dönmeleri halinde ayrılmalarına hükmedilir. Hz. Ebu Bekir döneminde dinden dönenler tövbe edip tekrar müslüman olduklarında ne Hz. Ebu Bekir'den ne de sahabeden nikâhlarını yenilemeleri yönünde onlara herhangi bir teklif gelmemiştir.⁴⁴⁶
- 5- Örf ve âdete dayalı istihsân: Örf ve adetler sebebiyle kıyasa aykırı olarak yapılan istihsândır. Buna istihsân bi'l-örf denilir.⁴⁴⁷ Ücretli hamama girmek buna örnektir. Hamama girerken belli bir ücret ödenir. Ancak içeride ne kadar kalınacağı ne miktarda su harcanacağı belli değildir. Bazı yönleri belli olmayan sözleşmeler kıyasa göre caiz olmamasına rağmen insanların bunu örf haline getirmelerinden dolayı istihsânen caiz görülmüştür.⁴⁴⁸
- 6- Zarurete dayalı istihsân: Müctehidin karşılaştığı güçlüğü kaldırmak için zaruret dolayısıyla kıyasın hükmünün terk edilmesiyle olan istihsândır, istihsân bi'z-zarure de denir.⁴⁴⁹ Pisliğin giderilmesinin şartı ondan hiçbir şey kalmayacak şekilde temizlenmiş olmasıdır. Bu hükme göre bir kuyuya pislik düştüğü zaman kuyunun bütün suyunun boşaltılması gerekir. Ancak zarureten dolayı bu yapılamayacağından kuyunun bir miktar suyu boşaltılınca suyun temizlenmiş olduğuna cevaz verilmiştir.⁴⁵⁰
- 7- Maslahata dayalı olan istihsân: Zararı defetmek, insanların faydasına olan şeyleri almak için kıyasın hükmünün terk edilmesiyle olan istihsândır. İstihsân bi'l-maslaha denilir.⁴⁵¹ Veya bir meseleyi umumi bir esastan ve külli bir kaideden hariç tutmayı

⁴⁴⁴ es-Serahsî, a.g.e., c. II, s. 203; ez-Zuhaylî, a.g.e., s. 70; Zeydan, a.g.e., s. 306; Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kâmusu*, I-IV, haz. Ayhan Yalçın, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996, c. II, s. 32; Yavuz, a.g.e., s. 179; Bakkal, a.g.mk., s. 285; Şener, *İslâm Hukuk Dersleri*, s. 88; a.g.m., *Kıyas, İstihsân, İstislâh*, s. 123

⁴⁴⁵ ez-Zerka, a.g.e., c. I, s. 69

⁴⁴⁶ Bakkal, a.g.mk., s. 285

⁴⁴⁷ el-Âmidî, a.g.e., c. IV, s. 137; es-Serahsî, a.g.e., c. II, s. 206; ez-Zuhaylî, a.g.e., s. 70

⁴⁴⁸ ez-Zuhaylî, a.g.e., s. 70; Yavuz, *Hanefî Müctehidlerinde İstihsân Metodu*, s. 92

⁴⁴⁹ ez-Zuhaylî, a.g.e., s. 71; Yazır, a.g.e., c. II, s. 32; Karakaya, a.g.e., s. 142

⁴⁵⁰ ez-Zuhaylî, a.g.e., s. 71; Karakaya, a.g.e., s. 142

⁴⁵¹ Yavuz, *Hanefî Mezhebinde İctihad Felsefesi*, s. 179

gerektiren bir maslahatın bulunması halindeki istihsân olarak da tanımlanır.⁴⁵² Sefih bir kimsenin malını bağışlaması veya vakfetmesi kıyasa göre geçersizdir. Bu malının zayi olması demektir. Ancak maslahata dayalı istihsâna göre vakfedilen mal, zayi olmayacağı ve satılamayacağından, bundan onun sevap kazanacağı düşüncesiyle o kişinin malını vakfetmesi caiz görülmüştür.⁴⁵³

- 8- Kıyas-ı hafî olan istihsân: Kıyas-ı hafî (daha kuvvetli olan gizli kıyas)yi, kıyas-ı celi (açık kıyas)ye tercih etmek şeklinde olan kıyas.⁴⁵⁴ Kartal vb. yırtıcı kuşların artıklarının temiz sayılması bu tür istihsân sonucudur. Genel kaideye göre aslan gibi yırtıcı hayvanların etleri yenmediği gibi artıkları da yenmez, haramdır. Yırtıcı kuşların artıklarının yenmeyeceği celî kıyastır. Ancak bunların gagalarının temiz olduğu, yedikleri şeye salyalarını akıtmadıkları göz önüne alınarak insanlarla kıyaslanıp artıklarının temiz olduğuna hükmedilmiştir.⁴⁵⁵

bd- İstihsân'ın delil oluşu

Fıkıh âlimleri istihsân'ın delil olması konusunda üç gruba ayrılmışlardır. Hanefiler, Mâlikîler istihsânı delil olarak kabul ederken, Şafîiler, Zeydîler hariç Şîiler ve Mu'tezilî kelâmcılarının çoğu reddetmişlerdir. İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel ve onların mezhebine mensup olanların çoğu bazı durumlarda delil olarak kabul etmiş, bazı durumlarda etmemiştir.⁴⁵⁶

İstihsân'ın delil olduğunu kabul edenlere göre, kıyas ve genel hükmün her yerde uygulanamayacağını, bazı durumlarda insanların zarara uğramalarına ve menfaatlerine olan şeyi almamalarına sebep olmaktadır. Bunları önlemek amacıyla bazı istisnalar gerekmektedir. Zaten Allah Teâlâ bazı durumlarda bu kolaylığı kullarına sağlamıştır.⁴⁵⁷ Allah (cc) domuz etinin yenmesini yasakladığı halde “mecbur kalırsa (başkasına) saldırmadan ve sınırı aşmadan (bunlardan) yemesinde bir günah yoktur”⁴⁵⁸ buyurmuştur. Hz. Peygamber de sözleşme anında mevcut olmayan malın satışını yasakladığı halde daha sonra insanlar arasında yaygınlığını görünce selem akdine müsaade etmiştir.⁴⁵⁹

⁴⁵² ez-Zuhaylî, a.g.e., s. 71

⁴⁵³ ez-Zuhaylî, a.g.e., s. 71; Karakaya, a.g.e., s. 142; Zeydan, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 305; Hallâf, a.g.e., s. 229

⁴⁵⁴ Zeydan, a.g.e., s. 303; ez-Zuhaylî, a.g.e., s. 71; Karakaya, a.g.e., s. 141

⁴⁵⁵ Yavuz, a.g.e., s. 179 - 180; Karakaya, a.g.e., s. 141; Hallâf, a.g.e., s. 228

⁴⁵⁶ Şener, a.g.e., s. 129

⁴⁵⁷ Şener, a.g.e., s. 129- 130

⁴⁵⁸ el-Bakara 2/ 173

⁴⁵⁹ Şener, a.g.e., s. 130

İstihsân'a en çok karşı çıkan İmam Şafî'dir. O istihsân'ı keyfe göre icihad etmek olarak kabul etmektedir.⁴⁶⁰ Ona göre hüküm, kitap, sünnet, icma ve kıyasa göre verilir.⁴⁶¹ Ona göre istihsân delil olamaz. Çünkü istihsân'da bulunan kişi elinde delil olmadan hoşuna giden şeye göre hüküm vermiştir. Başka gerekçesi ise Hz. Peygamberin böyle bir şeye başvurmamasıdır. O herhangi bir konu hakkında heva ve hevesine göre hüküm vermez. O konuda vahyin gelişini beklerdi.⁴⁶² İstihsân'da bulunan müctehidler bunu akla ve görüşlerine dayandırıyorlarsa, dini konuda icihad ehli olmayanlar da kendi akıl ve görüşlerine göre hüküm verebilirler demektir. Müctehid istihsân yaparken zaten kitap ve sünnete başvurmamaktadır.⁴⁶³

İmam Şafî her ne kadar istihsân'a karşı çıksa da, kendi uygulamalarında tek bir farkla istihsân yaptığı görülmüştür. Sadece "istihsân ediyorum" veya "güzel buluyorum" ifadesinin yerine "istihbâb ediyorum (sevimli görüyorum)" sözünü kullanmıştır.⁴⁶⁴ İslâm âlimleri "istihsân" terimini daha vicdanî ve fasih olması açısından, tabiatın meyletmesi olan istihbâb'a tercih etmişlerdir.

Sâdeddin Taftazânî'ye göre ihtilaf kaynağının sebebi, istihsân'dan ne kastedildiğinin tam olarak anlaşılmasındadır.⁴⁶⁵ İmam Şafî istihsân'ı nefsi arzulara uyma olarak telakki etmiştir.⁴⁶⁶ Oysa İslâm hukukçularının kabul ettikleri istihsân ya bir delile veya kolaylık için zorluğu kaldırma prensibine dayanmaktadır.⁴⁶⁷

İmam Mâturîdî istihsân'ın geçerliliğine, kazf (zina iftirası) suçunun cezasını delil olarak gösterir. Allah zina iftirasında bulunan kişiye hadd cezasını gerekli görmüş, ancak ne kadar ve ne ile vurulacağına dair herhangi bir açıklama yapmamış, bunu kalplere gelen takdire bırakmıştır.⁴⁶⁸

Şafî'nin, Hanefilerin istihsân'ını doğru anladığı söylenemez. Çünkü Hanefilerin istihsânı Şafî'nin dediği gibi dinde delilsiz keyfi hüküm vermek değil, Kur'an ve Sünnete dayanarak bunlardan çıkardıkları genel kaideler çerçevesinde kıyasın bazı durumlarda ortaya çıkardığı zorlukları gidermek amacıyla hüküm vermedir.⁴⁶⁹

⁴⁶⁰ Hallâf, a.g.e., s. 230; Hassan, Ahmed, *İslâm Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi*, ter. Ali Hakan Çavuşoğlu - Hüseyin Esen, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 221

⁴⁶¹ Kırbaşoğlu, M. Hayri, *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafî'nin Rolü*, 2.bs., Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003, s. 264; Hassan, a.g.e., s. 221

⁴⁶² Hassan, a.g.e., s. 222

⁴⁶³ Karakaya, a.g.e., s. 143; Şener, a.g.e., s. 133

⁴⁶⁴ Hassan, a.g.e., s. 225

⁴⁶⁵ Karakaya, a.g.e., s. 144

⁴⁶⁶ Zeydan, a.g.e., s. 305

⁴⁶⁷ Şener, a.g.e., s. 135

⁴⁶⁸ Kutlu, Sönmez, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdilik*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003, s. 230

⁴⁶⁹ Kırbaşoğlu, a.g.e., s. 264

4- Kelâm'da ("hüsn-kubh" meselesi)

"Hüsn" kavramının "güzel olmak" anlamında masdar, "güzellik, rağbet edilen, sevilen şey"⁴⁷⁰ anlamında isim olarak kullanıldığını daha önce görmüştük. Hüsn (güzellik) zıddı olan Kubh (çirkinlik) ile birlikte Kelâm ilminde üzerinde çokça konuşulan bir konudur. Bu nedenle bu bölümde biz de bu iki kavramı birlikte işlemeyi uygun gördük.

a- "Hüsn-kubh" meselesinin menşei ve mahiyeti

Hüsün ve kubuh kelimelerinde, iyilik ve kötülüğün ilahi sıfat ve fiillerle ilişkisi bakımından incelenmiştir. Ayrıca husun ve kubuh (iyilik-kötülük, güzellik-çirkinlik) varlığa ait zâti bir sıfat mıdır, değil midir? Akılla bilinebilir mi? Yoksa bilinmesi için illa şer'i bir hüküm mü gereklidir. Eğer şer'i bir hüküm gelmeden bilinebiliyorsa insanın bu durumdaki sorumluluğu nedir? Varlıktaki husun ve kubhun bilinmesinde aklın ve şer'i hükümlerin vasıta olarak önem ve önceliği nedir? gibi konular tartışılmıştır. Bütün İslâm âlimleri tarafından Allah yegâne hüküm koyucu olarak kabul edilmektedir. Burada herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. İhtilaf iki mesele üzerindedir. Birincisi: aklın herhangi bir şer'i hüküm olmadan bu değerleri kavrayıp kavrayamaması, ikincisi: kavraması durumunda insanların bunlarla sorumlu olup olmaması, buna bağlı olarak âhirette sevap veya azap ile cezalandırılmanın onlar için söz konusu olup olmayacağıdır. Bu konudaki görüşleri üç grupta toplamak mümkündür: Eş'ariyye, Mâtürîdiyye, Mu'tezile. Ancak bu grupların görüşlerine geçmeden önce husun ve kubuh kavramları üzerinde özet niteliğinde bir açıklamayı uygun görüyoruz.

Kelâm literatüründe hüsün ve kubuh, ilâhi övgü veya yergiye, sevap veya cezalandırmaya götüren fiillerin niteliğini belirten kavramlardır.⁴⁷¹

Güzellik – çirkinlik, iyilik – kötülük gibi manalara gelen husun ve kubhun beş manası vardır.⁴⁷²

- 1- Gaye ve maksada uygun olana hüsün (güzel), olmayana kubuh (çirkin) denir. Buna göre adâlet gibi maksada uygun olan güzel, zulüm gibi maksada uygun olmayan

⁴⁷⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. II, s. 114

⁴⁷¹ Çelebi, İlyas, "Hüsün ve Kubuh", *T.D.V.İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999, c. XIX, s. 59

⁴⁷² et-Taftâzânî, Sa'düddîn Mes'ud b.Ömer, *Şerhu'l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991, s. 205; Rifat, Ahmet, *Tasvîr-i Ahlâk*, haz. Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul. ts., s. 107; Gölcük, Şerâfettin, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1977, s. 266; Bardakoğlu, Ali, "Hüsn ve Kubh Konusunda Aklın Rolü ve İmam Mâtürîdî", *E.Ü.İ.F.Dergisi*, Kayseri, 1987, c. IV, s. 60; Kılavuz, A. Saim, *İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 3.bs., Ensar Neşriyat, İstanbul, 1997, s. 121

çirkindir.⁴⁷³ Yani kendisinde menfaat, yarar ve fayda olan adâlet hüsündür, zarara, fesada sebep olan zulüm de çirkindir.

- 2- İnsan tabiatına uygun olana hüsün (güzel), olmayana kubuh (çirkin) denilir. Tatlı şeylerin güzel, acı şeylerin çirkin oluşu gibi.⁴⁷⁴
- 3- Kemâl (olgunluk) sıfatı olana hüsün (güzel), noksan (eksiklik) sıfatı olana kubuh (çirkin) denir.⁴⁷⁵ Buna göre ilim güzel, cehalet çirkindir. Çünkü ilim, kendisiyle vasıflanan kişiye olgunluk; cehalet, kendisiyle vasıflanan kişiye noksanlık verir
- 4- Dünyada medhe (övlümeye),⁴⁷⁶ âhirette sevaba⁴⁷⁷ vesile olana güzel; dünyada zemme (kötülenmeye),⁴⁷⁸ âhirette cezaya vesile olana kubuh (çirkin) denir.⁴⁷⁹ Cömertliğin, insanlara yardım etmenin, doğruyu söylemenin iyi – güzel olup, insanlar tarafından takdir edilmesi; cimriliğin, yalan söylemenin kötü kabul edilip yerilmesi gibi davranışlar bu gruptandır. İbâdetler de âhirette sevaba vesile olduğu için güzel; isyan, şirk, küfür, nimete şükretmeme gibi davranışlar âhirette ikaba sebep olduğundan çirkindir. İlk üç madde üzerinde aynı görüşte olan İslâm âlimleri diğer maddelerde ihtilâfa düşmüşlerdir. İhtilâfa düştükleri konu; hüsün ve kubuhun akli olup olmaması, aklın bunları tek başına idrak edip edememesidir. İdrak etmesi durumunda şer'i bir hüküm olmadan insanların bunlarla mükellef tutulup tutulmayacağıdır.

aa- Dini anlamada temel metotlar (“akıl-nakil” meselesi)

“Akl”ın sözlük anlamı, engelleme, bağlama, alıkoyma,⁴⁸⁰ düşünme, anlama, kavrama gücü, hafıza, bellektir.⁴⁸¹ Sa‘lebî (ö.292): “Aslı, imtina” (sakinme)dır, deve yürümekten engellendiğinde “عقلت النفاة” (deve kösteklendi) denilir.” demiştir. el-Muhâsibi (ö.243/ 858) de

⁴⁷³ et-Tahânevî, a.g.e., c. I, s. 386; et-Taftâzânî, Sa‘düddîn Mes‘ud b. Ömer, *Şerhu'l-Mekâsıd*, I-IV, tah. Abdurrahmân Umeyrâ, Âlemu'l-Kütüb, Beyrût, 1989, c. IV, s. 282; Aydın, A. Arslan, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1964, s. 273; Bağçeci, Muhittin, *Kelâm İlmine Giriş*, Netform Matbaacılık, Kayseri, 2000, s. 120

⁴⁷⁴ et-Tahânevî, a.g.e., s. 386; er-Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahreddîn (ö. 606/ 1210), *el-Muhassal*, çev. Hüseyin Atay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002 s. 221; Gölcük, a.g.e., s. 266; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 60

⁴⁷⁵ et-Tahânevî, a.g.e., c. I, s. 386; et-Taftâzânî, a.g.e. c. IV, s. 282; er-Râzî, a.g.e., s. 221; Gölcük, a.g.e., s. 266; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 60; Aydın, a.g.e., s. 282; Bağçeci, a.g.e., s. 120; Kılavuz, a.g.e., s. 121

⁴⁷⁶ Aydın, a.g.e., s. 273; Bağçeci, a.g.e., s. 120; Kılavuz, a.g.e., s. 121

⁴⁷⁷ et-Tahânevî, a.g.e., c. I, s. 386; Aydın, a.g.e., s. 273; Bağçeci, a.g.e., s. 120; Kılavuz, s. 121

⁴⁷⁸ Aydın, a.g.e., s. 273; Bağçeci, a.g.e., s. 120; Kılavuz, a.g.e., s. 121

⁴⁷⁹ et-Tahânevî, a.g.e., c. I, s. 389; er-Râzî, a.g.e., s. 221; Aydın, a.g.e., s. 273; Bağçeci, a.g.e., s. 120; Kılavuz, a.g.e., s. 121

⁴⁸⁰ er-Râğıb, a.g.e., s. 511

⁴⁸¹ Çelebi, İlyas, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdülcebbar*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002, s. 25

aklı bu anlamda kullanmıştır.⁴⁸² Akıl, “maddeden şekilleri soyutlayarak kavram haline getiren, kavramlar arasında ilişki kurarak önermelerde bulunan, kıyaslar yaparak varlığın hakikatini idrak etmeye, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden, güzeli çirkinden ayırmaya çalışan güç veya cevherdir” şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁸³

el-Muhâsibi’ye göre akıl âlimlere göre üç anlama gelir: 1-Bir seciyyedir. 2-Bir idraktır. 3-Bir öngörüdür (basiret).⁴⁸⁴

el-İsfehânî aklın, kendisiyle bilgi edinmeye yarayan bir güç ve bu güç vasıtasıyla öğrenilen bilgi olduğunu söylemiştir. Bu anlama gelen akıl, insanın dinî, hukukî ve ahlâkî sorumluluklarının temelidir. Aklın olmayışı veya kusurlu oluşu, insanın yükümlü olmasını ya tamamen veya kısmen ortadan kaldırır.⁴⁸⁵

Aklın yeri konusunda âlimler farklı düşünmüşlerdir. eş-Şâfiî, “Aklın yeri kalptir” derken Ebû Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel aklın yerinin beyin olduğunu söylemişlerdir.⁴⁸⁶

İmam Gazzâlî akıl kelimesinin şu anlamlara geldiğini söyler: 1- Akıl insanın teorik bilgiler edinmesini ve çeşitli sanatları meydana getirmesini sağlar. Bu özelliği ile insanları diğer canlılardan ayırır. 2- İnsanın bazı zaruri bilgileri anlamasına yardım eder. İki sayısının birden çok oluşu ve insanın aynı anda iki yerde bulunamayacağı gibi. 3- Tecrübelerin, değişen durumlar hakkında verdiği bilgilerdir. 4- İnsanda bulunan fitri gücün, şehvetleri engellemesi ve işlerin sonuçlarını bilmeye ulaşması demektir.⁴⁸⁷ el-Gazzâlî, aklın bazı zamanlarda, özellikle de duyulur âlemde yanıldığını görünce akılla elde edilen bilgilerden şüphe etmiş, duyulur âlemde yanılan akla gayb âlemi hakkındaki bilgilerinde güvenilemeyeceğini savunmuştur.⁴⁸⁸ Buna rağmen yine de İbn Abbas’tan gelen şu rivâyeti zikretmiştir: “Akıl, müminlerin âleti, insanın binitisi, dinin direği, ibâdetlerin dayanağı, âbidlerin davetçisi, müctehidlerin sermayesi, âhret yurdunun tamircisi, mü’minlerin çadırıdır.”⁴⁸⁹ İbrahim en-Nazzâm (ö.231/ 845)’a göre akıl, hakikatin bilinmesini sağlayan bir kaynaktır.⁴⁹⁰ Kadı Abdülcebâr (ö.415/ 1024)’a göre akıl, insanın düşünmesini ve yaptıklarından sorumlu olmasını sağlayan bilgilerin toplamıdır.⁴⁹¹

⁴⁸² el-Muhâsibi, Ebû Abdillâh Hâris b. Esed (ö. 243/ 858), *el-Akl veFehmü'l-Kur’ân*, ter. Veysel Akdoğan, İşaret Yayınları, İstanbul, 2003, s. 149

⁴⁸³ Çelebi, a.g.e., s. 25

⁴⁸⁴ el-Muhâsibi, a.g.e., s. 151

⁴⁸⁵ er-Râğıb, a.g.e., s. 511

⁴⁸⁶ el-Muhâsibi, a.g.e., s. 149

⁴⁸⁷ el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ‘Ulûmiddîn*, I-IV, ter. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1975, c. I, s. 215- 216

⁴⁸⁸ Uludağ, Süleyman, “Akıl”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1989, c. II, s. 247

⁴⁸⁹ el-Gazzâlî, a.g.e., c. IV, c. I, s. 215

⁴⁹⁰ Çelebi, a.g.e., s. 27

⁴⁹¹ Çelebi, a.g.e., s. 27

Ehl-i sünnet âlimlerine göre akıl, naklin açıklanması ve tefsiri için gereklidir. Ancak tek başına yeterli değildir. Sınırlı olması nedeniyle hakikatleri tek başına anlayabilmekten acizdir. Eğer akıl ve nakil her hangi bir konuda çelişirse nakli esas alırlar. Akıl, duyulur âlemde hata edip yanılabilir. Duyulur âlemde yanılan akıl, gayb âlemi hakkında daha çok hata edebilir.⁴⁹²

Ebü'l- Hasan el-Eş'ârî, Allah'ın varlığı ve bütün dini hükümlerin ancak nakille anlaşılabileceğini söylemiştir. Akıl bu konuda belirleyici bir etkiye sahip değildir.⁴⁹³ İmam Mâturîdî (ö.333/ 944), akıl ve naklin dini bilmenin iki temel yolu olduğunu söyler.⁴⁹⁴ Duyulur âlemdeki bilgileri, Allah'ın varlığını akılla biliriz. Akıl nasları anlamada kendisine başvurulacak kaynaktır. Ancak akıl sınırlıdır, vahye muhtaçtır. Bu bakımdan dini anlamada akıl naklin önüne geçemez.⁴⁹⁵ Bazı şeylerin meşruluğu veya fiillerin iyi veya kötülüğü nakil yoluyla bildirilse elde edilen nihai bilgi akıl yoluyla gerçekleşir.⁴⁹⁶

Mu'tezile'ye göre iyi ve kötü akılla bilinir. Akıl fillerde olan güzel ve çirkin yönleri keşfeder. Fiili güzel ve kötü kılan şey, apaçık ve zorunlu bilgi ile bilinir.⁴⁹⁷

Sûfiler ise dünya hayatının işlerinin yürütülmesinde aklın gerekli olduğu görüşündedirler. Onlar akli duyulur âlemde tutarak metafizik âleme karıştırmazlar. Allah'ın varlığı ve gayb âlemi bilgisini keşf'e bırakırlar.⁴⁹⁸

Akıl Kur'ân-ı Kerîm'de isim olarak geçmez. Ancak bu kavramın fiil türevleri kırk dokuz yerde geçer.⁴⁹⁹ Âyetlerde akletme, doğru düşünme, ilâhi hakikatleri anlama, eşyanın sırlarını çözme eylemi olarak tanıtılır. Hem bu dünya hem de öteki dünya hayatıyla ilgili konularda insanın, hem kendisi hem ailesi hem de diğer insanların mutluluğu için aklını kullanması ve doğru düşünmesi istenir. İnsanların akletmeleri için âyetlerin gönderildiği vurgulanır.⁵⁰⁰

Kur'ân'da akıl kavramına yüklenen manaya bakıldığında, görünen görünmeyen, yaratılan ve yaratıcı arasındaki ilişkiyi keşfetme, anlama gibi insani yükümlülüğü ifade etmek için kullanıldığı görülür. Buna göre akıl, duyuların algıladıklarını işleyen ve bu yolla bilgiye

⁴⁹² Yavuz, Yusuf Şevki, "Akıl", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1989, c. II, s. 242

⁴⁹³ Yavuz, a.g.md., s. 245

⁴⁹⁴ Çelebi, a.g.e., s. 94

⁴⁹⁵ Yavuz, a.g.md., s. 245

⁴⁹⁶ Koçar, Musa, *Mâturîdî'de Allah- Âlem İlişkisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004, s. 221

⁴⁹⁷ Koçar, a.g.e., s. 221

⁴⁹⁸ Uludağ, a.g.md., s. 247

⁴⁹⁹ Abdülbâkî, a.g.e., s. 468- 469

⁵⁰⁰ Çelebi, a.g.e., s. 24

ulaşan bir yeti değil, aynı zamanda duyuların ötesinde olan gayb âlemiyle ilgili gerçekleri anlayabilecek güçtedir.⁵⁰¹

Kur'ân, aklın zıddı olarak heva ve hevesi gösterir. Nefsi isteklerine uymamalarını isteyerek, akli ile hareket edenleri övüp, heva ve hevesine göre davrananları kötüler.⁵⁰²

“Onlara: “Allah’ın indirdiğine uyun!” dense, “Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!” derler. Peki ama, ataları bir şey düşünmeyen, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı (atalarının yoluna uyacaklar).⁵⁰³ Kur'ân’ın pek çok şeyde akletmeye teşvik etmesi, akla bu kadar önem vermesi ve vurgu yapması, vahyin önemsenmediği veya ihmal edildiği anlamına gelmez. Allah’ın ve Rasûlünün verdiği herhangi bir hükmün akla ve gerçeğe aykırı olduğu söylenemez.⁵⁰⁴

Kur'ân işlevi olmayan akıldan değil, fonksiyoner ve aktif akıldan söz eder. Çünkü ancak fonksiyoner akıl düşünce üretir, hak ile bâtılı birbirinden ayırır ve insanı diğer varlıklardan üstün kılar.⁵⁰⁵

Her medeniyet kendine ait bir tanrı, dünya, tabiat ve insan görüşü ortaya koyarak bir perspektif oluşturmaya çalışır. Bu perspektif onların akletme biçimini oluşturur. Kur'ân da bu konularda özgün bir akletme biçimi oluşturmayı hedeflemiştir. Onun nazarında akıl âtil değil, işlevsel olmalıdır. Allah’a göre edilgen nesne konumunda olan insan, akli sayesinde tabiat karşısında etken özne konumuna gelmektedir. Kur'ân insanlara bu özelliği kazandırmak ve onları öngördüğü hizmete motive etmek için zikir, fikir gibi etkinlikleri ögütlemektedir.⁵⁰⁶

Akıl, insanın doğruyu yanlıştan, güzeli çirkinden, iyiyi kötüden ayırmasına yardımcı olan bir güçtür. İnsan bu gücü belli ilke, esas ve değerler ışığında kullanır. Kur'ân, Araplara yeni bir hayat sunarken onların vicdan, gönül ve nefisleriyle beraber zihin yapılarına da hitap etmiştir.⁵⁰⁷

ab- Dini anlamda “hüsn- kubh” meselesi

Dini anlamda “hüsn-kubh” bir delil teşkil eder mi? Hüsn ve kubh’un eşyanın ve fiillerin zâtında olduğunu kabul edenlere göre, ibâdet gibi fiiller hâriç “hüsn ve kubh” dini anlayıp sorumlu olmada delil değerindedir.

⁵⁰¹ Güneş, Abdülbâki, *Kur'ân'da İşlevsel Akla Verilen Değer*, Ahenk Yayınları, Van, 2003, s. 29

⁵⁰² Çelebi, a.g.e., s. 73

⁵⁰³ el-Bakara 2/ 170

⁵⁰⁴ Çelebi, a.g.e., s. 75

⁵⁰⁵ Güneş, a.g.e., s. 27

⁵⁰⁶ Çelebi, a.g.e., s. 67

⁵⁰⁷ Çelebi, a.g.e., s. 114- 115

Eş'ari âlimlerinden olan Kadı Ebû Bekr el-Bâkılânî'ye göre fiillerde hüsün-kubuh olmadığı için sevap veya ceza söz konusu değildir. Çünkü fiillerdeki güzellik ve çirkinliği Allah bildirmediyinden dolayı O'na itâat olmayacağından, fiili işleyen için sevap veya ceza söz konusu olmaz.⁵⁰⁸

Şer'i bir hüküm olmadan hüsün-kubuh'la insanların mükellef olmaları konusunda Mâtürîdîler ikiye ayrılmıştır. Onlardan bir grup Eş'ariler gibi düşünürken, İmam Mâtürîdî'nin de dâhil olduğu grup aklın, Allah'ın varlığı ve birliğini kavrama gücüne sahip olduğundan fetret döneminde dahi insanların Allah'a imândan sorumlu tutulacağı görüşündedir.⁵⁰⁹ Kişiye peygamberin tebliği ulaşmasa da Allah'a imânla mükelleftir.⁵¹⁰ Mâtürîdîlere göre fiillerdeki güzellik ve çirkinliği aklın idrak etmesi, Allah'ın hükmünün o doğrultuda olmasını gerektirmez. Sırf aklın ulaştığı hüsün ve kubuhla teklif olmaz, sevap ve günah terettüp etmez. Sevap veya günahla sorumlu tutulma ancak şer'i bir hükmün gelişinden sonra olur.⁵¹¹

Mu'tezileye göre aklın güzellik ve çirkinliğini kavradığı şeyler onun mükellef kılması ve yasaklamasıyla vacip olur.⁵¹² Peygamber gönderilmemiş veya tebliğin ulaşmadığı insanlar da aklın idrak ettiği fiilleri yapmakla sorumludur.

b- “Hüsn- kubh” çeşitleri

Özellikle Allah'ın fiileri konusunda “hüsn-kubh” çeşitlerini, hislerle idrak edilen güzellik, akılla bilinen güzellik ve fiillerdeki güzellik olmak üzere üç başlığa ayırdık.

ba- Hissî güzellik- çirkinlik (“hüsn- kubh”)

Kâinat, hislerin de idrak edebileceği şekilde muazzam bir âhenk içerisindedir. En küçük parçasından en büyük parçasına kadar ilâhi bir nizam içerisinde belli bir tertip ve düzene tâbi olarak hareket eder. Her şey yaratıldığı ve yer aldığı ilâhi kanun düzeni içerisinde seyrini devam ettirir.

Âlemdeki bu nizam insanın estetik duygusuna hitap etmektedir. “Cemîl olan ve cemâli seven” bir ulûhiyet anlayışına ulaştırmayı gaye edinir. İslâm âlimleri Allah'n adâleti, cömertliği ve güzelliğini açıklarken âlemin düzenine, gayesine, hikmetine ve güzelliğine işaret etmektedirler.⁵¹³

⁵⁰⁸ el-Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî (ö. 403/ 1013), *Kitâbu't-Temhîd*, Mektebetü'l-Şarkıyye, Beyrût, 1957, s. 121; Gölcük, a.g.e., s. 268

⁵⁰⁹ Kılavuz, a.g.e., s. 126; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 72; Bağçeci, a.g.e., s. 122

⁵¹⁰ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 72; Bağçeci, a.g.e., s. 122

⁵¹¹ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 72

⁵¹² Bağçeci, a.g.e., s. 121

⁵¹³ Aydın, Mehmet S., *Din Felsefesi*, 8.bs., İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 1999, s. 65, 70

Hislerle algılanan bu güzellik Allah'ın varlığına bir delil teşkil eder. Her şeyden önce bu güzelliğe dikkatleri çeken âyetler vardır. “*O, yedi göğü, birbiri üzerinde tabaka tabaka yarattı, Rahman'ın yaratmasında bir aykırılık, uygunsuzluk göremezsin. Gözünü döndür de bak, bir bozukluk görüyor musun? Sonra gözünü iki kez daha döndür (bak). Göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) umudu keserek hor ve bitkin bir halde sana döner.*”⁵¹⁴ Bu güzellik Sâni'in sanatının güzelliğine bir delildir.

bb- Akıl güzellik- çirkinlik (“hikmet- abes”)

Kur'ân'ın akla vurgu yaptığı bir konu da hikmet meselesidir. Sadece düşünmeye teşvik etmekle kalmaz, âlemdeki nizamın bir gayeye uygun olduğunu, hiçbir şeyin boşuna yaratılmadığını, her şeyin bir hikmete dayandığını delillerle açıklar.⁵¹⁵ Kur'ân'da özellikle sebeplere vurgu yapılmış ve insanları basmakalıp düşüncelerden kurtararak⁵¹⁶ sebepler üzerinde düşünmeye teşvik etmiştir. “*Rabbimiz, onlara kendi içlerinden, senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitabı ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder. Her zaman üstün gelen, her zaman yerli yerince yapan yalnız sensin.*”⁵¹⁷ “*Onlar ayakta, oturarak ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler: “Rabbimiz (derler), bunu boş yere yaratmadın, sen yücesin bizi ateş azabından koru.*”⁵¹⁸ Akıl yerinde olan bir kimseye hikmete aykırı davranışlar sergilemesi yakışmaz. Akıl bir parçasını oluşturan evrenin anlamsız ve yararsız bir şekilde hikmete aykırı yaratılması düşünülemez. Âlemin yokluğa maruz bırakılmak üzere yaratılması hikmete aykırıdır.⁵¹⁹

Mu'tezile ve Mâturîdî mezhebine göre Allah'ın fiilleri, özellikle de insanla ilgili olan fiilleri hikmet, maslahat, sebep ve illetten bağımsız değildir. Allah abesle (boş ve anlamsız işlerle) işgal etmez. Fiillerdeki maksat, hikmet, illet, maslahat, gaye, sebep, Allah'ın eksik olup kendini tamamlamak istemesinden değil, onun kemâline kaynağını.⁵²⁰

Allah'ın yarattığı tabiatın işleyişine, yönetimine sebep olacak her hangi bir dengesizliğin bulunması muhaldir. Dengesizlik gibi görünen şeyler aslında insan aklının idrak edememesi nedeniyledir. Akıl, hikmetini anlamaktan aciz kaldığı her şey hikmetten yoksun değildir.⁵²¹

⁵¹⁴ el-Mülk 67/ 3- 4

⁵¹⁵ Çelebi, a.g.e., s. 72

⁵¹⁶ Çelebi, a.g.e., s. 69

⁵¹⁷ el-Bakara 2/ 129

⁵¹⁸ Âl-i İmrân 3/ 191

⁵¹⁹ Koçar, a.g.e., s. 220

⁵²⁰ Güler, İlhami, *Allah'ın Ahlaklığı Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1998, s. 54

⁵²¹ Koçar, a.g.e., s. 224

Zarar ve fayda, elem ve lezzet veren şeyleri yaratmak hikmetin gereğidir. Bunları yaratmadaki hikmet insanların nefislerinin hoşlanmayacağı ve kaçınması gereken şeyleri bilmesi, sorumlu tutuldukları konularda bundan örnek alarak yapıp yapmayacakları şeyleri tespit etmeleri ve bu sayede yarar ve zarar bilincine ulaşmalarıdır.⁵²²

Hakîm olan bir Tanrının hikmete aykırı bir şey yapması düşünülemez. Allah hikmetsiz fiil işlemekten münezzehtir. Hikmet gerçeğe isabet etmedir. Hikmet her şeyi yerli yerine koymak, hakkı olana hakkını vermek ve kimsenin hakkını eksik bırakmamaktır.⁵²³

bc- Fiili güzellik- çirkinlik (“hasene- seyyie”)

Mu'tezile'ye göre Allah'ın fiilleri hasendir. Çünkü O, insanlara herhangi bir şekilde lütufta bulunmuştur. İnsanların menfaatlerine olan şeyleri yaratmıştır. Bu dünyada acı çektirdiği insanlara âhirette, adil olması sebebiyle ivaz ödemiştir. Müşriklerin çocuklarına günah işlememeleri nedeniyle azap etmemiştir. Eğer Allah bunların zıddını yapmış olsaydı kabih iş yapmış olurdu.⁵²⁴

İmam Mâturîdî'ye göre Allah güzel fiillerin yaratıcısı olduğu gibi kötü şeylerin de yaratıcısıdır. Ancak bu, Allah'ı “habis olanların rabbi, kabih olanların ilâhı” vb. şeylerle nitelemenin doğruluğunu göstermez. Bu şekilde nitelendirme ulûhiyete uygun değildir. Ona göre Allah'a nispet edilecek herhangi bir fiil, isimlendirme açısından kubhu andırmayacak şekilde olmalıdır.⁵²⁵

c- “Hüsün- kubh” meselesi üzerindeki tartışmalar

Kelâm ilminde en çok tartışılan konulardan biridir. Bu konu üzerinde mezhepler arasında görüş ayrılıkları vardır. Bu konudaki görüşleri, onları birbirinden ayıran en büyük özelliklerden biridir. Bununla beraber aynı görüşte oldukları noktalar da yok değildir.

ca- Eş'ariyye

Hüsün ve kubhun akli olmayıp şer'i olduğunu savunan Eş'ariyye mezhebi, husün ve kubh kavramlarına üç anlam vermektedirler

- 1- Sıfat yönünden tam olana güzel, eksik olana çirkin denir.
- 2- Maksada uygun olana güzel, olmayana çirkin denir.

⁵²² Koçar, a.g.e., s. 235

⁵²³ Koçar, a.g.e., s. 224- 225

⁵²⁴ Koçar, a.g.e., s. 228

⁵²⁵ Koçar, a.g.e., s. 229

3- Dünyada övölüp, âhirette sevabı gerektirene güzel; dünyada kötülenip, âhirette cezayı gerektirene çirkin denir⁵²⁶.

Bu konudaki görüşlerinde Eş'ariye mensubu âlimler uyum içindedir.⁵²⁷ Onlara göre fiillerin güzelliği ve çirkinliği şer'i bir hükümlerle bilinir.⁵²⁸ İnsan aklı vahiy gelmeden önce eşya ve fiillerdeki güzellik ve çirkinliği anlayamaz.⁵²⁹ Eşya ve fiillerdeki güzellik- çirkinlik Allah'ın bildirmesiyle anlaşılır.⁵³⁰ Zaten şey'in kendisinde hüsün ve kubuh yoktur.⁵³¹ Bu anlamda eşya ve fiiller eşittir.⁵³² Allah bir şeye güzel dediği için güzel, çirkin dediği için çirkindir.⁵³³ Hüsün ve kubuh emrin mu'cebdir.⁵³⁴ Emir, emrolunan şeylerin "hüsün"ünü veya "kubuh"unu icab ettirir.⁵³⁵ Hüsün, şâri'nin vücûb, nedb ve îbâha şeklinde tezahür eden izni, kubuh ise hurmet ve kerâhat şeklinde olan yasaklamasıyla olur.⁵³⁶ İzin verilen güzel, yasaklanan çirkindir.⁵³⁷ Namaz, oruç,⁵³⁸ imân, adâlet gibi ibâdet ve ameller Şâri' güzel dediği için güzel; zina, hırsızlık, kasıtsız cana kıyma, yalan, şirk Şâri' çirkin dediği ve onlardan nehyettiği için çirkindir.⁵³⁹ Eğer bu emir olmamış olsaydı bu fiiller ne "güzel," ne de çirkin olacaktı. Başka bir deyişle vahiyden önce fiiller için güzellik ve çirkinlik söz konusu değildir.⁵⁴⁰

Eş'ariye mezhebinin bu konudaki gerekçeleri şunlardır: Akıl, eşya ve fiillerin güzellik ve çirkinliğini bilmeye muktedir değildir. Çünkü akıl çoğu zaman fiillerin vasıflanmasında ihtilâf içindedir. Bir şey'in veya fiilin güzellik veya çirkinliği kişiden kişiye göre değişir. Birinin güzel dediğine başkası çirkin diyebilir. Üstelik akıl hüküm verirken dış etkilere açıktır. Fiilin maksada uygunluğunu, galip olma durumunu dikkate alır.⁵⁴¹ Bu ölçüler genelleştirilemez. Bir durumda verilen hükmün tam tersi başka bir durumda söz konusu olabilir. Bu nedenle aklın bir şeyi güzel veya çirkin bulduğunda o şeye sevap veya ceza verileceğini söylemek imkânsız

⁵²⁶ Gölcük, a.g.e., s. 266

⁵²⁷ Gölcük, a.g.e., s. 266; Gölcük – Toprak, Şerafettin – Süleyman, *Kelâm*, S.Ü.İ.F. Yayınları, Konya, 1988, s. 217

⁵²⁸ et-Taftâzânî, a.g.e., s. 204; Gölcük, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, s. 266; Kılavuz, a.g.e., s. 121; Çelebi, a.g.md., s. 61; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 67; Bağçeci, a.g.e., s. 120; Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, s. 273; Pekcan, Ali, *İslâm Hukukunda Gaye Problemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2003, s. 41

⁵²⁹ et-Taftâzânî, a.g.e., s. 204; el-Cevziyye, İbn Kayyim Ebû Abdullah Şemsüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Züraî ed-Dimeşkî el-Hanbelî (ö. 751/ 1350), *Medâricu's-Sâlikîn*, I- III, çev. Ali Ataç - Adil Bebek v.dğr., İnsan Yayınları, İstanbul, 1990, c. III, s. 440

⁵³⁰ et-Taftâzânî, a.g.e., s. 204; el-Cevziyye, a.g.e., s. 440; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 67; Gölcük, a.g.e., s. 267; Çelebi, a.g.md., s. 60; Bağçeci, a.g.e., s. 120; Pekcan, a.g.e., s. 41

⁵³¹ Şerif, M. M., *İslâm Düşüncesi Tarihi*, I-IV, İnsan Yayınları, İstanbul, 1990, c. I, s. 264; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 67; Gölcük, a.g.e., s. 266; Çelebi, a.md., s. 60

⁵³² Gölcük, a.g.e., s. 266;

⁵³³ Gölcük, a.g.e., s. 266; Bağçeci, a.g.e., s. 120

⁵³⁴ et-Taftâzânî, a.g.e., s. 204; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 68

⁵³⁵ et-Taftâzânî, a.g.e., s. 204; Bağçeci, a.g.e., s. 120

⁵³⁶ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 67

⁵³⁷ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 67

⁵³⁸ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 67

⁵³⁹ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 67; Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dini Temeli*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1996, s. 105

⁵⁴⁰ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 67; Pekcan, a.g.e., s. 41

⁵⁴¹ el-Âmidî, a.g.e., c. I, s. 78; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 68

olur.⁵⁴² Fiiller için Allah'ın verdiği hükmün aynısını aklın verebileceğini söylemek imkânsızdır.⁵⁴³ Fiillerin zâtında güzellik ve çirkinlik olmadığı için adam öldürme veya yalan söyleme gibi fiillerin her zaman çirkin olduğunu söylemek mümkün değildir. Yerine, zamanına, maksadına göre bu fiillerin güzellik ve çirkinliği değişebilir.⁵⁴⁴ Bir insanın hayatını kurtarmak için söylenen yalan “çirkin” olarak nitelendirilemez. Bu nedenle bazı fiillerdeki güzellik ve çirkinliğin akıl tarafından zarurî olarak bilinmesine imkân yoktur.⁵⁴⁵ Hüsün ve kubuh emir ve nehyin gereğidir.⁵⁴⁶ Eğer Şâri' hükmün aksini söylemiş olsaydı yani güzel dediği imân, adâlet, namaz gibi ibâdet ve fiillere çirkin deseydi onlar çirkin; zina, adam öldürme, yalan, şirk gibi fiillere güzel deseydi onlar da güzel olacaktı.

Eş'arilere göre Allahın hükmünden bağımsız olarak güzellik– çirkinlik, iyilik – kötülük gibi herhangi bir değer yoktur. Eşyaya olduğu gibi ahlâkî davranışlara da anlam kazandıran Allah'ın hükmüdür. Çünkü onlara göre güzel fiilleri Allah yarattığı gibi çirkin fiilleri de yarattığından, fiillerin Allah açısından ahlâkî bir değeri yoktur.⁵⁴⁷ Bundan dolayı Allah'ın fiillerine güzel– çirkin denilemez. Hüsün– kubuh, medh– zemm ölçüsünde değerlendirildiği için Allah'ın fiillerine nisbet edilemez.⁵⁴⁸

Hüsün ve kubuh konusundaki değerlendirmeler insanoğlu için farklı zaman ve mekânlarda farklılık arz eder.⁵⁴⁹ Çünkü insanoğlu tabiatı gereği tatlı olan şeylere meyleder, acılardan kaçınır. Bugün onlar için tatlı olan yarın acı olabilir, acı olan tatlı olabilir. Bunun değişmemesi, hep aynı kalması için herhangi bir garantileri de yoktur.⁵⁵⁰

Mutezilenin hüsün ve kubhun akılla bilinebileceğine dair delillerinden biri olan; dine, nakle sahip olan milletler hüsün ve kubhu– adaletin güzel, adam öldürmenin, yalanın çirkin olduğunu– sem'i yoluyla bilirken, herhangi bir şer'i hükme sahip olmayanlar da aynı şeylerin güzellik ve çirkinliklerinden haberdardır, tezine karşı Bakıllânî'nin savunması ise, “onların bu şekilde bilip inanmaları onların o konuda bilgi sahibi olduklarını göstermez,” şeklindedir. “Onlar zan, taklid ve şeriat ehlinin yolu üzeredirler. Bir kimsenin bir şeye inanması onun o şey hakkında bilgili olduğunu göstermez.”⁵⁵¹ Eş'arilere göre bazı fiillerin güzellik ve çirkinliği hakkında insanların ortak görüşte olmalarının sebebi, daha önce o fiil hakkında şer'i bir hükmün

⁵⁴² el-Âmidî, a.g.e., s. 78; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 68; Gölcük, a.g.e., s. 267- 268

⁵⁴³ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 68

⁵⁴⁴ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 68

⁵⁴⁵ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 68

⁵⁴⁶ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 68

⁵⁴⁷ Kılıç, a.g.e., s. 105

⁵⁴⁸ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 69

⁵⁴⁹ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 68

⁵⁵⁰ el-Bâkılânî, a.g.e., s. 123; Gölcük, a.g.e., s. 270

⁵⁵¹ el-Bâkılânî, a.g.e., s. 123; Gölcük, a.g.e., s. 270

inmiş olması ve bu konuda eğitilmiş olmalarıdır.⁵⁵² Ayrıca Eş'ariler bu konuya psikolojik açıdan da bakmaktadırlar.⁵⁵³ İnsanlar zihinlerine doğan motiflerin etkisiyle fiilleri işlediklerinden, onların meydana gelmesinde doğrudan etkili değildirler. Bunda herhangi bir katkıları yoktur, fiiller iradeleri dışında gerçekleşir. Bu nedenle fiillerinde güzellik ve çirkinliğin aranması gereksizdir.⁵⁵⁴ Eş'arilere göre nesh ayetleri de fiillerin zatında güzellik ve çirkinliğin olmadığını gösterir.⁵⁵⁵ Güzellik ve çirkinlik eşyanın zatında olmuş olsaydı, o fiil baştan beri ya güzel veya çirkin olurdu. Eş'arilere göre bilgi, söz, fiil olarak mükelleflere vacip kılınan her ne varsa ancak Allah'ın emri ile vacip kılınmış, yapılması yasaklanan herşey de Allah'ın yasaklaması (haram kılması) ile yasaklanmıştır. Eğer Allah'tan emir ve nehiyeler gelmemiş olsaydı, insanlara ne bir şey farz kılınır, ne de haram edilirdi.⁵⁵⁶

Son dönem İslâm âlimlerinden Bediüzzaman Said Nursi de “Allah bir şeyi emreder, o şey güzel olur, bir şeyden nehyeder, o şey çirkin olur.” demiştir. Güzellik emir ile çirkinlik de yasaklamayla gerçekleşir. Fiillerde ve eşyadaki güzelliğin hakiki illeti emir ve nehiyedir görüşüyle Eş'arilere katılır.⁵⁵⁷ Hüsün ve kubuh, şer'i bir hüküm olmadan insanların onlarla mükellef olmalarını gerektirir mi? Bunun sonucunda da âhirette sevap veya ceza almalarına sebep olur mu? Eş'arilerin bu konudaki görüşü; hüsün ve kubhun sadece şer'i bir hükümle bilineceğinden insanların mükellef olmayacağı,⁵⁵⁸ mükellef olmanın ancak vahiyle gerçekleşeceği. Kur'an-ı Kerim'den getirdikleri delilleri de “Biz peygamber göndermedikçe asla azap etmeyiz”⁵⁵⁹ âyetidir.⁵⁶⁰

cb- Mâturîdiyye

Mâturîdîler hüsün - kubuh konusunda Eş'ariyye ve Mu'tezile arasında orta bir yol tutmaktadır. Onlara hâkim olan genel anlayış, fiillerde ve eşyadaki güzellik ve çirkinliğin aklen idrak edilebileceğidir.⁵⁶¹

Mâturîdîler fiillerde hüsün – kubuh kavramına üç anlam verirler:

- 1- Sıfat yönünden tam olan güzel, eksik olan çirkindir (ilim-cehalet).

⁵⁵² Çelebi, a.g.md., s. 61

⁵⁵³ Gölcük, a.g.e., s. 269

⁵⁵⁴ el-Âmidî, a.g.e., c. I, s. 79; Çelebi, a.g.md., s. 61

⁵⁵⁵ Çelebi, a.g.md., s. 61

⁵⁵⁶ el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tahir b. Muhammed, *el-Fark beyne'l-Fırak*, Mektebetü'd-Dâru't-Türâs, Kâhire, ts., s. 347

⁵⁵⁷ Harmancı, Abdülkadir, *Said Nursi'nin Risalelerinde Kelâm – Felsefe Problemleri*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 1994, s. 53

⁵⁵⁸ Bağçeci, a.g.e., s. 120; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 69

⁵⁵⁹ el-İsrâ 17/ 15

⁵⁶⁰ et-Taftâzânî, a.g.e., s. 284; el-Âmidî, a.g.e., s. 87

⁵⁶¹ Gölcük, a.g.e., s. 265; Gölcük - Toprak, a.g.e., s. 216; Bardakoğlu, a.g.mk., s.71

- 2- Amaca uygun olan güzel, olmayan çirkindir.
- 3- Dünyada övmeye ilgili olup âhirette sevabı gerektiren güzel, dünyada kötülenip âhirette cezayı gerektiren çirkindir.⁵⁶² İlk iki maddenin şeriatı ilgilendirmediğini, akılla bilinebileceğini kabul ederler.

Mâturîdîlere göre hüsün emrin, kubuh nehyin mucibi değil medlülüdür.⁵⁶³ Emir emredilen şey'in güzelliğini, nehiy nehyedilenin şey'in çirkinliğini gerektirmez.⁵⁶⁴ Emir ve nehiy ancak eşyanın ve fiilin güzellik veya çirkinliğine delâlet eder. Hüsün veya kubuh eşya veya fiilin zâtında olduğu için emredilmiş veya nehyedilmiştir.⁵⁶⁵ Ancak bunu idrak ederek güzellik ve çirkinliğe hükmeden akıl değil şeriatıdır. Akıl sadece bir vasıta.⁵⁶⁶ Çünkü akıl güzellik ve çirkinliği idrak ettiği gibi âhiretteki karşılığın ne olacağını idrak edip, hükmedemez.⁵⁶⁷ Allah güzel olanı yasaklayıp çirkin olanı emretmez. Buraya kadar Mu'tezili gibi düşünürler. Burada ayrılırlar. Mâturîdîlere göre hasen olanı emredip, kabih olanı yasaklamak Allah'a vacip değildir, sadece münasiptir. Fiillerin hüsün ve kubuhla vasıflandırılması Allah'ın buna uymasını gerektirmez.⁵⁶⁸

Mâturîdîlere göre hüsün – kubuh kısmen aklî, kısmen şer'îdir. Ebu Mansur el-Mâturîdî hüsün ve kubuh fiillerin mahiyetine ilişkin nitelikler olduğu görüşündedir. Ona göre akıl bazı şeylerin güzellik ve çirkinliğine hükmedebilir. İnsan, tecrübeleri, bilgisi arttıkça, aklî tahlilleri daha dikkatli yorumladıkça verdiği kararlarda daha isabetli olur. Fakat bunda da bir sınır vardır. Akıl, vahiyden bağımsız bir şekilde eşya ve fiillerdeki güzellik ve çirkinliği tam olarak bilemez. Aklın yetersiz kaldığı yerlerde peygamberler devreye girer.⁵⁶⁹ Mâturîdîler hüsün ve kubuhun hem aklî hem de şer'î olduğunu ileri sürerken tecrübelerin de etkisiyle değişik zaman, mekân, sosyal çevre ve şartlarda yaşayan insanların bazı fiillerin güzellik ve çirkinlikleri konusunda ortak bir kanaate varmalarından yola çıkarlar. Bu da onların hüsün ve kubuhun, fiillerin zâti nitelikleri olduğunu ve akılla bilinebileceği görüşünü benimsemelerine vesile olur.⁵⁷⁰

Mâturîdîler hüsün ve kubuhun kavranmasında fiilleri üç grupta inceler:

- 1- Aklın, herhangi bir muhakemeye ihtiyaç duymadan güzellik ve çirkinliğini anlayacağı fiiller. Allah'ın varlığı ve birliğini anlamak, inanmak, adâlet, iyilik vb.

⁵⁶² Gölcük -Toprak, a.g.e., s. 216

⁵⁶³ Aydın, a.g.e., s. 275; Pekcan, a.g.e., s. 42

⁵⁶⁴ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 72; Aydın, a.g.e., s. 275; Pekcan, a.g.e., s. 42

⁵⁶⁵ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 72; Aydın, a.g.e., s. 275; Pekcan, a.g.e., s. 42

⁵⁶⁶ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 74

⁵⁶⁷ Aydın, a.g.e., s. 275

⁵⁶⁸ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 72

⁵⁶⁹ Çelebi, a.g.md., s. 62

⁵⁷⁰ Kılavuz, a.g.e., s. 126

- 2- Güzellik ve çirkinliği muhakeme ve delile başvuru olarak bilinen fiiller.⁵⁷¹ Birinin hayatını kurtarmak için söylenen yalanın çirkin olmayıp, güzel oluşu gibi.
- 3- İyiliği – kötülüğü, güzelliği – çirkinliği ancak vahyin açıklamasıyla anlaşılan fiiller. İbâdetlerin şekli ve sayıları gibi. Akıl bunları vahiy olmadan kavrayamaz.⁵⁷² İlk iki madde mâturîdiyye mezhebine mensup Hanefî usulcülerin hüsün ve kubuh konusundaki tasnifleridir.⁵⁷³

İmam Mâturîdî'ye göre hüsün ve kubhun kaynağı insan aklı ve tabiatıdır. Bu ikisinin güzel veya çirkin gördüğü şeyler bazen uyuşabilir bazen de çelişebilir.⁵⁷⁴ İnsan tabiatı akıldan biraz farklıdır. Alışkanlıkların ve terkin de etkisiyle aklın güzel bulduğunu tabiat çirkin bulabilir. Her durum ve şartta akla güzel gelen tabiata güzel gelmeyebilir.⁵⁷⁵

cc- Mu'tezile

Mu'tezileye mensup İslâm âlimleri hüsün ve kubhu aklî olarak değerlendirmişlerdir.⁵⁷⁶ Mutezileye göre eşya ve fiillerin güzel ve çirkin olarak nitelendirilmeleri zatları gereğidir. Güzellik ve çirkinlik eşya ve fiillerin zâtında mevcuttur. Bu aklî olarak bilinebilir. Din gelmeden akıl eşya ve fiillerdeki hüsün ve kubhu kavrayabilir.⁵⁷⁷ Akıl sadece bir vasıta değildir.⁵⁷⁸ Bir şeyin emredilmiş veya nehyedilmiş olması, eşya ve fiillerin zâtında bulunan güzellik veya çirkinlik nedeniyledir. Emir ve nehiy hüsün ve kubhun mucibidir. Bu nedenle eşya ve fiillerin güzel veya çirkin olduklarına dair hükmü veren akıldır.⁵⁷⁹ Akıl, şer'i bir hüküm gelmeden önce fiilin zâtında veya sıfatlarında bulunan ve o fiili işleyeni medhe ve sevaba müstehak kılabacak bir güzellik veya zemme ve cezaya lâıyk kılabacak bir çirkinlik yönünün olduğunu anlayabilir. İmânın güzel, küfrün çirkin oluşu gibi. Aklın, güzellik ve çirkinliğini kavradığı fiilleri aklın mükellef tutmasıyla yapmak veya ondan kaçınmak vacip olur.⁵⁸⁰ Eşyanın ve fiillerin zâtında veya sıfatlarında bulunan güzellik veya çirkinliğe hükmeden akıl

⁵⁷¹ el-Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd (ö. 333/ 944), *Kitâbu't-Tevhîd*, Mektebetü'l-İsl'âmiyye, İstanbul, 1979, s. 201; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 70

⁵⁷² Bağçeci, a.g.e., s. 121- 122

⁵⁷³ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 73

⁵⁷⁴ el-Mâturîdî, a.g.e., s. 170; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 70

⁵⁷⁵ el-Mâturîdî, a.g.e., s. 218- 224; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 70

⁵⁷⁶ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 62

⁵⁷⁷ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 62; Kılavuz, a.g.e., s. 124; Bağçeci, a.g.e., s. 121; Aydın, a.g.e., s. 274; Pekcan, a.g.e., s. 42; Çelebi, a.g.e., s. 274

⁵⁷⁸ Kılavuz, a.g.e., s. 124

⁵⁷⁹ Bağçeci, a.g.e. s. 122; Aydın, a.g.e., s. 274

⁵⁸⁰ Bağçeci, a.g.e., s. 121; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 64

olduğundan, şeriat hüküm veren değil keşfedip beyan edendir.⁵⁸¹ Dinin getirdiği emir ve nehiyeler hüsün ve kubhu ıspat ve inşa etmez.⁵⁸²

Mu'tezileye göre her şeyin zâtında veya sıfatlarında bulunan hüsün veya kubuh ciheti:

- 1- Bazen herhangi bir fikir ve istidlâle ihtiyaç duymadan akıl tarafından zaruri olarak bilinir. Faydalı doğrunun güzelliği, zararlı yalanın çirkinliği gibi.
- 2- Bazen de nazari olarak, teemmül, tefekkür ve istidlâl yoluyla bilinir. Zararlı doğrunun çirkinliği, faydalı yalanın güzelliği gibi.
- 3- Bazen de ne nazari nede zaruri olarak bilinir. Bazı fiillerdeki güzellik ve çirkinliği şer'i bir hüküm gelmeden önce akıl tek başına bilemez. Ramazan ayının son gününde oruç tutmanın güzelliği, Şevval ayının ilk gününde oruç tutmanın çirkinliği gibi.⁵⁸³

Hüsün ve kubhun akli olduğuna dair Mu'tezilenin ileri sürdüğü delillere gelince:

1- Hüsün ve kubuh hakikatte ve haddi zâtında eşya ve fiilde olmayıp, şeriat geldikten sonra sabit olmuş olsaydı, şeriatten önce namaz kılmakla zina etmek,⁵⁸⁴ yalan söylemekle doğru söylemek⁵⁸⁵ birbirine eşit olurdu. Şeriatte bunlardan birini diğerine tercih ederek birini emredip diğerinden nehyetmesi abes olurdu. Bu da Allah'ın abesle iştigal etmesi olurdu ki Allah'ın hikmetine aykırıdır.

- 2- Güzellik ve çirkinlik akli olmasaydı insanları bazı şeyleri yapmaları, bazılarını da yapmamalarıyla mükellef tutmak, bundan dolayı da âhirette onlara sevap veya ceza vermek manasız olurdu. Bu büyük hikmetler içeren dinin kaidelerine terstir.
- 3- Fiillerin güzellik ve çirkinliği şer'i olmuş olsaydı, yalanın kötü, doğrunun iyi, adâletin güzel, zulmün çirkin olması gibi özelliklerde insanların her yer ve zamanda ittifak etmemelerini gerektirirdi. Oysa dinli dinsiz her topluluk bunlarda ittifak halindedir.⁵⁸⁶
- 4- Akıl, fiilin taşıdığı fayda ve zarara bakarak fiilin güzel veya çirkin oluşuna hükmeder.⁵⁸⁷

Mu'tezili âlimler eşya ve fiillerde zâti olarak bulunan hüsün ve kubhun akli olduğunda ittifak halindedirler, sadece isimlendirmede farklılık vardır.⁵⁸⁸ İlk dönem mu'tezili âlimlerden İbrahim en-Nazzam (ö. 231/845), Ebu'l-Huzeyl el-Allâf (ö. 235/849) ve Muhammed el-

⁵⁸¹ Aydın, a.g.e., s. 274

⁵⁸² Bardakoğlu, a.g.mk., s. 63

⁵⁸³ Bağçeci, a.g.e., s. 121; Aydın, a.g.e., s. 274- 275; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 66

⁵⁸⁴ et-Taftâzânî, Şerhu'l-Mekâsîd tercümesinde ki dipnottan, s. 208

⁵⁸⁵ Kılavuz, a.g.e., s. 125

⁵⁸⁶ Kılavuz, a.g.e., s. 125

⁵⁸⁷ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 63

⁵⁸⁸ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 62

İskafî'ye göre hüsün - kubuh fiillere ait zâti bir durumdur.⁵⁸⁹ Ebu'l-Kâsım el-Belhî el-Ka'bî (ö. 319/931) ye göre fiillerin zâtı ve hakiki sıfatları ile ilgilidir.⁵⁹⁰ Kadı Abdülcebbâr'a ve Cübbâi ekolüne göre adalet –zulüm, ilim – cehalet gibi fiillerin hüsün ve kubhu zıtlarıyla değil, kendiliklerinden sabittir.⁵⁹¹ Hüsün ve kubuh bazı fiillerde yön ve itibarlar sebebiyle ortaya çıkar. Bir durumda güzel olan bir fiil başka bir durumda çirkin olabilir. Meselâ “secde” fiili Allah için yapıldığında güzel, şeytan için yapıldığında çirkindir.⁵⁹²

Kadı Abdülcebbâr'a göre hüsün kubuh konusunda sem' fiillerin durumunu keşfetmede etkilidir. Fiilin güzellik ve çirkinliğini aklımızla biliriz. Biz bilgimizle namazda büyük bir fayda olduğunu bildiğimizde ve onu yaptığımızda sevabı hak ederiz. O fiilin vacip oluşu da aklidir. Zinanın fesada sebep olduğu bilgisi de onun çirkinliği bilgisinin akli olduğunu gösterir. Bunun için sem' bir şeyin güzellik ve çirkinliğini gerektirmez. Ancak akıl gibi delâlet yoluyla fiilin durumunu açar. Çünkü bir şeye delâlet o şeyin durumuna delâlettir. Yoksa delâlet sebebiyle öyle olmaz. Aynı şekilde bir şeyi bilme o şeyin kendisine taalluk eder. Yoksa o şey bilme ile öyle olmuş değildir. Doğru haber bunun gibidir. Akıl ve sem' bir şeyi güzel veya çirkin görür demek doğru değildir. Ancak o ikisiyle o şeyin güzellik ve çirkinliğe delâleti kastediliyor ise o zaman doğru olur.⁵⁹³

Kadı Abdülcebbâr'a göre “onların “Allah Teâla onu vacip kıldı” sözünden maksat “Allah bize vacibin vacip olduğunu bildirdi” veya “delâleti ile bizim vacibi tanımamıza imkân verdi” demektir.⁵⁹⁴

Mu'tezile akli eşya ve fiillerdeki hüsün ve kubhu ispat ve inşa edici değil, onlarda bulunan hüsün ve kubhu keşfedici, ortaya çıkarıcı ve idrak edici olarak kabul eder. Hükmü de mecâzi anlamda akla nispet ederler. Din ise aklın idrak ettiği hükmü tekid edicidir.⁵⁹⁵

Mutezile hüsün ve kubhun akliliğini savunurken nakli tamamen konunun dışında bırakmaz. Bir fiili bütün yönleriyle bilebilmek için naklin de gerekli olduğunu kabul eder. Bu nedenle hüsün ve kubhu akli ve şer'i olmak üzere ikiye ayırır.⁵⁹⁶

⁵⁸⁹ Bardakoğlu, a.g.mk., s. 62

⁵⁹⁰ Kadı Abdülcebbâr, Ebu'l-Hasen Kâdi'l-Kudât Abdülcebbâr b. Ahmed el-Hemedânî (ö. 415/ 1025), *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, 2. bs., Mektebetü Vehbe, Kâhire, 1988, s. 310; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 62; Çelebi, a.g.e., s. 274

⁵⁹¹ Kadı Abdülcebbâr, Ebu'l-Hasen Kâdi'l-Kudât Abdülcebbâr b. Ahmed el-Hemedânî (ö. 415/ 1025), *el-Muğni fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, I-XX, tah. Ahmed Fuâd el-Ehvâni, el-Müessesetü'l-Misriyyetü'l-Âmme, Mısır, 1962, c. VI/1, s. 30- 31; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 62- 63

⁵⁹² Kadı Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, s. 310; el-Âmidî, a.g.e., c. I, s. 77; Bardakoğlu, a.g.mk., s. 63; Çelebi, a.g.e., s. 274

⁵⁹³ Kadı Abdülcebbâr, *el-Muğni*, c. VI/1, s. 64- 65

⁵⁹⁴ Kadı Abdülcebbâr, *el-Muğni*, c. VI/1, s. 65

⁵⁹⁵ Kadı Abdülcebbâr, *el-Muğni*, c. XI, s.101

⁵⁹⁶ Çelebi, a.g.e., s. 273

Akli hüsün: Başka bir sebebe taalluku sebebiyle olmayıp, zâtı itibariyle güzel olandır. İhsân ve zarara götürmeyen fayda gibi.

Akli kabih: Başka bir şeye taalluku sebebiyle değil de zâtı itibariyle çirkin olandır. Zulüm, yalan, kabihi irade, kabihi emir, cehl, teklif-i ma lâ yutak, nimeti inkâr gibi.⁵⁹⁷

Şer’i hasen: Güzelliğini dinin bildirdiği fiil.

Şer’i kabih: Çirkinliğini dinin bildirdiği fiil. Bunlarda hüküm şeriat tarafından verilir. Aklın güzel gördüğünü din çirkin, aklın çirkin gördüğünü din güzel görebilir. Mu’tezileye göre din hükmünü koyduktan sonra akıl onunla uyuşabilir.⁵⁹⁸

Kadı Abdülcebbâr haseni, güzelliğe ilave sıfatı olan ve olmayan olmak üzere ikiye ayırır. Güzelliğe ilave sıfatı olan hasen medhi gerektirir. İkincisi ise medhi gerektirmez, mübah olarak isimlendirilir. Medhe konu olan fiilleri kendi arasında ikiye ayırır. Birincisi: nafil ibâdetler gibi yapıldığında medhi gerektirip, yapılmadığında zemmi gerektirmeyen fiiller. İkincisi: farzlar gibi yapıldığında medhi, yapılmadığında zemmi gerektiren fiiller.⁵⁹⁹

Kadı Abdülcebbâr kudret sahibi kişiden meydana gelen fiili ikiye ayırır: Varlığı üzerine ziyade sıfatı olmayan fiil. Bu fiile ne güzel ne de çirkin denilir. Uyuyan kimsenin fiili gibi. Varlığı üzerine ziyade sıfatı olan fiil. Bu fiil medhe ve zemme lâyük olması açısından iki kısımdır. Fiil güç sahibi failden meydana geldiğinde fail ya övgüye ya yergiye müstehak olur ya da bunlardan hiçbirine müstehak olmaz.⁶⁰⁰

Mu’tezileye göre önemli olan çirkinin kötülenmeyi hak edişi, güzelinde bu kötülenmeden uzak oluşudur. Bu iki hüküm fiil üzerine zaid bir durumdur. Bu sıfat olmadığında fiil ne güzel ne de çirkin olur. Bu durumda fiil güzellik ve çirkinlik yönünden birdir.⁶⁰¹ Fiilin failini medhe veya zemme müstehak kılması açısından bakıldığında bir kişiye önce çirkin gelen bir sûret daha sonra güzel geldiği halde, yalan ve zulüm kendilerinin çirkinliklerinde ihtilaf olmadığı, onları yapanı zemme müstehak kılan fiiller olduğundan aklın durumunda bunlar için zamana göre herhangi bir değişme söz konusu değildir. Akıl her durumda bu fiilleri çirkin bulur.⁶⁰²

⁵⁹⁷ Kadı Abdülcebbâr, *el-Muğni*, c. VI/1, s. 58

⁵⁹⁸ Kadı Abdülcebbâr, *el-Muğni*, c. VI/1, s. 68

⁵⁹⁹ Kadı Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, s. 326- 327

⁶⁰⁰ Kadı Abdülcebbâr, *el-Muğni*, c. VI/1, s. 5 -7; Çelebi, a.g.e., s. 277

⁶⁰¹ Kadı Abdülcebbâr, *el-Muğni*, c. VI/1, s. 9

⁶⁰² Kadı Abdülcebbâr, *el-Muğni*, c. VI/1, s. 20

d- “Hüsn-kubh” meselesinin fikri yansımaları

Husun ve kubuh konusundaki tartışmalar sadece fiillerdeki güzellik ve çirkinliğin aklı - dinî olup olmamasıyla sınırlı değildir. İnsanın fiilleri tartışılırken bu fiillerin yaratıcısının Allah veya insan olduğu tartışılmış, bunun sonucunda da Allah’ın fiillerinin güzellik veya çirkinlikle nitelenip nitelenmeyeceği tartışması da kaçınılmaz olmuştur.

da- Adâlet-zulüm

Mu’tezile zulmü Allah’tan nefyetmede ittifak halindedir. Ancak onu yapmadaki kudreti konusunda ihtilaf etmiştir. Ebû Huzeyl el-Allâf Allah’ın zulme kadir olduğunu ancak hikmeti ve rahmeti gereği onu yapmadığını söyler. Zulüm noksanlık olduğundan Allah için caiz değildir.⁶⁰³ Allah bir işin çirkinliğini bildiğinden onu seçmez.⁶⁰⁴ Allah kulların fiillerinin yaratıcısı değildir. Bu nedenle zulmün yaratıcısı da olamaz. Eğer kulların fiillerinin yaratıcısı olsaydı zalim olurdu. Çünkü zulüm kendisinde fayda olmayan, zararı def etmeyen her türlü zarardır.⁶⁰⁵

Eş’âri’nin görüşü; Allah’ın, zulmü kendisi için değil de başkası için yarattığından dolayı zalim olmadığıdır.⁶⁰⁶ Allah şehvetin yaratıcısı olmakla şehvetli olmuyorsa, zulmü yaratmasıyla da zalim olmaz. Çünkü zulüm insan için yaratılmıştır.⁶⁰⁷

db- Hayır-şerr

İslam âlimleri hayrı Allah’ın yarattığında ittifak ederken şerrin yaratılmasında farklı görüştedirler. Ehl-i Sünnet’e göre Allah hayrın da şerrin de yaratıcısıdır. Her şey Allah Teâlâ’nın irade edip yaratmasıyla olur. Tasarruf hakkı sadece ona aittir. Hayır, şerr, imân, küfür, inkâr, ilim, hüsrân, azgınlık, doğruluk, itâat, isyan, şirk hepsi onun yaratmasıyla olur.⁶⁰⁸

Allah şerri yaratandır, ancak ona rızası yoktur.⁶⁰⁹ Mu’tezile hayrı Allah’a nisbet ederken şerri O’ndan, âdil olması sebebiyle nehyeder. Çünkü O şerri irade edip yaratsa, kulları da bunları yapmakla sorumlu tutsa, O, kullarına zulmedici olur. Oysa Allah zalim değildir.⁶¹⁰ Şerri irade edip yaratmak çirkindir. Ehl-i Sünnet’e göre ise şerri yaratmak değil, şerri işlemek, onunla nitelenmek çirkindir. Buna bir ressam tarafından yapılan çirkin resmi örnek verirler.

⁶⁰³ Carallah, Zühdi, *Mu’tezile*, 6.bs., Müessesetü’l-‘Arabiyye, Beyrût, 1410/ 1990, s. 106

⁶⁰⁴ Kadı Abdülcebbâr, *Şerhu Usûli Hamse*, s. 302

⁶⁰⁵ Kadı Abdülcebbâr, *Şerhu Usûli Hamse*, s. 345

⁶⁰⁶ Aydın, a.g.e., s. 281

⁶⁰⁷ Aydın, a.g.e., s. 282

⁶⁰⁸ el-Gazzâlî, a.g.e., s. 283

⁶⁰⁹ Kılavuz, a.g.e., s. 114

⁶¹⁰ Aydın, Osman, *İslâm Düşüncesinde Aklileşme Süreci*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001, s. 204; Carallah, a.g.e., s. 105

Resmi yapılan şeyin çirkin olması, resmin çirkin olmasını gerektirmediği gibi Allah'ın şerri (çirkini) yaratması da O'nun çirkin olduğunu göstermez.⁶¹¹ Mu'tezile, bir şeyin şerr olması için onun kötü veya kötüye ileten bir yönünün olması gerektiğini düşünür. İyiliğe, faydaya ileten bir şeye şerr demezler. Âyetteki cezalar, dünyadaki hadler şerr olarak nitelenemez. Bir maslahata dayanan hastalık ve fakirlik de şer değildir. Kulun zararına olan şeyleri yapmadıkça Allah'ın şerri yarattığını söylemek imkânsızdır.⁶¹²

İbn Arabî'nin bu konudaki görüşü varlık yokluk nazariyesi üzerinedir. Ona göre varlık sırf hayırdır, yokluk da sırf şerdir. Allah'ta mutlak varlık olduğuna göre o sırf hayırdır. Mutlak yokluk da kendisinde hiçbir şekilde hayrın bulunmadığı sırf şerdir. Allah'tan ancak hayır zuhur eder. İbn Arabî şerri insana nisbet eder. Bunu da “Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir.”⁶¹³ âyetiyle kötülüğün yaratıcısı Allah olsa bile, O'nun kötülükle vasıflanamayacağını söyler.⁶¹⁴

dc- Salâh-aslâh

Sözlükte fesadın karşıtı olan salâh, iyi ve faydalı olma anlamındadır. Aslâh da daha iyi ve daha faydalı demektir.⁶¹⁵ İnsan için en uygun ve en faydalı olan şeyleri yaratmak Allah'a vacip midir? konusu salâh-aslâh meselesinin tartışma alanıdır. Ehl-i Sünnet'e göre bu Allah'a vacip ve zaruri değilken, Mu'tezile'ye göre Allah'a vaciptir.⁶¹⁶ Buna “vücûb ale'llah” denir.⁶¹⁷

Ehl-i Sünnet'e göre Allah hiçbir şeyi yapmak zorunda değildir. O, fiillerinde fâil-i muhtardır. Dilediğini dilediği gibi yapar.⁶¹⁸ Eğer kul için aslâh'ı yaratmak O'na vacip olsaydı, O, dünyada ve âhirette azap gören fakir kâfiri yaratmazdı. Eğer O'na vacip olsaydı, kulları üzerinde dilediği gibi tasarruf etme hakkına sahip olmazdı. Bu da kulların O'na karşı şükürünü ve minnettarlığını gereksiz kılardı. Eğer vacip olsaydı Allah'ın Hz. Peygamber'e ve Ebu Cehil'e olan lütuf ve ihsânı eşit olurdu. Oysa âyette⁶¹⁹ Hz. Peygamber'in üzerine olan lütfunun büyük olduğu belirtilmiştir. Kul için aslâh olanı yapmak Allah'a vacip olsaydı, ya bunu terk etmesi mümkün olmazdı ki bu durumda aciz olurdu ya da terk etmesi durumunda zemme ve ikâba müstahak olurdu ki bu onun için söylenmesi caiz olmayan şeydir.⁶²⁰

⁶¹¹ Kılavuz, a.g.e., s. 114

⁶¹² Çelebi, a.g.e., s. 272

⁶¹³ en-Nisâ 4/ 79

⁶¹⁴ Adam, Hüdaverdi, *Muhyiddin İbnu'l-Arabi ve Kaza ve Kader*, Değişim Yayınları, Adapazarı, 1998, s. 272- 273

⁶¹⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c. III, s. 348

⁶¹⁶ er-Râzî, a.g.e., s. 223; Kılavuz, a.g.e., s. 118; Aydın, a.g.e., s. 277

⁶¹⁷ Aydın, a.g.e., s. 207

⁶¹⁸ el-Gazzâlî, a.g.e., c. III, s. 287; Kılavuz, a.g.e., s. 118; Aydın, a.g.e., s. 279

⁶¹⁹ en-Nisâ 4/ 113

⁶²⁰ et-Taftâzânî, a.g.e., s. 243- 247; Kılavuz, a.g.e., s. 119; Aydın, a.g.e., s. 282- 285

Mu'tezile'ye göre Allah'ın iyi ve faydalı veya daha mükemmelini yapma zorunluluğu vardır. Allah hikmetli iş yapar.⁶²¹ Kul için aslâh olanı yaratmak Allah'a vaciptir görüşünde ittifak⁶²² halinde olan mu'tezile, bu aslâhın dünya hayatında mı yoksa âhirette mi veya her ikisinde de vacip olup olmayacağı konusunda ihtilaf halindedir.⁶²³

Mu'tezile âlimleri Allah'ın fiillerinin kula zarar verip vermemesi konusunda farklı düşünürler. Bir kısmına göre kişi Allah'ın fiilinden dolayı acı çekip sızlansa bile gerçekte zarar görmüş sayılmaz. Bir kısmı da kişinin zarar gördüğünü kabul eder, ancak fiilin hikmete dönüşmesi için Allah'ın o zararı telafi etmesi gerektiğini belirtir. Çünkü Allah hiç kimseye karşılıksız zarar vermez.⁶²⁴

Gazzâli'ye göre Allah'a, kul için en uygun olanı yaratmak vacip değildir. Öyle olsaydı, O, kulu yarattıktan sonra onun cennette kalmasına müsaade ederdi. Oysa böyle olmamıştır.⁶²⁵

5- Tasavvuf'ta

İnsanlık tarihi boyunca güzellik hem fizik hem de metafizik âlemde aranır olmuştur. Güzel ya da güzellik nedir? sorusu sorulmuş ve cevap aranmıştır. Eşyadaki güzellik düzen, uyum, orantı, mükemmellekle karşılanırken metafizik âlemdeki güzellik öz ve manada aranmıştır. 17. yüzyıla kadar tabiatta aranan güzellik, bu dönemden sonra sanatta aranmıştır.

İnsanın içinde yaşadığı sosyal, ekonomik, kültürel çevre onun estetik anlayışını etkilemiştir. Sahip olduğu güzellik anlayışı bu etkilerin yanında dini inançlardan da etkilenmiş ve çeşitli alanlarda kendisini göstermiştir. Güzel ve güzellik terimleri sadece dış görünüşte kalmayan, her şeyin içine, insanların duyu ve düşüncelerine kadar işleyen, etkisini gösteren bir kavramdır. Böyle olunca İslâm coğrafyası içinde yaşayan insanlar bu duyguya kayıtsız kalamamıştır.

İslâm tasavvufunda estetik önemli bir yer tutmaktadır. İslâm'ın estetik görüşü tevhidle yakından ilgilidir. Mutasavvıflar "güzellik" kavramını ilahi güzellikle ilişkilendirmekle beraber âlemdeki güzelliği de inkâr etmemişlerdir.

⁶²¹ Aydın, a.g.e., s. 302

⁶²² Koçar, a.g.e., s. 227

⁶²³ Kılavuz, a.g.e., s. 118; Aydın, a.g.e., s. 280- 281

⁶²⁴ Koçar, a.g.e., s. 227

⁶²⁵ er-Râzî, a.g.e., s. 223; Ormsby, Eric Lee, *İslâm Düşüncesinde "İlâhi Adalet" Sorunu*, çev. Metin Özdemir, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2001, s. 235

a- “Hüsn”ün tanımı

Estetik bir değer olarak güzellik, insanlar tarafından sevilen ve kendisine meyledilen bir özellik olarak kabul edilir. Sadece duyu organlarıyla idrak edilen bir özellik olmayan güzellik iki kısma ayrılmıştır.

- 1- Hissi güzellik: Duyu organları tarafından algılanan güzelliiktir.
- 2- Batınî güzellik: Duyu organları tarafından algılanan eşyanın dışında mevcut olan güzelliiktir. ⁶²⁶ İlim, akıl, iffet, şecaat, takvâ, cömertlik gibi hayırlı sıfatlar bundandır. ⁶²⁷

İslâm düşüncesi tarihinde İslâm estetiğine kuramsal olarak ilk defa değinen Gazzâlî, ⁶²⁸ İhyau ulûmî'd-din adlı eserinin, sevginin hakikati bölümünde hüsn ve cemel kavramlarının anlamları üzerinde durmuştur. Gazzâlî varlıkların dış güzelliğinin olduğunu kabul etmekle beraber asıl güzelliğin gözle görülemeyeceğini söyler. İnsanların güzelliği sadece endam ve tenâsübten, şekil ve sûret güzelliğinden ibaret olduğunu düşündüklerini kaydeder. Çoğunlukla gözün güzel gördüğü şeylerde aranır. Şahısların, sûret güzelliğine iltifat ettiklerini, gözle görülmeyen, tahayyül edilemeyen, şekil ve rengi olmayan herhangi bir şeyin güzel olmayacağını düşünmekle de hata ederler. Gazzâlî, güzelliğin yalnızca gözün algılamasına, boy pos ve renge bağlı olmadığını söyler. Eğer güzellik sadece gözde aranırsa “şu yazı güzeldir”, “şu at güzeldir” demenin hiçbir anlamı kalmaz. Zira göz, güzel yazıdan, kulak güzel sestten zevk alır. İdrak edilen her şey güzel veya çirkin olduğuna göre güzellik veya çirkinliğin müşterek bir anlamı olmalıdır. Bu da Gazzâlî’ye göre: “Her şeyin güzelliği, kendisinde bulunması mümkün ve kemaline layık olan şeylerin kendisinde bulunması demektir”. ⁶²⁹

Varlık kendisinde bulunması mümkün olan bütün kemâlâtı topladığı vakit güzelliğin zirvesinde demektir. Ne kadar bulunursa o nisbette güzel olur. Bu tanıma göre güzelliğin alameti kusursuzluktur. Gazzâlî bu tanımı şu örneklerle açıklar: Güzel bir at, kendisinde bulunması gereken hey’et, şekil, renk, güzel burun, kaçma ve kaçana ulaşma imkanını; güzel bir yazı da yazı tekniğinin gerektirdiği harf uygunluğu, muvazene, tertib, hüsnü intizam, nokta, cümle ve satırbaşı gibi vasıfları kendinde toplayandır. Her şeyin güzelliği kendisine layık olan kemâldedir. Atı güzel kılan özellikler insanı güzelleştirmez. ⁶³⁰

⁶²⁶ Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1991, s. 235

⁶²⁷ el-Acem, Refik, *Mevsûâtü Mustalahâti ’t-Tasavvufi ’l-İslâmî*, Mektebetü Lübnân, Beyrût, 1999, s. 250

⁶²⁸ Altıntaş, Ramazan, *İslâm Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002, s. 60

⁶²⁹ el-Gazzâlî, a.g.e., c. IV, s. 452

⁶³⁰ el-Gazzâlî, a.g.e., c. IV, s. 452

b- “Hüsn”ün kavramsal alanı

Tasavvuf kültüründe güzellik ve sevgi önemli yer tutmaktadır. Hangisi olursa olsun güzellik Allah’ın bir lütfu olarak görülmektedir. Bundan dolayı Allah’a şükürü gerektirir. Mutlak güzel olan sevilir ve itâat edilir. Güzel olan sevilmeye, sevilen de itâat edilmeye lâıyk olur.

ba- Hüsn- mahabbet ilişkisi

Mahabbet sözlükte “hubb” kökünden isim olup, “buğz”un zıddıdır.⁶³¹ Bazı kaynaklarda muhabbet meyil manasında⁶³² Kişinin iyi olduğunu bildiği ve zannettiği şeyi istemesi anlamındadır. Mahabbet iradeden daha güçlü bir duygu olarak görülür.

Kur’ân-ı Kerîm’de 81 yerde “hubb” kökünden isim, fiil ve masdar olarak geçerken sadece 1 âyette⁶³³ mahabbet olarak geçmektedir. Âyetlerde sevgi hem Allah için hem de insanlar⁶³⁴ için kullanılmaktadır.

Güzelliğin sevgi ile irtibatlandırıldığı İslâm düşüncesinde mahabbet, güzelin cemâlini müşahede delaletiyle güzele meyletme⁶³⁵ olarak kabul edilir. Güzellik sevginin nedeni⁶³⁶ olarak görülür. “Allah güzeldir, güzeli sever”⁶³⁷ kudsî hadîsi buna delil teşkil eder, güzellik Allah’ın ezeli sıfatıdır. İlk olarak kendi zâtında müşahede etti ve sevdi. Sonra bu güzelliği sergilemeyi tercih etti ve âlemi yarattı, güzelliğini âlemde müşahede etti.⁶³⁸ İbn Arabî’ye göre Allah’ı sevmemizin sebebi onun güzel olmasıdır. Bütün varlıklar da güzelliğini Allah’tan aldıkları için O da yarattığı varlıkları sever ki, bu güzeli sevmedir.⁶³⁹ Zira sevilen her şey güzeldir.⁶⁴⁰ Sevginin yetkinliğe ulaşabilmesi için evrendeki güzelliğin bilinçli olarak algılanması gerekir.⁶⁴¹

Mahabbeti aşkın temeli⁶⁴² olarak kabul eden sufiler h.II. yy. sonlarına doğru Allah-kul arasındaki ilişkide muhabbetten bahsetmeye başlamışlardır.⁶⁴³

⁶³¹ İbn Manzûr, a.g.e., c. I, s. 289

⁶³² et-Tahânevî, a.g.e., c. I, s. 68

⁶³³ Tâhâ 20/ 39

⁶³⁴ el-Mâide 5/ 54

⁶³⁵ et-Tahânevî, a.g.e., c. I, s. 368

⁶³⁶ Gürbüz, Ahmet, *Harabede Defîne*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 50

⁶³⁷ Müslim, *el-İmân* 147; İbn Mâce, *ed-Duâ* 10

⁶³⁸ et-Tahânevî, a.g.e., c. I, s. 368

⁶³⁹ Affî, A.E., *Muhyiddin İbnü’l-Arabinin Tasavvuf Felsefesi*, ter. Mehmet Dağ, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara, 1975, s. 151- 152; Öztürk, Yaşar Nuri, *İslâm Düşüncesinde Din ve Fitrat*, 4.bs., Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1997, s. 157

⁶⁴⁰ Mevlâna, Celâleddîn Rûmî, *Fihî Mâ Fih*, çev. Abdülbâki Gölpınarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 61

⁶⁴¹ Gürbüz, a.g.e., s. 58

⁶⁴² Yılmaz, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 220

⁶⁴³ Uludağ, Süleyman, “Muhabbet”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2004, c. XXX, s. 386

III. yüzyıldan itibaren de mahabbetin çeşitli tanımlarını yapmışlardır. Bazılarına göre saf sevgi anlamına gelen “hubb” kökünden gelmektedir.⁶⁴⁴ Çünkü Araplar dışlardaki beyazlığı saflığı ifade etmek için hubabu’l- esnân derler.⁶⁴⁵ Buna göre sevgi meveddetin ve dostluğun saf ve hâlis şeklidir.⁶⁴⁶

Şiddetli yağmur sebebiyle yükselen su üstündeki kabarcık ve damlacıklara verilen isim olan “hubab” kelimesinden gelir.⁶⁴⁷ Mahabbet sevgilinin güzelliğini görme heyecanı ve susuzluğu içinde⁶⁴⁸ bulunan kalbin galeyan etmesi ve coşmasıdır.⁶⁴⁹

Toprağa atılan tohum manasına gelen “hibe”⁶⁵⁰ kökünden gelmektedir. Habbe bitkilerin tohumudur. Toprağa atılınca ne kadar zaman geçerse geçsin onda herhangi bir değişiklik olmaz. Vakti gelince biter, çiçek açıp, meyve verir. Kalbe ekilen sevgi de hayatın özüdür. Belâ, sıkıntı, rahatlık, lezzet, ayrılık, visal onda değişiklik meydana getirmez.⁶⁵¹

Mahabbet; sevenin, sevgilinin sıfatlarıyla sıfatlanması, sevgiliden gelen her zillete katlanması, kalpte sevgiliden başka her ne varsa yok etmesi⁶⁵² bütün tercihlerin sevgili lehine yapılması demektir.⁶⁵³ Mahabbet, sevenin seçme yeteneğinin kaybolması, sadece sevdiği ile meşgul olmasıdır.⁶⁵⁴ Mahabbet, Allah’ın kulları için sevdiğini sevmek, sevmediğini sevmemektir. el-Mekki’ye göre mahabbet rıza ile beraberdir. Çünkü razı olunan sevilir, sevilenden de razı olunur.⁶⁵⁵

Aşkî Allah için caiz görmeyen Mutasavvıflar muhabbeti âyet ve hadislere dayanarak caiz görmüşlerdir.⁶⁵⁶

İradeyi mahabbet olarak kabul etmeyen Kuşeyri’ye göre irade, Allah’a yaklaşmak, O’nu ta’zim etmek olarak anlaşılmalıdır. Allah’ın kula olan muhabbeti ona nimet vermeyi, özel

⁶⁴⁴ el-Kuşeyrî, Ebû’l-Kâsım Zeynülslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdîmelik (ö. 465/ 1072), *Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1978, s. 437; Hucvirî, Alî b. Osmân b. Ebû Alî Cüllâbi (ö. 470/ 1077), *Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982, s. 444

⁶⁴⁵ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 437

⁶⁴⁶ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 437

⁶⁴⁷ el-Kuşeyrî a.g.e., s. 437; Hucvirî, a.g.e., s. 444

⁶⁴⁸ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 437

⁶⁴⁹ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 437; Hucvirî, a.g.e., s. 444

⁶⁵⁰ Hucvirî, a.g.e., s. 442; el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 437

⁶⁵¹ Hucvirî, a.g.e., s. 443

⁶⁵² el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 438

⁶⁵³ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 440; Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk el-Buhârî (ö. 380/ 990), *Tasavvuf*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1979, s. 161

⁶⁵⁴ es-Sülemî, Ebû Abdîrrahman Muhammed b. el-Huseyn (ö. 412/ 1021), *Tasavvufun Ana İlkeleri*, ter. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981, s. 31

⁶⁵⁵ Bardakçı, Mehmet Necmettin, *Sosyo – Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2000, s. 97- 98

⁶⁵⁶ Hucvirî, a.g.e., s. 442

haller bahşetmeyi irade etmesidir.⁶⁵⁷ Kula medhu sena etmesi, özel ihsânda bulunmasıdır.⁶⁵⁸ Kula rahmet etmesi, dünya ve âhirette sevap vermesi günahıtan koruyup, cehennemden emin kılmasıdır.⁶⁵⁹

Kulun Allah'a mahabbeti ise, kalbinde meydana gelen ibare ve ifade edilemeyecek kadar latif bir histir. Bu his kulu Allah'ı ta'zime, O'nun rızasını tercih etmeye, O'ndan ayrı kalınca sabırsızlanmaya, O'nsuz edememeye devamlı O'nu zikretmeye sevkeder.⁶⁶⁰

Cüneyd Bağdadî'ye göre mahabbet kalbin Allah'a ve O'na ait olan şeylere meyiletmesidir. Mahabbet, kulun Allah'a itâatidir. Kulun Allah'ı sevmesi, kalbinde O'na duyduğu saygı hissidir. O'ndan başkasına hürmet etmemesidir.⁶⁶¹

Kulun Allah'a olan mahabbeti, diğer varlıklara duyulan muhabbet türünden olması caiz değildir. Çünkü bu sevgi, ihata ve idrak suretiyle sevgiliyi idrak etmek manasına gelir. Bu da cisimlerin sıfatının hükmü ve özelliğidir.⁶⁶² Kulun Allah'ı sevmesi meyil, ihata, hudud gibi şeyleri ihtiva etmez.⁶⁶³

Muhabbetin iki şekli vardır: İkrar, vecd. İkrar, hem halkta hem de havasta bulunur. Vecd, isabet yoluyla olandır. Tam vecd halinden oluşan muhabbet halindeki kişi, Allah'tan ve Allah için olan şeyleri temaşa içinde gark olmaktan, ne kendini, ne halkı, ne sebepleri ne de halleri görür.⁶⁶⁴

Marifetname'ye göre Allah'ı sevmenin çeşitli sebepleri vardır. Bazı sevgiler onun yaratıcı olmasından ve zâtından, bazıları onun mükemmelliğinden, bazıları fiillerinden, bazıları da O'nun güzelliğinin tezahürü olan eserlerinden kaynaklanır.

Muhabbet-i zât: Allah'ın zâtına duyulan sevgidir. Gerçek güzel sadece Allah'tır. Dünyadaki varlıklar Allah'ın güzelliğini yansıtmakta ve O'nu sevmeye sadece birer araç konumundadırlar. Her varlık kendi yeteneği ölçüsünde O'nu müşahade edebilir ve sevebilir. Bu sevgi gerçek aşktır.

Muhabbet-i sıfat: Sıfatlarından dolayı Allah'a duyulan sevgidir. Allah gizli bir hazine iken bilinmeyi istedi. Kemâl, celâl ve cemâlini (güzelliğini) göstermek istedi. Allah'ın sıfatlarının çokluğundan isimleri ve varlıklar çoğaldı. Fiilleri başkalıkları ve tesirleri nedeniyle

⁶⁵⁷ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 435

⁶⁵⁸ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 436; Hucvirî, a.g.e., s. 445

⁶⁵⁹ Hucvirî, a.g.e., s. 445- 446

⁶⁶⁰ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 436; Hucvirî, a.g.e., s. 446

⁶⁶¹ Kelâbâzî, a.g.e., s. 61-162

⁶⁶² Hucvirî, a.g.e., s. 446- 447

⁶⁶³ el-Kuşeyrî, a.g.e., s. 436

⁶⁶⁴ Kelâbâzî, a.g.e., s. 62

bazen görüldü, bazen görülmedi. Her varlık ihtiyacı oranında ona aşık olmuş, muhabbete ermiştir. Hiç kimse gözü ile görmedikçe birini sevmez, âşık olmaz. Varlıklar Hakk aynasına baktıklarında ancak yetenekleri nisbetinde O'nun güzelliğini görmüşler ve sevmişlerdir.

Muhabbet-i ef'âl: Fiillerinden dolayı Allah'a duyulan sevgidir. Allah'ı bu şekilde sevenlerin sevgileri nimet verildikçe artar, verilmedikçe eksilir. Menfaatlere dayalı bir sevgidir. Çabuk yok olan türden bir sevgidir.

Muhabbet-i asâr: İki kısımdır. Birincisi, eserleri sırf O'nundur diye sevilir ki, bu sevgi muhabbet-i zâttan bir parçadır. İkincisi ise, sadece eserleri sevilir, hor görülen bir sevgidir.⁶⁶⁵

bb- Hüsn- tâat ilişkisi

Mutlak güzel olan Allah, sevgiye tek lâyık olandır. İbâdet edilmeye lâyık tek varlık da yine Allah'tır. Bunun için tasavvuf ehli, hem farz ibâdetlere hem de nafile ibâdetlere önem vermişlerdir. Onlar için şeriat "ilm-i fıkıh" iken hakikat de "ilmi tasavvuf"tur. Bu ikisini birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak görmektedirler. Onlara göre hakikatsiz şeriat makbul olmadığı gibi, şeriatsız hakikat de bâtıldır. Şeriat, peygamberler aracılığı ile Allah tarafından konulan kanunlardır ve bunlara uymak zorunludur.⁶⁶⁶

Şeriat, ilim, amel ve ihlâstan oluşur. Bu üçü gerçekleşmediği sürece şeriat de gerçekleşmiş sayılmaz. Sûfilerin sembolü ve imtiyaz alâmeti olan tarikat ve hakikat, şeriatın üçüncü parçası olan ihlâsı tamamlamak üzere ona hizmetçi olmaktadır. Şeriate aykırı bir davranış işin hakikatine ermemenin işaretidir. Bazı sûfiler, "şeriat hakikatin kabuğu, hakikat şeriatın özüdür" demişlerdir.⁶⁶⁷

İmân ettikten sonra bu imânın gereği olarak islâm'ın emrettiği amelleri yerine getirmek gereklidir. Bunlardan ilki dinin direği olan namazdır. İbâdetlerin en üstte olanıdır. Bu imân gibi bizzat kendisi hasen olan bir ameldir. Emredildiği şekilde temizlendikten sonra, bütün erkânına uyarak, vakti geçirmeden, tembellik etmeden kılınmalıdır. En iyi kul efendisinin emirlerini derhal yerine getirendir. Emri yerine getirmede tembellik ve itâatsizlik edep azlığından ileri gelir. Aynı hassasiyet diğer farz ibâdetleri yerine getirmede de gösterilmelidir. Zekât, oruç, hac ve diğer farz ibâdetler, fıkıh kitaplarına göre nasıl edâ edilmeleri gerekiyorsa öyle yapılmalıdır.

⁶⁶⁵ Altıntaş, Hayrani, *Marifetname'de Tasavvuf*, Çimtay Matbaası, İstanbul, 1981, s. 71- 73

⁶⁶⁶ Uludağ, a.g.e., s. 201- 202, 452

⁶⁶⁷ Karaman, Hayreddin, *İmâm-ı Rabbânî ve İslâm tasavvufu*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 179- 182

Farz olan namazların dışında teheccüd namazı kılmak, tasavvuf ehline göre sevilenin yolunda zaruri vazifelerdendir. Buna mümkün olduğu nisbette kuşluk namazını da eklerler. Bunlara ilâveten gecenin bir yarısında istiğfar etmek, tevbe etmek, Allah'a iltica ve yalvarıp yakarmak, eksik ve kusurlarını hatırlamak, âhiret gününü düşünmek de gereklidir.⁶⁶⁸

İbâdetlere zâhirî ve bâtinî yönden iki anlam yüklerler. Meselâ namazın şartlarını yerine getirmekle zâhirde necasetten, bâtında şehvet ve suffî arzulardan arınma vardır. Zâhirde elbiseyi necasetten temizlemek, bâtında bu elbiseyi helâl yollardan temin etmek demektir. Zahirde ruhu, âfetlerden ve hâdis şeylerden, bâtında fesat ve gûnahtan temizlemektir.⁶⁶⁹

Sûfinin Allah'a yönelmesi, O'ndan başka her şeye bir ölü gibi olmasıdır. O'ndan başka çağırın her şeyden yüz çevirmesidir. Çünkü sûfi için Allah'tan başka herhangi matlûb, mahbûb ve maksûd yoktur.⁶⁷⁰

bc- Hüsn- sevab ilişkisi

İbâdetin en güzel karşılığı sevaplardır. En büyük derecesinde âhirette cennetle mükâfatlandırılmaktır. Cennette müminleri bekleyen pek çok nimet vardır. Nimetlerin en üstünü Allah'ın cemâlini görmektir.

Sûfilerden bazıları âhirette Allah'ın görüleceğini kabul ederler. Allah, bu dünyada kendisine imân eden ve sâlih amel işleyen kullarına kendisini gösterecektir. Bunun delili de: “İyi iş yapanlar için (âhirette) daha güzeli ve bir de ziyade vardır.”⁶⁷¹ âyetidir. Buradaki ziyade Allah'ın görülmesidir. İlâhi didârı ve cemâlini temaşa etmek Allah'ın müminlere bir ikramıdır. O'nu görmek mümkün olmasaydı Hz. Musa: “Bana göster, sana bakayım.”⁶⁷² demezdi. Sûfiler Allah'ın dünyada görülemeyeceğini kabul ederler. Çünkü ru'yet lütufkârlığın son sınırı ve nimetlerin en üstünüdür. Böyle bir ihsâna da ancak makamların en büyüğü olan cennette erişilebilir.⁶⁷³

c- “Hüsn”ün çeşitleri

Tasavvuf ehli hem maddi hem de manevi güzelliği kabul ederler. Maddi güzelliğin bir tecelli olduğunu söylerler. Asıl güzellik Allah'a mahsustur. İnsanlarda makbul olan, sevilen güzellik bâtinî güzelliştir.

⁶⁶⁸ Karaman, a.g.e., s. 79- 81

⁶⁶⁹ Hucvirî, a.g.e., s. 436

⁶⁷⁰ Necmüddin-i Kübra, Ebu'l- Cenâb Ahmed b. Ömer b. Muhammed b. Abdullah (540/ 1145- 618/ 1221), *Usûlu Aşere, Risâle İle'l- Hâim Fevâihu'l- Cemâl*, haz. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980, s. 62

⁶⁷¹ Yûnus 10/ 26

⁶⁷² el-A'râf 7/ 139

⁶⁷³ Kelâbâzî, a.g.e., s. 70- 71

ca- Maddî hüsn (“Somut güzellik”)

Mutasavvıflara göre eşya ve nesnelerin aslında ne güzellik ne de çirkinlik vardır. Onlardaki güzellik ve çirkinlik izafidir.⁶⁷⁴ İlk dönem zahidler âlemi çirkin kabul ederken vahdet-i vücud görüşünü benimseyen sûfiler âlemi güzel bulmuşlardır. Âlemdeki güzellik Allah’ın güzelliğinin yansımasıdır.⁶⁷⁵ Her varlık kendi yeteneği nisbetinde bu güzellikten pay aldığı için güzellikler derece derece olmuştur.⁶⁷⁶ Çirkin olarak nitelendirilen varlıklar bu güzellikten pay alamadıkları için çirkindir.⁶⁷⁷

Mutasavvıflara göre mutlak güzel Allah’tır. Âlemde görülen güzellik de mutlak güzelliğin tecellisidir.⁶⁷⁸ Bu bakış açısı Hz. Peygamberden rivayet edilen “Ben gizli bir hazine idim bilinmeyi istedim, âlemi yarattım” kudsî hadisine dayanmaktadır. Tasavvuf kültüründe güzellik Allah’ın ezeli sıfatıdır. O, güzelliği önce kendisinde müşahade etti, sonra onu sergilemeyi istedi ve âlemi yarattı, sonra güzelliği âlemde müşahade etti. Tecelli ettiği bu güzellikten de en çok nasibini alan insandır.⁶⁷⁹ Güzelliğin tanımlarından biri “yapı ve yaratılışın uyumlu ve düzgün olmasıdır”. Ancak bu tanıma uyan her insanda güzellikten eser bulunmaz.

Güzelliğin yüzde olduğu, hoş görüntüde, gözlerde olduğu da söylenmiştir. İnsan güzelliği güzel ve çekici bir yüze, kanlı-canlı güzel cilde sahip olmakla elde edileceği söylenmiştir. Bazen de güzelliğin tarif edilemeyeceğini, sadece vasıf olarak insanlarda eseri görüldüğü kabul edilmiştir. İnsan güzelliğinde Hz. Peygamber, güzelliğin doruk noktası olarak kabul edilmiştir. Rasûlüllah, yapısı ve ahlakî durumuyla insanların en güzelidir. Hem iç hem de dış güzelliğe sahiptir. Yusuf (a.s) son derece güzel bir simaya sahipti. Bu nedenle kendisine aşık olan Mısır Kralının karısı Züleyha, Yusuf’a duyduğu aşk nedeniyle kendisini kınayanlara Hz. Yusuf’u göstermiştir.⁶⁸⁰

Fizikî güzellik kalpleri etkileyen hoş bir etkiye sahip olduğundan, Allah Teâlâ peygamberlerini hep dış güzelliğe sahip insanlardan seçmiştir.⁶⁸¹

Güzel yüzlü olmayan peygamber yoktur. Lokman (a.s) hekim olup nebî olmadığından dolayı onun zenci olduğu mutasavvıflar tarafından söylenmektedir.⁶⁸²

⁶⁷⁴ Bardakçı, a.g.e., s. 35; Ceylî, Abdülkerîm, *İnsan-ı Kâmil*, I-II, çev. Abdülkadir Akçiçek, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1974, c. I, s. 277

⁶⁷⁵ Bardakçı, a.g.e., s. 34

⁶⁷⁶ Gürbüz, a.g.e., s. 57

⁶⁷⁷ Kelâbâzî, a.g.e., s. 82; Gürbüz, a.g.e., s. 57

⁶⁷⁸ Altıntaş, a.g.e., s. 78

⁶⁷⁹ Altıntaş, a.g.e., s. 78

⁶⁸⁰ el-Cevziyye, İbn Kayyım Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dimeşkî el-Hanbelî (ö. 751/ 1350), *Sevenlerin Bahçesi*, çev. İbrahim Doğu, Ahsen Yayınları, İstanbul, 2001, s. 201- 203

⁶⁸¹ el-Bursevî, İsmail Hakkı (ö. 1137/ 1725), *Kitâbu'n-Netice*, I-II, haz. Ali Namlı - İmdat Yavaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, c. II, s. 293

Allah Teâlâ peygamberlere sadece dış güzellik vermemiş, onların güzel sesli ve güzel soylu olmalarını da uygun görmüştür.⁶⁸³

Çirkinlik mezmun görülür. Tabiatlar çirkinden kaçır. Güzel yüzün etkisi her şeyde görülür. İşlerin yapılmasında ihtiyaçların giderilmesinde güzel yüz bir çeşit güçtür. Çirkin yüzün yaptıramadığı işlere güzel yüzün gücü yeter.⁶⁸⁴

Bursevî'den bir beyit buna en güzel örnektir:

Ey güzeli izhar eden ve çirkinini gizleyen
Ameli çirkin kulu o güzel yüzüyle bağışla.⁶⁸⁵

Yüz güzelliği, bakana Allah'ı düşündürür. Göz, güzeli temaşa ederken kalp bu güzelin sahibine yönelir.⁶⁸⁶ Dış güzellik küçümsenmeyecek bir öneme sahiptir ki, Cebrâil (a.s) kendi güzelliğini bırakıp Araplar arasında güzelliği ile meşhur Dıhye'nin suretinde Hz. Peygamberin huzuruna gelmiştir.⁶⁸⁷ Beşerde bulunan melahat meleklerde yoktur.

İbn Kayyım'a göre dış güzellik Allah'ın insanlara bahşettiği bir süstür. Kur'an'da belirtildiği gibi "*O yaratmada dilediği artırmayı yapar*"⁶⁸⁸ âyetindeki "dilediği arttırma güzel ses ve güzel çehredir. İlâhi lütuf olduğundan dış güzellik Allah'a şükrü gerektirir. Eğer kul takvâ ve dini konulardaki emirlere riayetle şükrederse dış güzelliğini arttırır.⁶⁸⁹ Denilir ki, gece namaz kılanın gündüz yüzü, gecede yaptığı münacat ile mutlak güzelden nûr aldığından sabih ve nurânî olur. O nurun eseri de görünür şekilde olur.⁶⁹⁰

Eğer fizikî güzellik Allah'a ma'siyet ve itâatsizlik yolunda kullanılırsa daha dünya hayatında o güzellik bazı çirkinliklere dönüşür. Nefret uyandırır, insanların nazarında sevimsiz bir hale gelir.⁶⁹¹

cb- Manevî hüsn ("Soyut güzellik")

İbn Kayyım'a göre iç (batınî) güzellik zâtı itibarıyla sevilmeye layık olandır. İç güzellik ilim, akıl, şecaat, cömertlik gibi özelliklere sahiptir. Bu güzellik dış görüntüye güzellik katar. Kişi her ne kadar dış güzellikten yoksun olsa da bu meziyetler sahibine çekicilik,

⁶⁸² el-Bursevî, a.g.e., c. II, s. 293

⁶⁸³ el-Cevziyye, a.g.e., s. 203

⁶⁸⁴ el-Cevziyye, a.g.e., s. 203

⁶⁸⁵ el-Bursevî, a.g.e., c. II, s. 292

⁶⁸⁶ Altıntaş, a.g.e., s. 183

⁶⁸⁷ el-Bursevî, a.g.e., c. II, s. 294

⁶⁸⁸ el-Fâtır 35/ 11

⁶⁸⁹ el-Cevziyye, a.g.e., s. 203

⁶⁹⁰ el-Bursevî, a.g.e., c. II, s. 294

⁶⁹¹ el-Cevziyye, a.g.e., s. 202

ağırbaşlılık gibi güzel hasletler kazandırır. Bu meziyetlere ne derece sahipse dış güzelliği de o derece artar. Güzel ahlâk ve iyi amel sahibi bir insan fizikî yapısı itibarıyla çirkin olsa da tatlı bir görüntüye sahiptir.⁶⁹²

Gazzâlî'ye göre güzellik sadece gözle görülen şeylerle sınırlı değildir. Güzel ahlâk, güzel ilim, güzel yaşam” denildiğinde ilim, akıl, iffet, cesaret, cömertlik, takvâ gibi beş duyu ile bilinmeyen ancak basiret gözü ile bilinen şeylerdir. Bunların hepsi sevimli olduğunda bunlara sahip olan insan da sevimlidir. İnsanların görmedikleri halde, Peygamberleri, sahabeleri, mezhep imamlarını, uğurlarında servetlerini verecek kadar sevmeleri bu nedenledir.⁶⁹³ Gazzâlî'ye göre hüsn ve cemâl hem dış hem de iç görünüş için önemlidir.

III- “HÜSN” KAVRAMININ KÜLTÜREL ANATOMİSİ

Buraya kadarki bölümlerde bu kavram dinî ve lâdinî bilimler ışığında incelenmiştir. “Hüsn” kavramı kültürel anlamda bütün bilimlerin ilgi duyduğu ve ilgilendiği bir kavramdır. İster bir dine mensup olsun isterse olmasın insanın fitratında güzellik duygusu vardır. Bu duygu tek bir zamana, kültüre, ırka mahsus değildir. Her çağda, her fert ve toplumda kendini bir şekilde göstermiştir.

A- Lâdinî Bilimler Perspektifiyle

Bu bilimler güzelliği, maddî âlemdeki sûretlerde aramıştır. Güzelliği, sayı, orantı, matematik gibi bilimlerle açıklama yoluna gitmiştir. Felsefe biliminde güzellik en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. “Güzel nedir” sorusu ilk çağlardan itibaren sorulmuş ve tarifi yapıla gelmiştir. Ancak düşünce tarihi boyunca güzel için ortak bir tanım yapılamamıştır. Tarih boyunca estetik düşünce sistemi içerisinde “güzellik” düşüncesi özel bir yer almış, estetik bilimi “güzel olanın felsefesi” haline gelmiş, “sanat” güzel olanın yaratımı olarak görülmüştür. Doğanın yapısında aranan güzelliği taklit etme veya yansıtmaya çalışma çabası sanatın doğuşu sorununu ortaya çıkarmıştır. Bazıları sanatı doğal güzelliklerin taklidi şeklinde tanımlarken bazıları yansıması olarak görmüş, hatta sanattaki güzellik, aklın, hayal gücünün eseri olduğu için doğadaki güzellikten üstün tutulmuştur.

Her şey gibi, zaman içerisinde güzellik anlayışında da değişiklik olmuştur. Bir dönem hayranlık uyandıran nesnelere artık sıradan görülmeye başlanmıştır. Yaşanan toplumun sosyal, ekonomik, kültür seviyesi, dindarlık durumu güzellik anlayışını etkilemiştir. Somuta dayanan güzellik anlayışı zamanla yerini soyuta dayanan güzellik anlayışına bırakmıştır. Güzel bir

⁶⁹² el-Cevziyye, a.g.e.,s. 203

⁶⁹³ el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Kimyâ-yı Saâdet*, I-II, ter. A. Faruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1975, c. II, s. 759; a.g.m., *İhyâ*, c. IV, s. 453

kadının resmedildiği bir tablo kadar çirkin bir insan sûretinin resmedildiği bir tablo da dikkatleri çekmiştir. Bu sefer estetik duyguyu harekete geçiren işlenen temanın güzelliği değil, işlenişindeki güzellik olmuştur.

B- Dinî Bilimler Perspektifiyle

Güzellik konusuna her din mensubu farklı şekilde bakmıştır. Bu farklı bakış genellikle o din mensubunun kutsal kitaplarının güzelliğe bakışından kaynaklanmaktadır. Bazı dinlerde güzellik konusunun işlenmesi bile sakıncalı bulunmuştur. Kâinat âlemi güzelliğinden dolayı seilmekten yoksun bırakılmıştır. Çünkü güzellikle insanın şehvî gücü arasında bir bağ kurulmuştur.

İslâm dininde ise ister kâinat güzelliği, isterse insanın dış görünüşünün güzelliği olsun bunlar kötülenmemiş hatta takdir görmüş ve sevilmiştir. Görünen güzellikten Allah'ın güzelliğine bir yol bulunmuştur. Sırf güzellik olan bir Tanrı'dan da çirkin herhangi birşey veya fiilin sâdır olamayacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Bizim çirkin dediğimiz şeyler, yaratılış gayeleri düşünüldüğünde güzeldir. Görülen çirkinlik, insanın bakışı ve anlayışındaki eksiklikten kaynaklanmaktadır.

Güzellik fikri, insanların her türlü hal ve hareketlerine, yaşantısına, zevklerine, sanatına yansımıştır.

“En güzel isimler Allah’ındır. O’na o güzel isimleriyle dua edin ve O’nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır.”²⁰

!! É!!! É! É! !É!!! É!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !É!! !É!! !!!!!!!! !!!!!!!! !É!!! !!!!!!!! !!!!!!!!
!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!!

“Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, müminler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Rasûlüne karşı savaşımlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, “Bizim iyilikten başka hiçbir kastımız yok” diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar mutlaka yalancıdır.”²¹

!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!!
!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!!

“Rablerinin emrine uyanlar için mükâfatın en güzeli vardır. Ona uymayanlar ise, yeryüzünde olan her şey ve O’nun yanında bir katı daha kendilerinin olsa, kurtulmak için hepsini kurtuluş fidyesi olarak verirlerdi. İşte hesabın kötüsü bunlar içindir. Varacakları yer de cehennemdir. O ne kötü yataktır!”²²

!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!!

“Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar var ya; işte bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır.”²³

!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!!
!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!! !!!!!!!!

“Size ne oluyor da, Allah yolunda harcama yapmıyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. İçinizden, fetihten (Mekke fethinden) önce harcayanlar ve savaşanlar, (diğerleri ile) bir değildir. Onların derecesi, sonradan harcayan ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı (cenneti) va’d etmiştir. Allah bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”²⁴

İsm-i Fâil

Müfred müzekker, cem-i müzekker ve müennes şeklinde 39 yerde geçer.

²⁰ el-A’râf 7/ 180
²¹ et-Tevbe 9/ 107
²² er-Ra’d 13/ 18
²³ el-Enbiyâ 21/ 101
²⁴ el-Hadîd 57/ 10

“İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yaslanacak yerdir!”⁴⁹

İmân

“Kim bir iyilik yaparsa ona on katı vardır. Kim de bir kötülük yaparsa o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez.”⁵⁰

“Ancak tevbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁵¹

“Her kim iyi amel getirirse ona ondan daha hayırlısı vardır. Onlar o gün korkudan emindirler.”⁵²

“Biz, Rabbimizin bizi iyiler arasına katmasını umarken neden Allah’a ve bize gelen gerçeğe inanmayalım?” Bu sözlerinden dolayı Allah onlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler verdi. Güzel davrananların mükâfatı işte budur!”⁵³

Dünyada mekân, mal-mülk:

“Onlardan önce nice nesiller helak etti ki, onlar eşyaca ve gösterişçe daha güzeldir”.⁵⁴

Tarz- üslup

“(Sen onların sana yaptığı) kötülüğü en güzel şeyle sav (kötülüğe iyilikle karşılık ver). Biz onların (seni ne kötü sıfatlarla) vasıflandıracaklarını biliyoruz.”⁵⁵

Güzellik, güzel olmak

“Kim Allah’a ve Elçisine itaat ederse, işte onlar, Allah’ın nimet verdiği Peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaştır”.⁵⁶

Belâ, sıkıntı:

“O gün onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü; (Ey Muhammed), attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı, müminleri güzel bir imtihanla sınamak için bunu yaptı.”⁵⁷

⁴⁹ el-Kehf 18/ 31

⁵⁰ el-En’âm 6/ 160

⁵¹ el-Furkân 25/ 70

⁵² en-Neml 27/ 89

⁵³ el-Mâide 5/ 84- 85

⁵⁴ Meryem 19/ 74

⁵⁵ el-Mü’minûn 23/ 96

⁵⁶ en-Nisâ 4/ 69

⁵⁷ el-Enfâl 8/ 17

“Hayır, kim işini güzel yaparak özünü Allah’a teslim ederse, onun mükâfatı, Rabbinin yanındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”⁵⁸

Sabır:

Allah insanları bazen yardımla, bazen sıkıntıyla, bazen zaferle dener. Bu, insanlar arasından inananların kimler olduğunu ortaya çıkarmada güzel bir yol, düşüncedir

“Sabret, çünkü Allah güzel davrananların işini zayi etmez.”⁵⁹

“(Yusuf) Dedi: “Sizler cahil iken Yusuf’a ve kardeşine neler yaptığınızı bildiniz mi?”
“A, yoksa sen, Yusuf musun?” dediler. “Ben Yusuf’um, bu da kardeşimdir.” dedi. Allah bize lütfetti (bizi korudu, yüceltti), doğrusu kim (Allah’tan) korkar ve sabrederse, Allah iyilik edenlerin ecrini zayi etmez.”⁶⁰

“Sabret, sabrın ancak Allah (ın yardımı) iledir. Onlara üzülmeye kurdukları tuzaklardan da sıkıntıya düşme. Çünkü Allah korunanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir.”⁶¹

“Onlara (Kur’ân) okunduğu zaman: “Ona inandık, o Rabbimizden gelen gerçektir. Zaten biz ondan önce de müslümandık” derler. İşte onlara sabretmelerinden ötürü mükâfatları iki kez verilir. Onlar kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (hayır yoluna) harcarlar.”⁶²

Namaz

“Gündüzün iki tarafında (sabah, akşam) ve geceye yakın saatlerde namaz kıl; çünkü iyilikler, kötülükleri giderir.”⁶³

“Bunlar, hikmet dolu Kitab’ın; iyilik yapanlara bir hidayet ve rahmet olarak indirilmiş âyetleridir. Onlar namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren kimselerdir. Onlar ahirete de kesin olarak inanırlar.”⁶⁴

İyilik etmek, İyi davranmak

“Evinde bulunduğu kadın (gönlünü ona kaptırıp) ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyip: “Haydi gelsene!” dedi. (Yusuf): “Allah’a sığınırım dedi, efendim bana güzel baktı (iyilik etti). Zalimler iflah olmazlar!”⁶⁵

⁵⁸ el-Bakara 2/ 112

⁵⁹ Hûd 11/ 115

⁶⁰ Yûsuf 12/ 89- 90

⁶¹ en-Nahl 16/ 127- 128

⁶² el-Kasas 28/ 53- 54

⁶³ Hûd 11/ 114

⁶⁴ Lokmân 31/ 3- 4

“(Yusuf): Babacığım dedi, işte bu önceden (gördüğüm) rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçek yaptı, bana iyilik etti, beni zindandan çıkardı.”⁶⁶

“Rabbin, yalnız kendisine tapmanızı ve ana-babaya iyilik etmenizi emretti”.⁶⁷

Sâlih amel:

“Dünyada güzel iş/ iyi amel yapanlara güzellik vardır, (onlar için) ahiret yurdu ise daha hayırlıdır.”⁶⁸

“Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah’ındır ki kötülük edenleri, yaptıklarıyla cezalandırsın, güzel davrananları güzellikle mükafatlandırın”.⁶⁹

“Güzel amel işleyenlere güzellik (cennet) ve fazlası vardır.”⁷⁰

İhlâs:

“Kim güzel davranarak özünü Allah’a teslim ederse o, en sağlam kulpa yapılmıştır. İşlerin sonu Allah’a döner”.⁷¹

“Hangi insan, din yönünden, iyilik edici olarak yüzünü Allah’a teslim edip dosdoğru İbrahim dinine tabi olandan daha güzel olabilir? Allah, İbrahim’i dost edinmişti.”⁷²

Bir şeyi veya fiili en mükemmel şekilde yapmak:

“Biz insanı en güzel şekilde yarattık”.⁷³

“O’dur ki, her şeyin yaratılışını güzel yaptı.”⁷⁴

“İçlerinden zulmedenler hariç kitap ehliyle ancak en güzel tarzda mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de size indirilene de inandık.”⁷⁵

Allah yolunda mücadele:

“Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız. Şüphesiz Allah mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.”⁷⁶

⁶⁵ Yûsuf 12/ 23

⁶⁶ Yûsuf 12/ 100

⁶⁷ el-İsrâ 17/ 23

⁶⁸ en-Nahl 16/ 30

⁶⁹ en-Necm 53/ 31

⁷⁰ Yûnus 10/ 26

⁷¹ Lokmân 31/ 22

⁷² en-Nisâ 4/ 125

⁷³ et-Tîn 95/ 4

⁷⁴ es-Secde 32/ 7

⁷⁵ el-Ankebût 29/ 46

⁷⁶ el-Ankebût 29/ 69

“(Ey Muhammed!) Artık Allah yolunda savaş! Sen ancak kendinden sorumlusun! Müminleri de savaşa teşvik et. Umulur ki Allah inkâr edenlerin gücünü kırar. Allah’ın gücü daha üstündür, cezası daha şiddetlidir. Kim güzel bir (işte) aracılık ederse, ona o işin sevabından bir pay vardır. Kim de kötü bir (işte) aracılık ederse ona da o kötülükten bir pay vardır. Allah’ın her şeye gücü yeter.”⁷⁷

“Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir. O halde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin). Allah’a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir. (Mallarımızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.”⁷⁸

“Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah’ın Rasûlünden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz. Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelenmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı her hangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel (in sevabı) yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını elbette zayi etmez.”⁷⁹

Zekât, sadaka, infak:

“Güzel davrananlara yol gösterici ve rahmet olarak (indirilmiştir). Onlar ki namazı kılar, zekâtı verirler ve ahirete de kesin olarak inanırlar.”⁸⁰

“Sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar ve Allah’a güzel borç verenler, işte onlara, (verdikleri) kat kat yapılırlar ve onlar için değerli bir mükâfat da vardır.”⁸¹

“Kimdir o adam ki, Allah’a güzel bir borç versin de, Allah da o borcu ona kat kat ödesin. Allah (rızkı) kısar da, açar da. Hep O’na döndürüleceksiniz.”⁸²

II- KUR’ÂN’DA “HÜSN” KAVRAMININ TAHLİLİ

“Kur’ân’da “Hüsn” Kavramının Tahlihi Bölümü”nde kavramın genişliği nedeniyle “Öznesi”, “Nesnesi” ve “Yüklemine Göre” üç kısımda ele alınmış ve bu kavram bütün yönleri ile sunulmaya çalışılmıştır. “Öznesi Bölümü” “Allah’ın “hüsn”ü ve “İnsanın “hüsn”ü şeklinde;

⁷⁷ en-Nisâ 4/ 84- 85

⁷⁸ el-Bakara 2/ 194- 195

⁷⁹ et-Tevbe 9/ 120

⁸⁰ Lokmân 32/ 3- 4

⁸¹ el-Hadîd 57/ 18

⁸² el-Bakara 2/ 245; diğer âyetler için bkz. el-Mâide 5/ 12; et-Tegâbün 64/ 17; el-Müzzemmil 73/ 20

“Nesnesine Göre “Hüsn” Kavramı Bölümü” “Maddî ve Manevî “Hüsn” çeşitleri “Zaman ve Mekân”ına göre işlenmiştir. “Yüklemine Göre “Hüsn” Kavramı Bölümü”nde ise kavramın eş ve zıt kullanımları ile “hüsn” kavramının anlam sahasına giren diğer konulara değinilmiştir.

A- Öznesine Göre “Hüsn” Kavramı

Bu başlık Allah’ın hüsn”ü ve İnsanın hüsn”ü şeklinde iki kısımdır. Bu konular da kendi içinde tutarlı bir şekilde ele alınmaya çalışılmış, çeşitlerine göre alt başlıklara ayrılmıştır.

1- Allah’ın “hüsn”ü

Bütün güzelliklerin kaynağı olan Allah kendini bize Kur’ân vasıtasıyla tanıtmaktadır. Zâtı itibariyle güzel olan yaratıcıyı kendi haberleriyle tanımaktayız. O’nu bize tanıtan kavramlar bazen isim bazen de sıfat olarak nitelendirilmiştir. Biz de Kelâm kaynaklarında geçen zâtî, subûti ve fiili sıfatlardan hareketle âyetler ışığında Allah’ın zâtındaki güzelliği, yüceliği, eksiklik ve kusurlardan münezzeh oluşunu anlatmaya çalışacağız.

a- Zât’ında

Her şeyden önce Allah, varlığını başkasına borçlu olmayan bir yaratıcıdır. O’nun varlığı zorunludur. Yokluk O’nun için düşünülemez. Varlığının başlangıcı da yoktur. O, bir zaman yokken sonradan ortaya çıkmış bir varlık değildir. O’nun için yaratılmışlık söz konusu değildir. Başlangıcı olmadığı gibi sonu da yoktur. O’nun varlığı sonsuz olarak ebediyen devam edecektir. Bu konuda şöyle buyurmaktadır: “*Evvel O’dur, âhir O’dur, bâtin O’dur. Her şeyi hakkıyla bilen O’dur.*”⁸³ “*O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O’nundur ve siz ancak O’na döndürüleceksiniz.*”⁸⁴ Varlığı başkasına muhtaç olmayan Allah’ın hiçbir konuda şeriki yoktur ve sonradan olan hiçbir şeye benzemez. “*O’nun benzeri hiçbir şey yoktur, O iştir, görendir.*”⁸⁵ “*Ey insanlar! Allah’a muhtaç olan sizsiniz. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O’dur.*”⁸⁶ Zâtında, sıfatlarında, yaratmasında, ibâdet edilmede tektir. İhlâs sûresinin ilk iki âyeti Allah’ın bir olduğunu açıkça beyân eder. “*De ki: “Allah birdir, Allah kimseye muhtaç değildir.”*”⁸⁷ Allah, kendisinden başka ilâh olmadığını sık sık vurgular. Bazı âyetlerde de eğer başka ilâhlar olsaydı yeryüzü düzeninin bozulacağını, fesada uğrayacağını belirtir. İnsanları kâinat düzeni üzerinde düşünmeye sevk ederek vahdâniyetini delil getirir. “*De ki: “Eğer*

⁸³ el-Hadîd 57/ 13

⁸⁴ el-Kasas 28/ 88

⁸⁵ eş-Şûrâ 42/ 21

⁸⁶ el-Fâtır 35/ 10

⁸⁷ el-İhlâs 112/ 1- 2

söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş'ın sahibi olan Allah'a ulaşmak için çareler arayacaklardı. Allah onların söyledikleri şeylerden münezzehtir.”⁸⁸ “Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, kesinlikle bozulup gitmişti.”⁸⁹

b- Sıfat ve isimlerinde

Allah kendisini hayy, âlim ve irade eden, irade ettiğini de yaratmaya kâdir olan, her şeyi işiten, gören ve konuşan bir varlık olarak tanıtmıştır. “O Allah ki kendisinden başka tanrı yoktur, diri olan, kâinatı idare edendir.”⁹⁰ Allah diri ve canlıdır. Her şeye can veren dirilten O'dur. O, sonu ve başlangıcı olmayan bir hayata sahiptir. Ölüm O'nun hakkında muhaldır. Her daim canlı ve diri olan Allah her şeyi de bilendir. Hiçbir şey O'nun ilminin dışında değildir. Hiç kimsenin ilmi de O'nun ilmine benzemez. Kâinatın en küçük parçasından en büyük parçasına kadar var olan bütün güzellik O'nun ilminin eseridir. “Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez. O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun ilmi dışında bir yaprak bile düşmez. O yerin karanlıkları içindeki tek bir taneyi dahi bilir. Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.”⁹¹

İsmin çoğulu olan “esmâ” lafzı ile en güzel anlamına gelen “hüsnâ” lafzından oluşan “esmâ-i hüsnâ” terkibi Kur'ân-ı Kerîm'de 4 yerde Allah için kullanılmaktadır. Nuzûl sırası dikkate alındığında bu âyetlerin ilki:

“En güzel isimler Allah'ındır. O halde O'na o (güzel isim)lerle dua edin ve O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın: Onlar yaptıklarının cezasını çekeceklerdir.”⁹² âyetidir.

Âyette en güzel isimler Allah'a izafe edilmekte, O'na dua ederken bu isimlerle dua etme tavsiye edilmektedir. O'nun isimlerinde ilhada düşünlere itibar etmemek gerektiğini bildirmekte, inkâra düşenlerin de cezalandırılacağını haber vermektedir. Güzel manalara gelen isimler ondan başkasına olmaksızın sadece Allah'a has kılınmaktadır. Bu güzel isimlerle, ister istek, isterse bir hacetin giderilmesi olsun bunlarla dua edilmesi emredilmektedir.⁹³ İkinci âyet:

⁸⁸ el-İsrâ 17/ 42- 43

⁸⁹ el-Enbiyâ 21/ 22

⁹⁰ el-Bakara 2/ 255

⁹¹ el-En'âm 6/ 59

⁹² el-Â'raf 7/ 180

⁹³ ez-Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhâ*, I-XXXII, Dâru'l-Fikr-i Muâsır, Beyrût, 1991, c. IX, s. 172- 173

“O Allah ki O’ndan başka Tanrı yoktur. En güzel isimler O’nun dur.”⁹⁴ Bu âyette de güzel isimler Allah’a izafe edilmekle birlikte bir önceki âyet gibi tevhidi vurgulamaktadır. Önceki âyetlerde her şeyin Allah’a ait olduğu ve gizli şeyleri de bildiği⁹⁵ vurgulanmaktadır. Üçüncü âyet:

“De ki: “İster Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın hangisiyle çağırırsanız en güzel isimler O’nundur”⁹⁶.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber namaz ve dualarında “rahman” ismini kullanıyordu. Bunu duyan müşrikler Hz. Peygamberin her zaman savunduğu tevhide aykırı davrandığını düşünmeye ve dile getirmeye başlamışlardı. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.⁹⁷ Bu âyetle Allah’ın birden fazla ismi olduğu vurgulanmış, hangisiyle dua edilirse edilsin, tevhide aykırı olmayacağı anlatılmıştır. Esmâ-i hüsnâ’nın zikredildiği son âyet:

“O yaratan var eden (varlığa getirdiklerine) biçim veren Allah’tır. En güzel isimler O’nun dur. Göklerde ve yerde bulunanların hepsi O’nun ululuğunu anarlar. O aziz (mutlak galip) hakîm (hükümdar, her şeyi hikmetle yapan) dir.”⁹⁸ Bu âyetten önce ki âyetlerde⁹⁹ âlim, rahmân, rahîm, melik, kuddûs, selâm, mü‘min, müheymin, aziz, cebbâr, mütekebbir gibi isimleri geçmektedir.

İsim bir şeyin kendisiyle tanındığı addır, bir şeyin alâmeti ve belirtisidir.¹⁰⁰ Ancak âyetteki isim müsemmâdan (ismin ad olduğu varlıktan) başkadır. Allah’ın pek çok ismi olmasından dolayı âyetteki “esmâ” kelimesi çoğuldur. Oysa Allah tektir. Allah’ın isimlerinin “en güzel” olarak isimlendirilmesinin nedeni bu isimlerin kulaklara ve kalplere güzel gelmesi nedeniyledir. İsimleri onun tevhidinde, lütfu keremine, cömertliğine, rahmetine, bol ihsânına delâlet etmektedir.

Allah’ın isimlerinin sayısı konusunda başvurulan kaynaklar Kur’ân-ı Kerîm ve Hadîstir. Ebû Hureyre’den gelen bir rivâyette Hz. Peygamber: “Allah’ın 99 ismi vardır. Kim

⁹⁴ Tâhâ 20/ 8

⁹⁵ Tâhâ 20/ 6- 7

⁹⁶ el-İsrâ 17/ 110

⁹⁷ et-Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310), *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, I-XXVI, tah. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru’l-Âlimi’l-Kütüb, Riyâd, 1424/ 2003, c. XV, s. 164; el-Cevziyye, İbn Kayyim Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dimeşkî el-Hanbelî (426- 489), *Bedâiu’t-Tefsîr*, I-V, Dâru’l-İbni’l-Cevziyye, Riyâd, 1993, c. III, s. 11; el-Mâverdî, Ebû Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/ 1058), *en-Nük’etü ve’l-‘Uyûn Tefsîru’l-Maverdî*, I-IV, Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1992, c. III, s. 281; el-Cevzî, Ebû’l-Ferec Cemâluddîn Abdirrahmân b. Alî b. Muhammed (ö. 597/ 1201), *Zâdü’l-Mesîr fi’l-‘İlmi’t-Tefsîr*, I-IX, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Beyrût, 1987, c. V, s. 98

⁹⁸ el-Haşr 59/ 24

⁹⁹ el-Haşr 59/ 22- 23

¹⁰⁰ en-Nahl 16/ 124

bunları ezberleyip benimserse cennete girer.”¹⁰¹ buyurmaktadır.¹⁰² Hadîsin sonuna “O tektir teki sever” cümlesi bazı yerlerde ilâve edilmiştir.¹⁰³ Bu hadise dayanarak 99 sayılı müslümanlar arasında meşhur olmuştur.

Bazı âlimlere göre Allah’ın isimleri tevkîfidir. O’na Kur’ân’da ve Sünnette olmayan başka isimler isnad edilemez.¹⁰⁴

İsimlerinin sayısı ne olursa olsun isimler Allah Teâlâ’nın zâtının bilinmesi için önemlidir. İsimler Yüce varlığı nitelemekte ve O’nu insan anlayışına yaklaştıran kavramlar olmaktadır. Allah’a çok fazla sayıda isim nisbet edilmesi tevhid anlayışına zarar vermediği gibi, ona nisbet edilen bazı isim ve sıfatların insanlar için kullanılması da Allah’la insan arasında bir benzerlik meydana getirmez.¹⁰⁵

Allah Teâlâ sâlih ameller ve güzel işlere sahiptir, kabih ve çirkin olanın ona nisbeti caiz değildir, bütün güzel ve hoş şeyler O’na nisbet edilir bu nedenle en güzel isimler O’nun dur.¹⁰⁶

c- Fiillerinde

Allah Teâlâ zât, sıfat ve isimlerinde güzel olduğu gibi fiillerinde de güzeldir. İster yaratma ile ilgili fiileri olsun isterse yarattıklarına rızık verme, onlara doğruyu ve güzeli gösterecek, onları hidâyete erdirecek, dünya ve âhiret mutluluğuna ulaştıracak hükümleri emretme veya yasaklama olsun hepsi güzeldir. Kendisini yaratanların en güzeli olarak tanıtmış ve sadece kendisine ibâdet edilmesini emretmiştir. O, her şeyin yaratıcısıdır. Ve yarattığı her şeyde bir güzellik ve hikmet vardır.

“*Sonra nutfeyi alakaya çevirdik, alakayı bir çiğnemlik ete çevirdik, bir çiğnemlik eti kemiklere çevirdik, kemiklere et giydirdik; sonra onu bambaşka bir yaratık yaptık. Yaratanların en güzeli Allah, ne yücedir.*”¹⁰⁷

¹⁰¹ el-Buhârî, *et-Tevhîd* 12; Müslim, *ez-Zikr* 5, 6; et-Tirmizî, *ed-Da’avât* 82

¹⁰² es-Sellâm, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm b. Ebî Sa’lebe et-Teymî el-Basrî el-Kayravânî (ö. 200/ 815), *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, I-II, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût, 1425/ 2004, c. I, s. 253; et-Taberî, a.g.e., c. XV, s. 165-166; es-Sem’ânî, Mensûr b. Muhammed b. Abdülcebbâr b. Muzaffer (ö. 489), *Tefsîru’l-Kur’ân*, I-VI, Dâru’l-Vatan, Riyâd, 1997, c. II, s. 235; el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Huseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ (ö. 516), *Me’âlimu’t-Tenzîl Tefsîru’l-Begavî*, I-IV, tah. Hâlid Abdurrahmân Mervân Süvâr, Dâru’l-Ma’rife, Beyrût, 1413/ 1992, c. II, s. 217; el-Merâgî, Ahmed Mustafâ (1883- 1952), *Tefsîru Merâgî*, I-XXX, 3.bs., Külliyyetü Dâri’l-Ulûmi’s-Sâbika, y.y., 1974, c. IX, s. 17

¹⁰³ el-Merâgî, a.g.e., c. IX, s. 117

¹⁰⁴ ez-Zuhaylî, a.g.e., c. VIII, s. 175

¹⁰⁵ Topaloğlu, Bekir, “Allah”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1989, c. II, s. 483

¹⁰⁶ el-Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud (ö. 333/ 944), *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne*, I-V, tah. Fâtıma Yûsuf Haymî, Müessesetü’r-Risâle, Beyrût, 2004, c. III, s. 204

¹⁰⁷ el-Mü’minûn 23/ 14

“Ba’l’e yalvarıyorsunuz da, yaratıcıların en güzelini mi bırakıyorsunuz?”¹⁰⁸

Allah canlı cansız bütün yaratıkların Rabbidir. Hepsine karşı sonsuz merhamet sahibidir. Onları yaratıp başıboş ve çaresiz bırakmamıştır. Onlara en güzel rızıkları vermiş, doğru yolu bulmaları için hidâyet rehberi bir kitap ve peygamberler göndererek onlarla konuşmuştur. Allah, yaratıcı, rızık verici ve ihsân edicidir. O, kendi iradesiyle yarattığı gibi kendi iradesiyle de rızıklandırandır. *“Onlar ki gaybe inanıp namazlarını kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah rızası için) harcarlar.”¹⁰⁹* Rızık, Allah’ın canlıya zevk ve faydalanma nasip ettiği şeydir. İster mülk olsun ister olmasın, yenilen, içilen ve diğer şekillerde kullanılmasında faydalanılan mallar için uygun olduğu gibi, çoluk-çocuğu, eşi, çabası ve işi, ilmi ve bilgisi de rızık tanımının içine girer.¹¹⁰ *“Yeryüzünde yürüyen hiçbir canlı yoktur ki rızıkını vermek Allah’a ait olmasın.”¹¹¹* *“Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden de sarhoşluk ve güzel rızık elde ederseniz.”¹¹²* *“Allah yolunda göç edip sonra öldürülen veya ölenlere gelince, Allah onları en güzel bir rızıkla besleyecektir. Doğrusu Allah rızık verenlerin en iyisidir.”¹¹³*

Ancak Allah’ın en büyük nimetlerinden biri Kur’ân-ı Kerîm’dir. O, Allah’ın insanlarla konuşma fiilinin temsilidir. Biz sadece “hüsn” kelimesinin geçtiği âyetleri Allah’ın konuşma fiilinin güzelliğine örnek vereceğiz.

ca- “Ahsenü’l-hadîs”

“Allah sözün en güzelini (Kur’ân âyetlerini güzellikte) birbirine benzer, ikişerli bir kitap halinde indirdi. Rablerinden korkanların, ondan derileri ürperir, sonra derileri ve kalpleri Allah’ın zikrine yumuşar. İşte bu (kitap) Allah’ın rehberidir. Dilediğini bununla doğru yola iletir. Ama Allah kimi sapıklığında bırakırsa artık ona yol gösteren olmaz.”¹¹⁴

Âyette geçen “ahsenü’l-hadîs”ten maksat, Kur’ân-ı Kerîm’dir. Bu âyet bazı sahabilerin Hz. Peygamber’den güzel sözler söylemesini ve geçmiş milletlerden bahsetmesini istemeleri üzerine nâzil olmuştur.

Bundan maksat, Kur’ân-ı Kerîm’den daha güzel ve daha doğru hiçbir söz ve haberin olmadığıdır. Âyetten de anlaşıldığı gibi onda herhangi bir çelişki yoktur. Âyetler ve sûreler

¹⁰⁸ es-Saffât 37/ 125

¹⁰⁹ el-Bakara 2/ 3

¹¹⁰ Yazır, a.g.e., c. I, s. 179

¹¹¹ Hûd 11/ 6

¹¹² en-Nahl 16/ 97

¹¹³ el-Hac 22/ 58

¹¹⁴ ez-Zümer 39/ 23

birbiri arasında son derece âhenklidir. Dinleyenlerin kalplerini titretecek, içlerini ferahlatacak bir özelliğe sahiptir. Fesâhat ve belâgat yönüyle insan üzerinde tesir gücü büyüktür.

*“Onların sana getirdiği her misale (her bâtil soruya) karşı mutlaka biz sana, (o bâtili yok edecek) gerçeği ve en güzel açıklamayı getiririz.”*¹¹⁵

cb- “Ahsenü’l-kasas”

*“Biz, bu Kur’ân’ı vahyetmekle sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Sen, ondan önce (bunları) bilmeyenlerden idin.”*¹¹⁶

Ahsenü’l- kasas’tan maksat Yûsuf (a.s.) ile ilgili kıssadır. Kur’ân’ı Kerîm’de “ahsen” sıfatıyla nitelenen tek kıssadır. Bu kıssa hem anlatım sanatlarıyla yoğun ilişki içerisindedir hem de gerçek ve öğüt niteliği taşımaktadır.¹¹⁷ Allah’ın zâtı’nın, isimlerinin güzel oluşu gibi insanlara, kitabında anlattığı ve hükmettiği her şey, hem üslup hem de içerik bakımından güzeldir. Bu kıssanın “en güzel kıssa” olarak nitelenmesi hakkında görüşler şunlardır:

Yûsuf (a.s.), İsrailoğulları’nın çocuklarının en güzeli olduğu ve nesebinin de en güzel neseplerden olduğu içindir. Onda nübüvvet şerefi ile gönderilen üç nebinin, İbrahim, İshak ve Yâkup (a.s.)’un oğlu olmanın yanında, yüz güzelliği, rüya ilmi, dünya riyâseti, kıtlıkta ve diğer sıkıntılı dönemlerde halkı himaye etme gibi vazifeler toplanmıştır. Onun, “Beni müslüman olarak vefat ettir ve sabradenlere ilhak et” duası, Allah’a ölüm ile kavuşmayı temenni eden ilk dua olarak duaların en güzelidir.

Onun evliliği, evliliklerin en güzelidir. O’nun evlilik kıssasında, firkat ve vuslat, sıra ve gurbet, sert ve katı davranma, aşk, âşık ve mâşuk, hapsolme ve kurtulma, kölelik ve hürriyet, tanınma ve inkâr, yönelme ve kaçma, işâret ve beşâret, ta’bir ve tefsîr, zorluk ve kolaylık vardır.¹¹⁸

Yusuf kıssasında, seven ve sevilenin zikrinin yanında, kardeşlerinin kendisine karşı işledikleri suçu affetmesi vardır.¹¹⁹

Başka hiçbir sûrede olmayan ibret, nasihat ve hükümler vardır. Sabretmenin en güzel örneği, peygamberlerin, sâlihlerin, meleklerin, şeytanların, cinlerin, insanların, hayvanların, kuşların, kralların ve krallıkların tarihi, tüccarların, âlimlerin, cahillerin, adamların, kadınların

¹¹⁵ el-Furkan 25/ 33

¹¹⁶ Yûsuf 12/ 3

¹¹⁷ Sayı, Ali, “Kurân’da Kıssa Kavramı Üzerine”, *D.E.Ü.İ.F. Dergisi*, sy. 9, İzmir, 1995, s. 180- 185

¹¹⁸ el-Bursevî, İsmâil Hakkı (ö. 1137/ 1725), *Tefsîru Ruhu’l-Beyân*, I-X, Dersaâdet, İstanbul, 1330, c. IV, s. 209-210

¹¹⁹ el-Kuşeyrî, Ebû’l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik (ö. 465/ 1072), *Letâifu’l-İşârât*, I-III, Merkezü Tahkîki’t-Türâs, Mısır, 1983, c. II, s. 127

ve onların hile ve tuzaklarının zikri vardır.¹²⁰ Allah Teâlâ bütün bunları en edebî ve hayranlık verici üslûp ile anlatmıştır.¹²¹

2- İnsanın “hüsn”ü

Allah’ın, güzel bir sûrette yarattığı insanı özne olması bakımından ele alacağız. Öncelikle varlık yapısı gereği hissî, rûhî ve fiili güzelliğine kısaca değinilecektir. Hem kendisine hem de en yakınından en uzağına kadar insanlarla ilişkilerindeki güzellik boyutu incelenecektir.

a- İnsanın varlık yapısına göre “hüsn”

İnsan, maddî, rûhî sûretten ve davranışlardan müteşekkildir. Ku’ân da sadece insanın sadece tek yönlü güzelliği üzerinde durmuyor. Yaratılışına verilen önem gibi manevîyâtına ve dışa yansımaları olan fiillerine de atıfta bulunuyor. Güzelliğin alanlarına, ayrıntılarına girerek kapalı, anlaşılmaz alan kalmayacak şekilde açık ve anlaşılır hale getiriyor.

aa- Hissî boyutta (Maddî güzellik: “cemâl”, “esthétique”)

İnsanın dış görünüşü pek çok güzelliği barındıran bir özelliğe sahiptir. Yüzünün hoşluğu, sevimliliği, cildinin parlaklığı ve yumuşaklığı, gözlerinin güzelliği ve bakışlarındaki tatlılık, yanaklarındaki güzellik, alımlılık, saçının güzelliği, vücudunun uygunluğu, mükemmelliği ilk bakışta dikkat çekici özelliğidir. Sahip olduğu organlarının da ayrı ayrı görevleri vardır. “Organik yapısı itibariyle yeryüzündeki en üstün varlık insandır. Sahip olduğu organlarından herhangi birisinin genel yapısına bakarak, ayrıca, geometrik düzen ve mühendislik ilimleri açısından derinliğine tahlil edildiğinde karşımıza sûreti en güzel şekilde yaratılan bir varlık olarak insanın çıktığına tanık oluruz.”¹²²

Allah, insanın güzel yaratılışını evre evre anlatmaktadır.

“Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O’dur.”¹²³ “Sonra nutfeyi alaka (aşılınmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere

¹²⁰ eş-Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed (ö. 1250/ 1854), *Fethu'l-Kadir*, I-V, Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1964, c. III, s. 5

¹²¹ ez-Zemahşerî, Cârullah Ebî Kâsım Muhammed b. Ömer el-Havârizmî, *el-Keşşâf ‘an Hakâiki’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl*, I-VI, tah. Şeyh Ahmed Âdil- Şeyh Alî Muhammed Muavviz, Mektebetü’l-Abekân, Riyâd, 1998, c. III, s. 250- 251; en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (ö. 710/ 1310) *Medârikü’t-Tenzil ve Hakâiku’t-Te’vîl*, I-II, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût, 1421/ 2001, c. I, s. 594

¹²² Altıntaş, a.g.e., s. 275

¹²³ Âl-i İmrân 3/ 6

çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratılışla insan haline getirdik. Yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.”¹²⁴

“Biz ona iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi?”¹²⁵

“Sizin için işitme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz.”¹²⁶

“Andolsun, cehennem için de birçok cin ve insan yarattık ki kalpleri var, fakat onlarla anlamazlar; gözleri var, fakat onlarla görmezler; kulakları var, fakat onlarla işitmezler.”¹²⁷

ab- Ruhî boyutta (Manevî güzellik: “hikmet”, “philosophie”)

İnsanı güzel yapan özelliklerin en önemlisi ona verilen ilâhi değerdir. Bu, Allah’ın eliyle yaratılması, Allah’ın ona kendi ruhundan üflemesi ve ona verilen ilim nedeniyle meleklerin ona secde etmekle emredilmiş olmalarıdır. “Onu düzenle(yip insan şekline koydu)ğum ve ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secdeye kapanın!”¹²⁸ “(Rabbin ona dedi ki: “Ey İblis, iki elimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?”¹²⁹

İnsanın ruhî yapısı en güzel donanıma sahiptir. Hidâyet, fert ve toplum olmaları açısından insanların dünya ve âhirette huzur ve mutluluklarını temin etmesi sebebiyle Allah’ın en büyük lütfudur. Hiçbir canlıya verilmeyen hidâyeti seçme özgürlüğü ona bahşedilmiştir. “Kısa ve doğru yolu Allah gösterir. Ama o yoldan sapan da var. Allah dileyeydi hepinizi doğru yola iletirdi.”¹³⁰ Allah insana, özellikle ahlâki alanda seçme hürriyeti vermiştir. “Allah’ın izni olmadan hiçbir kişi ölmez. (Ölüm) Belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya sevabını isterse, kendisine ondan veririz; kim âhiret sevabını isterse, kendisine ondan veririz, şükredenleri mükâfatlandıracağız.”¹³¹ İnsanın, akıl ile birlikte irade sahibi olması, insanın sorumlu bir varlık olmasını zorunlu kılar. İnsan, akıyla, alternatif inanç ya da davranışları değerlendirme ve bunlar arasında seçim yapabilme yeteneğine sahiptir. İnsan, ruh ve bedenden oluşan iki yönlü bir varlıktır. Bedeninin gıdaya ihtiyaç duyması gibi, ruhunun da gıdaya ihtiyacı vardır.¹³²

¹²⁴ el-Mü’minûn 23/ 14

¹²⁵ el-Beled 90/ 8- 9

¹²⁶ es-Secde 32 / 7- 9

¹²⁷ A`râf 7/ 179

¹²⁸ el-Hicr 15/ 29

¹²⁹ es-Sâd 38/ 75

¹³⁰ en-Nahl 16/ 9

¹³¹ Âl-i İmrân 3/ 145

¹³² Şimşek, M. Sait, *Kur’an’ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 145

İnsana hikmeti vermiştir. “*Hikmeti dilediğine verir. Hikmet verilen kimseye çok hayır verilmiştir. Bunu ancak sağduyu sahipleri düşünüp anlarlar.*”¹³³ Hikmet, h.k.m. (حکم) kökünden türetilmiştir. Aynı kökten, “yargıda bulunmak” anlamına gelen “hüküm” ve “engellemek, alıkoymak, gemlemek, sağlam olmak” anlamına gelen “ihkâm” masdarlarıyla anlam bakımından yakındır.¹³⁴

“Hüküm” ilim, fıkıh, adâletle hükmetmek anlamına geldiğinden insanların “hakem” olarak isimlendirilemeyeceği, sadece Allah için geçerli olduğu belirtilmiştir. İnsanlar için “muhkem” ifadesi kullanılabilir. Araplar “hakemtü” ve “ahkemtü” gibi ifadeleri “men ettim” ve “reddettim” anlamında kullanmışlardır. Bunları söyleyen de, insanlar arasında, zalimi zulmden men ettiği için “hakîm” olarak adlandırılmıştır.¹³⁵ Hakîm, işleri sağlam ve kusursuz yapan, bilgin, hüküm sahibi anlamlarına gelir.¹³⁶

Hikmet kelimesi, Allah için kullanıldığında, ilimlerin ve nesnelere en üstünü bilmek anlamındadır. Buna göre hikmet sahibi veya hâkim olmak, sanatların inceliklerine iyice vakıf olup, gereğini en sağlam ve kusursuz şekilde yerine getirmek demektir. Araplar “muhakkem” kelimesini hikmetli, tecrübeli, olgun kimse anlamında kullanmaktadır.¹³⁷

Hikmet kelimesi bilmek (ilim) ve anlamak (fıkıh) anlamına geldiğinde, “hüküm” kelimesiyle aynı anlamdadır. “*Ona (Hz.Yahya’ya) çocukken hüküm verdik*”¹³⁸ âyetindeki “hüküm” bilme ve anlama manasıyla hikmet demek olur.¹³⁹

İstilahta hikmet, el-Cürçânî’nin tarifine göre “Nesnelere, varlık itibariyle nasılsalar, aynı mahiyet üzere olan hakikatlerini, beşeri gücün elverdiği ölçüde araştıran ilimdir.” Bir başka tanımına göre hikmet, “İlim - amel bütünlüğü, gerçeği ifade eden her türlü söz, gereksiz lafızlardan arındırılmış akla uygun söz”¹⁴⁰ gibi anlamlara gelir. et-Tahânevî “Söz ve davranış mükemmel kılıp sağlamlaştırmak”¹⁴¹ şeklinde tanımlarken, el-İsfehânî, “ilim ve akıl ile hakkı isabetir” dedikten sonra, hem Allah’a hem de insana nisbeti içerisinde iki tanımını daha yapar. Allah için hikmet: Eşyayı bilmek ve onu kusursuz yaratmak, insan için mevcudatı bilip hayırlar

¹³³ el-Bakara 2/ 269

¹³⁴ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 1901-1902; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 140- 141

¹³⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 141

¹³⁶ el-Cevherî, a.g.e., c. V, s. 8

¹³⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 140

¹³⁸ Meryem 19/ 12

¹³⁹ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 140

¹⁴⁰ el-Cürçânî, a.g.e., s. 155

¹⁴¹ et-Tahânevî, a.g.e., c. I, s. 506

işlemektir. Buna ilâveten hikmeti, Kur'ân tefsiri, Kur'ân ilmî ve nübüvvet olarak da açıklamıştır.¹⁴²

Hikmet, Kur'ân-ı Kerîm'de 20 yerde¹⁴³ geçmektedir. el-Bakara 2/ 129 ve 269. âyetlerin tefsirinde hikmet, “Bilgisi ancak Hz. Peygamber’in beyanıyla idrak edilebilecek olan ilâhi hükümleri bilmek, onları ve delalet ettikleri benzeri hükümleri kavramaktır”¹⁴⁴ el-Bakara 2/ 269. âyette geçen hikmet, fikh, sünnet, ilim ve haşyettir.¹⁴⁵ Hikmet kavramında ilim ve amel arasında ilişki vardır. Buna göre hikmet, sadece bir şeyin hakikatini kavramaktan ibaret değildir. Aynı zamanda idrak olunan, kavranılan şeye göre nasıl davranacağını bilmek ve davranmaktır.¹⁴⁶

Bu âyetteki hikmet, ez-Zemahşerî tarafından “ilim ve amel uygunluğudur” şeklinde tefsir edilmiştir. Müfessire göre, Allah indinde “Hakîm, ilmiyle amel eden âlimdir.” Âyetin sonundaki ûlû'l-elbâb'dan anlaşılması gereken de hikmet sahipleri (yani ilmiyle ameli uygunluk içinde olanlar)dir.¹⁴⁷ Bu anlamlara ilâveten, “Allah'ın size olan nimetini ve size öğüt vermek için kitap ve hikmetten size indirdiklerini düşünün.”¹⁴⁸ âyetinde hikmeti ise, “Kitapta bulunmayan şeyler hakkında Rasûlüllah'ın dilinden Allah'ın muradını açıklayan sünnettir.”¹⁴⁹ şeklinde tefsir etmişlerdir.

Hikmetin, sadece Peygamberlere verilmediğini, onların dışında diğer insanlara da verildiği için nübüvvet olarak tefsir etmenin doğru olmadığını düşünen müfessirler de vardır.¹⁵⁰

İnsana verilen en büyük güzellik, onun akıllı bir varlık olarak seçme ve tercihte bulunma kabiliyetine sahip olmasıdır. Allah, insanlara hikmeti vermiştir. Eşyanın hakikatini bilme ve güzel ve doğru fiilleri işleme anlamına gelen hikmet, Allah'ın insanlara bir lütfudur.¹⁵¹ Ancak sadece vermek yeterli değildir. Hikmete ulaşmanın başlangıcı temiz bir akıl ve kalp ile düşünmedir. Akıl ve iyi seçim hikmetin şartı, düşünme başlangıcıdır. Hikmette iyilik elde etme manası vardır. Kötülüğü gidermek, iyiliği elde etmek nerede varsa orada hikmet vardır. Bir şeyin içinde gizlenen, görünmeyen ancak sonucu itibariyle ortaya çıkan fayda ve iyiliğe hikmet

¹⁴² er-Râğıb, a.g.e., s. 181

¹⁴³ Abdülbâkî, a.g.e., s. 213- 214

¹⁴⁴ et-Taberî, a.g.e., c. II, s. 577

¹⁴⁵ et-Taberî, a.g.e., c. V, s. 8 -11

¹⁴⁶ Kutluer, İlhan, *İlim ve Hikmetin Aydınlığında*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 119

¹⁴⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 500

¹⁴⁸ el-Bakara 2/ 231

¹⁴⁹ el-Kurtubî, Ebû Adillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671/ 1273), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, I-XX, 3.bs., Dâru'l-Kalem, Kâhire, 1966- 1967, c. III, s. 157

¹⁵⁰ İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kaysî eş-Şafiî (ö. 774/ 1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, I-VIII, tah. Muhammed İbrâhîm el-Benâ - Muhammed Ahmed Âşûr - Abdülaziz Ganîm, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984, c. I, s. 322

¹⁵¹ Kutluer, a.g.e., 126

denilir.¹⁵² Bu anlamda Kur’ân’daki “kısas” âyeti sonuç itibarıyla pek çok hikmeti içinde barındırmaktadır.

“Ey inananlar, öldürmelerde kısas size farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.”¹⁵³

“Kısas” bir işin mislini yapmak¹⁵⁴ anlamına gelmektedir. Câhiliyye döneminde Arap kavimleri kendilerini birbirlerinden üstün görüyorlardı. Aralarında bir öldürme söz konusu olduğu zaman, üstün olan taraf karşı taraftan bir kişiye karşılık daha fazla kişinin öldürülmesini talep etmekteydi. Köleye karşı hür, kadına karşı erkek, hür bir erkeğe karşı da iki hür erkeğin öldürülmesini istiyorlardı. Bu istekleriyle, kendilerinin üstün olduklarını iddia edip övünmekteydiler. Allah Teâlâ bu âyeti indirerek insanları öldürmede aşırı gitmekten menetmiştir.¹⁵⁵ Âyet her iki türlü aşırılıktan da menetmektedir. Ölüm cezasını ortadan kaldıranlara karşı çıkmaktadır. Çünkü toplum, insan hayatına gereken kutsallığı vermezse, katili korumaya çalışırsa bu suça prim vermiş ve binlerce masum insanın hayatını tehlikeye atmış demektir.¹⁵⁶

Öldürülen kişiye karşılık bir kişinin öldürülmesini emretmektedir. Ancak bunu, olmazsa olmaz bir şart olarak öne sürmemektedir. Hemen peşinden “kim kardeşi tarafından affedilirse o zaman (affedenin, örfe göre) uygun olanı yapması, (uygun diyeti istemesi, affedilenin de) güzelce ödemesi gerekir” buyurarak maktûlun velisine affetme yetkisini, kâtilin yakınlarına da diyeti ödeme şartını getirerek başka bir seçenek sunmaktadır. Bunu da insanlara bir rahmet ve hafifletme olarak nitelemektedir.

“Marufa tabi olma” ve “güzelce ödeme” hem affedene hem de affedilene bir tavsiyedir.¹⁵⁷ Öldürenin velisine, diyeti öderken kaba davranmamasını, iyiliğe tabi olmasını, ödeyene de ihsânla¹⁵⁸ yani ertelemekten ve değerini düşürmeden¹⁵⁹ ödemesini emretmektedir. Ma’rufa tabi olup kaba davranmamak, kanın diyeti için haddinden fazlasını istememek, güzelce

¹⁵² Yazır, a.g.e., c. II, s. 204- 205

¹⁵³ el-Bakara 2/ 178

¹⁵⁴ Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, y.y., ts., c. I, s. 289

¹⁵⁵ Ateş, a.g.e., c. I, s. 290

¹⁵⁶ Mevdûdî, Ebu’l-A’lâ, *Tefhîmü’l-Kur’ân*, çev. Muhammed Han Kayanî v.dğr., I-VII, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986-1988, c. I, s. 143

¹⁵⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 332

¹⁵⁸ et-Taberî, a.g.e., c. V, s. 107; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 332

¹⁵⁹ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 333

ödemek de, değerinden daha azını ödememek, bile bile geciktirmemektir. Bunlar dostluk çerçevesi içerisinde olmalıdır ki, her iki tarafta açılan yaralar tedavi edilsin, geri kalanlar tekrar kardeşlik bağlarıyla birbirine bağlanabilsin.¹⁶⁰

Diyet kabul edilip anlaşmaya varıldıktan sonra, maktûlun ailesinin, vazgeçip intikam almaya kalkması caiz değildir. Bundan sonra intikam almaya kalkması cahiliye Araplarının da yaptığı gibi haddi tecavüz etmesidir¹⁶¹ ve azabı da acıdır.

“*Ey akıl sahipleri kısısta sizin için hayat vardır. Böylece korunursunuz.*”¹⁶² Kısas, adâletin kanunlarından biridir. Daha büyük düşmanlığı gidermek için farz kılınmıştır.¹⁶³

el-Bakara 2/178. âyet kısası farz kılmakla toplumun huzurunu temin etmeyi amaçlamaktadır. Haksız yere öldürülen kişinin katilinin öldürülmemesi, öldürülen kişinin ailesini ve yakınlarını isyana sürükleyecek, kan davasının sürüp gitmesine, her iki taraftan pek çok kişinin öldürülmesine ve toplum huzurunun bozulmasına neden olacaktır. Kâtilin öldürülmesi, öfkelerin yatışmasına vesiledir.¹⁶⁴ Bununla beraber kısas hükmünün sadece intikam ve kin duygularını dindirmek için farz kılındığı söylenemez. Hayat içindir, kısısta hayat vardır. İlk olarak caydırıcı bir etkiye sahiptir. Kişinin, öldüreceği kimsenin hayatının bedelini kendi hayatıyla ödeyeceğini düşünmesi vazgeçmesine ilk sebeptir. Bu, birinci hayat kurtarmadır. Kısastaki ikinci hayat kurtarma, öldürme olmadığı için kısas uygulanmayacağından ikinci bir öldürme olmayacaktır. Kâtil öldürüldüğünde, insanların fitratında olan kin ve intikam duyguları yatışacak, bazı durumlarda daha fazla kişinin ölmesine sebep olacak kan davası gibi öldürmeler son bulacaktır. Kısısta, hem öncesi hem de sonrası için hayat kurtarma vardır.¹⁶⁵

Toplum açısından bakıldığı zaman, ferde karşı işlenen suç, topluma karşı işlenmiş sayılmaktadır. Ferd, birinci derecede mağdursa, toplum ikinci derecede mağdur olmaktadır. Bu nedenle affetme, kısas ve diyeti ortadan kaldırmakta ancak cezayı kaldırmamaktadır. Toplumun siyasi otoritesinin, davayı kapatmadan, cezalıyı uygun bir şekilde cezalandırma hakkı bulunmaktadır.¹⁶⁶

¹⁶⁰ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l- Kur'ân*, I-XVI, çev. Bekir Karlığa v.dğr., Hikmet Yayınları, İstanbul, ts., c. I, s. 342

¹⁶¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 333

¹⁶² el-Bakara 2/ 179

¹⁶³ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Me'âfirî (ö. 543/1148), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, I-IV, tah. Alî Muhammed b. el- Becâvî, Matbâatü İsa'l-Bâbi'l-Halebî, y.y., 1973, c. I, s. 113

¹⁶⁴ Ateş, a.g.e., c. I, s. 291

¹⁶⁵ Kutub, a.g.e., c. I, s. 344- 345

¹⁶⁶ Dağcı, Şamil, “Kısas”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), Ankara, 2002, c. XXV, s. 454

ac- Fiili boyutta (Davranış güzelliği: “ahlâk”, “ethique”)

Allah'ın cemâl ve musavvîr sıfatlarının aynası olan, yaratılışındaki güzellik ve özellikleriyle âlem-i suğrâ olarak görülen insana, davranışlarını mükemmel ve güzel yapması düşer. İçindeki temizlikten, dışındaki temizliğe, giyimine, kuşamına, maddî ve manevî hayatına yön veren inancına kadar her şeyinde güzellik esas olmalıdır. İslâm dini insanın bütün davranışlarında güzellik arar. Yaptığı işe değer verip severek, en iyisini, en güzelini yapmasını yapmasını ister.

Güzel ahlâk konusunda Allah Teâlâ, Hz. Peygamberin ahlâkını örnek göstermektedir. “Şüphesiz sen en büyük ve en güzel ahlâk üzeresin.”¹⁶⁷ Âyet, bize bütün hayatımız boyunca, her fiil ve davranışta, ibâdetlerde ve günlük çalışmalarımızda Hz. Peygamberi örnek almayı tavsiye etmektedir. Ahlâkî davranışların kapsamına, güzel öğütlerle nasihatçi olmak, insanları incitmeden, güler yüz ve hoş sözlerle karşılayıp uğurlamak, zayıflara destek vermek, yetimleri koruyup gözetmek ve doğruluktan ayrılmamak gelir.

Ahlâkî değerler, dinlerin “olmazsa olmaz” yönlerinden biridir. İslâm dininin de hedefi, ahlâkî değerleri pratikte yaşayan bir toplum oluşturmaktır. Kur’ân, estetiği görmezlikten gelmemiş, onu, kendi dinî ve ahlâkî hedeflerine ulaşmada yararlandığı bir haline getirmiştir. Kur’ân, insanın amelî hayatının temelini oluşturan “imân”ı bir sevgi ve güzellik meselesi haline getirmiştir. “Allah imânı size sevdirdi, onu kalplerinizde güzelleştirdi.”¹⁶⁸ Âyette geçen “habbebe” ve “zeyyene” Kur’ân’ın ortaya koyduğu güzellik olgusunun iki temel özelliğidir. Âyet, ahlâkî eylemlerin zeminini oluşturan imânın estetikle ilişkisini ortaya koymaktadır.

Güzellik – ahlâk ilişkisi çerçevesinde anahtar kavram “hüs” kelimesidir. Bu kavram ve türevleri, ahlâkî eylemler bağlamında, kötülüğün karşıtı iyilik manasında kullanılmaktadır.¹⁶⁹ kelimenin bütün kullanımları, insanın hayat tarzının, kavramın içeriğiyle irtibatlı temel bir niteliğe işaret etmektedir. O da, güzelliğin veya estetik değer, bireyler arası ahlâkî ilişkilerde belirleyici bir niteliğe sahip olmasıdır.¹⁷⁰

b- İnsanın fiillerine göre “hüs”

İnsan, tek başına yaşayan bir varlık değildir. Gözünü, toplumu oluşturan en küçük grup olan ailede açar ve ölümüne kadar bu gurubun bir bireyi olur. Hayatı boyunca, ailesine,

¹⁶⁷ el-Kalem 68/ 4

¹⁶⁸ el-Hucurât 49/ 7

¹⁶⁹ bkz. en-Nisâ 4/ 79, 85; el-A’râf 7/ 95; er-Ra’d 13/ 6; en-Neml 27/ 46; el-Kasas 28/54

¹⁷⁰ Karşlı, İbrahim Hilmi, “Kur’an’ın Güzellik Fenomenine Yaklaşımı”, *Marife*, sy. 1, Konya, 2005, s. 72- 74

akrabalarına, arkadaşlarına ve karşılaştığı insanlara karşı belli ölçülerde davranma mecburiyeti vardır. Kur’ân insan hayatının her noktasında nasıl davranması gerektiğini haber verir.

ba- Bireysel hayatında (İç fiillerinde: “edepli olmak”)

Dış görünüşü itibariyle en güzel şekilde yaratılan insana, içini de yaratılışı gibi güzelleştirmesi düşmektedir. Tavrı ve davranışlarına yansıyan, iç fiillerinin güzelliğidir. Bu konuda Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok âyet ve örnekler sunulmaktadır. Ancak biz “hüsn” kelimesinin geçtiği âyet ışığında Hz. Meryem örneğiyle yetineceğiz.

“Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu; onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi ve Zekeriya da onun bakımını üstlendi. Zekeriya onun yanına, mihraba her girdiğinde yanında bir rızık bulurdu. “Ey Meryem bu sana nereden” derdi. (O da). “Bu, Allah katından” derdi. “Allah dilediğine hesapsız rızık verir.”¹⁷¹ Hz. Meryem’in annesi Hanne, hamileyken doğuracağı çocuğu mabedin hizmetine adamıştır: Bunu şu sözleriyle dile getirmektedir: “Rabbim karnımdakini sana adadım”¹⁷² Ancak kız çocuğu doğurduğunda biraz endişelenmiştir. Çünkü o zamanlar, mabedin hizmetine erkek çocuklar adanmaktadır. Verdiği sözü yerine getirememesi endişesini “Rabbim, ben onu kız doğurdum, erkek, kız gibi değildir.”¹⁷³ sözleriyle dile getirmiştir. Hanne, Meryem doğunca onu mescide götürür. Meryem’i, Harun (a.s.)’un neslinden olan Beyt-i Makdis’in hizmetkârları olan âlimlerin yanına bırakır. Meryem, reislerinin kızı olduğundan onu almak için birbirleriyle yarışır. Zekeriya, onun bakımını üstlenmek ister, ancak diğerleri kabul etmezler ve kur’a çekmeyi teklif ederler. Nehre gidip kalemlerini suya atarlar. Kimin kalemi suyun üzerine çıkarsa Meryem’in bakımını o üstlenecektir. Her seferinde Zekeriya’nın kalemi suyun üzerine çıkar, diğerlerinininki batır. Bunun üzerine Meryem’e o kefil olur. Bu olay Kur’ân-ı Kerîm’de “güzel bir kabullenme” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁷⁴

Annesi tarafından samimiyetle ve şeytandan korunması için dua ile adanan Meryem, Zekeriya’nın gözetiminde, ahlâkî ve edebî yönden güzel bir şekilde yetiştirilmiştir. Doğruluk, iffet ve tâat içinde¹⁷⁵ en güzel terbiyeden¹⁷⁶ geçmiştir. Bunun sonucunda da Rabbi ondan razı olmuş¹⁷⁷ ve Zekeriya’nın, yanına her girdiğinde gördüğü rızıklarla nimetlendirmiştir.

¹⁷¹ Âl-i İmrân 3/ 37

¹⁷² Âl-i İmrân 3/ 35

¹⁷³ Âl-i İmrân 3/ 36

¹⁷⁴ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 552- 553

¹⁷⁵ er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddin Mahmûd b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî (ö. 606/ 1210), *Mefâtihu'l-Ğayb*, I-XXXII, el-Matba‘atü'l-Behiyye, Mısır, 1934- 1938, c. VIII, s. 30; ed-Dimeşkî, Ebû Hafs Ömer b. Alî b. Âdil el-Hanbelî (ö. 880h.), *el-Lübâb fi ‘Ulûmi'l-Kitâb*, I-XX, tah. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Mu‘avviz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1419/ 1998, c. V, s. 180

¹⁷⁶ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 553

¹⁷⁷ es-Sem‘ânî, a.g.e., c. I, s. 313

Meryem'in bu edebî güzelliği Zekeriya'yı o kadar etkilemiştir ki, yaşının ilerlemiş olduğuna bakmadan Allah'tan kendisine temiz bir nesil (oğul) vermesini istemiştir ve şöyle bir duada bulunmuştur: *“Orada Zekeriya, Rabbine dua etmiş: “Rabbim demişti, bana katından temiz bir nesil ver. Sen duayı işitensin.”*¹⁷⁸

bb- Aile hayatında

İnsanın birlikte yaşamaya başladığı ilk topluluk ailesidir. Allah'tan sonra itâat etmekle emredildiği varlık anne ve babasıdır. Aile hayatındaki ilişkileri, kendisi bir aile kurduktan sonra da hem eşine hem de çocuklarına karşı devam edecektir.

1) Anne- babayla ilişkilerde

Nimet verene teşekkür etmek aklen ver şer'an vacip ve insan olmanın gereklerinden olan bir davranış olarak kabul edilmektedir. Bütün canlıların her an şükretmek durumunda oldukları Allah'tan sonra onlara, nimet veren, yetiştiren ikinci derecedeki varlıklar anne-babalardır. Bu nedenle Allah Teâlâ:

*“Biz İsrailoğullarından şöyle söz almıştık: “Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, anne - babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin, sonra siz, pek azınız hariç döndünüz. Hâlâ da yüz çevirip duruyorsunuz.”*¹⁷⁹

Allah kendisine ibâdet emrinden sonra, yakınlık sırasına göre önce anne - babaya, sonra yakınlarla daha sonra muhtaçlık durumunu dikkate alarak yetimlere ve yoksullara iyilik yapmayı emretmektedir. Bir başka âyette de: *“De ki: “Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana - babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınız öldürmeyin. Sizi de, onları da biz besliyoruz. Fuhuşların açığına da kapalıma da yaklaşmayın ve haksız yere Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. Düşünesiniz diye Allah size bunları tavsiye etti.”*¹⁸⁰ buyurmuştur. Allah'ın nimetine karşılık yapılacak şükürün, başkalarının iyiliklerine karşı yapılacak teşekkürden önce gelmesi gerektiğinden,¹⁸¹ önce kendisine şirk koşulmadan ibâdeti, bunun ardından anne - babaya itâati emretmektedir.¹⁸² İnsanın varolmasının gerçek sebebi Allah Teâlâ'dır. O'ndan sonra, varoluşunun zâhiri sebebi anne - baba olduğundan,

¹⁷⁸ Âl-i İmrân 3/ 38

¹⁷⁹ el-Bakara 2/ 83

¹⁸⁰ el-En'âm 6/ 151

¹⁸¹ el-Bikâi, Burhânüddîn Ebû'l-Hasen İbrâhîm b. Ömer (ö. 885/ 1480), *Nazmu'd-Dürer fi Tenâsubi'l-Âyâti ve's-Suver*, I-VIII, tah. Abdürrezzak Gâlib el-Mehdî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 2003, c. I, s. 180

¹⁸² er-Râzî, a.g.e., c. III, s. 165

onlara ihsânı ikinci mükellefiyet¹⁸³ olarak tevhidle birlikte¹⁸⁴ zikretmiştir. Onlara itâati kendisine itâatten sonra zikretmesinin pek çok sebepleri vardır. Allah Teâlâ, nasıl ki kuluna verdiği nimetlere karşılık talepte bulunmayıp sadece in'âm ediyorsa, insanlar arasında da anne - baba çocuğuna yapmış oldukları iyiliklerden herhangi maddî bir karşılık ve mükâfat beklememektedir. İster imân eden, ister imân etmeyen anne - baba olsun, bu hepsi için geçerlidir. Bu bakımdan da anne - babanın evladına olan iyilikleri, Allah'ın nimetlendirmesine benzemektedir. Bir başka sebep, kul, hangi günahı işlerse işlesin, Allah, o kula nimetini esirgemediği gibi, ona nimet vermekten de bıkmayıp usanmaz. Ebeveyn de, çocukları, kendilerine asi olsalar da, onlara karşı lütuf ve ihsânlarını esirgemezler. Şefkat sahibi bir baba, evladının malının kâr elde etmesini isteyerek, noksanlaşmasından ve kalitesinin düşmesinin korumak maksadıyla tasarrufta bulunuyorsa Allah Teâlâ'da kulunun taâtında tasarrufta bulunur, onu zayıf olmaktan korur, daimi olmayan mallarını ebedileştirir. Bütün bunlara göre üstünlük Allah Teâlâ'ya aittir. Ebeveynin nimetleri Allah'ın nimetlerine göre ikinci derecede kabul edilmektedir.¹⁸⁵

*“Rabbin yalnız kendisine tapmanızı ve anne-babaya iyilik etmenizi emretti. İkisinden birisi, yahut her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf” deme, onları azarlama, onlara güzel söz söyle.”*¹⁸⁶ Anne - babaya iyiliği emreden âyetler için tefsirlere bakıldığında, genellikle “birr” ve “ihsân” lafızları görülmektedir.¹⁸⁷ Birr; iyilik ve ihsânda fazlalık (ziyadelik) mânâsına gelmektedir. Hakka riâyet etmek, saygı duymak anlamını da içermektedir. İhsânla, sözlerde ve fiillerdeki güzellik kastedilmektedir. Birr ve ihsân, isteyerek, samimiyetle onlara iyilik anlamını taşımaktadır. İhsân, kişinin kendisinden başkasına yaptığı fazl ve iyiliktir.¹⁸⁸ Allah'tan sonra insanın üzerinde en çok hakka sahip olanlar onlardır. Allah, hem sözlerle hem de fiillerle onlara iyiliği¹⁸⁹ ve ikramı¹⁹⁰ emretmektedir. Onlara iyilik etmek, onların emir ve nehiyelerine itâat etmek,¹⁹¹ onların haklarını yerine getirmek ve iyiliklerini

¹⁸³ er-Râzî, a.g.e., c. XIII, s. 232; el-Beydâvî, Nâsirüddîn Ebû Sa'îd (Ebû Muhammed) Abdullah b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/ 1286), *Envârü 't-Tenzîl ve Esrâru 't-Te'vîl*, I-II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1424/ 2003, c. I, s. 568; ed-Dımeşkî, a.g.e., c. XII, s. 249; el-Bikâi, a.g.e., c. I, s. 180

¹⁸⁴ el-Kurtubî, a.g.e., c. II, s. 13

¹⁸⁵ er-Râzî, a.g.e., c. III, s. 165

¹⁸⁶ el-İsrâ 17/ 23

¹⁸⁷ el-Mâverdî, a.g.e., c. III, s. 238; el-Cevzî, a.g.e., c. V, s. 22

¹⁸⁸ el-Mâturîdî, a.g.e., c. III, s. 146

¹⁸⁹ el-Mâverdî, a.g.e., c. III, s. 238

¹⁹⁰ el-Cevzî, a.g.e., c. V, s. 22

¹⁹¹ eş-Şevkânî, a.g.e., c. II, s. 177

korumaya çalışmaktır.¹⁹² Allah, haramlık zikretmese de, onlara, ihsânı terk etmek haram olarak kabul edilmektedir.¹⁹³

“Onlara acımandan dolayı, onlara alçak gönüllülük kanadını indir ve de ki: “Rabbim, onlar beni küçükken nasıl terbiye ettilerse, sen de onlara öyle rahmet et.”¹⁹⁴ Peşpeşe gelen bu iki âyette, Allah, anne - babaya nasıl iyilik yapılacağını belirtmiştir. Onlar, sağlıklı iken çocukları üzerine titremişler, onlar için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardır. Sağlıklı iken kendi işlerini kendileri görebiliyorken, onlara her türlü iyiliği emretmiş, yaşlandıklarında da neler yapılacağını anlatmıştır. “İkisinden birisi yahut her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa sakın onlara “öf” deme” ifadesiyle anne - babaya sözle bile olsa, sıkıntı ve eziyet vermekten menetmektedir.¹⁹⁵ “Öf”, hoşlanmama ve kızgınlık ifade eden bir sözdür,¹⁹⁶ sövmek, kaba ve çirkin sözler anlamına geldiği gibi, homurdanarak can sıkıcı şekilde davranmak anlamında da kullanılmaktadır.¹⁹⁷ “Sen küçükken, sende görülen; altına işemek ve bevl etmek gibi şeyler, ihtiyarlıkları sebebiyle onlarda görülürse, “öf” demek suretiyle, onların pisliğini ifade etmekten sakın!” anlamı kastedilmektedir.¹⁹⁸ Onlardan gelenin pis bulunmamasını ve onlardan uzaklaşılmasını emretmektedir.¹⁹⁹ “Onları azarlama”ifadesi, “Onları azarlayarak def etme”, “kaba söz söyleme”²⁰⁰ demektir. Allah, çocuğun ebeveyne karşı, “hayır sen bilmiyorsun, öyle değil, yalan söylüyorsun, sus, konuşma” gibi sözlerle yalanlamak ve geri çevirmekle onlara karşı çıkmayı yasaklamıştır.²⁰¹

“Onlara güzel söz söyle”: Onlara saygı ve hürmetini gösteren sözler söyle²⁰² demektir. Onlarla “anneciğim, babacığım” gibi sözlerle konuşmaktır.²⁰³ Ses tonuna veya söylenen kelimeye dikkat edilmesi gerektiği gibi, mimiklere de dikkat ederek konuşmak gerekmektedir. Alçak bir sesle ve sert bakmadan konuşmak da “onlara güzel söz söyle” emrinin kapsamına girmektedir.²⁰⁴

¹⁹² el-Mâverdî, a.g.e., c. II, s. 185

¹⁹³ el-Mâturîdî, a.g.e., c. II, s. 191; en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 397

¹⁹⁴ el-İsrâ 17/ 24

¹⁹⁵ er-Râzî, a.g.e., c. XX, s. 188

¹⁹⁶ Âsım Efendi, a.g.e., c. III, s. 518

¹⁹⁷ el-Kurtubî, a.g.e., c. X, s. 243

¹⁹⁸ er-Râzî, a.g.e., c. XX, s. 189

¹⁹⁹ el-Mâturîdî, a.g.e., c. III, s. 147

²⁰⁰ el-Kurtubî, a.g.e., c. X, s. 243

²⁰¹ er-Râzî, a.g.e., c. XX, s. 190

²⁰² er-Râzî, a.g.e., c. XX, s. 190

²⁰³ el-Kurtubî, a.g.e., c. X, s. 243

²⁰⁴ er-Râzî, a.g.e., c. XX, s. 190; el-Kurtubî, c. X, s. 243

“Onlara acımandan dolayı alçak gönüllülük kanadını indir”, Onlara karşı duyulacak şefkat ve merhameti, onlara gösterilecek alçak gönüllülüğü anlatmak için kullanılan bir istiareidir.²⁰⁵

2) Eşler arasındaki ilişkilerde

Her şeyde güzelliği vurgulayan Allah Teâlâ, karı-koca arasındaki ilişkilerde de güzelliğe, güzel geçime önem vermiştir. Kadınlarda dış güzellikten çok, aile içindeki güzel davranışlarına önem verilmiş, onlar “muhsinât” olarak isimlendirilmiştir. “*Ey Peygamber! Eşlerine söyle: “Eğer siz dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız, gelin size mü't'a (boşanma bedeli) vereyim ve sizi güzellikle salayım. Eğer siz, Allah'ı, elçisini ve ahiret yurdunu istiyorsanız (biliniz ki), Allah, sizden güzel hareket edenlere büyük bir mükâfat hazırlamıştır.*”²⁰⁶ Hz. Peygamberin hanımları, O'ndan süs ve daha güzel geçim istemişlerdi. Asıl güzel olanın, Allah ve Rasûlüne itâat etmek olduğu bildirilmiş ve buna karşılık, âyette, Hz. Peygamberin yanında olanı seçen kadınlar güzel davranan,²⁰⁷ Allah'ın ve Rasûlünün emriyle amel eden,²⁰⁸ sâlih amel işleyenler²⁰⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Âyet, Hz. Peygamberin hanımlarının hakkında inse de, bütün kadınlar için geçerlidir. Bu durumda “muhsinât”, “maddî hayatın süsünü, güzelliğini aramayan, bulunduğu duruma kanaat getiren, Allah ve Rasûlünün emir ve yasaklarına uyan, eşlerini güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yapmaya zorlamayan kadınlardır” denilebilir. Önemli olan, davranışlardaki güzelliştir ki, Allah Teâlâ: “*Bundan sonra artık sana başka kadınlar (la evlenmek) güzellikleri çok hoşuna giden kadınlar olsa da, bunları başka eşlerle değiştirmek helâl değildir. Yalnız elinin altında bulunan (cariye)ler bunun dışındadır. Allah her şeyi gözetleyicidir.*”²¹⁰ buyurmuştur. Başka bir kadın, ne kadar güzel olursa olsun, sırf güzelliği nedeniyle onlarla evlenmek için, nikâh altındaki eşleri boşamak helâl kılınmamıştır.²¹¹ Özellikle nikâhlı eşlerin, Allah ve Rasûlünü ve onlardan gelen vuslat, ayrılık, noksanlık gibi her şeyi tercih etikten sonra boşanmaları helâl değildir.²¹²

Aile hayatında, karı - koca arasındaki her şey, her zaman güzel gitmeyebilir. Bazen eşlerden birinden, diğerinin güzel bulmayacağı, hoşlanmayacağı şeyler meydana gelebilir. Bu durumda, Allah Teâlâ, yine de güzel davranmayı, iyilikte bulunmayı emretmektedir. Bu

²⁰⁵ el-Kurtubî, a.g.e., c. X, s. 244

²⁰⁶ el-Ahzâb 33/ 28- 29

²⁰⁷ el-Mâturîdî, a.g.e., c. IV, s. 113

²⁰⁸ et-Taberî, a.g.e., c. XIX, s. 84

²⁰⁹ er-Râzî, a.g.e., c. XXV, s. 206

²¹⁰ el-Ahzâb 33/ 52

²¹¹ er-Râzî, a.g.e., c. XXV, s. 222; bkz. el-Mâverîdî, a.g.e., c. IV, s. 417; el-Begavî, a.g.e., c. III, s. 539; el-Merâgî, a.g.e., c. XXII, s. 26

²¹² er-Râzî a.g.e., c. XXV, s. 222

durumla ilgili olarak: “*Ve eğer bir kadın kocasının huysuzluğundan, yahut kendisinden yüz çevirmesinden korkarsa, anlaşma ile aralarını düzeltmelerinde ikisine de günah yoktur. Barış daima iyidir. Zaten nefisler cimriliğe hazır duruma getirilmiştir (insanın mayasında cimrilik vardır). Eğer güzel geçinir, (kötülükten) sakınırsanız, Allah yaptıklarınızı haber alır.*”²¹³ buyurmuştur. Yani bir eşin, “huyunda hoşlanılmayan bir çirkinlik²¹⁴ ya da bir davranış söz konusu olursa,²¹⁵ onları kerih görüyor ve başkasını seviyorsanız,²¹⁶ sabreder²¹⁷ ve arayı düzeltirseniz”²¹⁸ demektir.

Eşten hoşlanmamaya rağmen evliliği sürdürmek,²¹⁹ onlara zulüm yapmaktan uzak durmak²²⁰ anlamına gelmektedir. Bütün bunlara rağmen, evlilik yürümeyip, boşanmaya karar verseler bile, bunda dahî güzellik esas alınmıştır. “*Boşama iki defadır. Bundan sonra kadını ya iyilikle tutmak, ya da güzelce salıvermek (lazım)dır. Onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız, size helal değildir.*”²²¹ Âyetin, bir adamın, eşini boşamasına rağmen, kadının başkasıyla evlenmesine izin vermeyerek, iddeti içinde ona dönmekle zarar vermek istemesi, kadının da bunu şikayet etmesi üzerine nâzil olduğu rivâyet edilmektedir.²²² Âyette geçen “tesrih” bir şeyi serbest bırakmak²²³ salıvermek²²⁴ anlamına gelmektedir. İyilikle tutmak ise, kadına herhangi bir haksızlık etmeyip, zulmetmemek, haksız söz söylememek, boşamanın bâtil olmasıyla,²²⁵ kocanın kadına, onu islah etmek ve ona faydalı olmak gayesiyle, beraber yaşamaya dönmesidir.²²⁶ İmsak, ikinci boşamadan sonra dönüş olduğunda; tesrih, dönüş olmaksızın boşamaktır.²²⁷ Allah, boşama söz konusu olduğunda, kadınlara haklarını vermeyi ve haklarından herhangi bir şey azaltmamayı emretmektedir.²²⁸

Aile, karşılıklı sevgi, saygı ve şefkate dayalı bir kurumdur. Boşanma süreci içerisinde, ikinci boşamadan sonra onlara düşünme süresi verilmiş ve bu süre içerisinde, tekrar bir araya gelip gelmeyeceklerini düşünüp karar vermelerine fırsat verilmiştir. Âyetin devamında gelen “onlara verdiklerinizden bir şey geri almanız, size helal değildir” ifadesi, kadına daha önce

²¹³ en-Nisâ 4/ 128

²¹⁴ et-Taberî, a.g.e., c. VII, s. 566

²¹⁵ et-Taberî, a.g.e., c. VII, s. 566; el-Cevzî, a.g.e., c. II, s. 219

²¹⁶ en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 286

²¹⁷ et-Taberî, a.g.e., c. VII, s. 566; el-Cevzî, a.g.e., c. II, s. 219; en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 286

²¹⁸ el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 487

²¹⁹ er-Râzî, a.g.e., c. I, s. 67

²²⁰ el-Kurtubî, a.g.e., c. V, s. 407

²²¹ el-Bakara 2/ 229

²²² er-Râzî, a.g.e., c. VI, s. 102; Ateş, a.g.e., c. I, s. 401- 402

²²³ el-Kurtubî, a.g.e., c. III, s. 127

²²⁴ er-Râzî, a.g.e., c. VI, s. 104

²²⁵ el-Kurtubî, a.g.e., c. III, s. 127

²²⁶ er-Râzî, a.g.e., c. VI, s. 104

²²⁷ el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 206; er-Râzî, a.g.e., c. VI, s. 104; Ateş, a.g.e., c. I, s. 408

²²⁸ el-Mâturîdî, a.g.e., c. I, s. 510

verilen mehr ve malların alımını yasaklamıştır. Aksi bir davranışta bulunmak, verilen malı veya zîneti geri almak, aralarında geçen onca zamanın hatırına, “güzellikle salıvermenin” ruhuna ters düşmektedir.²²⁹

3) Çocuklarla ilişkilerde

Kur’ân-ı Kerîm’de yetimlerden bahsedilmektedir. Kelime olarak yetim, bütün türevlerinde “tek kalmak”²³⁰ manasına gelmektedir. Tek kalmak, insanlarda babanın kaybedilmesi; hayvanlarda ise, annenin kaybedilmesi ile meydana gelir.²³¹ Araplarda kocasını kaybeden kadına,²³² zayıf ve korumaya muhtaç olan kimselere yetim denilir. Bu durum ortadan kalkınca yetimlik de ortadan kalkar.²³³ Terim olarak ise, çocuğun buluş çağından önce babasını kaybetmesidir. Çocuk buluş çağına erince yetimlik ortadan kalkar.²³⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de yetim kavramı 23 yerde geçmektedir.²³⁵ Anne - babası hayatta olan çocuklar, onların koruması altında olduğundan asıl korunmaya, sevgi ve himayeye, adâlete daha çok ihtiyaç duyan yetimlerin malları üzerindeki haklarının korunmasına dikkat çekilmiştir.

*“Dünya ve ahiret hakkında (lehinize olan davranışları düşünün ve ona göre hareket edin.) Sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: onları iyi yetiştirmek (yüz üstü bırakmaktan daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, (unutmayın ki) onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, işleri bozanla düzelteni bilir. Eğer Allah dileseydi, sizi de zahmet ve meşakkate sokardı. Çünkü Allah güçlüdür, hakîmdir.”*²³⁶

*“Yetimin malına yaklaşmayın, ancak ergenlik çağına erişinceye kadar en güzel bir tarzda (onun malını kullanıp geliştirebilirsiniz). Ahdi yerine getirin. Çünkü ahd’den sorulacaktır.”*²³⁷ Mekke’de inen bu âyet ile Medine’de inen *“Yetimin malına yaklaşmayın, yalnız ergenlik çağına erişinceye kadar (onun malına) en güzel biçimde (yaklaşabilir, en uygun tarzda sarf edebilirsiniz)”*²³⁸ âyetiyle, sahipsiz kalan yetimlerin haklarını korumaya almıştır. Bu âyetler inmeden önce cahiliye döneminde pek çok kimse yetimlerin mallarından faydalanıyordu. Bunun için yetim kızları kendilerine veya oğullarına nikâhlıyorlardı.²³⁹ Sahipsiz olduklarından,

²²⁹ el-Cevzî, a.g.e., c. II, s. 219

²³⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 645

²³¹ er-Râğîb, a.g.e., s. 845; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 645

²³² er-Râzî, a.g.e., c. IX, s. 167

²³³ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 645

²³⁴ er-Râğîb, a.g.e., s. 845

²³⁵ Abdülbâkî, a.g.e., s. 770

²³⁶ el-Bakara 2/ 220

²³⁷ el-İsrâ 17/ 34

²³⁸ el-En’âm 6/ 152

²³⁹ er-Râzî, a.g.e., c. VI, s. 53

yetimlerin malına sahip çıkıyor, başkasına gitmemesi için, başkalarıyla evlenmelerine de engel oluyorlardı. Yanlarında tuttuklarına da iyi muamelede bulunmuyorlardı.²⁴⁰

Âyetler indikten sonra da, mü'minler, yetimlerin mallarını kendi mallarına katmaktan ve onların işlerini düzene koymaktan vazgeçtiler. Bu durum yetimlerin lehine olmadı. Yetimlerin durumu gittikçe kötüleşti. Mü'minler bu durumdan rahatsız oldular, ne yapacaklarını da bilemediler. Allah'ın tehdidinden korktuklarından, yetimlerin mallarıyla kendi mallarını birleştirip bununla meşgul olamıyorlardı. Kendi hallerine bıraktıklarında da, yetimlerin malları telef oluyor, geçimleri iyice güçleşiyordu. Bu durumu Hz. Peygambere sormaları üzerine zikredilen âyet nazil oldu.²⁴¹ Bu durumda, düzeltme amacıyla durumlarına karışıp, mallarına el sürmek, onların yararlarını, geleceklerini gözeterek işlerine bakıp, onları eğitmek ve terbiye etmek ve mallarını artırmak, bunlardan kaçınmaktan daha iyidir.²⁴²

Yetimin malının yenmesi, zayıfın haklarına zulüm, düşmanlık ve onların ihtiyaçlarını ve küçüklüklerini kötüye kullanmadır.²⁴³ Yetimin güçsüzlüğü ve malında gözetiminin az olması nedeniyle o mal, arzulanan bir maldır.²⁴⁴ Yetimin büyüüp, malını geri alıncaya kadar velisine veya vâsisine o malı koruması²⁴⁵ emredilmiştir. "En güzel tarz"dan maksat, velisinin ya da vâsinin, yetimin malını ticaret yoluyla işleterek kârlandırmasıdır.²⁴⁶ Sadece fakirlik anında, o maldan faydalanmaya izin verilmiş, zenginlikte yasaklanmıştır.²⁴⁷ Ayrıca yetimin ihtiyaçları, özellikle de terbiyesi ve eğitimi için harcanmasının "en güzel tarz" olduğu da söylenmiştir.²⁴⁸

*"Geriye eli ermez, gücü yetmez çocuklar bıraktıkları takdirde (halleri ne olur) diye korkacak olanlar (yetimlere haksızlık etmekten) korkup titresinler; Allah'tan sakınsınlar ve doğru söz söylesinler."*²⁴⁹

"Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar. De ki, onlara ait hükmü size Allah açıklıyor: Kitap'ta, kendileri için yazılmışı (mirası) vermeyip nikâhlamak istediğiniz yetim kadınlar, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı âdil davranmanız hakkında size okunan âyetler

²⁴⁰ Yazır, a.g.e., c. II, s. 93

²⁴¹ er-Râzî, a.g.e., c. VI, s. 53- 54

²⁴² Yazır, a.g.e., c. II, s. 92

²⁴³ ez-Zuhaylî, a.g.e., c. VIII, s. 104

²⁴⁴ el-Cevzî, a.g.e., c. III, s. 149

²⁴⁵ el-Mâturîdî, a.g.e., c. III, s. 155; el-Mâverîdî, a.g.e., c. II, s. 187; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. II, s. 412; en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 397; el-Merâgî, a.g.e., c. VIII, s. 69; et-Tabâtabâî, Seyyid Muhammed Hüseyin (ö. 1401/ 1981), *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, I-XX, 3.bs., Matbaatü İsmâ'iliyânî, Beyrût, 1971- 1974, c. XIII, s. 91

²⁴⁶ es-Sellâm, a.g.e., c. I, s. 142; et-Taberî, a.g.e., c. IX, s. 662; el-Mâturîdî, a.g.e., c. III, s. 155; el-Mâverîdî, a.g.e., c. III, s. 241; es-Sem'ânî, a.g.e., c. III, s. 239; el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 141; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. II, s. 412; el-Cevzî, a.g.e., c. III, s. 149; en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 397; eş-Şevkânî, a.g.e., c. II, s. 177; ez-Zuhaylî, a.g.e., c. VIII, s. 104

²⁴⁷ el-Mâverîdî, a.g.e., c. II, s. 187

²⁴⁸ el-Merâgî, a.g.e., c. VIII, s. 69

²⁴⁹ en-Nisâ 4/ 9

(Allah'ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır). Hayırdan ne yaparsanız şüphesiz Allah onu bilmektedir.”²⁵⁰ Kendi evinde bulunan yetim kızın, malına ve güzelliğine kapılan velisi, düşük bir mehir karşılığında kendisine nikâhlıyor, nikâhlayınca da onu, kendisine karşı savunacak ve kötülüğünü ondan savuşturacak kimse olmadığı için, ona kötü muamelede bulunuyordu. Âyet, bu gibi insanları yetim kızlarla evlenmekten de menetmektedir.²⁵¹

bc- Toplumsal hayatta

Toplumsal hayattaki ilişkiler, akrabaları, komşuları kapsar. En yakın kişilerden, en uzak kişilere kadar nasıl davranılması gerektiği, Kur'ân'da anlatılmaktadır. İlk karşılaşma anından ayrılana kadar, selâm verme şeklinden, konuşma tarzına kadar müslümanlara yol göstermektedir.

1) Akriba ilişkilerinde

“Allah'a kulluk edin, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana - babaya, akrabaya, öksüzlere, yoksullara, yakın komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara iyilik edin. Allah kurumlu, böbürlenmiş insanları sevmez.”²⁵²

Âyette anne - babadan sonra en yakın kan bağına sahip olan akrabaya iyilik etmek emredilmektedir.

Arapçada, yakın anlamına gelen “karîb” kelimesi bu mana ile beraber “biriyle aynı soydan olan” kimseyi ifade etmede kullanılmaktadır. Çoğulu “akriba” olan kelime Türkçede “akraba” şeklinde yaygınlaşmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de çoğunlukla “zü'l-kurbâ” şeklinde geçmektedir.²⁵³

“Allah'ın inanan ve iyi işler yapan kullarını müjdelediği (büyük lütuf). De ki: “Ben, buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum. Ancak (Allah'a) yaklaşmayı arzu ediyorum. Kim bir iyilik yaparsa onun iyiliğini artırırız. Şüphesiz Allah bağışlayan, (iyiliğe) karşılık verendir.”²⁵⁴

Âyetin, Hz. Ebû Bekir hakkında indiği rivâyet edilmiştir. Âyette, akrabalıkta sevgi ifadesinin peşinden “iyilik” lafzının zikredilmesinin nedeni, akrabalık sevgisini te'kid etmektir.²⁵⁵

²⁵⁰ en-Nisâ 4/ 127

²⁵¹ er-Râzî, a.g.e., c. IX, s. 171

²⁵² en-Nisâ 4/ 36

²⁵³ Akyüz, Vecdi, “Akraba”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1989, c. II, s. 285

²⁵⁴ eş-Şûrâ 42/ 23

²⁵⁵ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. V, s. 406

Akrabalık bu vasfı taşıyanlara sorumluluk yüklemektedir. Maddî - manevî yardımlaşma, onlarla olan ilişkilerde sevgi bağıını koparmamak âyetteki “ihsân”la kastedilene dâhildir

2) Komşuluk ilişkilerinde

Sosyal bir toplumda komşuluk ilişkilerinin iyi olması kişilerin mutluluk ve saadetlerine olumlu yönden etki etmektedir.²⁵⁶ Toplum içinde yaşayan kişinin, ruhen mutlu olmasında, iyi ve kötü günlerini paylaşmasında, kendisine destek olunmasında, üzüntülerini paylaşmasında komşu, önemli bir mutluluk kaynağı olmaktadır.²⁵⁷ Sağlıklı, mutlu, huzurlu bir toplumun oluşması için Allah Teâlâ komşulara ihsânı emretmiş, “uzak ve yakın komşuya ihsânda bulunun” buyurmuştur. Hz. Peygambere komşunun hakkı sorulmuş o da: “Senden isterse borç vermen, yardım isterse yardım etmen, ihtiyacı olursa gidermen, hasta olursa onu ziyaret etmen, ölürse cenazesine katılman, bir hayırdan dolayı sevinirse onunla beraber sevinmen, bir belâyâ uğrarsa üzülp onu teselli etmen, pişirdiğinden ona da ikram etmen, onun izni olmadan binanı yükselterek rüzgârını kesmemen, aldığın meyveden ona da vermen veya gizlice eve götürmen, çocukları görüp istediklerinde onlara kızmaman, kendi çocuğunu yiyeceklerle dışarıya çıkarmamandır.” buyurmuştur.²⁵⁸

3) Diğer bireylerle ilişkilerde

İslâm dini sadece ibâdet etmeyi emreden, belli konularda haram ve helâlleri tayin eden bir din değildir, aynı zamanda sosyal münâsebetleri düzenleyici kurallar koyan bir dindir. Allah ve insanlar arasındaki ilişkiden, insanların birbirleriyle ilişkilerinin her anına müdâhildir. İnsanlardan, birbirleri üzerindeki hak ve hukuka riâyet etmelerini şiddetle tavsiye etmektedir. En küçük tebessümün bile bu dinde büyük bir önemi vardır.

a) Selâmlaşma (“Teslîm”)

Sosyal münasebetlerde insanları birbirine yakınlaştıran, yakınlaşmaya tanışmaya, dostluğa zemin hazırlayan bazı esaslar vardır. Bu münasebetlerin hazırlayıcı ilk adımı selâmlaşmadır. “Size bir selâm verildiği zaman, ondan daha iyisiyle selâm verin veya aynısıyla mukabele edin. Allah her şeyin hesabını gereği gibi yapandır.”²⁵⁹

²⁵⁶ en-Nisâ 4/ 36

²⁵⁷ Duman, Zeki, *Kur’ân-ı Kerim’de Adâb-ı Muaşeret Görgü Kuralları*, 6.bs., Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 231

²⁵⁸ el-Kurtubî, a.g.e., c. V, s. 188

²⁵⁹ en-Nisâ 4/ 86

s.l.m. fiilinden masdar olarak gelen “selâm” her türlü ayıp ve fenalıklardan uzak olma²⁶⁰ anlamına gelmektedir. Âyette geçen “tahiyye” kelimesi hayatın uzun olması anlamında duadır.²⁶¹ Sizin için dua edene size ettiğinden daha güzeli ile dua edin veya selâma karşılık verin demektir.²⁶² Buradaki tahiyye, selâm anlamına gelmektedir.²⁶³ Eski Araplar karşılaştıkları zaman “Allah sana ömürler versin”,²⁶⁴ “Allah ömrünü uzun etsin”, “bin yıl yaşa”,²⁶⁵ “Allah seni mülk sahibi yapsın” veya “mülkünde daim kılsın”²⁶⁶ gibi anlamlara gelen sözlerle selâmlaşıyorlardı. Fakat bunlar, hayırlı bir dua olarak kabul edilmemektedir. Çünkü uzun ömür, mal, hayat, mutlaka selâmet, huzur ve mutluluğu getirecektir anlamına gelmemektedir. Ömür felaket içinde de geçebilmektedir. Bundan dolayı, zikredilen selâmlaşma ifadeleri noksan olarak kabul edilmektedir.²⁶⁷

Yukarıdaki temenniler hayatta kalmaktan öteye geçmeyen temenniler olmaktadır. Dünyayı seven, çeşitli arzuların peşinde koşan insanlar için önemli, güzel dilekler olabilirler, ancak inanan, başıboş olarak yaratılmayan bir insan için, günahının sevabından çok olduğu uzun bir ömür faydalı değildir. Bunun için cahiliyle âdetinde mevcut olan bu selâmlaşma, İslâm’la yeni bir boyut kazanmış, iki dünya saadetini de kapsayan bir dua anlamına gelmiştir. Bu anlamda “es-selâmu aleyküm” şeklinde müslümanların tahiyyesi olmuştur.²⁶⁸ Tahiyye’nin selâm olmasına delil olarak Allahû Teâlâ’nın “*Rab’larına kavuştukları gün mü’minlerin tahiyyesi selâmdır*”²⁶⁹ âyeti kerimesidir.

Her milletin veya din mensubunun kendine ait bir selâm alıp verme şekli vardır. Hıristiyanların selâmı elini ağzına koymak, Yahudilerinki başlarını eğip kalçalarını kırmak, Mecusilerinki eğilme, Arapların ise birbirlerine “hayyâkellahü” demeleridir.²⁷⁰

Müslümanlar için, secde eder gibi yere kadar eğilmek, el-etek öpmek gibi hareketler hem anlamsız hem de insanın, insan önünde eğilmesinden dolayı ideal bir selâmlaşma olarak kabul edilmemektedir.²⁷¹ Bu bakımdan Kur’ân-ı Kerîm yukarıdaki âyetle en güzel selâmlaşma

²⁶⁰ Âsım Efendi, a.g.e., c. IV, s. 339

²⁶¹ el-Mâverdî, a.g.e., c. I, s. 513; er-Râğib, a.g.e., s. 199; el-Kurtubî, a.g.e., c. V, s. 297; Âsım Efendi, a.g.e., c. IV, s. 936

²⁶² Taberî, a.g.e., c. VII, s. 273; el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 458

²⁶³ el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 458; el-Kurtubî, a.g.e., c. V, s. 297

²⁶⁴ er-Râzî, a.g.e., c. X, s. 209; el-Hâzin, Ebu’l-Hasen Alâuddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî (ö. 741/1341), *Lübâbü’t-Te’vil fi Meâni’t-Tenzil*, I-IV, Dâru’l-Ma’rife, Beyrût, c. I, s. 383; el-Bursevî, a.g.e., c. II, s. 251; Yazır, a.g.e., c. III, s. 40

²⁶⁵ er-Râzî, a.g.e., c. X, s. 209; el-Bursevî, a.g.e., c. II, s. 251

²⁶⁶ Yazır, a.g.e., c. III, s. 40

²⁶⁷ Yazır, a.g.e., c. III, s. 40

²⁶⁸ Duman, a.g.e., s. 313

²⁶⁹ el-Ahzâb 33/44

²⁷⁰ er-Râzî, a.g.e., c. X, s. 211; Yazır, a.g.e., c. III, s. 40

²⁷¹ Duman, a.g.e., s. 315

biçimi olan “es-selâmu aleyküm” lâfzı ile selâmlaşma usulünü belirtmiştir. Âyet, müslümanların ta’lim ve terbiyesi açısından müstakil bir âyet olma niteliği taşımaktadır. Âyet, müslümanlara selâmı, güzel sözü, güzel çağırışı telkin etmekte ve müslümanlara her iyi, güzel ve faydalı olan iyiliğe, güzelliğe, daha güzeliyle karşılık vermeyi vâcib kılmaktadır.²⁷²

En güzeli ile selâmlamaya gelince: Bir müslüman “es-selâmu aleyküm” dediğinde ona “rahmet” lafzını da ekleyerek “ve aleyküm selâm ve rahmetullâhi” denilir. Eğer “es-selâmu aleyküm ve rahmetullâhi” derse, “berekât” lafzı eklenerek “ve aleyküm selâm ve rahmetullâhi ve berekâtühü” denilir. Selâm veren, rahmet ve bereket lafızlarının hepsini kullanarak selam verirse, ziyade yapılmadan aynısıyla cevap verilir.²⁷³

İnsanlar arasında sevgi ve beraberlik bağlarını güçlendirmede, mü’minler arasında sevgiyi oluşturmada, endişeyi, sü’î zannı yok etmede, dargınlıkları aradan kaldırma, selâm vermenin önemi oldukça büyüktür. Tanışmada, kalplerin birbirine ısınmasında selâm vermek veya almak önemli kabul edilmektedir. Karşılaşmalarda yapılacakların ilkidir. Selâma karşılık vermede en güzelini emreden bir din, elbette selâmlaşmada sıralama da yapmıştır. Buna göre bir topluluğun yanına giren kimsenin selâm vermesi²⁷⁴ âdabın birinci esasıdır. Bunun delili de, “*Ey imân edenler! kendi evlerinizden başka evlere girerken oradakilerle ünsiyet kurup selâm vermeden girmeyiniz.*”²⁷⁵ âyetidir. Aynı şekilde topluluğun yanından ayrılan kimsenin selâm vermesi gerekmektedir.²⁷⁶ Karşılaşan iki kimseden küçük olanın büyük olana, az olan grubun çok olana, yürüyenin oturana, at üzerinde bulunanın yaya olana selâm vermesi, selâmın en güzel âdablarından kabul edilmektedir.²⁷⁷

Aynı şekilde, tarafların yanlış anlamaması için, hem selâm verenin hem de selâmı karşılayanın yüksek sesle söylemesi selâmın âdabından sayılmaktadır.²⁷⁸ Selâm vermenin sünnet, karşılığını vermenin de farz olduğu kabul edilmektedir.²⁷⁹

en-Nisâ 4/ 85. âyet bazı müfessirler tarafından cihâda teşvik etmek²⁸⁰ anlamında yorumlansa da, peşinden selâmla ilgili âyetin getirilmesi, İslâm’ın asıl amacının barış olduğunu

²⁷² Derveze, Muhammed Azze (1887- 1984), *Tefsîru’l-Hadis Tertibu’s-Suver Hasebe’n-Nuzûl*, I-VIII, 3.bs., Dâru’l-‘Arabi’l-İslâmiyye, Beyrût, 2000, c. VIII, s. 189

²⁷³ el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 489; el-Cevzî, a.g.e., c. II, s. 152; en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 270; er-Râzî, a.g.e., c. X, s. 212; el-Kurtubî, a.g.e., c. II, s. 299; el-Bursevî, a.g.e., c. II, s. 251

²⁷⁴ er-Râzî, a.g.e., c. X, s. 211; el-Kurtubî, a.g.e., c. V, s. 300

²⁷⁵ en-Nûr 24/ 27

²⁷⁶ İbn Kesîr, a.g.e., c. III, s. 306

²⁷⁷ er-Râzî, a.g.e., c. X, s. 213; el-Kurtubî, a.g.e., c. V, s. 296; el-Bursevî, a.g.e., c. II, s. 251

²⁷⁸ er-Râzî, a.g.e., c. X, s. 213; el-Kurtubî, a.g.e., c. V, s. 303; el-Bursevî, a.g.e., c. II, s. 253

²⁷⁹ es-Sem‘ânî, a.g.e., c. I, s. 457; es-Siddîk, Hasan Han (ö. 1307/ 1890), *Fethu’l-Beyân fî Mekâsidi’l-Kur‘ân*, I-X, Matbaatü’l-Âsime, Kâhire, 1965, c. II, s. 333

²⁸⁰ er-Râzî, a.g.e., c. X, s. 205; Rızâ, Muhammed Reşîd, *Tefsîru’l-Kur‘âni’l-Hakîm: bi Tefsîri’l-Menâr*, I-XII, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1426/ 2005, c. V, s. 260

göstermektedir.²⁸¹ Allah (cc) âyette mümin - kâfir ayırımı yapmadan selâm veren herkese daha güzeliyle karşılık vermeyi emretmektedir. “Size herhangi birisi hayır duada bulunduğu zaman siz ona daha güzeliyle karşılık verin ki, birbirinizi daha çok sevip, aranızdaki sevgi bağları daha çok güçlensin, dostluklara adım atılmış olsun” anlamına gelmektedir.

b) Konuşma (“Teklîm”)

Allah, müslümanların müşriklere, putperestlere karşı hitaplarında en güzel sözü söylemelerini emrederek şöyle buyurmuştur: “*Kullarıma söyle, en güzel sözü söylesinler (puta tapanlara sert davranmasınlar) Çünkü şeytan aralarına girer (onları tartışmaya ve kavgaya dürtükler) Doğrusu şeytan, insanın apaçık düşmanıdır*”.²⁸² Âyetin nuzül sebebi hakkında tefsirlerde iki görüş nakledilmektedir: Bunlardan birincisi, müşrikler, Mekke’de Hz. Peygamberin ashabına söz ve fiille eziyet etmekteydiler. Müslümanlar bu durumu Hz. Peygambere şikâyet ettiler²⁸³ ve Hz. Peygamberden, onlarla savaşmak için izin istediler.²⁸⁴ Bunun üzerine bu âyet nazil olmuştur. İkinci görüş de, Hz. Ömer’e kâfirlerden birinin küfretmesi üzerine, Hz. Ömer’in buna üzülmesi²⁸⁵ veya Hz. Ömer’in onu öldürmek istemesi²⁸⁶ veya edeplendirme²⁸⁷ girişiminde bulunmasıdır. Hz. Peygamber de ona bağışlamasını ve affetmesini emretmiştir.²⁸⁸ Âyetten anlaşılıyor ki, hicretten önce müminler kendilerinin cennet, müşriklerin cehennem ehli olmalarından onlara sert davranıyor, kaba sözler söylüyorlardı. Bu durum müşriklerin müslümanlara karşı tahrik olmalarına, düşmanlıklarını arttırmalarına, fitnede aşırıya kaçmalarına, Rasûlüllah’a eziyet etmelerine ve getirdiğine karşı inat etmelerine sebep oluyordu. Allah Teâlâ da Peygamberine, en güzel ve en uygun olanı onlara söylemesini emretti.²⁸⁹

Kâfirlere söylenecek en güzel söz, aralarına şeytanın girip düşmanlıklarını arttırmayacak, onları hidayete erdirecek, onları korkutmayacak yumuşak sözdür.²⁹⁰

Bir kâfire söylenecek en güzel söz, onların kötü söz ve eziyetlerine rağmen, onlar gibi olmadan, güzel bir edeple, sertlikten, sövmeden uzak olarak²⁹¹ yumuşak bir şekilde,²⁹² Allah’ın

²⁸¹ Ateş, a.g.e., c. II, s. 332

²⁸² el-İsrâ 17/ 53

²⁸³ es-Sem‘ânî, a.g.e., c. III, s. 249; el-Cevzî, a.g.e., c. V, s. 47; el-Begavî, a.g.e., c. III, s. 119

²⁸⁴ et-Taberî, a.g.e., c. XIV, s. 624; es-Sem‘ânî, a.g.e., c. III, s. 249; et-Tabresî, Ebû Alî Eminüddîn Fazl b. Hasen b. Fazl (ö. 548/ 1153), *Mecmau’l-Beyân fi Tefsîri’l-Kur‘ân*, I-VI, Dâru Mektebeti’l-Hayat, Beyrût, 1390, c. IV, s. 60; Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf el-Endelûsî (ö. 754), *Bahru’l-Muhît*, I-VIII, 3.bs., Dâru’l-Fikr, y.y., 1983, c. VI, s. 48; Derveze, a.g.e., c. III, s. 393

²⁸⁵ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. III, s. 325; el-Cevzî, a.g.e., c. V, s. 47; el-Begavî, a.g.e., c. III, s. 119

²⁸⁶ es-Sem‘ânî, a.g.e., c. III, s. 249

²⁸⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. III, s. 524

²⁸⁸ es-Sem‘ânî, a.g.e., c. III, s. 249

²⁸⁹ et-Tabâtabâî, a.g.e., c. XIII, s. 118

²⁹⁰ en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 717

emrettiğini emredip nehyettiğinden de nehyetmektir.²⁹³ Onları, yaptıkları çeşitli eziyetlerden dolayı affetmek ve bağışlamak,²⁹⁴ Allah'ın onlara hidayet etmesini dilemektir.²⁹⁵ Hayrın, kendisine küfredene dönmesi²⁹⁶ en güzel şeydir. Muhalif kimseyle konuşmada getirilecek delilin; kınama, sövüp sayma gibi şeylerden uzak olması gerekir ki, aynıyla mukabelede bulunulup karşılıklı öfkeler artıp, nefret doruk noktasına ulaşsın.²⁹⁷ Müslümanların birbirlerine söyleyecekleri en güzel söz, birbirlerine Allah'tan rahmet ve mağfiret dilemeleri²⁹⁸ ve alçak gönüllü davranmalarıdır.²⁹⁹

Allah Teâlâ, *“Biz insanoğullarından şöyle söz almıştık: “Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, ana - babaya yakınlarla, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin”*³⁰⁰ buyurmuştur. İnsanlar lafzı mümin - kâfir herkesi kapsamaktadır.³⁰¹ Bu; hoş, duygulu ve etkileyici söz³⁰² söylemektir. Güzel sözden maksat, nefislerin hoşuna giden sözler değildir. Kendisinden faydalanan,³⁰³ Allah'ın emirlerini emredip nefislere uymaktan sakındıran,³⁰⁴ doğru³⁰⁵ sözdür.

c) İyilik yapma (“İhsân”)

İnsanların, Allah ve diğer varlıklarla ilişkilerinde güzel olanı yapma mecburiyetleri vardır. Yani fitratlarına uygun, Allah'ın tabiatlarına yerleştirdiği asli yatkınlığa yaraşır bir şekilde davranmaya mecburdurlar.³⁰⁶

“Allah'ın sana verdiği (bu servet) içinde ahiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma. Allah sana nasıl iyilik ettiyse sende öyle iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuk etmeyi

²⁹¹ et-Tabâtabâî, a.g.e., c. XIII, s. 118

²⁹² ez-Zemahşerî, a.g.e., c. III, s. 524

²⁹³ es-Sellâm, a.g.e., c. I, s. 142; el-Mâverdî, a.g.e., c. II, s. 249; el-Kurtubî, a.g.e., c. X, s. 277

²⁹⁴ el-Mâturîdî, a.g.e., c. III, s. 167

²⁹⁵ Hasen el-Basrî, Ebû Sa'îd el-Hasen b. Yesâr (ö. 110/ 728), *Tefsîru'l-Hasen el-Basrî*, I-I, tah. Muhammed Abdurrahîm, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, ts., c. II, s. 86- 87; es-Sem'ânî, a.g.e., c. III, s. 249; Ebû Hayyân, a.g.e., c. VI, s. 49

²⁹⁶ el-Mâverdî, a.g.e., c. III, s. 249

²⁹⁷ er-Râzî, a.g.e., c. XX, s. 228- 229

²⁹⁸ et-Taberî, a.g.e., c. XIV, s. 624; Ebû Hayyân, a.g.e., c. VI, s. 49; es-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö. 911), *ed-Dürri'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sûr*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1409/ 1988. c. IV, s. 188

²⁹⁹ el-Kurtubî, a.g.e., c. XIX, s. 277

³⁰⁰ el-Bakara 2/ 83

³⁰¹ et-Tabresî, a.g.e., c. I, s. 336

³⁰² el-Bikâî, a.g.e., c. I, s. 180

³⁰³ er-Râzî, a.g.e., c. III, s. 169

³⁰⁴ et-Taberî, a.g.e., c. II, s. 197; el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 90; et-Tabresî, a.g.e., c. I, s. 336; el-Kurtubî, a.g.e., c. II, s. 16; el-Bikâî, c. I, s. 180; el-İcî, a.g.e., c. I, s. 66

³⁰⁵ el-Mâverdî, a.g.e., c. I, s. 154

³⁰⁶ Chittick - Murata, William C.- Sachiko, *İslâm'ın Vizyonu*, çev. Turan Koç, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 380

isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez.”³⁰⁷ “Allah’ın sana rızık olarak verdiği mülkün en güzelinden infak et” demektir.³⁰⁸ Bu davranışın faydası Allah’a değil, insanadır. Allah Teâlâ insanları cömertliğe teşvik ederken, orta yolu takip etmelerini, başkalarına iyilikte bulunayım derken, kendilerini muhtaç durumuna düşürmeyecek seviyede olmasını belirtmektedir. “Malınızı Allah yolunda harcadığınız. Kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın. İyilik işlemeye gayret edin. Çünkü Allah iyilik işleyenleri sever.”³⁰⁹

Toplum hayatında, fertler arasındaki birlik ve beraberliğin göstergesidir yardımlaşmak. İslâm dini, karşılık beklemeden yardımlaşmaya teşvik etmekte, karşılığında da büyük sevap kazanılacağını belirtmektedir.

b) Sabretme (“Sabr”, “musâbere”)

Sabır, insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde en önemli unsurdur. Toplum hayatında başarının anahtarıdır. İnsanların kardeşlik duygusu içerisinde yaşamalarının gereklerinden biri de birbirlerine karşı anlayışlı olmalarıdır. Bu sabırla mümkün olmaktadır. Hem ilişki kurmada hem de kurulan ilişkilerin sağlıklı ve uzun ömürlü olmasında sabırlı olmanın payı büyüktür. Karşılıklı güvenin bir ifadesidir.

Hayatın getirdiği zorluklara, musibetlere, insanlardan gelen eziyet ve düşmanlıklara sabretmek, kişiyi olgun, ideal ve faal, zorluklarla soğukkanlılıkla başa çıkabilen şahsiyet sahibi yapar. Dayanma gücü ve istediklerini gerçekleştirmede çaba harcamayı öğretir. Sabır, iradeyi kuvvetlendirir. Bu olumlu etkiler insanlar arası ilişkilerde eyleme dökülürse, fedakârlık, dayanışma ve insan kazanmayı beraberinde getirir. Küçük veya büyük şeyler için kavga etmek yerine anlamlı bir sükûnet sağlar.

Sabır Allah’ın övdüğü mü’minlerin sıfatlarından.

“Ve onlar Rablerinin yüzünü arzu ederek sabrederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık harcarlar, kötülüğü iyilikle savarlar.”³¹⁰ Allah’ın rızasını kazanmanın ve kötülüğü savmanın bir yoludur. Sabırlı olan, zulme uğradığında sabredip, misliyle karşılık vermemekle, kendisinden kaynaklanan bir başka kötülüğe engel olmaktadır.

Allah, sabredenleri güzel davranmakla nitelendirip, davranışlarının karşılığını vereceğini va’d etmektedir. *“Sabret, çünkü Allah güzel davrananların ecrini zayi etmez.”³¹¹*

³⁰⁷ el-Kasas 28/ 77

³⁰⁸ et-Taberî, a.g.e., c. XVIII, s. 324- 325

³⁰⁹ el-Bakara 2/ 195

³¹⁰ er-Ra’d 13/ 22

³¹¹ Hûd 11/ 114

Başkasından gelen kötülöklere karşı sabredilir, alçaklıklarına kızgınlıkla, onlardan gelen zorbalığa aynı şekilde karşılık verilmezse, bu sabrın sonucunda onlar da, kötü huy ve davranışlarından vazgeçeceklerdir. Düşmanlık dostluğa, kızgınlık sevgiye dönüşecektir.³¹²

“Ey imân edenler sabredin, sabır yarışı yapın. (Cihad için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.”³¹³ Allah, usûl (inanç) ve furû (ahkâm)a dâir bütün âdâbı içine alan bu âyetle sûreyi bitirmiştir. Öyle ki insanın iki hali vardır: a) Sırf kendisini ilgilendiren; b) Kendisi ile başkaları arasında müşterek olan şeyler. Birincisinde sabrın bulunması, ikincisinde de musâbere (karşılıklı sabır ve tahammül gösterme)’nin bulunması gerekir. Musâbere, kişinin kendisi ile başkası arasında müşterek olan sıkıntılara katlanmaktan ibarettir. Bunun içine aile, komşular ve akrabalarından kötü ahlâklı olanlara tahammül etme ve kötülük yapanlardan intikam almaya yeltenmeme girer. İnsanın başkasını kendi nefesine tercih etmesi, zulmedip haksızlık edenleri affetmesi, mârûfu (iyi şeyi) emir ve tavsiye edip, münkeri (kötülüğü) nehyetmesi de buna dahildir.³¹⁴

c) Affetme (“Afv”, “safh”)

Allah’ın yarattığı varlıklara karşı şefkatli olma, muhsinin önemli vazifelerinden biridir. İhsânın en üst mertebelerinden biri, insanların kabahatlerini affetme ve suçlarını bağışlamadır. Gördüğü kötülüğe karşı içinde meydana gelen kin ve öfkeyi hazmetmek, kendine hâkim olmak büyük bir meziyettir.³¹⁵

“Onlar bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfkelerini yutkumurlar, insanları affederler. Allah da güzel davrananları sever.”³¹⁶

Öfke, sağlıklı düşünmeye engeldir. Sonradan pişman olunacak şeyleri yapmaya sevkeder. Duyguların incinmesine, huzur ortamının bozulmasına ve intikam duygularının yeşermesine sebeptir.

“Sözlerini bozdukları için onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Kelimeleri yerlerinden kaydırıyorlar. Kendilerine öğütlenen şeyden pay almayı unuttular. İçlerinden pek azı hariç, daima onlardan hainlik görürsün. Yine de onları affet, aldırma. Çünkü Allah güzel davrananları sever.”³¹⁷

³¹² er-Râzî, a.g.e., c. XXVII, s. 127

³¹³ Âl-i İmrân 3/ 200

³¹⁴ er-Râzî, a.g.e., c. IX, s. 155

³¹⁵ Akseki, Ahmet Hamdi, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı*, 3.bs., Nur Yayınları, Ankara, 1979, s. 341

³¹⁶ Âl-i İmrân 3/ 134

³¹⁷ el-Mâide 5/ 13

f) Arayı düzeltme (“İslâhu zâti’l-beyn”)

“Kim güzel bir (işe) destek olursa onun da o işten bir payı olur. Kim kötü bir (işe) destek olursa, onun da o işten bir payı olur. Allah her şeyi gözetip karşılığını verendir.”³¹⁸ Şef insanın kendisini, ihtiyaç sahibinin ihtiyacını giderme hususunda onunla ortak olacak şekilde adeta onun bir yarısı kılmasıdır.³¹⁹ Allah Teâlâ âyette, insanlar arasında yardımlaşmayı teşvik etmekte, yardım edene bu yardımın sevabından pay vereceğini bildirmektedir. Yani kim birisine mağfiret ve rahmet duasında ya da bedduada (lanet) bulunursa,³²⁰ o duada kendisinin de bir nasibi vardır.

Şefaati hasene, iki kişi arasında olan ve kendisinde ikisinin de menfaati olan³²¹ ameldir. İnsanların arasını düzelterek,³²² hayra götürecektir sevap kazandıracak güzel söz³²³ anlamı da verilmektedir.

Birbirine yardımcı olmak, ancak, hayır³²⁴ için olan şeylerde geçerlidir. Kötülükte yardım etmek yoktur. Allah Teâlâ, hem güzelliğe teşvik etmek hem de birinin kötülüğüne uğraşmaktan men etmek için bu iki fiilde yardım edene veya sebep olana, o fiilden bir pay vereceğini bildirmiştir. Başkaları için fesad ve intikam içeren davranışlardan; sebep olana da bir günah³²⁵ olduğunu belirterek, hem özendirip hem de korkutarak insanlar arasında güzel davranışların sergilenmesine, insanlar arasındaki düşmanlıklara, dargınlıklara kayıtsız kalmamaya, birlik ve beraberliğe teşvik etmektedir. Eğer şefaati haseneyi arayarak düzeltmek için söylenen söze hamledecek olursak; şefaati seyyie de, “arayı bozucu, fitne ve fesada sebep olan iftira ve gıybettir” diyebiliriz. ez-Zemahşerî, bu âyet hakkında şöyle demektedir: “Güzel şefaati müslümanın hakkına riayet edilen, ondan bir kötülüğü savan, ona hayır getiren, sırf Allah rızası için yapılan, rüşvet alınmayan şefaattir. Şefaati, ancak caiz olan şeylerde olur. Allah’ın koyduğu cezaların kaldırılması için şefaati olmayacağı gibi, başkasının hakkına zarar verecek şeylerde de şefaati olmaz. Kötü şefaati ise bunun tersine olan şeylerdir. Yani haksız, günah olan işlere aracılık yapmak, rüşvet almaktır. Mesrûk, birisine aracılık etmişti. Aracılık yaptığı adam, kendisine bir cariye hediye etti. Kızarak hediye cariyeyi kabul etmeyen Mesrûk: “Yüreğindeki bilseydim, senin işinin olması için bir kelime dahi söylemezdim. Artık bundan sonra senin işin

³¹⁸ en-Nisâ 4/ 85

³¹⁹ er-Râzî, a.g.e., c. X, s. 206

³²⁰ el-Mâturîdî, a.g.e., c. I, s. 464; el-Mâverîdî, a.g.e., c. I, s. 512

³²¹ el-Mâturîdî, a.g.e., c. I, s. 464

³²² es-Sem‘ânî, a.g.e., c. I, s. 455; el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 457; el-Kurtubî, a.g.e., c. V, s. 295; el-Hâzin, a.g.e., c. I, s. 383

³²³ el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 457

³²⁴ el-Mâturîdî, a.g.e., c. I, s. 464

³²⁵ es-Sıddîk, a.g.e., c. II, s. 322

hakkında hiçbir şey konuşmam dedi.”³²⁶ O halde başkaları için arabuluculuk (güzelliğin) aslında menfaat düşüncesi yoktur.

B- Nesnesine Göre “Hüsn” Kavramı

Nesnesine göre “hüsn” kavramı, türüne göre maddî ve manevî, zaman ve mekânına göre dünyevî ve uhrevî açılardan incelenmiştir. Kur’ân’da, dünya hayatına mahsus olan mimetlerin yanısıra, uhrevî hayattaki nimetlerden de bahsedilmektedir. Âhirette de bu dünyadakine benzer bir hayatın olacağı anlatılmaktadır. Orada da, bir aile ve toplum hayatı söz konusudur ve yeme içme, eğlenme vardır.

1- “Hüsn” nesnesinin türüne göre

Allah’ın yarattığı en güzel varlık insandır. Somut ve soyut güzellik, en güzel biçimde insanda tezahür etmektedir. İnsanın güzelliğine, yaratılışına değinen âyetlerden en çok dikkati çeken “ahsen-i takvîm” ifadesinin geçtiği âyettir. Müfessirler, bu âyeti, maddî ve manevî olmak üzere iki boyutta ele alarak incelemişlerdir. Biz de bu konudaki yorumlardan hareketle iki boyutta inceledik.

a- Maddî “hüsn” (“Somut güzellik”)

Kur’ân-ı Kerîm’de, insanın sûret güzelliğini anlatan âyetler bulunmakta, bu âyetlerde “tasvîr” kelimesi kullanılmaktadır. “Allah O’dur ki, arzı size durulacak yer, göğü de bina yaptı, sizi şekillendirdi, şekillerinizi de güzel yaptı ve sizi güzel rızıklarla besledi. İşte Rabbiniz Allah budur. Bütün âlemleri yaratan Allah ne yücedir.”³²⁷

“Gökleri ve yeri hak ile yarattı, sizi biçimlendirdi, biçimlerinizi de güzel yaptı, dönüş O’nadır.”³²⁸ Âyetlerde, dikkatleri çeken bir nokta Allah Teâlâ’nın, yeri, göğü ve bütün mahlûkatı nasıl yarattığından bahsederken, “savvera” lafzını bunlar için kullanmamasıdır.³²⁹ Bu kelimeyi, sadece insanın yaratılmasına has kılmıştır. “Ahsene” ile birlikte kullanılan “savvera”, Allah’ın, insanın sûretini diğer varlıklardan daha güzel yarattığına delil olmaktadır. Bu kökten gelen “musavvir” de, Allah’ın güzel isimlerinden biridir.³³⁰

³²⁶ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. II, s. 118

³²⁷ el-Mü’min 40/ 64

³²⁸ et-Tegâbün 64/ 3

³²⁹ el-Kuşeyrî, a.g.e., c. III, s. 314

³³⁰ Altıntaş, a.g.e., s.279

Allah Teâla, insanın sûretini bütün canlılardan daha güzel³³¹ ve daha hoş³³² yaratmıştır. İnsanın dışındaki bütün varlıklar, yüzüstü sürünürken, insanın dimdik ayakta³³³ olması bunun en güzel işaretidir. İnsanların hem yüzlerinde hem de bedenlerinde, benzer yönler olduğu gibi, onları birbirinden ayıran farklı özellikler de mevcuttur. Sahip oldukları güzellik de, birbirinden farklılık arz etmektedir. İslâm âlimleri, insanlara güzel veya çirkin diye bakmamaktadır. Onlara göre hepsi güzeldir. Bazı güzellikler, gözle görülür biçimde diğerlerinden üstün veya aşağıdadır. Güzellik, derece derece olduğundan, hepsi güzelliğin sınırları dışına çıkmamakta, içerisinde kalmaktadır.³³⁴

İnsan, sahip olduğu dış güzellikle, diğer bütün varlıklardan daha güzeldir. Çünkü, gördüğü pek çok değişik şekil ve sûrette varlık olmasına rağmen, kendi şekil ve sûretinin, onlar gibi olmasını temenni etmemektedir.³³⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de, insanın yaratılışındaki güzelliği ifade etmede kullanılan kavramlardan biri de, "takvîm" kavramıdır. "*Biz insanı en güzel biçimde yarattık.*"³³⁶ Takvîm, eğriyi doğrultmak, kıvama, nizama koyma, kıymet biçmek ve kıymetlendirmek anlamlarına gelmektedir.³³⁷ Âyetteki "takvîm" ifadesi, ta'dil (dik durma ve dengeli olma) anlamını ihtiva etmektedir.³³⁸ İslâm âlimleri, bu âyetteki "takvîm" kavramının, insanın, maddî veya manevî yapısıyla ilgili olup olmaması konusunda farklı görüşlere sahip olmuşlardır.³³⁹

Ahsen-i takvîm, herhangi bir biçimlendirmenin veya büyük bir biçimlendirmenin en güzeli demektir.³⁴⁰ Müfessirlerden bazıları, "ahsen-i takvîm" ifadesini, insanın gençliği, kuvveti³⁴¹ ve zahir (dış) güzelliğiyle tefsir etmişlerdir. Bazıları da, şekil ve duygularının güzelliği, insanın boyunun doğruluğu (dik duruşu)yla tefsir etmiştir. En güzel mananın, bütün bunları kapsayacak şekilde, genel olması kabul edilmektedir.³⁴²

Müfredât'ta, âyetin, canlılar arasında insana ait akıl, anlama ve iki ayak üzerinde durabilme gibi özelliklerine işaret ettiği vurgulanmaktadır. Allah, insanı iki ayaklı, organları

³³¹ el-Mâturîdî, a.g.e., c. V, s. 144; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. VI, s. 131; en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 690

³³² ez-Zemahşerî, a.g.e., c. VI, s. 131

³³³ el-Mâturîdî, a.g.e., c. IV, s. 356; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. V, s. 358; el-Kurtubî, a.g.e., c. XX, s. 144; en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 484; el-Bursevî, a.g.e., c. X, s. 468

³³⁴ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. VI, s. 131; el-Bursevî, a.g.e., c. X, s. 468

³³⁵ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. V, s. 131; en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 690

³³⁶ et-Tîn 95/4

³³⁷ Yazır, a.g.e., c. VIII, s. 311

³³⁸ el-Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh ed-Deylemî (ö. 207/ 822), *Meâni-l Kur'ân*, I-III, 5.bs., 'Âlimu'l-Kütüb, Beyrût, 1980, c. III, s. 276; el-Fîruzâbâdî, Ebû Tâhir Muhammed b. Yâkub (ö. 817/ 1415), *Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, Matbaatü'l-Bâbi'l-Halebî, Kâhire, 1951, s. 392

³³⁹ Altıntaş a.g.e., s. 279

³⁴⁰ Yazır, a.g.e., c. VIII, s. 311

³⁴¹ el-Kurtubî, a.g.e., c. XX, s. 314

³⁴² Ebû Hayyân, a.g.e., c. VIII, s. 490

birbiriyle uyumlu ve şeklini güzel yaratmıştır. Boyunun uzunluğu ve dikey bir şekilde yaratılması, vücudunun itidali onun güzelliklerindedir.³⁴³ Başu içindekilerle, göğsü topladıklarıyla, karnı ihtiva ettikleriyle, en güzeli olduğundan, filozoflar insan için “âlem-i suğra” tabirini kullanmışlardır.³⁴⁴ Kullanabilmesi için münasip oranlarda boy, el, ayak ve diğer organlar verilmiştir ki,³⁴⁵ insanoğlu, diğer hayvanların aksine yemeğini elleriyle tutarak yemektir.³⁴⁶ İnsanın, organları arasındaki birleşim, eklemleri arasındaki düzen, damarlarının dağılımı, Allah’ın bahşettiği hayret verici bir güzelliktedir.³⁴⁷

Fiziki güzellik insanların hoşlandığı, kalpleri etkileyen bir özelliğe sahiptir. Allah’ın bir lütfu olarak kabul edilmelidir. Allah Teâlâ’nın, gönderdiği Peygamberlerin dış güzelliğe sahip olmaları da, dış görünüşün önemini ortaya koymaktadır.³⁴⁸

b- Manevî “hüsn” (“Soyut güzellik”)

“Biz insanı en güzel biçimde yarattık.”³⁴⁹ Ahsen-i takvîm ifadesini manevî güzellik olarak ele alanlar, “İnsanın akıl, idrak ve iyiyi kötüden ayırt etme gücü ile süslenmesi³⁵⁰ olarak yorumlamıştır. Allah Teâlâ, batınî olarak insanı yaratıkların en güzeli kılmıştır. Çünkü Allah, insanı, canlı, âlim, kâdir, irade eden, konuşan, işiten, gören, hakîm gibi ilâhi sıfatlarla süslemiştir.³⁵¹ Yazır, “İnsanın, hem boyunun posunun doğruluğu ile gündün güne artan, görünen şeklinin güzelliği hem de aklının, zihninin hak ve hayır âyetlerini ve hatırlatılan güzellik ve yücelikleri idrak edebilecek kabiliyeti ve ilâhi ahlâk ve niteliklerle ahlâklanıp nitelenebilecek derecede gelişme ve olgunlaşmaya elverişli olan ahlâk güzelliği gibi maddî ve manevî her türlü güzelliği kapsar” demektir. Yazır’a göre asıl güzellik, “İnsanın, duygusuz olan şekil ve suretinde değil, duygusunda ve özellikle “güzellik” denilen manayı anlamasında ve o duygudan güzellerin güzeli, en güzel yaratıcıyı ve onun mutlak güzellikle, en güzel olan kemal sıfatlarını tanıyıp onun ahlâkıyla ahlâklanmış olmasındadır. İnsanın yaratılışının kıvamı ve aday olduğu olgunlaşma budur, insan ilk doğuşunda bu olgunlukta değil, fakat bu kıvama, bu olgunluğa, bu güzelliğe doğru ilerleme kabiliyeti verilmek suretiyle en güzel biçimde” yaratılmasıdır.³⁵² Aynı

³⁴³ el-Bursevî, a.g.e., c. X, s. 468

³⁴⁴ İbnu’l-Arabî, a.g.e., c. IV, s. 1953

³⁴⁵ Mevdûdî, a.g.e., c. VI, s. 341

³⁴⁶ el-Merâgî, a.g.e., c. XXX, s. 194

³⁴⁷ el-İbriz, es-Şeyh Abdülaziz Debbağ, *Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat*, ter. Celal Yıldırım, I-II, Demir Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 410

³⁴⁸ el-Cevziyye, a.g.e., s. 203

³⁴⁹ et-Tîn 95/ 4

³⁵⁰ el-Kurtubî, a.g.e., c. XX, s. 114; Ebû Hayyân, a.g.e., c. VIII, s. 490

³⁵¹ İbnu’l-Arabî, a.g.e., c. IV, s. 1952

³⁵² Yazır, a.g.e., c. VIII, s. 312- 313

zamanda bu âyet, manevî güzellik yönünde, insanın, şerre meyilli olmayıp,³⁵³ hayra meyilli olduğuna³⁵⁴ delil gösterilmektedir.

2- “Hüsn” nesnesinin zaman ve mekânına göre

Güzellik, bu dünya hayatıyla sınırlı değildir. Ölümden sonraki hayat ve ondaki her şey acısıyla, tatlısıyla haklıdır. Bu dünya hayatında bahşedilen güzelliklerin çok daha fazlası Allah’ın emirlerine uyup nehiyelerinden sakınanlara verilecektir. İsim olarak benzerlik arzeden bu güzellikler hayal edilemeyecek kadar güzeldir

a- Dünyevî “hüsn”: dünya ve nimetleri

Dünya hayatında insanlara pek çok güzellik verilmiştir. Kendi güzelliği, sonsuzluk arzusunun tatmini olan çocuk, hayatını idame için ihtiyaç duyduğu her türlü yiyecek- içecek, içinde yaşadığı evi, malı, mülkü, her şeyden önce hayat sürmesi, dünyada sahip olduğu güzelliklerin başlıcalarıdır.

aa- Hayat güzelliği

*“Ve Rabbinizden mağfiret dileyebilirsiniz, sonra O’na tevbe edersiniz ki, sizi belirtilmiş bir süreye kadar güzelce yaşatsın ve her lütuf sahibine, lütfetsin, ve eğer yüz çevirirseniz, ben sizin için büyük bir günün azabından korkarım.”*³⁵⁵

İnsanlara, geçmiş günahlarından dolayı, mağfiret dileyip, tevbe etmeleri halinde ölüm vaktine kadar emniyet ve genişlik içinde yaşayacakları bir ömür verecek demektir.³⁵⁶ Güzel bir ömür, güzel faydalar³⁵⁷ ve kolaylıklardan memnun olunarak, zorluklara sabrederek³⁵⁸ helâl olanları yeterli bularak³⁵⁹ geçirilen ömürdür.

ab- Mekân güzelliği

*“Onlara açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman, inkâr edenler, inananlar için iki topluluktan hangisinin makamı daha hayırlı, meclisi (mevkii) daha güzeldir derler”.*³⁶⁰

³⁵³ Akseki, a.g.e., s. 11

³⁵⁴ Rıza, a.g.e., c. III, s. 146- 147

³⁵⁵ Hûd 11/ 3

³⁵⁶ el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 273; el-İcî, Muhammed b. Abdîrahman b. Muhammed b. Abdillâh (ö. 905), *Câmi’u’l-Beyân fî Tefsiri’l-Kur’ân*, I-IV, tah.Abdülhamid Henedâvî, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrût, 1424/ 2004, c. II, s. 162

³⁵⁷ en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 559

³⁵⁸ es-Sem’ânî, a.g.e., c. II, s. 412; el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 373

³⁵⁹ es-Sem’ânî, a.g.e., c. II, s. 412

³⁶⁰ Meryem 19/ 73

Allah Teâlâ bu âyetle, bazı insanların, deliller ve burhan olan âyetler yerine; zenginlik mal, mekân (menzil) ve durumlarını düşünmeye ve bunlarla iftihar etmeye yöneldiklerini haber vermektedir.³⁶¹ Âyetteki “nediyyen”, meclis³⁶² ve toplantı yeri anlamına gelmektedir.³⁶³ Arapların toplantı yaptıkları yerin adı olan “deru’n-nedve”nin bundan geldiği söylenmektedir.³⁶⁴

Müşrikler, fakir müminlere, kendi durumlarını gösteriyor ve “Biz meclis bakımından sizden daha üstünüz, mekân olarak, daha güzel, mal bakımından da daha zenginiz.”³⁶⁵ diyorlardı. Bu üstünlüklerini, onların doğru yolda, müminlerin ise, yanlış yolda olmalarına, kendilerince delil getirmekteydiler. Diyorlardı ki, “Eğer siz hak üzere, biz de bâtil üzere olsaydık, sizin bu dünyada ki haliniz, bizden daha güzel ve daha iyi olurdu. Fakat biz, durumu bunun tam tersi bulduk. Biz, müreffeh bir hayattan, bolluktan ve nimetten faydalanıyoruz, siz zayıflık, fakirlik, korku ve zillet içinde yaşıyorsunuz. Bu, bizim hak, sizin bâtil olduğunuza bir delildir.”³⁶⁶ Dünyevî güzelliğe sahip olmayı inanç yönünden doğru olmakla irtibatlandırıyorlardı.

Allah Teâlâ, onların bu sözlerini reddetmiş ve dünyevî güzelliğe sahip olmanın, haklı olmayı gerektirmediğini, yeri geldiğinde, helak olmalarına engel olamayacağını haber vermiştir. “Onlardan önce nice nesilleri helak ettik ki, onlar eşyaca ve gösterişçe daha güzeldi.”³⁶⁷ Kâfirlerin övündükleri şeyler; mal, mülk,³⁶⁸ ev eşyaları³⁶⁹ ve elbiselerle³⁷⁰ tefsir edilmiştir. Onlardan önce de, görünüş itibariyle, onlardan daha güzel olanları vardı.³⁷¹ Ancak, onlar da, helak olmaktan kurtulamamıştır. Bu, dünya nimetinin, güzelliğinin, Allah sevgisine götürmediğine delil olmaktadır.³⁷²

ac- Rızık güzelliği

“Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden de sarhoşluk ve güzel rızık elde edersiniz”.³⁷³ Âyette, Allah, insanlara rızık elde edebilecekleri meyvelerden, hurma ve üzümü zikretmiştir. Bunlardan, ya sarhoşluk verenler ya da bunun dışında güzel yiyecek ve içecekler

³⁶¹ en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 48- 49

³⁶² et-Taberî, a.g.e., c. XV, s. 610; el-Mâverdî, a.g.e., c. III, s. 386; es-Sem’ânî, a.g.e., c. III, s. 309; el-Begavî, a.g.e., c. III, s. 207; el-Merâgî, a.g.e., c. XVI, s. 76

³⁶³ es-Sellâm, a.g.e., c. I, s. 239; el-Merâgî, a.g.e., c. XVI, s. 76

³⁶⁴ es-Sem’ânî, a.g.e., c. III, s. 309; el-Merâgî, a.g.e., c. XVI, s. 76

³⁶⁵ es-Sem’ânî, a.g.e., c. III, s. 309

³⁶⁶ el-Merâgî, a.g.e., c. XVI, s. 76- 77

³⁶⁷ Meryem 19/ 74

³⁶⁸ et-Taberî, a.g.e., c. XV, s. 610; el-Mâverdî, a.g.e., c. III, s. 386; el-Begavî, a.g.e., c. III, s. 207

³⁶⁹ el-Kelbî, Muhammed b. Ahmed b. Cüzey, *Kitâbü’t-Teshil li ‘Ulûmi’t-Tenzil*, I-IV, 3.bs., Dâru’l-Kütübi’l-‘Arabî, Beyrût, 1393/ 1973, c. III, s. 7; el-İcî, a.g.e., c. II, s. 492; el-Merâgî, a.g.e., c. XVI, s. 76

³⁷⁰ el-Begavî, a.g.e., c. III, s. 207; el-Merâgî, a.g.e., c. XVI, s. 76;

³⁷¹ el-Merâgî, a.g.e., c. XVI, s. 78

³⁷² el-Merâgî, a.g.e., c. XVI, s. 77

³⁷³ en-Nahl 16/ 67

elde edilmektedir. Sekr: sarhoşluk veren içki³⁷⁴ gibi içeceklerden haram olanlarıdır.³⁷⁵ Rızıkı hasen ise, bedende ya da akılda, herhangi bir zarara sebep olmayan yiyecekler olarak tanımlanmaktadır. Bunlar, zarar vermediği gibi, kalbi nurlandıran, akli genişleten, helâl³⁷⁶ ve temiz³⁷⁷ olan; sirke, reçel, hurma, kuru üzüm³⁷⁸ gibi, hem tatlı hem de faydalı gıdalardır.

*“Nerede olursanız, sağlam kaleler içinde bulunsanız yine ölüm sizi bulur. Onlara bir iyilik erişirse: “Bu Allah tarafındandır” derler. Onlara bir kötülük erişirse: “Bu, senin yüzündendir” derler. De ki: “Hepsi Allah tarafındandır.” Bu topluma ne oluyor ki, hemen hiç söz anlamıyorlar?”*³⁷⁹

*“Sana gelen her iyilik Allah’tandır. Sana gelen her kötülük de kendi (günahın yüzü)ndendir. Seni insanlara elçi gösterdik. (Buna) şahit olarak Allah yeter.”*³⁸⁰ Yukarıda sayılan nimetler ve onların dışındakiler de dünyevî nimetlerin güzellikleridir. Bunların, çok, verimli ve bereketli olması;³⁸¹ ve bu bereketin sebeplerinden olan yağmur,³⁸² güzellik olarak kabul edilmektedir. Bunun zıddı olan seyyie, kıtlık³⁸³ anlamına gelmektedir. İmân etmeyenler, ancak, dünyevî hasene ile sevinir; seyyie ile üzülür ve hemen isyan ederler. Hz.Peygamber Medine’ye hicret ettiği zaman, orada kıtlık görülmüş, Medine’de yaşayan Yahudiler ise Hz. Peygamberi, kıtlığa sebep olmakla itham etmişler ve uğursuz saymışlar, sorumlu olarak da Hz. Peygamberi görmüşlerdir.³⁸⁴

ad- Nesil güzelliği

*“Kendilerinin hoşlanmadıkları şeyi Allah’a veriyorlar, üstelik de dilleri. En güzel sonuç, kendilerinin olacak diye yalan söylüyor. Onlara mutlaka ateş vardır ve onlar, ona sürüleceklerdir.”*³⁸⁵ Âyette, Kureyş müşrikleri kınanmaktadır. Çünkü onlardan birinin kız çocuğu olduğu zaman öfkeden yüzü kapkara kesilecek kadar utanç duyuyor, onu öldürüp öldürmeme konusunda kararsız kalıyor,³⁸⁶ erkek çocukları tercih ediyorlardı. Erkek çocukların

³⁷⁴ el-Mâverdî, a.g.e., c. III, s. 198; ed-Dimeşkî, a.g.e., c. XII, s. 108

³⁷⁵ et-Taberî, a.g.e., c. XIV, s. 276; el-Bikâî, c. IV, s. 285; eş-Şevkânî, a.g.e., c. III, s. 176

³⁷⁶ Hasen el-Basrî, a.g.e., c. II, s. 72; et-Taberî, a.g.e., c. XIV, s. 276; el-Mâverdî, a.g.e., c. III, s. 198; el-Bikâî, a.g.e., c. IV, s. 285; eş-Şevkânî, a.g.e., c. III, s. 176

³⁷⁷ el-Bikâî, a.g.e., c. IV, s. 285

³⁷⁸ el-Mâverdî, a.g.e., c. III, s. 198; ez-Zamahşerî, a.g.e., c. III, s. 450; el-Beydâvî, a.g.e., c. I, s. 549; en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 687; ed-Dimeşkî, a.g.e., c. XII, s. 108- 109

³⁷⁹ en-Nisâ 4/ 78

³⁸⁰ en-Nisâ 4/ 79

³⁸¹ et-Taberî, a.g.e., c. VII, s. 238; el-Mâtürîdî, a.g.e., c. I, s. 458; es-Sem’ânî, a.g.e., c. I, s. 445; el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 454; el-Cevzî, a.g.e., c. II, s. 137; en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 267

³⁸² el-Cevzî, a.g.e., c. II, s. 137

³⁸³ el-Cevzî, a.g.e., c. II, s. 137

³⁸⁴ el-Mâtürîdî, a.g.e., c. I, s. 458; es-Sem’ânî, a.g.e., c. I, s. 449; el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 454

³⁸⁵ en-Nahl 16/ 62

³⁸⁶ en-Nahl 16/ 56- 59

savaşmaları, kızların ise savaşmaması nedeniyle, onları utanç verici buluyorlardı. Bu nedenle, hoşlandıkları erkek çocuklarını kendilerine ayırıyorlardı. Âyette “hüsnâ” ile ifade edilen erkek çocuklarıdır.³⁸⁷

ae- Zafer güzelliği

“Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda göç edenleri dünyada güzelce yerleştireceğiz. Ahiret mükâfatı ise daha büyüktür. Keşke bilseler.”³⁸⁸ Zulme uğradıktan sonra izzete kavuşmak, sıkıntıdan kurtulup refaha ulaşmak ve düşmanların zulmünden sonra galibiyet bir zaferdir.³⁸⁹ Âyette geçen “hasene”, Medine şehri olarak tefsir edilmektedir.³⁹⁰ Çünkü Mekke’de, güçsüz olan müslümanlara zulmedilmiş, onlar da, Allah yolunda vatanlarını, bağlarını, bahçelerini, mülklerini, ailelerini bırakarak Medine şehrine göç etmişlerdir. Buna karşılık, Allah Teâlâ, onları orada sağlam bir şekilde yerleştirerek devlet kurup umera olmalarına ve insanlara hükmetmelerine³⁹¹ yardım ederek onlara zafer vermiştir.

“Sana bir iyilik ulaşırsa (bu), onların hoşuna gitmez ve eğer sana bir kötülük ulaşırsa: “Biz önceden (sefere katılmamakla) başımızın çaresine bakmışız” derler, sevinerek döner (giderler).”³⁹² Bu âyette kıskanç kişinin sıfatı anlatılmış olmaktadır.³⁹³ Güzelliğin meydana gelmesi onların hoşuna gitmemektedir. “Hasene” ganimet ve zafer olarak açıklanmaktadır.³⁹⁴ Bu ikisinin hâsıl olması, insanı sevindirmektedir.³⁹⁵

“Hor görülüp ezilmekte olan milleti de içini bereketlerle donattığımız yerin, doğularına ve batılarına mirasçı kıldık. Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz, sabretmeleri yüzünden tam yerine geldi. Firavunun ve kavminin yapageldiği şeyleri ve yükseltmekte oldukları sarayları (ve bahçeleri)de yıktık.”³⁹⁶ Âyette Allah’ın İsrailoğullarına va’d ettiği güzel söz, düşmanlarına karşı yardım,³⁹⁷ düşmanlarını helak etme ve yeryüzünde

³⁸⁷ es-Sellâm, a.g.e., c. I, s. 71; el-Mâverdî, a.g.e., c. III, s. 196; es-Sem’ânî, a.g.e., c. II, s. 173; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. III, s. 445; el-Cevzî, a.g.e., c. IV, s. 460

³⁸⁸ en-Nahl 16/ 41

³⁸⁹ el-Mâturîdî, a.g.e., c. III, s. 87

³⁹⁰ es-Sem’ânî, a.g.e., c. III, s. 173; el-Begavî, a.g.e., c. III, s. 69; el-Cevzî, a.g.e., c. IV, s. 448; el-Beydâvî, a.g.e., c. I, s. 544; es-Suyûtî, a.g.e., c. IV, s. 118; el-İcî, a.g.e., c. II, s. 339

³⁹¹ el-İcî, a.g.e., c. II, s. 339

³⁹² et-Tevbe 9/ 50

³⁹³ el-Kuşeyrî, a.g.e., c. II, s. 33

³⁹⁴ et-Taberî, a.g.e., c. XI, s. 494- 495; el-Mâturîdî, a.g.e., c. II, s. 415; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. III, s. 52; el-Cevzî, a.g.e., c. III, s. 450; en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 501; es-Suyûtî, a.g.e., c. III, s. 249; el-Merâgî, a.g.e., c. X, s. 134

³⁹⁵ el-Merâgî, a.g.e., c. X, s. 134

³⁹⁶ el-A’râf 7/ 137

³⁹⁷ et-Taberî, a.g.e., c. X, s. 406

onları halife kılıp³⁹⁸ güven içinde yaşatma³⁹⁹ sözüdür. Zafer kazanmak, sevilen ve sevinilen bir durum olduğundan “hüsnâ” ile nitelendirilmiştir.⁴⁰⁰

b- Uhrevî “hüsn”: cennet ve nimetleri

Kur’ân’da anlatılan âhiret hayatı düşüncesi, bu dünya hayatından uzakta olan bir düşünce değildir. Bu dünya hayatıyla bağımlıdır, ilişkilidir. Cennet ve cehennem, dünya hayatı üzerinde, “mükâfat” ve “mücâzât” yoluyla kontrol sağlamaktadır. İnsanların davranışlarında, ahlâkî yönden, etkili ve ahlâkî değerlerin kaynağı olmaktadır. İnsan, yaşamı boyunca, cenneti kazanmak ve cehennemden uzak durmak için gereken hayat tarzını seçer.⁴⁰¹

Cennet, setr, örtmek, gizlemek⁴⁰² anlamına gelen “cenne, yecünnü, cennen, cinnen”⁴⁰³ fiilinin mastar binâi merresidir.⁴⁰⁴ Çoğulu “cennât”⁴⁰⁵ veya “cinân”⁴⁰⁶dır. Kur’ân-ı Kerîm’de cennât⁴⁰⁷ şeklinde gelmektedir.

Cennetin çeşitli tanımları yapılmaktadır. Bunlardan bazılarına göre cennet, bağ, bahçe ve bostan⁴⁰⁸ demektir. Gölge ve sık ağaçlardan oluşan yerdir.⁴⁰⁹ Hurma ağaçlarının bulunduğu bahçedir.⁴¹⁰ Hurma ve diğer ağaçların bulunduğu yerdir.⁴¹¹ Araplara göre ise sadece hurma ve üzüm ağaçlarının bulunduğu yere verilen isimdir, diğer yerlere bahçe denir.⁴¹² Dal ve yapraklarının sıklığı sebebiyle, tıpkı bir örtü gibi zemini örterek gölgeleyen meyveli ve meyvesiz tüm ağaçlara cennet denilmektedir.⁴¹³

Cennet kelimesinin kendisinden türediği “cenne,” kök anlamı itibariyle başka şeylere de isim olmuştur. Bu kökten türeyen “cin,” herkese görünmeyen gizli yaratık,⁴¹⁴ “cinnet,” aklın kaybolması,⁴¹⁵ “cen,” kararmak, görülen eşyanın bakıştan gizlenmesi⁴¹⁶ demektir.⁴¹⁷ “Cenin,”

³⁹⁸ el-Cevzî, a.g.e., c. III, s. 253; ez-Zuhaylî, a.g.e., c. IX, s. 72

³⁹⁹ el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 194

⁴⁰⁰ el-Mâverdî, a.g.e., c. II, s. 254

⁴⁰¹ Izutsu, Toshihiko, *Ku’ân’da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, ts., s. 109

⁴⁰² er-Râğîb, a.g.e., s. 138; İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 92; Yazır, a.g.e., c. I, s. 240

⁴⁰³ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 92; Ebû Hayyân, a.g.e., c. I, s. 109

⁴⁰⁴ Yazır, a.g.e., c. I, s. 240

⁴⁰⁵ Izutsu, a.g.e., s. 109

⁴⁰⁶ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 100

⁴⁰⁷ Abdülbâkî, a.g.e., s. 181- 182

⁴⁰⁸ el-Âlûsî, Ebu’l-Fadl Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî (ö. 1270/ 1854), *Ruhu’l-Me’ânî fi Te’şîri’l-Kur’ânî’l-Azîm ve’s-Seb’i’l-Mesânî*, I-XXX, Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî, Beyrût, ts. c. I, s. 201- 202

⁴⁰⁹ Ebû Hayyân, a.g.e., c. I, s. 109

⁴¹⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 100

⁴¹¹ ez-Zemaşerî, a.g.e., c. I, s. 229; İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 100

⁴¹² İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 100

⁴¹³ ez-Zemaşerî, a.g.e., c. I, s. 230; er-Râzî, a.g.e., c. II, s. 128; İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 100; Yazır, a.g.e., c. I, s. 240

⁴¹⁴ er-Râğîb, a.g.e., s. 139; İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 95

⁴¹⁵ er-Râğîb, a.g.e., s. 139

⁴¹⁶ er-Râğîb, a.g.e., s. 138; İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 92

ana rahminde saklı bulunan çocuk,⁴¹⁸ “micenne, cünne,” insanın, düşmandan korunmak için arkasına gizlendiği nesneye⁴¹⁹ denir. Bütün bu isimlerde kök mananın varlığı hissedilmektedir.

Terim anlamı olarak cennet, içine girilmeden görülmeyen, gizli, çok değerli bağları ve bahçeleri olan yerdir. Ve bunların tümünü ihtiva eden âhiret yurdu, sevap evine denir.⁴²⁰ İçinde bir takım cennetleri ve bizim için gayb olan nimetleri barındıran sevap yurdu.⁴²¹ Âhirette nimet yurduna verilen isimdir.⁴²²

Âhirette müminlerin kalacağı yerin bu isimle adlandırılmasının nedeni “genel görünümüyle dünya bahçelerine benzemesi veya eşsiz nimetlerinin insan idrakinden gizlenmesidir.”⁴²³

Kur’ân-ı Kerîm’de cennet 147 yerde⁴²⁴ geçmektedir. Mana itibariyle üç şekilde geçmektedir. Birincisi; lügat mânâsı olan “bağ, bahçe,” ikincisi; terim anlamı olan “müminlerin kıyamet sonrası mükâfat olarak girecekleri mekân,” üçüncüsü; “Hz. Âdem ile Havva’nın bir müddet iskân ettirilip sonra çıkarıldıkları mekân.”⁴²⁵

Cennet Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok isimle zikredilmiştir. Bunlardan bazıları, “cennetü’n-naîm,” mutluluk dolu cenneti ifade eder,⁴²⁶ 10 yerde geçer.⁴²⁷ “Cennetü adn,” 11 yerde,⁴²⁸ “Fırdevs,” 2 yerde,⁴²⁹ “dâru’s-selâm,” 2 yerde⁴³⁰ ve “dâru’l-mukâme” şeklinde gelir.⁴³¹ Bunlara ilâveten bir isimde “hüsn” kökünden türeyen “hüsna”dır.

Kur’ân-ı Kerîm’deki cennet tasvirlerinde en çok dikkati çeken unsurlar, nehirler, pınarlar, ağaçlardır. “(Günahlardan) Korunanlara söz verilen cennetin durumu şudur: İçinde bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır ve onlar için orada her çeşit meyve, Rablerinden de bağışlama

⁴¹⁷ Yazır, a.g.e., c. I, s. 240

⁴¹⁸ er-Râğıb, a.g.e., s. 138; İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 93

⁴¹⁹ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 94

⁴²⁰ Yazır, a.g.e., c. I, s. 239

⁴²¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 230

⁴²² İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 92

⁴²³ Şahin, M. Süreyya, “Cennet”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1993, c. VII, s. 374

⁴²⁴ Abdülbâkî, a.g.e., s. 179- 182

⁴²⁵ Kara, Ömer, “Kur’ân’da Âdem Cenneti”, *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 3, Van, 1998, c. I, s. 82

⁴²⁶ Topaloğlu, Bekir, “Cennet”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1993, c. VII, s. 376

⁴²⁷ el-Mâide 5/ 65; Yûnus 10/ 9; el-Hac 22/ 56; eş-Şuarâ 26/ 85; Lokmân 31/ 8; el-Meâric 70/ 38; es-Saffât 37/ 43; et-Tür 52/ 17; el-Vâkı’a 56/ 12; el-Kalem 68/ 34

⁴²⁸ et-Tevbe 9/ 72; er-Ra’d 13/ 23; en-Nahl 16/ 31; el-Kehf 18/ 31; Meryem 19/ 61; Tâhâ 20/ 76; el-Fâtır 35/ 33; es-Sâd 38/ 50; el-Mü’min 40/ 8; es-Saff 61/ 12; el-Beyyine 98/ 8

⁴²⁹ el-Kehf 18/ 107; el-Mü’minûn 23/ 11

⁴³⁰ el-En’âm 6/ 127; Yûnus 10/ 25

⁴³¹ Topaloğlu, a.g.md., s. 376- 377

vardır.”⁴³² “Kötülükten korunanlar bahçelerde, gölgelerde ve pınarların başında bulunacaklar.”⁴³³

Bağ, bahçe anlamına cennette ağaçlardan da bahsedilmektedir. “Onda meyveler ve salkımlı hurmalar var. Saplı ve yapraklı taneler ve hoş kokulu bitkiler var.”⁴³⁴

“İkisinde de meyve, hurma ve nar var.”⁴³⁵

Cennetteki yiyecekler, içecekler ve giysiler son derece zevk verici özelliklere, temizlik ve zarafete sahiptir. Yaygı, sergi gibi ev eşyaları da oldukça lüktür.⁴³⁶

“(Onlar) Dikensiz kirazlar, (kökünden tepesine kadar) meyve dizili muzlar, uzamış gölgeler, fişkırان sular, tükenmeyen ve yasaklanmayan pek çok meyve arasında; ve yükseltilmiş döşekler üstündedirler.”⁴³⁷ Orada güneş yakıcı bir sıcaklığa sahip değildir. Karanlık basmaz. Her zaman serin bir gölgelik ve aydınlıkta ebedi dinlenme yeridir. Ondaki yemişler dünyadaki gibi belli bir mevsime mahsus değildir.⁴³⁸

Cennet yiyecekleri arasında et, ekmek, meyve, tatlı, su, süt, şarap gibi yiyecek ve içecekler vardır. İsimlerinden başka dünyadakilerle benzerlikleri yoktur. Öyle ki şarap, kadehler dolusu içildiği halde sarhoşluk ve rahatsızlık vermeyecektir.⁴³⁹ “Önlerinde, akan kaynaktan (doldurulmuş) kadehler dolaştırılır. Berrak, içenlere lezzet veren bir içki. Onda ne sersemletme var, ne de onunla sarhoş olurlar.”⁴⁴⁰

ba- Maddî “hüsn”

Kur’ân-ı Kerîm’de cenneti anlatan sözcüklerden biri “hüsnâ” kelimesidir. “Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve fazlası var.”⁴⁴¹ Ve “Rablerinin buyruğuna uyanlara en güzel karşılık vardır.”⁴⁴² âyetlerinde dünyada amellerini iyi yapanlara,⁴⁴³ Allah ve Rasûl’ün emir ve nehiyelerine uyanlara⁴⁴⁴ mükâfat olarak cennet⁴⁴⁵ va’d edilmiştir. Hüsnâ araplar

⁴³² Muhammed 47/ 15

⁴³³ el-Hicr 15/ 45

⁴³⁴ er-Rahmân 55/ 12

⁴³⁵ er-Rahmân 55/ 68

⁴³⁶ Topaloğlu, a.g.md., s. 381

⁴³⁷ el-Vâkı’a 56/ 28- 34

⁴³⁸ Yazır, a.g.e., c. V, s. 154

⁴³⁹ Topaloğlu, a.g.md., s. 377

⁴⁴⁰ es-Sâffât 37/ 45- 47

⁴⁴¹ Yûnus 10/ 26

⁴⁴² er-Ra’d 13/ 18

⁴⁴³ el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 351; el-Merâgî, a.g.e., c. XI, s. 95

⁴⁴⁴ et-Taberî, a.g.e., c. XIII, s. 505; İbn Kesîr, a.g.e., c. IV, s. 371; el-Âlûsî, a.g.e., c. XI, s. 106; el-Merâgî, a.g.e., c. XIII, s. 90

tarafından kendisine rağbet edilen hasletler için kullanılmaktadır⁴⁴⁶ Bu durumda cennet kendisine rağbet edilen olmaktadır. “*Asıl varılacak güzel yer Allah katındadır.*”⁴⁴⁷ Âyetlerde cennetin estetik yönüne oldukça çok ilgi çekilmektedir. Dikkat çekilen özellikleri, insanların dünyadaki yaşamlarından tanıyıp bildikleri, bazılarının sahip olduğu, bazılarının sahip olmayı hayal ettiği estetik ve sanatsal değeri yüksek olan eşyalardır. Âhret hayatında, dünyada iyi davranan herkese verileceği anlatılmakta, dünya hayatının geçiciliği, âhret hayatının ise kalıcılığı vurgulanmaktadır. Elbiselerden takılara, dinlenecekleri, yatacakları yerlerden oturacakları koltuklara, kendilerine verilecek olan eşlere kadar cennetin her türlü maddî güzelliklerine temas edilmiştir.

Oradaki menziller, dünyadakilere kıyaslandığında, dünyadaki müreffeh evlerinde olanların en güzeli, ve en süslüsü vardır. Oradaki nimetlerde dünyadaki gibi, leke (özür) veya rahatsızlık verecek herhangi bir şey söz konusu değildir.⁴⁴⁸

Cennet güzellikleri bu çeşittendir veya bunlarla sınırlıdır denilemez. Kur’an’ın cennet güzelliği tasvirlerini huriler, yiyecekler, içecekler bitkiler, nehirler, takılar, giysilerin anlatıldığı tarihsel ve yerel betimlemelerin oluşturduğu birinci boyuta, Kur’ân’ın her döneme hitap eden cennet betimlemelerini ikinci boyuta alıp incelemek mümkündür. Mekkî sûrelerde anlatılan cennet betimlemeleri o dönemin ilk muhataplarının zevklerine göre anlatılmıştır. Cenneti arzulanan her türlü güzelliğin sahip olunduğu, sonsuz nimetleri ihtiva eden, ebedi mutluluk yurdu olarak düşünmek mümkündür. Bunların zirvesinde de Allah’ın rızası ve hoşnutluğu yer almaktadır.⁴⁴⁹

1) Hayat güzelliği

Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadîslerde cennet için pek çok tasvirler yapılmıştır. Kur’ân-ı Kerîm’de cennet tasvir edilirken kolayca anlaşılabilmesi için maddî zevkler misal verilmiştir. Tasvir edilen nimetler de insanların kolayca elde edemeyeceği cinsten şeylerdir. Bunlara önem verilmesinin sebebi insanları faydalı, güzel işler yapmaya teşvik etmektir. Aynı zamanda cennette de cismani zevklerin bulunduğunu ifade etmektir.⁴⁵⁰ Buna ilâveten pek çok tasvirde insanların kendi ideal ve hayallerini yansıtan özellikler mevcuttur. Çünkü cennet hayatı, insanlık

⁴⁴⁵ et-Taberî, a.g.e., c. XII, s. 156; el-Mâverîdî, a.g.e., c. III, s. 107; es-Sem’ânî, a.g.e., c.II, s. 378; el-Cevzî, a.g.e., c. IV, s. 23; el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 351; el-Kurtubî, a.g.e., c. VIII, s. 330; en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 536; ed-Dimeşkî, a.g.e., c. X, s. 306; el-İcî, a.g.e., c. II, s. 130; el-Âlûsî, a.g.e., c. XI, s. 106; el-Bikâî, a.g.e., c. IV, s. 144

⁴⁴⁶ el-Bursevî, a.g.e., c. IV, s. 38

⁴⁴⁷ Âl-i İmrân 3/ 14; bkz. er-Ra’d 13/ 29, es-Sâd 38/ 25, 40, 49

⁴⁴⁸ el-Merâgî, a.g.e., c. XIX, s. 6

⁴⁴⁹ Öztürk, Mustafa, “Kur’ân’ın Cennet Betimlemelerinde Yerel ve Tarihsel Motifler”, *İslâmiyat*, sy. 1, İstanbul, 2001, c. IV, s. 161

⁴⁵⁰ Atay, Hüseyin, *Kur’ân’da İman Esasları*, Atay Yayınevi, Ankara, 1998, s. 131

tarihi boyunca dünyalık sıkıntılar içinde kıvranan, hayattan zevk alamayan, idealindeki mutluluğu yaşadığı düzen içinde bulamayan insanların özlediği bir âlem olmuştur.⁴⁵¹

a) Bireysel hayat güzelliği

“Dediler ki: “Bizden tasayı gideren Allah’a hamdolsun, doğrusu Rabbimiz çok başışlayan, çok karşılık verendir. O (Rab) ki lütfuyla bizi durulacak yurda kondurdu. Orada bize ne bir yorgunluk ve ne de orada bize bir usanç dokunur.”⁴⁵² Onlara yorgunluk veren herhangi bir şey ve hasta düşüren bir yorgunluk isabet etmeyecektir. Cennette müminlere hastalık yoktur. Veya ondan daha önemsizi, çalışan ve bir şey yapanın yorgunluğu yoktur.⁴⁵³ Her ne isterlerse zahmetsiz, sıkıntısız hemen meydana gelir.⁴⁵⁴

“Ancak tevbe eden, inanan ve iyi işler yapanlar, cennete girecekler ve haksızlığa uğratılmayacaklardır. Rahman’ın, kullarına gıyaben va’d ettiği “Adn” cennetlerine girecekler. O’nun va’di yerine gelecektir. Orada boş söz değil, yalnız selâm işitirler.”⁴⁵⁵ “Onların orada duası: “Allah’ım sen her türlü eksiklikten uzaksın!” birbirlerine sağlık dilekleri: “selâm” dualarının sonu da: “Âlemlerin Rabbi Allah’a hamdolsun!” sözleridir.”⁴⁵⁶ “Orada ne boş bir söz ve ne de günaha sokan bir laf işitirler. Duydukları söz, yalnız “selâm, selâm”dır.”⁴⁵⁷ Onlar boş, manasız laf veya çirkin lakırdı işitmezler. Onlara orada günah işlediniz de denilmez.⁴⁵⁸

“Onlar öyle kimselerdir ki altlarında Adn cennetleri vardır. Altlarından ırmaklar akar, orada altın bileziklerle bezenirler, ince ipekten yeşil giysiler giyerek, koltuklar üzerine yaslanırlar. Ne güzel sevâb, ne güzel dayanacak.”⁴⁵⁹ Başka âyetlerde de cennetin buna benzer tanımları görülmektedir.⁴⁶⁰

b) Aile hayatı güzelliği

Cinsellik insan hayatında önemlidir. İnsanlar evlenip hayatlarını birleştirmekle hem bedenî hem de ruhî tatmine ulaşmaktadırlar. Her türlü arzu ve duyguya en estetik şekilde hitap eden cennet hayatında da cinsel arzunun tatmini vardır. Cennette, cinsel arzu aşırıya

⁴⁵¹ Topaloğlu, a.g.md., s. 377

⁴⁵² el-Fâtır 35/ 34- 35

⁴⁵³ er-Râzî, a.g.e., c. XXVI, s. 28

⁴⁵⁴ Yazır, a.g.e., c. V, s. 213

⁴⁵⁵ Meryem 19/ 60- 63

⁴⁵⁶ Yûnus 10/ 10

⁴⁵⁷ el-Vâkı’a 56/ 25- 26

⁴⁵⁸ Yazır, a.g.e., c. VII, s. 398

⁴⁵⁹ el-Kehf 18/ 31

⁴⁶⁰ el-Hac 22/ 23; el-İnsân 76/ 15, 21

kaçmayacak şekilde, estetik olarak vurgulanmıştır. Âyetlerde, hem dünya kadınlarından hem de hurilerden bahsedilmektedir.⁴⁶¹

*“İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele. Onlardaki herhangi bir meyveden rızıklandırıldıkça: “Bu daha önce de rızıklandığımız şeydir, (dünyada iken de bu rızıktan yemiştik)” derler. (Cennetteki bu rızık, onlara, o (dedikleri)ne benzer verilmiştir. Onlar için orada tertemiz eşler de vardır ve onlar orada ebedi kalacaklardır.”*⁴⁶²

*“De ki: “Bunlardan daha iyisini size söyleyeyim mi? Korunanlar için Rableri katında altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah’ın rızası vardır. Allah kulları görür.”*⁴⁶³ Ondaki eşlerde, dünyadaki gibi ne maddî olan kir, hayız, nifas ve diğerleri gibi tabîî, cismanî, ne de ahlaksızlık, geçimsizlik, biçimsizlik, münasebetsizlik vardır. Orada kocalar da pampak ve temizdir.⁴⁶⁴ Cennete giren müminlere uygulanacak bedenî ve ruhî arındırma sonucunda, kadınların cinsi hayatlarına olumsuz etki yapan, mutluluklarını bölen fizyolojik arızaları ve ruhî depresyonları tamamen giderilecektir.

Cennette evlenmemiş kimsenin kalmayacağı rivâyet edilmiştir. Her erkeğe iki kadın verileceği, bunların ikisi de hûri veya dünya kadını olabileceği gibi birinin hûri, birinin de dünyalı olması muhtemel görülmektedir.⁴⁶⁵

*“İnanıp iyi işler yapanları da altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağız, orada sürekli kalacaklardır. Orada kendilerine tertemiz eşler de vardır ve onları (hiç güneş sızmayan) eşsiz bir gölgeye sokacağız.”*⁴⁶⁶

*“Yanlarında da, yalnız kendilerine göz dikmiş, iri gözlü eşler vardır. Saklı yumurta gibi bembeyaz eşler.”*⁴⁶⁷

*“Kendileri ve eşleri, gölgelerde, koltuklara yaslanmışlardır. Orada onlar için meyveler ve istedikleri her şey vardır.”*⁴⁶⁸

Cennette güzelliğine dikkat çekilen bir başka husus da hurilerdir. *“Onlarda da iyi huylu güzel kadınlar var.”*⁴⁶⁹ Cennetteki kadını ifade etmede “huri” sözcüğü kullanılmaktadır.

⁴⁶¹ Topaloğlu, a.g.md., s. 382

⁴⁶² el-Bakara 2/ 25

⁴⁶³ Âl-i İmrân 3/ 15

⁴⁶⁴ Yazır, a.g.e., c. I, s. 241

⁴⁶⁵ Topaloğlu, a.g.md., s. 382

⁴⁶⁶ en-Nisâ 4/ 57

⁴⁶⁷ es-Sâffât 37/ 48- 49

⁴⁶⁸ Yâsin 36/ 56- 57

⁴⁶⁹ er-Rahmân 55/ 70

Huri; iri gözlerinin beyazı saf, siyahı koyu gümüş gibi berrak, tenleri beyaz kızlar anlamına gelmektedir.⁴⁷⁰ Âyetlerde güzellikle nitelenen huriler Kur'ân-ı Kerîm'in diğer âyetlerinde, iri kara gözlü,⁴⁷¹ göğüsleri yeni oluşmuş,⁴⁷² inciye,⁴⁷³ yakut ve mercana⁴⁷⁴ benzeyen, gün yüzü görmemiş saklı yumurta gibi bembeyaz,⁴⁷⁵ sadece eşlerine bakan,⁴⁷⁶ onlara düşkün, iffetli, yaşıt,⁴⁷⁷ cennetteki eşlerinden önce kendilerine ne bir insanın, ne de bir cin'in dokunmadığı,⁴⁷⁸ bâkire⁴⁷⁹ kızlar olarak anlatılmaktadır.

c) Toplumsal hayat güzelliği

Cennet halkının özelliklerinden de bahsedilmektedir. Orada memnuniyet ve selâmla karşılanırlar. Dünyada onlara görünmeyen melekler ahirette onlara görünmeye başlayacak, onları koruyacak, hizmet edecek ve onlara esenlik dileycekler, sakinleştirici sözler söyleyeceklerdir.⁴⁸⁰ “*Biz dünya hayatında da ahirette de sizin dostlarınızız. Canlarınız ne isterse, gönlünüz ne dilerse burada sizin için hazırdır. Bütün bunlar, yargılayıcı ve esirgeyici Allah'ın bir ikramıdır.*”⁴⁸¹

Onların en büyük özelliği dünyada insanlarda görülen fizyolojik ve psikolojik kusurlardan arınmış olmalarıdır. “*Rablerinin (azabından) korunanlar da bölük bölük cennete sevk edilmişlerdir. Kapıları daha önce açılmış bulunan cennete vardıklarında onun bekçileri onlara: “Selâm size, ne hoşsunuz. Ebedi kalmak üzere buraya girin!” demişlerdir. (Cennettekiler de:) “Bize verdiği sözü yerine getiren ve bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna varis kılan Allah'a hamdolsun. Allah için çalışanların ücreti ne güzeldir!” demişlerdir.*”⁴⁸²

“*Göğüslerinden kinden (tasadan) ne varsa hepsini çıkarıp atmışızdır. Altlarından ırmaklar akmaktadır. “Lütfedip bizi buraya getiren Allah'a hamdolsun. Allah bizi getirmeseydi, biz bunu bulamazdık! Rabbimizin elçileri, gerçeği getirmişler (söyledikleri doğruymuş).” dediler. Onlara: “İşte size cennet, yaptıklarınıza karşılık o size miras verildi” diye*

⁴⁷⁰ Âsım Efendi, a.g.e., c. II, s. 277

⁴⁷¹ ed-Dühân 44/ 55; et-Tûr 52/ 20; el-Vâkı'a 56/ 22

⁴⁷² en-Nebe 78/ 33

⁴⁷³ el-Vâkı'a 56/ 23

⁴⁷⁴ er-Rahmân 55/ 58

⁴⁷⁵ es-Saffât 37/ 49

⁴⁷⁶ es-Saffât 37/ 48; er-Rahmân 55/ 56

⁴⁷⁷ el-Vâkı'a 56/ 37

⁴⁷⁸ er-Rahmân 55/ 56, 74

⁴⁷⁹ el-Vâkı'a 56/ 36

⁴⁸⁰ Topaloğlu, a.g.md., s. 380

⁴⁸¹ el-Fussilet 41/ 30- 32

⁴⁸² ez-Zümer 39/ 73- 74

*seslenildi.*⁴⁸³ “Nez” etmek bir şeyi yerinden söküp çıkarmak demektir. “Gill” kelimesi kin manasınadır. “Gill,” ince ve lâtif olduğu için kalbin tâ içine nüfuz eden şeydir. Hile ile çok sinsi günahlara ulaşmak ve onları yapmak manasına olan “gulûl” kelimesi de bu köktendir. Sökülüp atılması konusunda iki görüş öne sürülmüştür. Birincisi: karakterleri temizlemek, ondaki her türlü vesveseleri kaldırmak ve onların yeniden kalbe girmesine mani olmak demektir. İkincisi: Cennetliklerin dereceleri kemal ve noksanlıklarına göre farklıdır. Bundan dolayı Allah onların kalplerinden hasedi silmiş, atmıştır. Düşük dereceler yüksek derecedekileri kıskanmazlar. Büyük nimetleri ve yüksek dereceleri görüp, kendilerinin onlara sahip olamamalarını ve onlardan mahrum olduklarını düşünüp nefisleri onlara meyiletmez ve onlardan mahrum olmaları sebebiyle üzülmezler.⁴⁸⁴

Cennet halkının ruhsal özellikleri hakkında en çok dikkat çekilen özellikleri, gönüllerinde kin ve nefretin bulunmayacağıdır. Onlar manevî bir arındırma operasyonuna tâbi tutulacaklardır. Bundan dolayı da cennette kusursuz bir ahlâki hayat yaşanacak, birbirleri arasında anlamsız, gereksiz konuşmalar, suçlamalar olmayacak, tam bir dostluk ve kardeşlik hayatı hüküm sürecektir.⁴⁸⁵

*“(Şeytana uymaktan, küfür ve isyandan) korunanlar ise cennetlerde, pınar başlarında dırlar. (Onlara) “Oraya esenlikle, güven içinde girin!” (denilir). Onların göğüslerindeki kini çıkarıp atmışızdır; (hepsi) kardeşler olarak divanlar üzerinde karşı karşıya oturur (sohbet eder)ler. Orada onlara hiçbir yorgunluk dokunmaz ve onlar oradan çıkarılacak da değillerdir.”*⁴⁸⁶ Onlardan her birinin dünyada iken, diğerine karşı eğer kin ve hasedi var ise Allah Teâlâ bunu onların kalplerinden ve göğüslerinden çıkarmıştır. Onların oradaki kardeşliği nesebe dayalı bir kardeşlik değil, sevgi ve ihlâs bakımından olan din kardeşliğidir. Kardeşler olarak üzerinde oturdukları serir hakkında bazı dil âlimleri; sürûr ve sevinç için hazırlanmış, kıymetli ve yüksek oturma yeridir, demişlerdir. Bu oturma yeri sevinç meclisi olduğu için böyle isimlendirilmiştir. İbn Abbas’a göre Allah, bu tabir ile zeberced, inci ve yakut kakmalı altın tahtları kastetmiştir. Onların yüz yüze oturdukları vurgulanmıştır ki, sırt sırta oturmanın zıddıdır ve beraber oturmanın en güzel ve en kıymetli şeklidir. Onlara cennette bitkinlik, yorgunluk ve bıkkınlık dokunmaz. Bu âyet hakkında İslâm filozofları şöyle demiştir: “Onların göğüslerindeki kini çıkarıp atmışızdır” ifadesi ile, kutsî ve nâtik ruhların, shehevî ve gazabî kuvvetlerin tesirinden kurtulup, vehm ve hayallerden beri olmalarına bir işarettir. “Kardeşler olarak”

⁴⁸³ el-A’râf 7/ 43

⁴⁸⁴ er-Râzî, a.g.e., c. XIV, s. 79- 80

⁴⁸⁵ Topaloğlu, a.g.md., s. 381

⁴⁸⁶ el-Hicr 15/ 45

ifadesinden maksat, o nefisler (ruhlar), maddî âlemin bulanıklıklarından, hayal ve vehm çekişmelerinden kurtulup, saflaşıp, temiz hale gelip, üzerlerine celâl âleminin nurları vurup ta, o ruhlar o ilâhi nurlarla parıldayıp, kendilerinde samediyet ışıkları çaktığında, onların her birinde feyezân eden, taşan her bir nur, tıpkı karşılıklı aynaların birbirine yansıtması gibi, bir ruhtan diğerine yansır. Bu ruhlarda bu sıfatları taşıyınca bu âyetle bu şekilde anlatılmıştır.”⁴⁸⁷ Şeytana uymaktan sakınan, küfr ve isyana uymaktan korunan cennet ehlinin gönüllerinde kin ve hile kalmaz. Kötü bir niyet ve kin durmaz. İslâm takvâsının özelliğinden biri kin tutmamaktır. Allah takvâlî kalplerde kin bırakmaz. Geçmişte var olan kini de siler. Hiçbiri diğerine sırtını dönmeden yüz yüze birbirini severek yaşarlar.⁴⁸⁸ “İşte onlar için belli bir rızık, meyveler vardır. Onlar ikram gören kimselerdir. Onlar Naim cennetlerindedirler. Koltuklar üzerinde karşılıklı olarak otururlar.”⁴⁸⁹ Onların yiyecekleri ihtiyaçlarını karşılamak için değil, zevk almak içindir. Onlar sıhhatlerini azıklar ve yiyeceklerle korumazlar. Yedikleri her şeyden haz alırlar. Onların birbirleriyle karşılaşmaları ve konuşmalarında onlar için bir külfet yoktur.⁴⁹⁰

“O gün korunanlar dışında, dostlar birbirine düşmandır. (Onlara âlemlerin Rabbi şöyle hitap eder:) “Ey kullarım, bugün size korku yoktur ve siz üzülmeceksiniz.”⁴⁹¹ Dostluklar günah ve küfür üzerine kurulursa, kıyamet gününde düşmanlığa dönüşür. Ancak muttakilerin, birbirlerine karşı dostluklarını imân ve takvâ temeli üzerine bina eden muvahhidlerin dostlukları o günde düşmanlığa dönüşmez. Sevgi, bir takım hayır ve menfaatlerin elde edilip, bir takım zararların bertaraf edileceğine inanıldığında gerçekleşir. Böyle bir inanç bulununca dostluk olur. Sevgiye sebep olan iyi, güzel ve menfaatli şeyler, devamlı, ebedi ve değişmez şeyler olduğunda, bu sevgi devamlı olur, değişmez.⁴⁹²

Onlar cennette eğlence içindedirler. “O gün cennet halkı, bir iş içinde eğlenirler.”⁴⁹³ Çünkü onların herhangi bir elem ve kederi yoktur. Onlar mükemmel bir hal üzeredirler.⁴⁹⁴

Hallerinden memnun olan cennet ehli, birbirleriyle sohbetlerinde hallerinden memnuniyetlerini dile getirirler, bundan dolayı Allah’a hamd ederler ve cehennem ehli hakkında birbirlerine görüşlerini belirtirler. “Bunlar birbirlerine dönmüş soruyorlar: onlardan bir sözcü: “Benim, dedi bir arkadaşım vardı.” Derdi ki: “Sen doğrulayanlardan mısın? “Biz ölüp toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, biz mi (diriltip yaptığımız işlere göre)

⁴⁸⁷ er-Râzî, a.g.e., c. XIX, s. 193- 194

⁴⁸⁸ Yazır, a.g.e., c. V, s. 212- 213

⁴⁸⁹ es-Sâffât 37/ 41- 44

⁴⁹⁰ er-Râzî, a.g.e., c. XXVI, s. 136- 137

⁴⁹¹ ez-Zuhruf 43/ 67- 68

⁴⁹² er-Râzî, a.g.e., c. XXVII, s. 224

⁴⁹³ Yâsin 36/ 55

⁴⁹⁴ er-Râzî, a.g.e., c. XXVI, s. 91

cezalanacağız? (Sonra yanındakilere): “Bakar mısınız?” dedi. Baktı, onu cehennemın ortasında gördü. “Tallahi” dedi; “Sen az daha beni de alçaltacaktın. Rabbimin nimeti olmasaydı, şimdi bende (oraya) getirilenlerden olurdum.”⁴⁹⁵

2) Zaman ve mekân güzelliği

Kur’ân-ı Kerîm insanların hayal dünyalarına seslenmekte, kavuşmak istedikleri görkemli ve zengin hayatın âhirette olacağına değinmektedir. Dünyadaki güzellikleri anlatırken böyle özendirici bir tarz kullanmamakta, dünyadaki zînet ve süsün aldatıcı olacağı vurgulanmaktadır. “Kadınlardan, oğullardan kantarlarca yığılmış altın ve gümüşten, salma atlardan, davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük insanlara süslü gösterildi. Bunlar sadece dünya hayatının geçimidir. Asıl varılacak güzel yer Allah’ındır.”⁴⁹⁶

a) Zaman güzelliği (“Huld”, “ebed”)

Âyetlerde cennetin ebediliğini ifade eden “huld” ve “ebed” kelimeleridir. Huld kavramı türevleriyle birlikte 33 yerde,⁴⁹⁷ ebed kelimesi 28⁴⁹⁸ yerde geçmektedir. Huld kavramı cennet ile beraber bir yerde kullanılmaktadır: “De ki: “Bu mu iyi, yoksa korunanlara va’dedilen ebedi cennet mi?”⁴⁹⁹ Başka âyette müminlere esenlikle girmeleri emredildikten sonra “Bu ebedilik günüdür”⁵⁰⁰ ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca 9 âyette “Onlar orada ebedi kalacaklardır”⁵⁰¹ ifadesi, 20 yerde “Orada ebediyen kalacaklar,”⁵⁰² 8 yerde de “ebeden” kelimesiyle ifade edilmektedir.

Ebed, uzun, ezeli, bölünmeyen zaman anlamına gelmektedir.⁵⁰³ Sözlükte “dehr” ile eş anlamlıdır.⁵⁰⁴ Ebed kelimesi müfessirlere göre Kur’ân’da kesintisizlik ifade etmektedir.

Âhirette süreklilik ve kesintisizlik ifade eden ebed kavramında beşeri hesaba ait ölçümler, süreleri ilgilendiren hususlar söz konusu olmadığından dünyevî hayat böyle bir planlanmaya müsait değildir. Bu kavram uhrevî hayata uygundur, çünkü orada kozmik ölçekler söz konusu değildir.⁵⁰⁵

⁴⁹⁵ es-Saffât 37/ 50- 57

⁴⁹⁶ Âl-i İmrân 3/ 14

⁴⁹⁷ Abdülbâkî, a.g.e., s. 236- 238

⁴⁹⁸ Abdülbâkî, a.g.e., s. 1

⁴⁹⁹ el-Furkân 25/ 15

⁵⁰⁰ Kaf 50/ 54

⁵⁰¹ el-Bakara 2/ 25, 82; Âl-i İmrân 3/ 107; el-A’râf 7/ 42

⁵⁰² Âl-i İmrân 3/ 15, 136, 98; en-Nisâ 4/ 13; el-Kehf 18/ 108; el-Furkân 25/ 16

⁵⁰³ er-Râğib, a.g.e., s. 6; İbn Manzûr, a.g.e., c. III, s. 68

⁵⁰⁴ İbn Manzûr, a.g.e., c. III, s. 68

⁵⁰⁵ Kalın, Faiz, *Felsefe ve Bilimin Işığında Kur’ân’da Zaman Kavramı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005, s. 262

Huld ve ebed kelimesinin dışında cennetin ebediliğini anlatan diğer ifade de “çıkarılmama”dır. “*Onlar oradan çıkarılacaklar da değildir.*”⁵⁰⁶ Ve ebediliğe engel olan ölümün de cennette olmadığı belirtilmiştir. “*Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar.*”⁵⁰⁷ Bunlara ilâveten cennet meyvelerinin ve cennette dolaşan gençlerin de sürekli ve ebedileştirilmiş olacakları vurgulanmıştır. “*Yemişi de sürekli, gölgesi de.*”⁵⁰⁸ “*Çevrelerinde de ölümsüz gençler dolaşır ki, onları görsen, kendilerini saçılmış inci sanırsın.*”⁵⁰⁹

“*O gün cennet halkının kalacakları yer daha iyi, dinlenip sefa sürecekleri yer daha güzeldir.*”⁵¹⁰ Müstekar: cennette⁵¹¹ karargâh, oturmak ve konuşmak için kalınan yer⁵¹² demektir. Mekîl: kâfile yeri,⁵¹³ yani öğle uykusu, uyku yeri, kişinin kuşluk uykusunu uyuduğu, dinlediği⁵¹⁴ eşi ile istirahat için sığındığı mekândır.⁵¹⁵ Odalardan oluştuğu kabul edilen bu dinlenme mekânları çok güzeldir.⁵¹⁶ Kaylule veya mekîl Arapların bildiği bir şeydir. Onlar, sıcaklığın iyice şiddetlendiği gündüzün yarısında istirahat ederlerdi. Bu istirahat yerlerine de mekîl denmektedir.⁵¹⁷ Âhirette günün yarısına doğru insanların hesapları görüldükten sonra Allah dostu cennetliklerin rahat, huzurlu bir şekilde uyuyup dinlenme vaktidir. Bundan dolayı da en güzel vakittir.⁵¹⁸

Cenneti ifade etmede kullanılan bir başka kelime de “rızık-ı hasen” dir. “*Allah yolunda göç edip sonra öldürülen veya ölenlere gelince Allah onları en güzel rızıkla besleyecektir.*”⁵¹⁹ Rızık-ı hasen; cennet⁵²⁰ ve kesintiye uğramayan ebedi rızık⁵²¹ olarak tefsir edilmiştir ki bu Allah yolunda vatanlarından ailelerinden ayrılan, Allah rızası için bunları terk edenlere va'd edilmiştir.⁵²²

⁵⁰⁶ el-Hier 15/ 48

⁵⁰⁷ ed-Duhân 44/ 56

⁵⁰⁸ er-Ra'd 13/ 35

⁵⁰⁹ el-İnsân 76/ 19

⁵¹⁰ el-Furkân 25/ 24

⁵¹¹ el-Mâverdî, a.g.e., c. IV, s. 141

⁵¹² Yazır, a.g.e., c. VI, s. 64

⁵¹³ en-Nisâbü'rî, Ebû Hasen Alî b. Ahmed el-Vâhîdî, *el-Vasît, fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, I-IV, tah. Âdil Ahmed Abdülmecîd vdğr., Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1415/ 1994, c. III, s. 338

⁵¹⁴ Yazır, a.g.e., c. VI, s. 64

⁵¹⁵ en-Neseffî, a.g.e., II, s. 185

⁵¹⁶ et-Taberî, a.g.e., c. XVII, s. 434

⁵¹⁷ en-Nisâbü'rî, a.g.e., c. III, s. 338

⁵¹⁸ el-Mâverdî, a.g.e., c. IV, s. 141-142

⁵¹⁹ el-Hac 22/ 58

⁵²⁰ et-Taberî, a.g.e., c. XVI, s. 619; el-Mâtürîdî, a.g.e., c. III, s. 382; el-Merâgî, a.g.e., c. XVII, s. 134; en-Nisâbü'rî, a.g.e., c. III, s. 338

⁵²¹ en-Neseffî, a.g.e., c. II, s. 121

⁵²² et-Taberî, a.g.e., c. XVI, s. 619

b) Mekân güzelliği (“Derecât”)

Cennetin derecelere ayrıldığını belirten pek çok âyet vardır. Âyetlerde, kimlerin hangi cennete girecekleri, derecelerinin ne olacağı müminlerin imân ve amelleri göz önüne alınarak belirlenecektir. İnsanların imânlarında ve amellerindeki farklılık cennetteki ikametgâhlarına da yansiyacaktır. *“Onlar Allah katında derece derecedirler.”*⁵²³

*“Onlara Rableri katında dereceler, bağışlanma ve rızık vardır.”*⁵²⁴

*“Her birinin yaptıklarına göre dereceleri vardır.”*⁵²⁵

*“Elbette ahiret dereceler bakımından daha üstündür.”*⁵²⁶

Allah, müminlerin âhiretteki derecelerini yükseltmiştir. Âhiretteki dereceleri bu dünyadakinden daha üstündür. Orada inanan, hicret eden ve cihâd edenlere en üstün derece verilecektir. Sâlih amel işleyen müminlerin cennetteki dereceleri yüksektir.⁵²⁷

*“Cennettekiler yeşil yastıklara ve güzel işlemeli döşeklere yasanırlar.”*⁵²⁸ Âyette geçen “yeşil refref” aslı, raf gibi yükseklik ifade eden ref’ten türetilmiştir. Perde, döşeme yapmada kullanılan yeşil kumaş, ince ve nazik kumaş, döşeklerin, tahtların, karyolaların, perdelerin sarkan etekleri, yere değen saçakları ve salkım söğüt gibi dalları aşağıya doğru sarkan ince ve nazik ağaçlar, çadırların etekleri, çayırılık, çimenlik gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Yüksek döşemeye ve pahalı örtülere refref denildiği de rivâyet edilmektedir.⁵²⁹ Abkâr için ipek kumaş, halı kilim, antika, döşeme gibi tanımlar yapılmıştır.⁵³⁰ Abkâr kelimesinin aslı, vafına hırslı bir şekilde rağbet edilen her şeye sıfattır. Bunun esasının da döşeme ve diğer nakışların yapıldığı yer olmasından dolayı her iyi şey abkâra nisbet edilmektedir.⁵³¹ O halde cennet her şeyin en iyisinin ve en güzelinin olduğu, insanların büyük bir hırsıyla rağbet ettiği ve arzuladıkları yerdir. Âyette, cennette kullanılan, eşyalar, örtüler, işleminin güzelliğine varıncaya kadar insanların bildiği ve hoşlandığı şeylere atıf yapılarak anlatılmaktadır.

⁵²³ Âl-i İmrân 3/ 163

⁵²⁴ el-Enfâl 8/ 4

⁵²⁵ el-En’âm 6/ 132

⁵²⁶ el-İsrâ 17/ 122

⁵²⁷ er-Râzî, a.g.e., c. XI, s. 124

⁵²⁸ er-Rahmân 55/ 76

⁵²⁹ Yazır, a.g.e., c. VII, s. 388- 389

⁵³⁰ Yazır, a.g.e., c. VII, s. 391

⁵³¹ Yazır, a.g.e., c. VII, s. 390

3) Nimet güzelliği: (“Cennâtün tecrî min tahtihâ’l-enhâr”)

Cennet güzelliklerinin zikredildiği âyetlerde en çok dikkati çeken bağ, bahçe ve nehirlerdir. Âyetlerden meyveli - meyvesiz her çeşit ağacın bulunduğu anlaşılmaktadır. “Bahçeler, bağlar.”⁵³² “Her ikisinin de çeşitli ağaçları, meyveleri var.”⁵³³ “Onlar için orada her çeşit meyve vardır.”⁵³⁴ “Gönüllerinin çektiği meyveler içindedirler.”⁵³⁵ “Beğendikleri ⁵³⁶ türlü türlü meyveler..”⁵³⁷

Kur’ân’da, cennette bulunan meyvelerin isimlerinden de bahsedilmektedir. En çok zikredilen meyveler, hurma, nar, kiraz, muz ve üzumdür. Bu meyveler olgunlaşmış ve yenmeye hazırdır. Cennet ehli bunları yemek istediklerinde hiç zahmet çekmeden elde edeceklerdir. Ağaçların dalları aşağı doğru eğiktir. İnsanlar oturdukları yerden, koltuklarına yaslanarak bunlardan yiyeceklerdir. Üstelik bu meyveler isimden başka tad bakımından dünyadakilere benzemeyecektir. Dünyadaki gibi belli bir mevsimin meyvesi olmayacaklar, kesintisiz, sürekli olarak ağaçlar meyve verecektir.

“Her ikisinde de meyve, hurma ve nar var.”⁵³⁸

“Meyveleri de aşağı eğdirildikçe eğdirilmiştir.”⁵³⁹

“Devşirmesi yakındır.”⁵⁴⁰

“Yumuşak ve tomurcuklu güzel hurmalıklar arasında.”⁵⁴¹

“Dikensiz kirazlar, meyve dizili muzlar. Tükenmeyen ve yasak olmayan pek çok meyve arasında..”⁵⁴² Âyette geçen “talh” kelimesi “muz ağacı” olarak tefsir edilmiştir.⁵⁴³

“Yemişi sürekli.”⁵⁴⁴ Öyle ki cennetteki meyveler bitmek tükenmek bilmeyecektir. Yasaksız şekilde isteyen istediği meyveyi yiyebilecektir.

Ayrıca Kur’ân’da bir yerde mahiyeti bilinmeyen “sidre-i munteha” ağacından da bahsedilmektedir. “Sidretü’l-Müntehâ (uzak ağaç)ın yanında oturulacak bahçe vardır.”⁵⁴⁵

⁵³² en-Nebe 78/ 32

⁵³³ er-Rahmân 55/ 48

⁵³⁴ Muhammed 47/ 15

⁵³⁵ el-Mürselât 77/ 42

⁵³⁶ el-Vâkı’a 56/ 20

⁵³⁷ es-Saffât 37/ 42

⁵³⁸ er-Rahmân 55/ 68

⁵³⁹ el-İnsân 76/ 14

⁵⁴⁰ el-Hakka 69/ 23

⁵⁴¹ eş-Şuarâ 26/ 148

⁵⁴² el-Vâkı’a 56/ 28- 33

⁵⁴³ el-Kurtubî, a.g.e., c. XVII, s. 208

⁵⁴⁴ er-Ra’d 13/ 35

⁵⁴⁵ en-Necm 53/ 14- 15

“Tûba” cennette bir ağaç kabul edilmiştir.⁵⁴⁶ “İşte tûba ve güzel gelecek, o inanıp güzel işler yapanlarıdır.”⁵⁴⁷

Cennette, meyve dışında bir diğer yiyecek etdir. Kur’ân’da 2 yerde etten söz edilmektedir. “Ve onlara canlarının istediği meyveden ve etten bol bol vermişizdir.”⁵⁴⁸ “Canlarının çektiği kuş etleri.”⁵⁴⁹

Kur’ân’da ırmak, dere, akarsuyu ifade etmek için “nehr” kelimesi kullanılır. Bir yerde müfred şeklinde geçerken 37 yerde çoğul şekliyle geçer. “Adn cennetine girerler, orada altlarından nehirler akar.”⁵⁵⁰ Özel olarak su, süt, bal ve içki nehirlerinden bahsedilmektedir. “Cennetin içinde bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere lezzet veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır.”⁵⁵¹ Dünyada, bozulma, ekşime, sarhoş etme, baş ağrısı yapma, sağlığı kaybettirme, kokma gibi olumsuz özellikler cennetteki nimetlerde yoktur. “Onlara, mühürlü, hâlis bir şaraptan içirilir.”⁵⁵² “Onda ne sersemletme var, ne de onunla sarhoş olurlar.”⁵⁵³ “Ondan ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir.”⁵⁵⁴

Cennetteki bir diğer su kaynağı da pınarlardır. “İyilerde karışımı kafur olan bir kadehten içerler. Bir kaynak ki Allah’ın kulları ondan içerler, (istedikleri yere de) fişkırtırlar.”⁵⁵⁵ “Onlara mühürlü hâlis bir şaraptan içirilir ki onun sonu misktir (içildikten sonra misk gibi kokar). Karışımı tesnîmdendir. Bir pınar ki Allah’a yaklaştırılanlar ondan içerler.”⁵⁵⁶

bb- Manevî “hüsn”

Cennet güzelliği sadece meyve, şarap, bal, süt, su, yeşillik, tahtlar, koltuklar, mekânlar veya hurilerden ibaret değildir. Bunların ötesinde ziyade güzellikler vardır. Bu güzelliklerin en üst mertebesini şüphesiz bütün güzelliklerin kaynağı olan Allah’ın cemâlinin görülmesi oluşturur.

⁵⁴⁶ er-Râzî, a.g.e., c. XIX, s. 52

⁵⁴⁷ er-Ra’d 13/ 29

⁵⁴⁸ et-Tûr 52/ 22

⁵⁴⁹ el-Vakı’a 56/ 21

⁵⁵⁰ en-Nahl 16/ 31

⁵⁵¹ Muhammed 47/ 15

⁵⁵² el-Mutaffifîn 83/ 25

⁵⁵³ es-Saffât 37/ 47

⁵⁵⁴ el-Vâkı’a 56/ 19

⁵⁵⁵ el-İnsân 76/ 17- 18

⁵⁵⁶ el-Mutaffifîn 83/ 25- 27

1) İlâve güzellik (“Ziyâdetü fi’l-hüsnâ”)

“Sizin yanınızda bulunan (dünya malı) tükenir. Allah’ın yanında bulunan ise kalıcıdır. Biz sabredenlerin karşılığını yaptıklarının en güzeliyle vereceğiz”⁵⁵⁷

“Erkek ve kadından her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa, onu (dünyada) hoş bir hayatla yaşatırız, onların ücretini yaptıklarının en güzeliyle veririz.”⁵⁵⁸ Sabırlarına ve imânlarına karşılık huzurlu bir yaşam verir. Âhiretteki hayatları dünyadakine kıyasla daha güzeldir. Âhiretteki nimetlerde güzelliğin önemli vasfı olan süreklilik vardır. Dünya dakiler sonludur.

2) Allah’ın cemâlinin görülmesi (“Ru’yetullah”)

Cennettekilerin tadacağı en büyük zevk Allah’ın cemâlini görmektir. Bu, cennet nimetlerin manevî yönüdür.

“Güzel davrananlara daha güzel karşılık ve fazlası var. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır, ne de horluk. İşte onlar cennet halkıdır, orada ebedi kalacaklardır.”⁵⁵⁹ “Hüsnâ” olarak nitelendirilen cennet, dünyada amelini en güzel şekilde yapanlara mükâfat kılınmıştır. Bunun ötesinde Allah’ın cemâlini görme ilâve edilmiştir. Rivâyete göre Hz. Peygamber bu âyeti okudu ve şöyle dedi: “Cennet ehli cennete, cehennem ehli cehenneme girdiği zaman bir münâdi seslenir: “Ey cennet ehli. Şüphesiz ki sizin için Allah katında bir va’d vardır.” “Bu va’d nedir? Tartımız hafifletilmedi mi, yüzümüz beyazlaştırılmadı mı, cennete girdirilmedik mi, cehennemden kurtarılmadık mı?” dediler. Örtü kaldırıldı da Allah’ın yüzüne baktılar. Dedi ki: “Onlara O’na bakmaktan daha sevimli bir şey verilmedi.”⁵⁶⁰

C- Yüklemine Göre “Hüsn” Kavramı

“Yüklemine Göre “Hüsn” Kavramı Bölümü” hüsn kavramının, kavramsal ve eylemsel alanıyla yakından ilgili maddî ve manevî eşanlamlı ve zıt anlamlı kullanımlarını içermektedir. Güzellik, her insanı kendine çeken bir özelliğe sahiptir. Subjektif bir özellik olduğu için herkes için tek bir tanımının yapılması imkânsızdır. Ayrıca tek bir kelime ile tanımlanması mümkün değildir. Kur’ân-ı Kerîm’de de insanların dikkatleri güzellik olgusuna çekilmektedir. Bu güzellikler farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Her kavramı bu çalışmamızda ele almamız

⁵⁵⁷ en-Nahl 16/ 96

⁵⁵⁸ en-Nahl 16/ 97

⁵⁵⁹ Yûnus 10/ 26

⁵⁶⁰ el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 351

imkânlarımız dâhilinde değildir. Başlıklarımıza uygun birkaç kavramı örnek vermekle yetineceğiz.

1- “Hüsn” kavramının kavramsal alanı

Bir kavramı tanımlamada en faydalı yollardan biri, eş anlamlı ve zıt anlamlı kavramları tespit etmektir. “Hüsn” kavramı hem maddî hem de manevî anlama sahip olduğundan biz de işlemeyi uygun gördüğümüz kavramları maddî ve manevî kavramlar olarak iki gruba ayırdık.

a- “Hüsn” kavramının eş anlamlıları

Bu bölümde “hüsn” kavramının eş anlamlılarına değinilecektir. Bu kavramlar oldukça fazladır. Hepsini tek tek burada incelememiz mümkün değildir. Kendi çabamızla en yakın anlamlıları seçmeye gayret ettik. Kavramları ilk planda maddî ve manevî güzellikleri ifade etmeleri dikkate alınarak iki başlık altında sınıflandırmayı uygun gördük.

aa- Maddî hüsn kavramları

Maddî güzellikleri anlatmak için kullanılan pek çok kavram vardır. Bunlardan bazıları insanların dış güzelliğini anlatmada kullanılır. Bazıları tabiattaki güzellikleri ifade etmede kullanılır. Daha da ayrıntıya girilecek olursa, detayları ifade etmede bile kullanılan kavramlar birbirinden farklıdır. Ancak her kavram Kur’ân’da geçmemektedir. Biz bu kavramlardan en önemli gördüklerimizi zikretmekle yetineceğiz.

1) Cemâl

Arapçada güzellik anlamına gelen cemâl “cemîl” teriminin masdarıdır.⁵⁶¹ Cemâl iki kısma ayrılır. Birincisi insana özgü olan beden ve davranışlarının güzelliği, ikincisi insan eliyle, insandan başka insanlara ulaştırılan eylemsel güzelliktir. Bu güzellik, hem sûret ve şekilde hem de form ve manada bulunur.⁵⁶²

Cemâl sözcüğü Kur’ân-ı Kerîm’de 11 yerde geçmektedir.⁵⁶³ Bir yerde masdar, diğer yerlerde sıfat olarak geçer. Bir yer hariç diğerlerinde canlı varlıkların karakterini ifade etmede kullanılır.

“Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için ısınmanızı sağlayan şeyler ve daha birçok yararlar vardır. Ve onlardan kimisini de yersiniz. Ve akşamleyin meradan getirdiğiniz,

⁵⁶¹ İbn Manzûr, a.g.e., c. XI, s. 126

⁵⁶² Altıntaş, a.g.e., s. 150

⁵⁶³ Abdülbâkî, a.g.e., s. 177

sabahleyin meraya götürdüğünüz zaman onlarda sizin için bir güzellik de vardır. (Onların gidiş gelişleri size ayrı bir güzellik ve zevk verir).⁵⁶⁴

Âyetteki takdim, te'hir'e dikkat çekilmiştir. Normal hayatta önce meraya götürülür. Sonra akşamleyin hayvanlar meradan eve getirilir. Âyette tam tersi zikredilmesinin sebebi estetik güzeleğe dikkat çekmek içindir. Bunu, müslüman zooloji uzmanları şöyle açıklamıştır: “Hayvanların, âyette cemâl sıfatıyla açıkça vasfedilmeleri ve manzaranın güzelliğine vurgu yapılması boşuna değildir. Hayvanların sabahleyin otlaklara çıkmalarından daha çok akşamleyin otlaklardan eve dönüş sebebinin anlatımına öncelik verilmesi İslam'ın estetiğe verdiği önemi belirtir. Çünkü hayvanların karınları tok, sütle dolu olarak otlaklardan dönüşleri, hele bir de yavrularıyla karşılaşp meleşmeleri ve yayılmaya giderken koşuşup oynaşmaları ne hoş ve ne zevk verici bir olaydır. Bu hayvanlar insanların gıda bakımından ihtiyaç duydukları sütü vermeleri açısından iyi, görünüm olarak da insanlar üzerinde hoş etki bıraktıkları için güzeldirler. Hayvanların gelişinde yarar ve güzelliğin bir arada bulunması itibariyle, mal sahiplerinin zevki, gidişlerinden daha çok olduğu için akşamleyin eve dönüşlerinin Kur'ân-ı Kerîm'de anlatımında metin ve mana olarak öne alınmasının sebebi budur.⁵⁶⁵

2) Behcet

Behcet, güzel olmak, sevinmek anlamına gelir.⁵⁶⁶ Behcet'in aslı sürûrdur. Behçet, bir şeyin parlaklığı ve renginin güzelliğini de ifade eder.⁵⁶⁷ Kur'ân-ı Kerîm'de bitkilerin yeşilliği anlamında kullanılmıştır.

“Yeri de kurumuş, ölmüş görürsün. Fakat biz onun üzerine suyu indirdiğimiz zaman titreşir, kabarır ve her güzel çifti bitirir.”⁵⁶⁸

“Yahut gökleri ve yeri kim yarattı. Size gökten su indirdi de onunla sizin bir ağacını bile bitiremeyeceğiniz gönül açan bahçeler bitirdik. Allah ile beraber başka bir tanrı mı var? Hayır, onlar (Hak'tan) sapan bir kavimdir.”⁵⁶⁹

“Arzı nasıl yaydık, ona sağlam dağlar attık, onda her güzel çifti bitirdik.”⁵⁷⁰

⁵⁶⁴ en-Nahl 16/ 6

⁵⁶⁵ Altıntaş, a.g.e., s. 285

⁵⁶⁶ er-Râğıb, a.g.e., s. 82; İbn Manzûr, a.g.e., c. II, s. 216

⁵⁶⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. II, s. 216

⁵⁶⁸ el-Hac 22/ 5

⁵⁶⁹ en-Neml 27/ 60

⁵⁷⁰ Kaf 50/ 7

3) Haly

“Haly”, altın, gümüş, elmas ve yakut cinsinden yapılan süs eşyaları için kullanılmaktadır. Kelime “hilye” şeklinde Kur’ân-ı Kerîm’de hak ile batılın anlatımında geçmektedir.

*“Gökten bir su indirdi de dereler kendi ölçüsünce (o su ile) çağlayıp aktı. Sel üste çıkan köpüğü taşıdı. Süs, yahut eşya yapmak için ateşte yakıp erittikleri madenlerde de bunun gibi bir köpük vardır. Allah, hak ile bâtılı böyle benzetmeyle anlatır. Köpük yok olup gider. İnsanlara yararlı olan ise yeryüzünde kalır. İşte Allah, böyle güzel meseller verir.”*⁵⁷¹

“Hilye” denizden elde edilen nimetler ve kız çocuğu anlamında da kullanılır.

*“O, taze et yemeniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarmanız için denizi sizin hizmetinize verendir. Gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün. (Bütün bunlar)onun lütfundan nasip aramanız ve şükretmeniz içindir.”*⁵⁷²

*“İki deniz bir olmaz: şu tatlıdır, susuzluğu keser, içimi kolaydır: şu da tuzlu, acıdır. Hepsinden de taze et yersiniz ve takındığınız (inci, sedef gibi) süs (eşyası) çıkarırsınız. (Allah’ın) lütfundan payınızı arayıp şükretmeniz için gemilerin, denizi yarıp gittiğini görürsün.”*⁵⁷³

*“Süs içinde yetiştirilip, mücadelede açık alamayanı (tartışmayı ve kavgayı beceremeyeni) mi (Allah’ın çocuğu yaptılar)?”*⁵⁷⁴

“Huliy” şeklinde ise İsrailoğullarının süs eşyasından yapıp taptıkları altın buzağı heykeli için kullanılmaktadır.

*“Mûsâ’nın kavmi, onun (Tur’a gitmesinin) ardından zînet eşyalarından, böğürmesi olan bir buzağı heykeli (yaparak ilah) edindiler. Onun kendileriyle konuşmadığını ve onlara hiçbir yol göstermediğini görmediler mi? (Böyle iken) onu (ilah) edindiler de zalim kimseler oldular.”*⁵⁷⁵

Haly kavramı cennet ehlinin süslendiği altın ve gümüş bilezikleri ifade etmek için de kullanılmıştır.

⁵⁷¹ er-Ra’d 13/ 17

⁵⁷² en-Nahl 16/ 14

⁵⁷³ el-Fâtır 35/ 12

⁵⁷⁴ ez-Zuhruf 43/ 18

⁵⁷⁵ el-A’râf 7/ 148

“Onlar öyle kimselerdir ki kendileri için Adn cennetleri vardır. Altlarından ırmaklar akar. Orada altın bileziklerle bezenirler; ince ipekten yeşil giysiler giyerek koltuklar üzerine yaslanırlar. Ne güzel sevap ve ne güzel dayanacak koltuk.”⁵⁷⁶

“Allah inanan ve iyi işler yapanları da altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Orada altın bilezikler ve inciler takınırlar. Orada giysileri de ipektir.”⁵⁷⁷

“(Cennet ehlinin) üstlerinde yeşil ipekten ince ve kalın giysiler var. Gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirmiş (ve şöyle demiş)tir: Bu sizin ödülünüzdür. Çalışmanızın karşılığı verilmiştir.”⁵⁷⁸ Bu kavram Kur’ân-ı Kerîm’de, hem dünyada insanların hangi amaçlarına hizmet ettiğine bakmadan duyu organlarıyla algıladıkları, el emeklerinin ürünü ve tabiattaki süs eşyalarını, hem de âhiretteki güzellikleri ifade etmektedir.

4) Zînet

Zînet kendisi ile süslenilen herhangi bir şeyi ifade etmede isim olarak kullanılır. Zıddı “şeyn” (çirkin) kelimesidir.⁵⁷⁹ el-İsfehânî zîneti hiçbir durumda değişmeyen ve şartlara göre değişen şeklinde iki kısma, ifade ettiği objelere göre de üç kısma ayırır: İlim ve güzel itikat gibi manevî zînet (insanlara “imânın güzel gösterilmesi”⁵⁸⁰). Mal ve makam gibi dünya ile ilgili olan zînet (Karun’un süs içerisinde halkının önüne çıkması.⁵⁸¹) Kuvvet gibi bedenle ilgili olan zînet.⁵⁸²

Kur’ân-ı Kerîm’de zînet, türevleriyle birlikte 45 âyette geçmektedir.⁵⁸³ Zînet kelimesinin yer aldığı “yevmu’z-zîne” terkibi bayram günü manasına gelmektedir.

“Mûsâ: “Buluşma zamanımız sizin bayram gününüzde, insanların toplandığı kuşluk vaktidir” dedi.”⁵⁸⁴

Yeryüzündeki varlıklar da zînet olarak isimlendirilmiştir. “Biz yeryüzündeki şeyleri ona bir zînet yaptık.”⁵⁸⁵

⁵⁷⁶ el-Kehf 18/ 31

⁵⁷⁷ el-Hac 22/ 23

⁵⁷⁸ el-İnsan 76/ 21- 22

⁵⁷⁹ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 201

⁵⁸⁰ el-Hucurât 49/ 7

⁵⁸¹ el-Kasas 28/ 79

⁵⁸² er-Râğıb, a.g.e., s. 319

⁵⁸³ Abdülbâkî, a.g.e., s. 336

⁵⁸⁴ Tâhâ 20/ 59

⁵⁸⁵ el-Kehf 18/ 7

Zînet, Kur'ân-ı Kerîm'de mevsimlere bağılı olarak gerçekleşen doğal ve bitkisel oluşumlar için de kullanılmaktadır: “Şu yakın hayat, tıpkı gökten indirdiğimiz bir suya benzer, insanların ve hayvanların yediği arz bitkisi o su ile karıştı: nihayet yer zînetini takınıp süslenildiği ve halkı da onun ürününü devşirmeye kadir olduklarını zannettikleri sırada birden buyruğumuz ona gece veya gündüz geldi; sanki dün o hiç (bitkisiyle süslenip) şenlenmemiş gibi, onu biçilmiş yaptık (süsünü, zenginliğini biçtik, yok ettik). İşte biz, düşünen bir toplum için âyetleri böyle geniş geniş açıklarız.”⁵⁸⁶

Bir başka âyette dünya hayatı ve nimetleri, çocuklar, kadın, binek hayvanları, gökyüzü, bitki örtüsü gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

“Kadınlardan, oğullardan, kantarlarca yığılmış altın ve gümüşten, salma atlardan, davarlardan ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük, insanlara süslü gösterildi. Bunlar sadece dünya hayatının geçimidir. Asıl varılacak güzel yer Allah'ın yanındadır.”⁵⁸⁷ Âyette kadın ilk sırada zînet olurken güzelleşmek için kullandığı takılarda zînet olarak isimlendirilmiştir.

“İnanan kadınlara da söyle: “Bazı bakışlarını kıssınlar, ırzlarını korusunlar. Süslerini göstermesinler. Ancak kendiliğinden görünenler hariç.”⁵⁸⁸

“Evlenme arzusu kalmamış, oturan (ihtiyar) kadınların kasden süs göstermeğe çalışmadan, dış örtülerini bırakmalarında kendileri için bir günah yoktur.”⁵⁸⁹

5) Zuhruf

Zuhruf kelimesi süslenen, güzelleştirilen zînet anlamına gelir. Sözcük aslında altınla ilgili olan şeylerde kullanılmaktayken daha sonra her zînet zuhruf olarak isimlendirilmiştir. Araplar “süslü ev” ve “adam süslendi” ifadelerinde zuhruf kelimesini kullanmaktadır.⁵⁹⁰ Kelime, kâbeyi süslü göstermek üzere kullanılan altın yaldızlı nakış ve tasvirler manasına da gelmektedir.⁵⁹¹

Kur'ân-ı Kerîm'de 43. sûrenin ismi de zuhruftur. Aynı surenin 35. âyetinde, insana verildiği varsayılan zuhruf, altın anlamına gelmektedir.

⁵⁸⁶ Yûnus 10/ 24

⁵⁸⁷ Âl-i İmrân 3/ 14

⁵⁸⁸ en-Nûr 24/ 31

⁵⁸⁹ en-Nûr 24/ 60

⁵⁹⁰ er-Râğıb, a.g.e., s. 311; İbn Manzûr, a.g.e., c. IX, s. 132

⁵⁹¹ İbn Manzûr, a.g.e., c. IX, s. 132

*“Ve nice süsler verirdik, bütün bunlar sadece dünya hayatının geçiminden ibarettir. Rabbi'nin katında ahiret ise korunanlar içindir.”*⁵⁹²

*“Ey inananlar, hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve insanları Allah yolundan çevirirler. Altın ve gümüşü yığıpta onları Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onlara acı bir azabı müjdele.”*⁵⁹³

Müşriklerin Hz. Peygamber'den mucize olarak getirmesini istedikleri arasında altından yapılmış bir evde bulunmaktadır.

*“(Dediler ki) “Yahut altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalıdır. Ama sen üzerimize, okuyacağımız bir kitap indirmedikçe senin sadece göğe çıkmaya da inanmayız.” De ki: “Rabbimin şanı yücedir. (Böyle şeyleri yapmak benim işim değildir.) Ben sadece elçi olarak gönderilen bir insan değil miyim?”*⁵⁹⁴

Tabiat için, bitkilerle süslenmesi, kırmızı, beyaz, sarı vb. renkli çiçeklerle bezenmesi anlamında da kullanılmaktadır.

*“Şu yakın hayat, tıpkı gökten indirdiğimiz bir suya benzer, insanların ve hayvanların yediği arz bitkisi o su ile karıştı: nihayet yer zînetini takınıp süslediği ve halkı da onun ürününü devşirmeye kâdir olduklarını zannettikleri sırada birden buyruğumuz ona gece veya gündüz geldi; sanki dün o hiç (bitkisiyle süslenip) şenlenmemiş gibi onu biçilmiş yaptık (süsünü zenginliğini biçtik, yok ettik). İşte biz düşünen bir toplum için âyetleri böyle geniş geniş açıklarız.”*⁵⁹⁵

6) Tayyib

Sözlükte t.y.b. (طيب) kökünden gelir. Hâdis'in zıddı olan tayyib, temiz, güzel, hoş giden koku, yemek veya manzara için kullanılır.⁵⁹⁶ Tayyib, genel manada kendisinden lezzet duyulan ve hoş giden şeydir. Temiz ve helâl olan şeyler teşbih yolu üzere “tayyib” kelimesiyle vasıflandırılmıştır. Haram olan şeylerden lezzet alınmaz.⁵⁹⁷ İstilahta asıl tayyib, nefsin ve duyu organlarının varlığından haz duyduğu şeyler ve yenmesi helal olan yiyecekler tayyib olarak

⁵⁹² ez-Zuhruf 43/ 35

⁵⁹³ et-Tevbe 9/ 34

⁵⁹⁴ el-İsrâ 17/ 93

⁵⁹⁵ Yûnus 10/ 24

⁵⁹⁶ İbn Manzûr, a.g.e., c. V, s. 563

⁵⁹⁷ er-Râzî, a.g.e., c. V, s. 3

isimlendirilir.⁵⁹⁸ “Ey imân edenler! Eğer siz ancak Allah’a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi temizlerinden yiyin ve Allah’a şükredin.”⁵⁹⁹

Tayyib insan, cehâlet, fîsk necasetinden ve kötü amellerden arınan imân, ilim ve güzel amellerle süslenen insan demektir.⁶⁰⁰ “Melekler iyi insanlar olarak canlarını aldığı kimselere de “Selâm size, yaptıklarınıza karşılık cennete girin derler.”⁶⁰¹ âyetinde kastedilen insanlar bunlardır.

Tayyib kök ve türevleriyle Kur’ân-ı Kerîm’de 50 yerde geçer.⁶⁰² Çoğunlukla dünya hayatında güzel, temiz ve hoş giden şeyler için kullanılır.⁶⁰³ Mukâtil b. Süleyman, Kur’ân’da geçen tayyib kelimesini üç manada tefsir etmiştir.⁶⁰⁴ 1- Helâl olan şeyler için tayyib denilmiştir. “Öksüzlere mallarını verin, temizini pis olanla değiştirmeyin.”⁶⁰⁵ 2- Tayyible mümin kastedilir. “Allah müminleri (şu) üzerinde bulunduğumuz halde bırakacak değildir, temizini pisten ayıracaktır.”⁶⁰⁶ 3- Tayyib güzel söz anlamına gelir.

“Görmedin mi, Allah nasıl bir benzetme yaptı, güzel söz, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. (O ağaç) Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Allah öğüt almaları için insanlara böyle benzetmeler yapar”.⁶⁰⁷ Yeşillik her zaman için insanların en çok sevdiği ve huzur bulduğu şeylerdir. Güzel bir manzara önce göze sonra ruha hitap ettiği gibi güzel söz önce kulağa sonra kalbe, ruha hitab eder. Allah Teâlâ bu âyette maddî ve manevî güzelliği bir arada misalle zikretmiştir. Âyetten müminin kastedildiğini söylemek mümkündür. Zira güzel söz söyleme muttaki insanın amelidir ve sâlih amelle irtibatlandırılmıştır.⁶⁰⁸ Ağacı güzel kılan şeylerin başında köklerinin yerde sağlam olması gelir. Ne kadar sağlam olursa heybeti, yeşilliği o derece güzel olduğu gibi meyvesi de güzel ve tatlı olur. Ağaç kuvvetini sağlam köklerinden alır. Sözün güzel olması için sağlam delillere, dayanaklara dayanması, boş olmaması, her zaman güzelliğini doğruluğunu koruması gerekir. Ağaç gibi meyve vermesi,

⁵⁹⁸ er-Râğîb, a.g.e., s. 464

⁵⁹⁹ el-Bakara 2/ 172

⁶⁰⁰ er-Râğîb, a.g.e., s. 465

⁶⁰¹ en-Nahl 16/ 32

⁶⁰² Abdülbâkî, a.g.e., s. 432

⁶⁰³ el-Bakara 2/ 168; Âl-i İmrân 3/ 38; en-Nisâ 4/ 4; el-Mâide 5/ 88; el-Enfâl 8/ 69; er-Ra’d 13/ 29; en-Nahl 16/ 97; en-Nûr 24/ 26

⁶⁰⁴ Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l- Hasen b.Beşir el-Belhi el-Ezdî (ö. 150/ 767), *el-Eşbah ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İşâret Yayınları, İstanbul, 2004, s. 159- 160

⁶⁰⁵ en-Nisâ 4/ 2

⁶⁰⁶ Âl-i İmrân 3/ 179

⁶⁰⁷ İbrâhîm 14/ 24- 25

⁶⁰⁸ el-Fâtır 35/ 10

insanlara faydalı olması, onların bir takım manevî ihtiyaçlarını doyurması demektir. Böyle söze sahip olanlar da ancak müminlerdir.⁶⁰⁹

Dünyevî güzelliklerden olan gıdaların tayyib olarak isimlendirilmesi için o gıdada başkasının hakkının olmaması, hem yaratılış hem de dinî bakımdan yasaklanmış şeylerden olmaması, helal yollardan kazanılmış olması gerekir.⁶¹⁰

İnsana yiyecek, içecek, belde, manzara kadar güzel şeylerden biri çocuk, soydur. Zira insanın ölümsüzlük arzusuna cevap verir. Hz. Zekeriyâ (as) Allah'a dua ederken "*Bana katından temiz bir nesil ver*"⁶¹¹ diye dua etmiştir. Âyetteki tayyib kelimesi sâlih ve mübarek bir soy⁶¹² olarak tefsir edilmiştir.

Kur'ân'da meşrû (helâl) olmak şartıyla yiyecek, güzel elbise ve cinsel ilişki tayyibattan kabul edilmiştir: "*Ey inananlar Allah'ın size helal kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmeyin, sınırı aşmayın.*"⁶¹³ Hz. Ali de dâhil olmak üzere sahabeden bir grup insan bunları kendilerine haram kılmak istemelerine karşılık Allah Teâlâ bu âyeti indirmiştir.⁶¹⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de tayyib kelimesi çeşitli sıfatlarda gelmiştir. Mesela; "rız tayyibe"⁶¹⁵ gemiyi denizi dalgalandırmadan götüren rüzgâr, "beled tayyib"⁶¹⁶ toprağı iyi ve mahsulü bol ülke "mesâkin tayyibe"⁶¹⁷ haz veren konutlar anlamında kullanılmıştır.

Görülüyor ki, tayyib kelimesi hem maddî, hem manevî, hem dinî, hem de ahlakî anlamda güzellikleri ifade etmektedir.

ab- Manevî hüsn kavramları

Maddî güzellikler gibi manevî güzellikler ve bunları ifade eden kavramlar da oldukça çoktur. İşlediğimiz kavramlara ilâveten insanda ve tabiatta etik ve estetik ağırlıklı pek çok kavram sayabiliriz. Onlardan bazıları şunlardır: rıza, itmi'nân, sun', itkân, ihkâm, sıdk, sevâb, belâğ, yüsr, gına, hikmet ve ceza.

⁶⁰⁹ İbn Kesîr, a.g.e., c. II, s. 296

⁶¹⁰ Yazır, a.g.e., c. I, s. 480

⁶¹¹ Âl-i İmrân 3/ 38

⁶¹² el-Kurtubî, a.g.e., c. IV, s. 72

⁶¹³ el-Mâide 5/ 87

⁶¹⁴ Mukatil b. Süleyman, a.g.e., s. 156

⁶¹⁵ Yûnus 10/ 22

⁶¹⁶ el-A'râf 7/ 58

⁶¹⁷ et-Tevbe 9/ 72

1) Hayr

h.y.r. (خير) kökünden gelir. Sözlükte iyi olmak, iyilik etmek, üstün olmak anlamları vardır. Masdar isim olan “hayr” iyi veya iyilik anlamında şerrin zıddıdır. Cem’isi “huyûr” olarak gelir. İsm-i tafdil olarak en iyisi, daha iyisi anlamındadır.⁶¹⁸

Hayr; akıl, adâlet ve faydalı şey gibi herkesin rağbet ettiği (arzuladığı) şeydir.⁶¹⁹ el-İsfehânî “hayr”ı, hayr-ı mutlak ve hayr-ı mukayyed olarak ikiye ayırır. Hayr-ı mutlak, herkesin her durumda anladığı hayırdır. Hayrı mukayyed, birisi için hayr olan başkası için olmayandır.⁶²⁰

Bu kavram Kur’ân-ı Kerîm’de türevleriyle birlikte 190 yerde geçer.⁶²¹ “Hayr” şeklinde 176 yerde, çoğulu “ahyâr” 2 yerde, “hayrât” 10 yerde “hiyera” şeklinde 2 yerde geçer. Hayr kavramı Kur’ân-ı Kerîm’de hem maddî, hem de manevî değer ve imkânları ifade etmektedir. Maddî olanlar için en çok mal, servet, bolluk için kullanılmıştır. Çoğu yerde mal ile eş anlamlıdır.⁶²² “*Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir “hayr” (mal) bırakacaksa*”⁶²³ âyetinde olduğu gibi “*Doğrusu o hayrı çok sever*”⁶²⁴ âyetindeki “hayr” da mal olarak tefsir edilmiştir. Az veya çok malın hayr olarak adlandırılması için helâl yoldan kazanılmış ve aynı şekilde Allah’ın helâl kıldığı şeylere harcanmış olması gerekir.”⁶²⁵ “*Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Verdiğiniz hayr, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir”*”.⁶²⁶ Sadece helâlinden kazanılan, sahip olunan mal “hayr” olarak nitelendirilmemekte, infak edilen, elden çıkarılan mal da “hayr”la isimlendirilmektedir. “Hayr,” manevî yönden nimet kabul edilen vahiy veya Kur’ân, İslâm,⁶²⁷ namaz⁶²⁸la tefsir edilmiştir. Dünya hayatında saadet ve refahı “hayr” olarak adlandırmak mümkündür. Allah bu dünyadaki sevinç ve kederi mümin ve kâfirleri birbirinden ayırmada bir vasıta kılmaktadır. “*İnsan hayır istemekten usanmaz.*”⁶²⁹ “*Biz sizi denemek için şerre ve hayra mübtela kılıyoruz.*”⁶³⁰

Hayr ve şerri adlandırmada sadece görünüşe bakıp insanın hoşuna gidene hayır, gitmeyene şerr demek her zaman geçerli olmayabilir. Zira bir şey güzel görünüp hoş gitmesine

⁶¹⁸ İbn Manzûr, a.g.e., c. IV, s. 264- 267

⁶¹⁹ er-Râğib, a.g.e., s. 231; el-Fîrûzâbâdî, Necmuddin Muhammed b. Yakub, *Besâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifu'l-Kitâbu'l-Azîz*, I-VI, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût, ts., c. II, s. 572

⁶²⁰ er-Râğib, a.g.e., s. 231

⁶²¹ Abdülbâkî, a.g.e., s. 249- 251

⁶²² Çağrıncı, Mustafa “Hayır”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1998, c. XVII, s. 43

⁶²³ el-Bakara 2/180

⁶²⁴ el-Âdiyât 100/8

⁶²⁵ Ünal, Ali, *Kur’ân’da Temel Kavramlar*, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1998, s. 245

⁶²⁶ el-Bakara 2/ 215

⁶²⁷ Âl-i İmrân 3/ 104; et-Taberî, a.g.e., c. V, s. 661

⁶²⁸ er-Râzî, a.g.e., c. XXII, s. 218

⁶²⁹ el-Fussilet 41/ 49

⁶³⁰ el-Enbiyâ 21/ 35

rağmen götürdüğü sonuç açısından iyi olmayabilir. Hayr, bir şeyin sebep olduğu sonuç açısından da önemlidir.⁶³¹

Hayr bütün sâlih amelleri kapsayan bir kavramdır: “*Namazı kılın, zekâtı verin, kendiniz için önden gönderdiğiniz her hayrı Allah katında bulacaksınız.*”⁶³²

2) **Birr**

Kur’ân-ı Kerîm’de her türlü iyilik, ihsân, itâat, doğruluk, günahsızlık gibi anlamlara⁶³³ gelen “birr” bütün tâatları ve Allah’a yaklaştıran hayırlı amelleri içine alan bir isimdir.⁶³⁴ Birr’e doğruluk manasında verilmiştir.⁶³⁵

“*Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe ulaşamazsınız.*”⁶³⁶ “*İyilik, iyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Ancak iyilik sakınan ve ölçülü giden kimsenin davranışdır.*”⁶³⁷

“*Ey bilginler, sizler kitabı okuduğunuz, gerçekleri bildiğiniz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi unutup musunuz?*”⁶³⁸

“*İyilik ve (Allah’ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın*”⁶³⁹

Bütün bu âyetlerden anlaşılıyor ki kul açısından birr, iyilik, manevî değerleri ve güzel ahlâkı kapsayan hayrı, iyiliği ve bu ikisinden kaynaklanan, kulun kendisi ile Allah’a yaklaştığı sâlih amellerin tümünü ifade etmektedir. Allah katında birr, sevap, rıza ve ilahi sevgi demektir.⁶⁴⁰

“Birr” kavramı hakkında en kapsamlı âyet: “*Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyilik değildir. Asıl iyilik, o (kimsenin iyiliği) dir ki, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere inandı; sevdiği malını yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara dilencilere ve boyunduruk altında bulunanlara verdi, namazı kıldı, zekâtı verdi. Andlaşma yaptıkları zaman andlaşmalarını yerine getirenler, sıkıntı, hastalık ve savaş*

⁶³¹ Izutsu, a.g.e., s. 290

⁶³² el-Bakara 2/ 110

⁶³³ Toksarı, Ali, “Birr”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1992, c. VI, s. 204

⁶³⁴ er-Râzî, a.g.e., c V, s. 37

⁶³⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c. IV, s. 51

⁶³⁶ Âl-i İmrân 3/ 92

⁶³⁷ el-Bakara 2/ 189

⁶³⁸ el-Bakara 2/ 44

⁶³⁹ el-Mâide 5/ 2

⁶⁴⁰ Şeltüt, Mahmûd, “Bakara Süresinin Gerdanlığı: (Birr) İyilik Âyetinin Tefsiri”, çev. İdris Şengül, *Tasavvuf Dergisi*, sy. 7, Ankara, 2001, s. 327

*zamanlarında sabredenler, işte doğru olanlar onlardır. (Allah'ın azabından) korunanlar da onlardır.*⁶⁴¹

Âyette inançta “birr”den beş esas kastedilmiştir. Allah’a imân, âhiret gününe, kitaplara, meleklerle ve peygamberlere imân. Amelde “birr” sevdiği maldan yakınlık ve ihtiyaç durumuna göre infak etmektir. Ahlâkta “birr” verilen görevi yerine getirmedir ki, âyette ki “ahitleştikleri zaman ahitlerini yerine getirmişlerdir” sözüyle kastedilendir.

3) İn’âm

Güzel ve parlak olmak, müreffeh ve rahat olmak anlamına gelen n.‘a.m. (نعم) kökünden masdar olarak gelir.⁶⁴² Bu’s kelimesinin zıddıdır.⁶⁴³

İN’âm birine iyilik etmek, bir nimetten yararlandırmak, rahata kavuşturmak gibi anlamlara gelmektedir. el-İsfehânî in’âm’ı “başkasına ihsânda bulunmak” şeklinde tanımlamıştır.⁶⁴⁴

Nimet kelimesinden gelen in’âm Kur’ân-ı Kerîm’de 18 yerde geçer.⁶⁴⁵ Çoğunda nimet vermek şeklinde yer alır.

*“Fakat insan öyledir. Rabbi ne zaman kendisini sınyıp ona ikramda bulunur, ona nimet verirse; “Rabbim bana ikram etti.” der.*⁶⁴⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de in’âm, Allah’ın insanlara diğer varlıklardan daha ileri derecede lütufata bulunduğunu belirten bir üslupla anlatılmaktadır. Allah’ın kuluna in’âm’ı hayat, sağlık, geçim imkânı gibi değişik ölçülerdedir.

*“İnsana nimet verdiğimiz zaman yüz çevirip yan çizer, ona bir zarar dokununca da umutsuzluğa düşer.”*⁶⁴⁷ Nimetin devam etmesi için insanın bu nimete karşı şükürünü göstermesi gerekir.

*“Bu böyledir, çünkü bir millet kendilerinde bulunan (güzel meziyeti değiştirmedikçe) Allah onlara verdiği nimeti değiştirmez. Allah işitendir, bilendir.”*⁶⁴⁸

⁶⁴¹ el-Bakara 2/ 177

⁶⁴² Çağrı, Mustafa, “İN’âm” , *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2000, c. XXII, s. 258

⁶⁴³ er-Râğıb, a.g.e., s. 761; İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 579

⁶⁴⁴ er-Râğıb, a.g.e., s. 761

⁶⁴⁵ Abdülbâkî, a.g.e., s. 707

⁶⁴⁶ el- Fecr 89/ 115

⁶⁴⁷ el-İsrâ 17/ 83

⁶⁴⁸ el-Enfâl 8/ 53

4) İhsân

Güzel anlamına gelen h.s.n. kökünden mastardır. Başkasına iyilik etmek ve bir şeyi iyi, güzel yapmak anlamına gelir. Bunu yapan da muhsin olarak adlandırılır. Yaptığını güzel yapmak anlamında aşağıdaki âyet en güzel örnektir.

“O’dur ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı ve insanı yaratmaya çamurdan başladı.”⁶⁴⁹

İkinci anlamıyla ihsân kişinin anne babasından başlamak üzere diğer insanlara yaptığı iyiliği ifade eder.

“Rabbin yalnız kendisine tapmanızı ve anne babaya iyilik etmenizi emretti. İkisinden birisi yahut her ikisi senin yanından ihtiyarlık çağına ulaşırsa sakın onlara “öf” deme. Onları azarlama, onlara güzel söz söyle.”⁶⁵⁰

Allah Teâlâ insanlara maddi yardımda bulunurlar, manevî yönden bağışlama ve öfkeye hâkim olma ve sabır gibi meziyetlere sahip olanları da muhsin olarak adlandırır.

“Onlar bolukta ve darlıkta Allah için harcarlar. Öfkelerini yutkunurlar, insanları affederler. Allah da güzel davrananları sever.”⁶⁵¹

“Sözlerini bozdukları için onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Kelimeleri yerlerinden kaydırıyorlar. Kendilerine öğütlenen şeyden pay almayı unuttular. İçlerinden pek azı hariç, daima onlardan hainlik görürsün. Yine de onları affet, aldırma, çünkü Allah güzel davrananları sever.”⁶⁵²

“Sabret, çünkü Allah güzel davrananların ecrini zayi etmez.”⁶⁵³

5) Kerem

k.r.m. (كرم) fiil kökünden gelir. İnsan için kullanıldığında cömert olmak, iyi, ahlâklı, asil, değerli, şerefli, ihsânda bulunan gibi anlamlara gelir.⁶⁵⁴ Bu kelimenin asıl mânâsı, “karşılık beklemezsizin vermek” şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁵⁵ Allah için kullanıldığında, tezâhür eden ihsân ve iyiliğinin, insan için kullanıldığında kendisinden ortaya çıkan ahlâkının ve övülen fiillerinin ismi olur.⁶⁵⁶

⁶⁴⁹ es-Secde 32/ 7

⁶⁵⁰ el-İsrâ 17/ 23

⁶⁵¹ Âl-i İmrân 3/ 134

⁶⁵² el- Mâide 5/ 13

⁶⁵³ Hûd 11/ 115

⁶⁵⁴ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 510- 515

⁶⁵⁵ Çelik, Muhammed, *Kur’ân Kur’an-ı Tanımlıyor*, Şüle Yayınları, İstanbul, 1998, s. 138

⁶⁵⁶ er-Râğıb, a.g.e., s. 646

“Şunu unutmayın ki, Allah’ın nazarında en değerli, en üstün olanınız içinizden takvâda en ileri olanınızdır.”⁶⁵⁷

“Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın bir çoğundan üstün kıldık.”⁶⁵⁸ er-Râzî, insanın izzetini şöyle açıklamaktadır. “İnsanın ruhu bu dünyadaki en kıymetli ruh, bedeni de en kıymetli maddedir. İnsan ruhunun üç asıl kuvveti vardır: yeme, üreme, büyüme. Canlıların ruhlarının da iki kuvveti vardır: hissetmeleri ve ihtiyari olarak hareket etmeleri. Bu beş kuvvetin hepsi insan için de geçerlidir. Bunlara ilâveten, eşyanın hakikatini olduğu gibi idrak eden, anlayan akıl kuvvetine sahiptir. Bu kuvvet kendisinde marifetullah nurunun tecelli ettiği bir kuvvettir.”⁶⁵⁹

İsm-i tafdil olan “el-ekrem” mübâlâğa bildirir. Hiçbir kerîmin kendisiyle boy ölçüşmeyeceği, kerem hususunda benzeri olamayacağı, nihayetsiz derecede kerîm olan zâtı ifade eder. “el-Ekrem,” keremin kemal mertebesinde kullarına sayılamayacak kadar çok nimet ihsân eden, inkâr ve nankörlüklerine rağmen cezalandırmakta acele etmeyen, tevbeleri kabul eden, keremine son olmayan demektir.⁶⁶⁰

b- “Hüsün” kavramının zıt anlamlıları

Çirkinlik ifade eden zıt anlamlı kavramlar da maddî ve manevî iki başlıkta incelenmiştir. Bu kavramlar da etik ve estetik değere sahiptir. Bazı kavramları bu çalışmada incelememiz imkânsız olduğundan onları da sadece zikretmekle yetineceğiz. Bunlar: kerâhat, şerr, kizb, hata, naks ve kusûr, ‘usr, fakr, haram ve kebirdir.

ba- Maddî kubh kavramları

Kubh, k.b.h. (كَبْح) fiilinden gelir. “Hüsün”ün zıddıdır. Çirkin olmak, çirkinlik ve nefret edilen şey anlamında masdardır. Çoğulu “mekâbih” kelimesidir.⁶⁶¹ el-İsfehânî kubh’u “gözün beğenmediği maddî şeyler ve duygusal açıdan insanı rahatsız eden davranış ve haller” şeklinde tanımlamıştır.⁶⁶² Kur’ân-ı Kerîm’de sadece bir âyette geçer. “*Bu dünya hayatında biz onların ardına bir lânet taktık (daima lânetle anılacaklardır). Kıyamet günü ise onlar çirkinleştirilenlerdendir.*”⁶⁶³

⁶⁵⁷ el-Hucûrât 49/ 13

⁶⁵⁸ el-İsrâ 17/ 70

⁶⁵⁹ er-Râzî, a.g.e., c. XXI, s. 12

⁶⁶⁰ Çelik, a.g.e., s. 138

⁶⁶¹ İbn Manzûr, a.g.e., c. II, s. 552- 553

⁶⁶² er-Râğıb, a.g.e., s. 589

⁶⁶³ el-Kasas 28/ 42

Hadîslerde 20'ye yakın yerde geçmektedir.⁶⁶⁴ Bu kavramla ilgili sadece bir hadîsi örnek olarak zikretmekle yetineceğiz. “Hâkim’in babası, Muâviye b. Heyde’den şöyle rivâyet etmiştir. “Bir adam Hz. Peygamber’e: “Kadının kocası üzerindeki hakkı nedir?” diye sordu. Efendimiz. “Kocasının, yemek yediği zaman ona da yedirmesi ve elbise edindiği zaman onu da giydirmesidir. Sakın (karısının) yüzüne vurmasın, (onu) takbih etmesin ve ev içi (aynı yatakta yatmak) hariç (onu) terk etmesin.” buyurmuştur.”⁶⁶⁵ Takbih etmekten maksat çirkin söz söylemektir. “Senin yüzün veya vücudun çirkindir” veya “Allah seni çirkin yarattı” gibi sözler buna dâhildir. Bu tür sözler duygusal açıdan kötü etkiler bırakacaktır.

1) Seyyie

Kur’ân’da kubuh kelimesinin karşılığında su’ ve seyyie kelimeleri geçmektedir. Nesnelere çok, insan ilişkilerindeki ahlâkî değerleri ifade etmek için kullanılır.

s.v.e. fiil kökünden gelir. Kötü söz ve fiile denir.⁶⁶⁶ Çoğunlukla isim olarak kullanılır. Sıfat şeklinde şu âyette geçer. “*Allah’a yemin ederek, kendilerine bir ihtar sahibi (peygamber) gelecek olsa, her milletten daha çok doğru yola gireceklerini söylediler. Ama onlara bir ihtar edici geldiği zaman da, alabildiğine ters bir yola sapıp, buldukları yerde daha bir kendini beğenmişlik ile daha fazla kötülükler tasarlayarak füliyatta bulundular. Ama her bir kötü tasarı ancak onu düşünenleri kuşatır.*”⁶⁶⁷ Bu kökten türeyen seyyie pek çok âyette hasene ile birlikte zikredilir.

“*Sana gelen her iyilik Allah’tan, başına gelen her kötülük ise kendi nefsenden (kendi günah ve kusurundan)dir.*”⁶⁶⁸ Bazı âyetlerde, küfür ve mâsiyet anlamında kullanılır.

“*Yemin ederim ki buzağıyı (tanrı) edinenler var ya, onlara Rablerinden gazab inecek ve dünya hayatında da küçük düşecekler. Çünkü bizim iftira edenlere verdiğimiz karşılık budur. Ancak kötü ameller işleyip de sonradan tevbe ve imân edenlere karşı Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir.*”⁶⁶⁹

“*Bütün bunların kötülüğü Rabbiniz indinde iğrenilecek mahiyettedir.*”⁶⁷⁰ Âyetinin öncesinde sayılan şeyler şunlardır: fakirlik korkusu ile kendi çocuğunu öldürmek, zina, sebepsiz

⁶⁶⁴ Wensinck, a.g.e., c. V, s. 221- 222

⁶⁶⁵ İbn Mâce, *en- Nikâh* 3

⁶⁶⁶ İbn Manzûr, a.g.e., c. I, s. 95- 96

⁶⁶⁷ el-Fâtır 35/ 42- 43

⁶⁶⁸ en-Nisâ 4/ 79

⁶⁶⁹ el-A’râf 7/ 152- 153

⁶⁷⁰ el-İsrâ 17/ 38

öldürme, yetim malını yeme, ticarete hile, hakaret etme ve taciz edici hareketlerde bulunma, böbürlenme.⁶⁷¹

2) Ubûs

Ubûs, sözlükte kaşlarını çatmak, sert ve hiddetle bakmak anlamlarına gelir.⁶⁷² Keder, neşesizlik, sıkıcılık, kesvet, katılık, talihsizlik anlamları da vardır. Hz. Peygamber, Kureyş'in gayr-i resmî şefî Ebu Cehil'in amcası Velid'i, davetini daha kolay yapmak amacıyla İslâm'a davet ederken, henüz İslâm'a yeni girmiş, fakir, kör bir adam uygun zamanı beklemeden Hz. Peygamber ile konuşmak için ısrar edince Hz. Peygamber bu durumdan hoşlanmadığını yüzünü ekşiterek belirtmiştir. Hz. Peygamber'in durumdan duyduğu hoşnutsuzluk, memnuniyetsizlik, tatsızlık yüzüne yansımıştır. Bunun üzerine de Allah Teâla şu âyeti indirmiştir.

*“Surat astı ve döndü. Kör geldi diye. Ne bilirsin belki o arınacak.”*⁶⁷³

3) Hubs

“Hubs”, ister aklî olsun isterse hissî, bir şeyin düşük, âdi, kirli, nefret edilir, zararlı ve kötü olması gibi anlamlara gelir.⁶⁷⁴

Habûset kökünden gelen “habîs” kelimesi bayağı oluşu sebebiyle hoşla gitmeyen somut veya soyut varlık, durum şeklinde tarif edilmiştir. Bundan hareketle kötü insan, evlat, şer, kâfir, şeytan, bozuk iş, haram, kötü kokulu yiyecekler için de kullanılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de daha çok “güzel, hoş temiz” gibi anlamlara gelen ve karşıtı olan “tayyib” kelimesi ile birlikte yer alır.

*“De ki, murdar ile temiz bir olmaz, murdarın çokluğu hoşla gitse de. O halde ey sağduyu sahipleri Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz”*⁶⁷⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de kötü fiil işleyenler için habîs keilmesi kullanılmaktadır. *“Kötü kadınlar kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere; temiz erkekler de temiz kadınlara mahsustur. Bunlar, onların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Bunlara (Allah tarafından) bağışlama ve çömertçe bir rızık vardır.”*⁶⁷⁶

⁶⁷¹ el-İsrâ 17/ 31- 37

⁶⁷² İbn Manzûr, a.g.e., c. VI, s. 128

⁶⁷³ Abese 80/ 1- 3

⁶⁷⁴ el-Firûzâbâdî, a.g.e., c. II, s. 522

⁶⁷⁵ el-Mâide 5/ 100

⁶⁷⁶ en-Nûr 24/ 26

“Habîs” kavramı “tayyib” kavramıyla birlikte Kur’ân-ı Kerîm’de öncelikle yiyecek ve içecekler için kullanılmaktadır. Tayyib ile helâl rızıklar kastedilirken habîs ile haram rızıklar kastedilmektedir.

4) Rics

Rics, kirli, pis olmak anlamına gelir.⁶⁷⁷ Arapçada pis ve çirkin kabul edilen amellere de rics denilir.⁶⁷⁸ Çirkinlikte doruk noktaya ulaşmış ameller anlamına gelmiş olur. el-İsfehânî rics’in dört türlü olduğunu söyler.

- 1- Yaratılıştan
- 2- Akıl yönünden
- 3- Din yönünden
- 4- Bunların hepsi yönünden⁶⁷⁹ çirkin olanlar.

Rics, Kur’ân-ı Kerîm’de 9 yerde geçer.⁶⁸⁰ Şarap, kumar ve ölü hayvan eti Kur’ân-ı Kerîm’de “rics” olarak adlandırıldığı gibi inkârcılar için de bu kelime kullanılmıştır.

“De ki, bana vahyolunanda, (bu haram dediklerinizi) yiyen kimse için haram edilmiş bir şey bulamıyorum. Ancak leş, akıtılmış kan, yahut domuz eti ya da Allah’tan başkası adına boğazlanmış bir fisk (murdar olmuş hayvan) olursa başka (bunlar haramdır). Ama kim çaresiz kalırsa, (başkasının hakkına) saldırmamak ve sınırı aşmamak üzere (bunlardan yiyebilir). Çünkü Rabbin bağışlayandır, esirgeyendir.”⁶⁸¹

“Ey inanlar, şarap, kumar, dikili taşlar, şans okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçın ki kurtuluşa eresiniz.”⁶⁸²

“İşte öyle, kim Allah’ın yasaklarına saygı gösterirse, o (hareketi) Rabbi’nin yanında kendisi için iyidir. Size okunanlar dışındaki hayvanlar sizin için helal kılınmıştır. Artık o pis putlardan ve yalan sözlerden kaçın.”⁶⁸³

5) Neces

“Neces”, pis oldu, kirlendi anlamında n.c.s. (نجس) fiil kökünden masdardır. “Kazera” (pisletti, kirletti) fiili gibidir. Neces insanlardan ve her şeyden pis olan demektir. Araplarda “kirli adam” ve “kirli kavim” sözcükleri kullanılmaktadır.⁶⁸⁴

⁶⁷⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. VI, s. 94

⁶⁷⁸ İbn Manzûr, a.g.e., c. VI, s. 95

⁶⁷⁹ er-Râğıb, a.g.e., s. 274

⁶⁸⁰ Abdülbâkî, a.g.e., s. 301

⁶⁸¹ el-En’âm 6/ 145

⁶⁸² el-Mâide 5/ 90

⁶⁸³ el-Hac 22/ 30

“Neces” Kur’ân-ı Kerîm’de 1 yerde geçmektedir.⁶⁸⁵ Âyette pislik olarak nitelenenler müşriklerdir.

“Ey inanlar, (Allah’a) ortak koşanlar pisliktir, artık bu yıllarından sonra Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar. Eğer (onların hacca gelmemeleri sonucu ekonominiz bozulup) yoksulluğa düşmekten korkarsanız, biliniz ki Allah dilerse yakında sizi kendi lütfundan zengin edecektir, şüphesiz Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁶⁸⁶

bb- Kubh - hüsn ilişkisi

Bazı şeyler, haller, durumlar vardır ki, görünürde çirkin gelirler fakat amaçları veya sonuçları açısından güzeldirler. Yani duruma göre güzellik ve çirkinlik arasında bir ilişki vardır. “Belâ”, “imtihan”, “musibet” gibi şeyler bunlardan birkaçıdır.

Belâ, b.l.y. (بلى) fiil kökünden gelir. Tecrübe etmek, denemek,⁶⁸⁷ eskimek⁶⁸⁸ anlamları vardır. “بلى الثوب” “elbise eskidi” anlamına gelir. Deneyerek eskitmek anlamını da içermektedir. Gam da vücudu eskittiği için belâ olarak isimlendirilmiştir.⁶⁸⁹ Araplar belâ kavramını hem hayırla imtihan hem de şerle imtihan için kullanmışlardır.⁶⁹⁰ Dinin emir ve yasakları da şu yönlerinden dolayı belâ kelimesi ile isimlendirilmiştir. Bazıları bedene zorluk verir, bazıları insanların hayırlılarını şerlilerinden, temizlerini kirlilerinden, müminleri münâfiklardan ayırmada bir denemedir. İnsanlar şükretsiner diye sevinçlerle ve nimetlerle, sabretsiner diye de zorluklarla denenirler. Bu durumlar birer belâdır.⁶⁹¹

Belâ, ansızın başa gelen felâket, kişiye sıkıntı ve eza veren ya da yaratılışı gereği insanın hoşuna gitmeyen şeydir.⁶⁹²

Kur’ân’da “belâ” kavramı türevleriyle birlikte 37 yerde geçer.⁶⁹³ 6 yerde geçen belâ kelimesi, eskimek, denemek, sınamak, gam, musibet, darlık, sıkıntı manalarında kullanılmıştır.⁶⁹⁴ Kelime, Kur’ân’da hem hayırla hem şerle deneme anlamını da içermektedir. Allah’ın kendisini denediği kulun, bu denemeden başarı ve yüz akı ile çıkması “güzel belâ”

⁶⁸⁴ İbn Manzûr, a.g.e., c. VI, s. 226

⁶⁸⁵ Abdülbâkî, a.g.e., s. 568

⁶⁸⁶ et-Tevbe 9/ 28

⁶⁸⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIV, s. 83

⁶⁸⁸ er-Râğîb, a.g.e., s. 79

⁶⁸⁹ er-Râğîb, a.g.e., s. 79

⁶⁹⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIV, s. 83

⁶⁹¹ er-Râğîb, a.g.e., s. 79

⁶⁹² Keskin, Hasan, *Kur’ân’da Fitne Kavramı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2003, s. 175

⁶⁹³ Abdülbâkî, a.g.e., s. 135- 136

⁶⁹⁴ Uludağ, Süleyman, “Belâ”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1992, c. V, s. 380

olarak tarif edilmiştir. Bu manada Bedir savaşı ve sonucunda kazanılan zafer “güzel bir belâ” yani başarıyla verilmiş bir imtihan olmaktadır.⁶⁹⁵

Kur’ân’da insanın hayır, şer, mal, evlat, korku, açlık, mal ve can noksanlığı ile denendiği belirtilmiştir. “Sizi bir imtihan olarak hayır ve şer ile de deniyoruz.”⁶⁹⁶

“(O gün) onları siz öldürmediniz, fakat onları Allah öldürdü; (Ey Muhammed), attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı. Müminleri güzel bir imtihanla sınamak için bunu yaptı. Doğrusu Allah işitendir, bilendir.”⁶⁹⁷

Allah insanı bir amaca göre yaratmıştır. Başboş bir şekilde bırakmamış, yaratma amacının kendisine kulluk olduğunu bildirmiştir. Allah insanların kulluk görevlerini yapıp yapmadıklarını veya nasıl yaptıklarını sınav ile ortaya çıkaracaktır. İnsan hiçbir zaman kendi başına bırakılmayacaktır. İnsan başboş bırakılıp, kendi asıl hüviyetinden uzaklaşmaya başladığında kulluk bilincini kazanması için uyarılması gerekmektedir. Yaratılışından beri kendisine verilen melekeleri ve ilâhi hitaba muhatap kılınmasıyla devamlı uyarılma ihtiyacı içinde olmuştur. İyi ameller yapması istenmiş, Allah’a karşı sorumlu bir kul olduğu hatırlatılmıştır. İnsanın kulluk şuurunu koruyup koruyamaması onun imtihanıdır.⁶⁹⁸ Âlemde yaratılan her şey onun imtihanına bir vesiledir.⁶⁹⁹ Kur’ân’da bu açıkça ifade edilmektedir.

“Gökleri ve yeri altı günde yaratan O’dur. O zaman Arş’ı su üzerinde idi. (Bu kâinatı yarattı) ki hanginizin daha güzel iş yaptığınızı denesin”⁷⁰⁰ Allah yeryüzünde ki her şeyi insanların kullanımına verdi. İnsanları da onlardaki maddî - manevî menfaat ve faydalardan yararlanmaya istekli kıldı ki hem kendisi hem de insanlar için yaptıklarında hangisi Allah’tan daha iyi sakınacak,⁷⁰¹ kim itâatte daha iyi amel işleyecek ve O’nun rızasını talep etmede daha istekli olacak ve haramlarından daha çok sakınacak.⁷⁰² Allah ulvî ve suflî âlemi imtihan için yarattı. İmtihan kulların sabrıdır, hayırda ve şerde, bollukta ve darlıkta onların şükrüdür. Nimetle imtihan ise zenginlik, afiyet ve muktedir olmadır.⁷⁰³

⁶⁹⁵ Uludağ, a.g.md., s. 380

⁶⁹⁶ el-Enbiyâ 21/ 35

⁶⁹⁷ el-Enfâl 8/ 17

⁶⁹⁸ Keskin, a.g.e., s. 165- 167

⁶⁹⁹ Hüd 11/ 7

⁷⁰⁰ el-Mâturîdî, a.g.e., c. II, s. 510

⁷⁰¹ el-Merâgî, a.g.e., c. XII, s. 6

⁷⁰² et-Taberî, a.g.e., c. XII, s. 335; es-Sem’ânî, a.g.e., c. II, s. 415; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. III, s. 185; en-Neseffî, a.g.e., c. I, s. 559

⁷⁰³ el-Cevziyye, a.g.e., c. II, s. 419

Allah âlemi ve ondaki her şeyi hikmet için yarattı. Kulları için bir mesken kıldı. Kullarını ondaki çeşitli nimetlerle nimetlendirdi. Aynı zamanda onları kendisine itâat etmek ve kendisine mâsiyetten sakınmakla mükellef kıldı ki ameli en güzel olanlar da sakınanlardır.⁷⁰⁴

*“Biz yeryüzündeki şeyleri, kendisine süs olsun diye yarattık ki onların hangisinin daha güzel iş yaptığını deneyelim.”*⁷⁰⁵

*“Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah’ındır. (Bunları yaratmıştır) ki kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandırsın, güzel davrananları da güzellikle mükâfatlandırın.”*⁷⁰⁶

İnsanların dert ve musibetlerle karşılaşması kaçınılmazdır. Kişinin gerçek şahsiyeti deneme (ibtîlâ) halinde ortaya çıkar.⁷⁰⁷ Kur’ân’da insanların bazen nimetlerle bazen de musibetlerle sınanmaya tabi tutuldukları belirtilmektedir. İnsan yaratılışı gereği yaşantısını kolaylaştıran şeyleri kendisi için iyi, zorlaştıran şeyleri de kendisi için kötü kabul eder. İnsanın işlerini kolaylaştıran, ihtiyaçlarını gideren, yaşamın lezzetlerinden ve güzelliklerinden yararlanmasına imkân veren, makam, mevki, güç ve otorite temininde kendisine yarar sağlayan şeylerin tümü genel olarak nimet kelimesiyle isimlendirilir.⁷⁰⁸

Güzel olan şeylere meyil insanın fitratında vardır. İnsanlar bunları elde etmek için uğraşırlar. Kur’ân bu fitrî olguya şu şekilde değinir: *“Kadınlar ve oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, sağmal hayvanlar ve ekinlerden yana nefsin arzu duyduğu şeylerin sevgisi insanlara güzel gösterildi. Bunlar dünya hayatının menfaatleridir.”*⁷⁰⁹ Âyette sayılan insanın fitri ihtiyaçlarına cevap verici nitelikteki şeyler, insanlar tarafından var oluşun tek gayesi haline getirilmedikleri sürece kötülenmez ve kötülüğün sebebi olarak görülmezler. İnsanların bunlara meşru şekilde sahip olmasında veya meşru yollarda harcamasında herhangi bir sakınca yoktur.

Allah insana nimet, güzellik verir ki, şükür mü edecekler yoksa nankörlükte mi bulunacaklar, kendilerine verilen aklı, hür iradeyi hangi yönde kullanacaklar denemek istemiştir.

⁷⁰⁴ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. III, s. 184

⁷⁰⁵ el-Kehf 18/ 7

⁷⁰⁶ en-Necm 53/ 31

⁷⁰⁷ Uludağ, a.g.md., s. 380

⁷⁰⁸ Keskin, a.g.e., s. 171

⁷⁰⁹ Âl-i İmrân 3/ 14

“Sana gelen her iyilik Allah’tan, başına gelen her kötülük ise kendi nefsenden (kendi günah ve kusurundan)dir.”⁷¹⁰ İnsanın birtakım sorumluluklarını yerine getirmemesi sıkıntıya düşmesine sebep olmaktadır.

İnsanlar yeryüzüne, kendilerini kanıtlamak, özlerini ortaya koymak için yerleştirilmişlerdir. Burada denemelerinden sonra nihai olarak kalacakları yer belli olacaktır.⁷¹¹

“Onları yeryüzünde topluluklara ayırdık. Onlardan kimi iyi kişilerdi, kimi de alçak. Belki dönerler diye onları iyiliklerle de, kötülüklerle de sınadık.”⁷¹²

“Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek, onun halkını yalvarıp yakarsınlar diye mutlaka yoksulluk ve darlıkla sıkışmıştır. Sonra kötülüğü değiştirip yerine iyilik getirdik de (insanlar) çoğaldılar ve: “Atalarımıza da darlık ve sevinç dokunmuştu.” dediler (de olaylardan ibret alıp şükretmediler) Bizde onları, hiç farkında olmadıkları bir sırada ansızın yakaladık.”⁷¹³

“Andolsun biz Fir’avn ailesini tuttuk, öğüt alsınlar diye yıllarca kıtlıkla ve ürünleri azaltmakla sıktık. Onlara bir iyilik geldiği zaman: “Bu bizimdir (kendi becerimizle bunu elde ettik).” derler, kendilerine bir kötülük ulaşırsa, Musa ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı. İyi bilin ki onların uğursuzluğu Allah katındadır, fakat çocukları bilmezler.”⁷¹⁴ Âyetlerde geçen “hasene” bolluk,⁷¹⁵ bereket,⁷¹⁶ esenlik,⁷¹⁷ afiyet,⁷¹⁸ sıhhat,⁷¹⁹ nimet,⁷²⁰ zenginlik,⁷²¹ mal,⁷²² hayır⁷²³ ile tefsir edilirken, “seyyie” sıkıntı,⁷²⁴ kıtlık,⁷²⁵ kuraklık,⁷²⁶ hastalık,⁷²⁷ belâ,⁷²⁸ şerr⁷²⁹ ile tefsir edilmiştir.

⁷¹⁰ en-Nisâ 4/ 79

⁷¹¹ Chittick - Murata, a.g.e., s. 186

⁷¹² el-A’râf 7/ 168

⁷¹³ el-A’râf 7/ 94- 95

⁷¹⁴ el-A’râf 7/ 130- 131

⁷¹⁵ et-Taberî, a.g.e., c. X, s. 329; el-Mâturîdî, a.g.e., c. II, s. 302; el-Cevziyye, a.g.e., c. II, s. 263; el-Mâverdî, a.g.e., c. II, s. 274; el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 210; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. II, s. 493; en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 434; el-Cevzî, a.g.e., c. III, s. 247; el-İcî, a.g.e., c. I, s. 645; ez-Zuhaylî, a.g.e., c. IX, s. 58

⁷¹⁶ el-Cevziyye, a.g.e., c. II, s. 263; el-Cevzî, a.g.e., c. III, s. 247

⁷¹⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. II, s. 493

⁷¹⁸ et-Taberî, a.g.e., c. X, s. 376; el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 210; el-Cevzî, a.g.e., c. III, s. 370

⁷¹⁹ el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 183; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. II, s. 477; en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 434

⁷²⁰ el-Mâverdî, a.g.e., c. II, s. 274; el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 183

⁷²¹ ez-Zuhaylî, a.g.e., c. IX, s. 15

⁷²² et-Taberî, a.g.e., c. X, s. 329; el-İcî, a.g.e., c. I, s. 645

⁷²³ et-Taberî, a.g.e., c. X, s. 329; el-Mâverdî, a.g.e., c. II, s. 242; el-Cevzî, a.g.e., c. III, s. 370

⁷²⁴ el-Cevzî, a.g.e., c. III, s. 247

⁷²⁵ el-Cevziyye, a.g.e., c. II, s. 263; el-Mâverdî, a.g.e., c. II, s. 274; es-Sem’ânî, a.g.e., c. II, s. 227; el-Cevzî, a.g.e., c. III, s. 247

⁷²⁶ el-Mâturîdî, a.g.e., c. II, s. 264

⁷²⁷ ez-Zuhaylî, a.g.e., c. IX, s. 14

⁷²⁸ et-Taberî, a.g.e., c. X, s. 376

⁷²⁹ et-Taberî, a.g.e., c. X, s. 376; el-Mâverdî, a.g.e., c. II, s. 274; es-Sem’ânî, a.g.e., c. II, s. 227; el-Cevzî, a.g.e., c. III, s. 370

Kur'ân'a göre dünya kimin daha güzel iş yaptığını anlamak için imtihan yeri olup, ölüm ve hayat imtihan için yaratılmıştır. “*O, hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O üstündür, O bağışlayandır.*”⁷³⁰ Allah hayatı ve ölümü imtihan için yarattı. Ölüm nefislerin hoşlanmadığı ve kaçtığı şeydir. Hayat ise nefislerin kendisinde lezzetlendiği ve rağbet ettiği şeydir. Biri korkutma diğeri teşvik ile birer imtihan vesilesidir.⁷³¹

Sınavlar insanları üstün gayelere hazırlar. Ancak her sınavın bir güçlüğü ve sıkıntısı vardır. Sınavlardaki bu güçlük ve sıkıntıya karşı insana yardım için dua ve ibâdet lütfedilmiştir.

Âhîret hayatının güzellik ve çirkinliği, mutluluk ve mutsuzluğu bu dünyadaki sınavla belirlenecektir. İnsanların inançlarındaki samimiyet ve doğruluğun ortaya çıkması bu imtihanlar vesilesiyledir. İnananların tabi oldukları sınavların hikmeti, hatalarından tevbe etmeleri, musibetlerden ibret almaları ve nefislerini her türlü olaya karşı tecrübelerle donatarak hazır hale getirmeleridir.⁷³² Bu durumda dinî ve ahlâkî açıdan her nimet bir belâ, her belâ da bir nimettir.⁷³³

Allah kullarını nimetlerle denediği gibi bir takım musibetlerle de dener. Bu musibetlerde pek çok hikmet vardır. Bu denemelerde, insanda, güvenin yerini korku, varlığın yerini yokluk, tokluğun yerini açlık, barışın yerini savaş, sağlığın yerini hastalık, yaşamın yerini ölüm, bolluğun yerini darlık, neşenin yerini hüznün ve keder, gençliğin ve zindeliğin yerini düşkünlük ve zafiyet alabilir. Bunlar bazen insanın elinde olan nedenlerden bazen de olmayan nedenlerden kaynaklanır. Hangi sebeple olursa olsun, bu tür musibetlerin bir sonucu ve bizim üzerimizde bırakmış olduğu bir etkisi vardır. Bu sonuçlar karşısında insanın sabredici tavrı ile isyan edici özelliği kendisini gösterir.⁷³⁴

bc- Manevî kubh kavramları

Çirkinlik de sadece gözle görülen maddî sûretlerde değildir. Hislere çirkin görünen, rahatsızlık veren şeyler olduğu gibi, manevî açıdan da hoş karşılanmayan, rahatsızlık veren çirkinlikler vardır. Bu bölümde bu kavramlardan bâtil, fesâd, küfr, şirk ve nifak kavramlarına kısaca değineceğiz.

⁷³⁰ el-Mülk 67/ 2

⁷³¹ el-Mâturîdî, a.g.e., c. V, s. 188- 189

⁷³² Keskin, a.g.e., s. 207- 209

⁷³³ Uludağ, a.g.md., s. 380

⁷³⁴ Keskin, a.g.e., s. 211

1) Butlân (Bâtıl)

b.t.l. fiil kökünden gelir. Boşa gitmek, hükümsüz olmak, yok olmak anlamındadır. Bâtıl da yok olan, hükümsüz, boş, zarar veren anlamına gelir.⁷³⁵ Sözlüklerde Hakk'ın zıddı anlamındadır.⁷³⁶ Bâtıl, aslı itibarıyla yanlış olan, bir şey ifade etmeyen,⁷³⁷ araştırıldığında dayanağı olmayan şeydir.⁷³⁸ Hiçbir hüküm, hikmet, fayda ve maslahat terettüp etmeyendir.⁷³⁹

Bâtıl, türevleriyle birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de 36 yerde geçmektedir. "Bâtıl" şeklinde 26 yerde "mubtil" 5 yerde, fiil olarak da 5 yerde geçer.⁷⁴⁰ Bâtıl Hakk'ın zıddı olduğundan geniş anlam sahasına sahiptir. Genellikle "Hakk," Allah için kullanılırken "bâtıl" O'nun dışında kalan her şey için kullanılır. Lebîd b. Rabî'a bir şiirinde bunu şöyle anlatmıştır:

"(Bâdiye denilen yerin cinleri gibi, genç kalmakta direnen kimselerin karşılarında) onların iddialarını bâtıl ve boş olanlarını yüzlerine vurdum ve bence hak ne ise onu söyledim. Karşılıklı övünmekte, onların en asil olanları benim karşımda cevap veremediler."⁷⁴¹ Hakk ile bâtılın birlikte kullanıldığı en güzel, en anlamlı, en açıklayıcı olarak şu âyet gösterilir. "*Gökten bir su indirdi de dereler kendi ölçülerince çağlayıp aktı. Sel üste çıkan köpüğü taşıdı. Süs ya da eşya yapmak için ateşte yakıp erittikleri madenlerde de bunun gibi bir köpük vardır. Allah hak ile bâtılı böyle bir benzetmeyle anlatır. Köpük yok olup gider. İnsanlara yararlı olan ise yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle meseller verir.*"⁷⁴² Yukarıdaki tarifleri de en güzel şekilde açıklayan âyettir. Bâtıl, köpük misâli bir an vardır, ondan sonra yoktur. Allah karşısındaki varlıklar da bir süreliğine vardırırlar. Ondandır onlar yok olup gidecekler ve sadece Allah kalacaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen âyetlerde bâtıl kelimesine Mukâtil b. Süleyman dört türlü anlam vermiştir.

1- Yalan, yalanlama manasındadır. "*Allah'ın emri geldiği zaman hak yerine getirilir ve işte o zaman (Allah'ın âyetlerini) boşa çıkarmaya uğraşanlar hüsrana uğrarlar.*"⁷⁴³ Her ne kadar âhiret gününü yalanlasalar da o gün haktır, gerçektir.

2- Boşa çıkarmak anlamındadır: "*Ey imân edenler! İnsanlara gösteriş için malını verip Allah'a ve âhiret gününe inanmayan adam gibi başa kakmak ve eziyet etmekle sadakalarınızı boşa çıkarmayın.*"⁷⁴⁴

⁷³⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c. XI, s. 57

⁷³⁶ er-Râğıb, a.g.e., s. 66; İbn Manzûr a.g.e., c. XI, s. 57

⁷³⁷ el-Ta'rifât, a.g.e., s. 101

⁷³⁸ er-Râğıb, a.g.e., s. 66; el-Firûzâbâdî, a.g.e., c. II, s. 252

⁷³⁹ Abdülbâkî, a.g.e., s. 123- 124

⁷⁴⁰ Yazır, a.g.e., c. II, s. 488

⁷⁴¹ Çelik, Ahmet, *Kur'ân Semantiği Üzerine*, Ekev Yayınları, Erzurum, 2002, s. 95- 96

⁷⁴² er-Ra'd 13/ 17

⁷⁴³ el-Mü'min 40/ 78

3- Şirk anlamındadır: “*Bâtıla inanıp Allah’a karşı nankörlük edenler, işte ziyana uğrayacaklar onlardır.*”⁷⁴⁵

4- Zulüm anlamındadır.⁷⁴⁶ “*Mallarınızı aranızda (bâtil) sebeplerle yemeyin.*”⁷⁴⁷

Malları bâtil sebeplerle (haksızlıkla) yemenin pek çok çeşitleri vardır. Hırsızlık, kumar, faiz, fâsid mubadeleler, israf ve meşru olmayan her şey bâtil kapsamındadır.⁷⁴⁸ Bunların hepsi mal elde etme yollarındandır. Ama hiçbirinde emek sarfedilme olmadığı gibi ya başkasının malını yeme, ya da kendi çoluk çocuğunun malını yedirme vardır. Kumar, faiz gibi alışkanlıklar haram bir kazanç olmakla beraber tembelliğe sevkeden davranışlardır. Hangi yönden bakılırsa bakılsın ahlâkî açıdan çirkindir.

2) Fesâd

f.s.d. fiilinden masdar ve “salâh” kavramının zıddıdır.⁷⁴⁹ Bozulmak, çürümek anlamlarına gelir. İsim olarak zulüm, karışıklık, düzensizlik, kuraklık, kıtlık gibi anlamlara gelir.⁷⁵⁰ ‘İtidal çizgisinden sapma anlamında da kullanılmıştır. “efsede” bozdu, ifsad etti, itidalden çıkardı, kokuşturdu demektir. “Müfsid” bozan, bozgunculuk yapan demektir. “İfsad” bozma, kokuştırma, hükümsüz kılma, geçersiz duruma düşürme demektir.⁷⁵¹

Kur’ân-ı Kerîm’de “fesad” kavramı 50 yerde türevleriyle birlikte geçer. Bunlardan 11 yerde “fesad” olarak geçmektedir.⁷⁵² Genellikle yeryüzünde fitne uyandırıp, insanların durumunu ve yaşama yollarını doğruluktan saptırıp, dinî ve dünyevî çıkarları zedelemek anlamında kullanılır.⁷⁵³

Sözlükte başkalarının malını gasbetme⁷⁵⁴ olarak tanımlanan fesad şu âyette de buna yakın anlamda kullanılmıştır. “*Dönüp gitti mi, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çalışır.*”⁷⁵⁵

⁷⁴⁴ el-Bakara 2/ 264

⁷⁴⁵ el-Ankebût 29/ 52

⁷⁴⁶ Mukâtil, b. Süleyman, a.g.e., s. 359

⁷⁴⁷ el-Bakara 2/ 188

⁷⁴⁸ Yazır, a.g.e., c. II, s. 551

⁷⁴⁹ İbn Manzûr, a.g.e. c. III, s. 335

⁷⁵⁰ er-Râğib, a.g.e., s. 571

⁷⁵¹ Ünal, a.g.e., s. 276

⁷⁵² Abdülbâkî, a.g.e., s. 518- 519

⁷⁵³ Ünal, a.g.e., s. 276

⁷⁵⁴ ez-Zebîdî, a.g.e., c. II, s. 452

⁷⁵⁵ el-Bakara 2/ 205

3) Küfr

Küfr, k.f.r. (كفر) fiil kökünden masdardır. Sözlükte örtmek, gizlemek, nankörlük etmek anlamına gelir.⁷⁵⁶ Kökünde mevcut olan örtmek anlamına göre tohumu toprağa ekip, üzerini toprakla örttüğü için çiftçiye “küffâr”, kılıcı örttüğü için kınına, karanlığı örttüğü için geceye ve denize “kâfir”, meyve tomurcuğuna “kâfur”, kalça etine “kâfire”, bazı ibâdetlere de günahı örttükleri için “keffâre” denilmiştir.⁷⁵⁷ İslâm ıstılahında “küfr”, Allah’ın nimetlerini inkâr etme anlamında şükürün, Allah’ı inkâr etme anlamında imânın zıddıdır.⁷⁵⁸ Kur’ân semantiğinde “küfr” Allah’ın gönderdiği hidayeti, âhiretin varlığını kabul etmemek suretiyle Allah’a karşı nankörlük etmek anlamını almış ve imânın tam karşıtı olmuştur. İmân, nasıl ki peygamberin söylediklerini tasdikse, küfürde onun söylediklerini kabul etmemektir. Zor karşısında kalmadan diliyle inkâr eden de kâfirdir. Ancak zor karşısında içinden inanmak şartıyla dil ile inkâr, insanı imândan çıkarmaz. Diliyle inkâr etmediği halde Kur’ân’ı küçümsemek, onunla alay etmek de küfürdür.⁷⁵⁹

Küfr türevleriyle birlikte Kur’ân-ı Kerîm’de 525 yerde geçmektedir.⁷⁶⁰ Kur’ân-ı Kerîm’de “küfr” hem Allah’ın nimetlerini inkâr hem de Allah’ı, peygamberlerini, indirdiklerini, âhireti, melekleri inkâr anlamında kullanılmıştır. Kur’ân, imâna yüklediği tanımların zıdlarını küfre yüklediği için küfr “negatif imân” kabul edilmektedir.⁷⁶¹ Küfür için imân edilmesi gereken her şeyi inkâr şart değildir. Birini veya bir kısmını inkâr yeterlidir. “Küfür” muhataplarına göre iki kısma ayrılmıştır.

- 1- Allah’a karşı küfür
- 2- İnsanlara karşı küfür.⁷⁶²

*“Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, şüphesiz derin bir sapıklığa sapmıştır.”*⁷⁶³

⁷⁵⁶ İbn Manzûr, a.g.e., c. V, s. 144

⁷⁵⁷ er-Râğıb, a.g.e., s. 653; İbn Manzûr, a.g.e., c. V, s. 147

⁷⁵⁸ İbn Manzûr, a.g.e., c. V, s. 144

⁷⁵⁹ Ateş, a.g.e., c. I, s. 104

⁷⁶⁰ Abdülbâkî, a.g.e., s. 605- 613

⁷⁶¹ Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’ân’ın Temel Kavramları*, 20.bs., Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2000, s. 333

⁷⁶² Yazır, a.g.e., c. I, s. 208

⁷⁶³ en-Nisâ 4/ 136

İslâm âlimleri küfrü dört kısımda incelemiştir:

- 1- Küfr-i inkârî: Kişinin Allah'ı, Peygamberleri ve onların getirdiklerini kalbi ve diliyle inkâr etmesidir.
- 2- Küfr-i cühûd: İblis gibi, kişinin, kalbiyle bildiğini diliyle inkâr etmesidir.
- 3- Küfr-i inâdî: Ebû Cehîl ve onun benzerleri gibi, kişinin, kalbiyle Allah'ı bilip, bazen diliyle ikrar etmesine rağmen hased, şöhret gibi sebeplerle İslâm'ı din olarak kabul etmemesidir.
- 4- Küfr-i nifâk: Kişinin diliyle ikrar ettiği halde kalbiyle inkâr etmesi ve inanmamasıdır.⁷⁶⁴

Küfür varlık ve oluştaki güzelliği, mükemmelliği nimet ve lütfu görmeme, görmezlikten gelme illetidir, fitrat nankörlüğüdür. Bu durumda küfrün esası realiteyi çarpıtmaktır.⁷⁶⁵

4) Şirk

ş.r.k. (شرك) fiil kökünden masdar olarak gelen “şirk”, ganimete ortak olmak demektir.⁷⁶⁶ Şirket ortaklık anlamına gelir. Maddî veya manevî şeylerde iki veya daha fazla kişinin ortaklıklarına şirket veya müşâreket denir.⁷⁶⁷ Fiilin if'al babından gelen “eşrake”, ortak tanımak, ortak koşmak; bu babdan gelen ism-i fâili “müşrik”, ortak koşan demektir.⁷⁶⁸ el-İsfehânî'ye göre dinî anlamda insanın şirki iki türdür. 1- Büyük şirk: En büyük küfür olan Allah'a ortak koşmadır. Bu Allah'ın bağışlamadığı şirkidir.⁷⁶⁹ 2- Küçük şirk: Riya ve nifak gibi Allah'ın dışında bazı şeyleri fiile katarak Allah'ın dışındakileri gözetmek (rızasını almak)tir.⁷⁷⁰ Küfür - şirk birbirine yakın kavramlardır. Küfür, şirki kapsayacak bir anlam sahasına sahiptir. Her şirk küfürdür denilirken, her küfür şirk değildir denilemez.

Şirk ve türevleri Kur'ân-ı Kerîm'de 168 yerde geçmektedir.⁷⁷¹ Şirk Kur'ân'da Allah'a ortak koşma (isimlerinde) ondan başkasına ibâdet etme ve riya şeklinde gelir.

⁷⁶⁴ İbn Manzûr, a.g.e., c. V, s. 144

⁷⁶⁵ Öztürk, a.g.e., s. 335

⁷⁶⁶ İbn Manzûr, a.g.e., c. X, s. 448

⁷⁶⁷ er-Râğıb, a.g.e., s. 380; İbn Manzûr, a.g.e., c. X, s. 448

⁷⁶⁸ İbn Manzûr, a.g.e., c. X, s. 449

⁷⁶⁹ er-Râğıb, a.g.e., s. 380

⁷⁷⁰ er-Râğıb, a.g.e., s. 381

⁷⁷¹ Abdülbâkî, a.g.e., s. 379 - 381

5) Nifak

n.f.k. (نفاق) fiil kökünden gelir. Geçmek, tükenmek anlamındadır.⁷⁷² Bu fiilden türeyen “nifâk”, bir ucundan girilip diğer ucundan çıkılan yol, tünel demektir. Kur’ân-ı Kerîm’de de bu anlamıyla “Eğer onların yüz çevirmesi sana ağır geldiyse, haydi (yapabilirsen) yerin içine (inebileceğin) bir delik, ya da göğe bir merdiven ara ki onlara bir mucize getiresin.”⁷⁷³ âyetinde geçmektedir. Bu kelime aslı itibarıyla tarla faresinden alınmadır. Bu hayvanın birine en-nâfika diğerine el-kasia denilen iki yuvası vardır. Eğer, düşmanı nâfikadan gelirse kasiadan çıkar, kasiadan gelirse nâfikadan çıkar. Münâfikta bazı durumlarda aynen böyle yapar. İslâm’a girer, sonra ondan çıkar.⁷⁷⁴ Malın elden çıkıp gitmesi anlamındaki “infak” bu kökten gelmektedir.

Nifak Kur’ân-ı Kerîm’de 3 yerde geçerken “münâfik” kelimesi çoğul şeklinde 32 yerde geçer.

“Allah’a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için O da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu.”⁷⁷⁵ Âyetinde nifak, ikiyüzlülük anlamına gelmektedir. Özellikle Allah Teâlâ Bedevî Arapları ikiyüzlülükleriyle tanıtmaktadır.⁷⁷⁶ “Nifak” kavramının geçtiği diğer iki âyette münâfiklar, kalplerinde hastalık olan kişiler olarak tanımlanmaktadır.⁷⁷⁷ İkiyüzlülük yaptıklarından, içlerinde olanın bilinmesinden korkarlar.⁷⁷⁸ Onlar birbirlerinin dostudur. Kötülüğü emredip, iyiliğe engel olurlar ve cimrilik ederler.⁷⁷⁹ Yalancılardır, imân ettiklerini söylerler ancak imân etmezler,⁷⁸⁰ arkadan konuşur ancak yüzyüze gelince inkâr ederler, üstelik bir de yemin ederler.⁷⁸¹ Allah, onlarla beraber bulunmayı,⁷⁸² onlara itâati yasaklıyor,⁷⁸³ onlara sert davranmayı hatta cihadı emrediyor.⁷⁸⁴ Onlar için âhirette acı bir azabı haber veriyor.⁷⁸⁵ Allah münâfiklığın alâmeti olarak, namaza üşenme, gösteriş ve Allah’ı az zikretmeyi⁷⁸⁶ gösteriyor.

⁷⁷² er-Râğıb, a.g.e., s. 765

⁷⁷³ el-En’âm 6/ 35

⁷⁷⁴ İbn Manzûr, a.g.e., c. X, s. 359

⁷⁷⁵ et-Tevbe 9/ 77

⁷⁷⁶ et-Tevbe 9/ 97- 101

⁷⁷⁷ el-Enfâl 8/ 49; el-Ahzâb 33/ 12,60

⁷⁷⁸ et-Tevbe 9/ 64

⁷⁷⁹ et-Tevbe 9/ 67

⁷⁸⁰ el-Münâfikûn 63/ 1

⁷⁸¹ el-Münâfikûn 63/ 7

⁷⁸² en-Nisâ 4/ 140

⁷⁸³ el-Ahzâb 33/ 8

⁷⁸⁴ et-Tevbe 9/ 73; et-Tahrîm 66/ 9

⁷⁸⁵ en-Nisâ 4/ 138, 145; et-Tevbe 9/ 68; el-Ahzâb 33/ 73; el-Fetih 48/ 6

⁷⁸⁶ en-Nisâ 4/ 142

2- “Hüsn” kavramının eylemsel alanı

Bu kavramın insan eylemlerine dökülmüş şeklini iki başlık halinde işledik. Önce teori boyutunu, sonra teorik eylemlerin fiiliyata dökülmüş halini incelemeyi uygun gördük. Bu konuları seçerken “hüsn” kavramıyla yakından ilişkili olmasına dikkat ettik. Öncelikle “hüsn” kavramının geçtiği âyetleri yüklemelerine göre belirleyerek gruplandırdık. İkinci aşamada tefsir yorumlarından faydalandık.

Bu araştırmada “ey imân edenler...sakınanlar...sabredenler...namaz kılanlar vb.” ifadelerin sonunda, ya bu fiiller ya da bu fiilleri işleyenler “güzellikle” irtibatlandırılmıştır.

a- Nazarî fiiller (“Teorik eylemler”)

“Hüsn” kavramının teoriye eylemlerinin işlendiği bu bölüm, ilk önce kalbî faaliyet olan “imân”la başlayıp, bundan sonra imânda samimiyet anlamını ihtiva eden “ihlâs”, bu ikisini takip eden hem günahlardan (yaklaşmama anlamında) hem de Allah’tan sakınma anlamına gelen “takvâ”, Allah’la iletişim çeşitlerinden “dua” ve “zikir”, her şeye sükûnetle karşılık verme şekli “sabr” ve hepsini hakkıyla yerine getirme şekli olan “adâlet”le tamamlanacaktır.

aa- İmân

e.m.n. (امن) kökünden if’al kalıbında bir masdardır.⁷⁸⁷ Sözlükte mutlak tasdik⁷⁸⁸ anlamına gelir. Bir şeye tereddütsüz, şüpheye yer vermeden kesin bir şekilde inanmak, haber verilen bir şeyi veya hükmü tasdik etmek, onu haber verenin doğru söylediğine inanmak imân etmektir.⁷⁸⁹ Güven vermek, boyun eğmek, itâat etmek, saygı göstermek, şeriati kabul etmek anlamları da vardır.⁷⁹⁰ Emin, mümin ve emânet kelimelerinin türediği kök aynıdır. Emn, her türlü korku ve şüpheden uzak olmak, bütünüyle mutmain olmak demektir.⁷⁹¹ Araplar birini bir şeyde doğruladıklarını ifade etmek için “آمنة” derler. Bunun anlamı; “onu yalanlamaktan ve muhalefet etmekten emin kıldı” demektir. Fiil, “ikrar etti ve itiraf etti” anlamlarını da taşır. “آمن” fiili emin, sükûnetli ve mutmain olmak anlamına gelir.⁷⁹² İnanç yönünden “imân” anlamına gelmektedir.⁷⁹³

⁷⁸⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 23

⁷⁸⁸ er-Râzî, a.g.e., c. II, s. 26; et-Tahânevî, a.g.e., c. I, s. 126

⁷⁸⁹ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 23

⁷⁹⁰ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 21- 27

⁷⁹¹ er-Râğîb, a.g.e., s. 30

⁷⁹² ez-Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 152; er-Râzî, a.g.e., c. II, s. 23

⁷⁹³ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIII, s. 24

Terim olarak imân, Allah'tan alıp, din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmaktır. Buna inanana mümin denir.⁷⁹⁴

Şer'î hükümlerde imân, Allah'a, peygamberlerine, meleklerine, kitaplara, öldükten sonra dirilmeye, cennet ve cehenneme inanmaktır.⁷⁹⁵

İmânın zıd anlamlarından biri de küfürdür. Hz. Peygamberin getirdiği zaruri olarak bilinen her şeyde onu tasdik eden herkes mümindir. Hepsinde veya bir kısmında onu tasdik etmeyen kimse de kâfirdir. Bu durumda küfür, Hz. Peygamberin getirdiği zaruri olarak bilinen şeylerin her hangi birinde onu tasdik etmemektir. Meselâ, Allah'ın varlığını, O'nun âlim olduğunu, her şeye gücü yettiğini, irade ve ihtiyar sahibi olduğunu, O'nun bütün noksanlıklardan ve kusurlardan münezzehe olduğunu, Hz. Peygamberin peygamberliğini, Kur'ân'ın doğruluğunu, namazın, zekâtın, orucun, haccın farzietini, bazı şeylerin haramlığını inkâr etmek küfürdür. Küfür, dinden olduğu zaruri olarak bilinen şeylerde Hz. Peygamberi terk etmek demektir.⁷⁹⁶

İmân, kalp ile tasdik,⁷⁹⁷ dil ile ikrar⁷⁹⁸ ve amelden ibarettir.⁷⁹⁹ İslâm âlimlerinin bu konudaki görüşleri farklılık göstermektedir. Bazılarına göre imân, Allah'ı bilgi ve ilimle tasdik etme, kabul etme ve O'na inanma demektir.⁸⁰⁰

Mu'tezile, Hâriciler ve Zeydiler hepsini imânın esası sayarlar. Hâricilere göre Allah'a imân etmek, Allah'ı tanımayı ve O'nun, kitap ve sünnetten naklî ve aklî delil v'az ettiği her konuyu içine alır. İster büyük olsun, ister küçük olsun yapılmasını veya yapılmamasını emrettiği her şeyde Allah'a itâat etmek imânın gereğidir. Bunlardan birini terk etmek küfürdür. Mu'tezile'ye göre imân; farz, mendup veya söz, fiil, itikad bakımından her türlü tâatı yerine getirmektir. Bununla beraber nafileler hariç farzları yerine getirmektir veya her türlü kebâirden kaçınmak imândır diyenler de vardır.⁸⁰¹

İmân, kalp ile tasdik, dil ile ikrardır diyenlerden biri İmam Ebû Hanîfe'dir.⁸⁰²

⁷⁹⁴ Sinanoğlu, Mustafa, "İman", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2002, c. XXII, s. 212

⁷⁹⁵ et-Tabresî, a.g.e., c. I, s. 80; Yazır, a.g.e., c. I, s. 170

⁷⁹⁶ er-Râzî, a.g.e., c. II, s. 37- 38

⁷⁹⁷ et-Tahânevî, a.g.e., c. I, s. 126

⁷⁹⁸ et-Tahânevî, a.g.e., c. I, s. 127

⁷⁹⁹ er-Râğîb, a.g.e., s. 30 ; et-Tahânevî, a.g.e., c. I, s. 128; er- Râzî, a.g.e., c. II, s. 24; et- Tabresî, a.g.e., c. I, s. 82; Yazır, a.g.e., c. I, s. 172; el-Hafnî, Abdülmün'im, *Mevsuatü'l-Kur'âni'l- Azîm*, I-II, Mektebetu Medbûlî, Kâhire, 2004, c. I, s. 267

⁸⁰⁰ el-Bâkîllânî, a.g.e., s. 346- 347

⁸⁰¹ er-Râzî, a.g.e., c. II, s. 24; et-Tabresî, a.g.e., c. I, s. 82

⁸⁰² er-Râzî, a.g.e., c. II, s. 24

İmân, sadece “kalp ile tasdikdir”⁸⁰³ diyenlere göre bir kimse, kalbiyle Allah’ı bilip diliyle inkâr etse, hatta diliyle ikrar etmeden önce ölse bile bu kişi mümindir.⁸⁰⁴ Bazılarına göre de imân, sadece dilin ikrarıdır. Bu görüşte olanlara göre münâfik, dış görünüşü itibariyle mümin, iç görünüşü itibariyle kâfirdir. Bunlara karşı dünyevî bakımdan müminlere, uhrevî bakımdan kâfirlere ait hükümler uygulanır.⁸⁰⁵

İmân konusunda tartışılan meselelerden biri de, imânın artması veya eksilmesidir. Tasavvuf ehli bu konuda, imânın aslının ve mahiyetinin eksilmeyeceğini, imânın artması veya eksilmesinin, zât yönünden değil, sıfat yönünden olduğunu, yani iyi, güzel ve kuvvetli olma yönünden arttığını, mümindeki iyilik, güzellik ve kuvvet gibi sıfatların azalmasıyla da noksanlaştığını söylemişlerdir.⁸⁰⁶ Ziyade ve noksanlık imânda değil, fertte ve ameldedir. Hakiki imân kulun bütün vasıflarının Hakk’ı talepte istiğrak halinde olmasıdır. İmân, gaybtan bildirileni kalbin tasdik etmesidir.⁸⁰⁷

Kur’ân-ı Kerîm’de asıl imân yeri olarak kalp gösterilmiştir. “*Göçebe Araplar: “İnandık” dediler. De ki: “İnanmadınız, fakat ‘İslâm olduk’ deyin. İman, henüz kalplerinize girmedi.*”⁸⁰⁸

İmânın asli merkezi kalptir. İmânın kabulü kalpte ne kadar güçlü olursa bedeninin azaları o oranda bundan nasibini alarak, buna göre görevlerini yerine getirir. İmânın kalpte güçlenmesi de bedeninin kendi görevini yapması, tefekkür, zikir ve ibâdetlerle mümkündür.⁸⁰⁹

İtâat anlamına gelen imân, tâat eyleminin kalbi yönünü, itâat, kalbi yönle birlikte pratik yönü ifade eder.⁸¹⁰

Kur’ân-ı Kerîm’de imân kavramı 800’den fazla yerde geçmektedir.⁸¹¹ Hem imânın nasıl olacağı hem de imân eden insanların özelliklerine değinilmiştir.

Gerçek mümin yani tam anlamıyla gerçek kul, Allah’a karşı hilm doğrultusunda daha ileri gidip tevazu ve teslimiyete ulaşmalı, böbürlenmek ve istiğnadan vazgeçip tam teslimiyete erişmelidir.⁸¹²

⁸⁰³ Yazır, a.g.e., c. I, s. 172

⁸⁰⁴ er-Râzî, a.g.e., c. II, s. 25

⁸⁰⁵ er-Râzî, a.g.e., c. II, s. 25; Yazır, a.g.e., c. I, s. 172

⁸⁰⁶ Kelâbâzî, a.g.e., s. 119

⁸⁰⁷ Hucvirî, a.g.e., s. 424- 425

⁸⁰⁸ el-Hucurât 49/ 14

⁸⁰⁹ Ünal, a.g.e., s. 494

⁸¹⁰ Ağırman, Cemal, *Hz. Peygamberin Sünnetinde İtaat*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 37

⁸¹¹ Abdülbâkî, a.g.e., s. 81- 93

⁸¹² İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, s. 277

“Tevbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten men edenler ve Allah’ın sınırlarını koruyanlar. İşte o müminleri müjdele.”⁸¹³

Âyetlerde imân edenlerden hem ‘muhsin’ olarak bahsedilmiş hem de en güzel mükâfatın onlara verileceği, cennet ehlinin müminlerden oluşacağı haber verilmiştir. “Onlar ki inandılar ve iyi işler yaptılar. Elbette biz güzel davrananların ecrini zayi etmeyiz.”⁸¹⁴

“Elçiye indirilen Kur’ân’ı dinledikleri zaman tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinin yaşla dolup taşıdığı görürsün. Derler ki, “Rabbimiz, inandık, bizi şahitlerle berber yaz. Biz, Rabbimizin bizi iyiler arasına katmasını umarken neden Allah’a ve bize gelen gerçeğe inanmayalım?” Bu güzel sözlerinden dolayı Allah onlara, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler verdi. Güzel davrananların mükâfatı budur.”⁸¹⁵

“O müminler ki yaralandıkları halde yine Allah’ın ve Elçisinin çağrısına uydular. Onlardan güzel davrananlar ve korunanlar için pek büyük bir ecir vardır. Onlar ki halk kendilerine: “Düşman size karşı ordu toplamış, onlardan korkun!” deyince (bu söz) onların imânını artırdı. Allah bize yeter, O, ne güzel vekildir.” dediler.”⁸¹⁶ Çünkü muhsinler Allah’a ve Rasûlüne imân etmişler ve belâ anında da imânlarından dönmedikleri gibi imânları da sahih olmuştur.⁸¹⁷

“Erkek ve kadından her kim inanmış olarak iyi bir iş yaparsa, onu (dünyada) hoş bir hayatla yaşatırız. Onların ücretini yaptıklarının en güzeliyle veririz.”⁸¹⁸

İslâm dini imânın hayata yansımını ister. İmân da amele tesir edecek güçtedir. Ameli hem kemiyet hem de keyfiyet yönünden daha iyi bir konuma getirdiği gibi amel de imânı kuvvetlendirecektir. İmân - amel arasında hem olumlu hem de olumsuz bir ilişki söz konusudur.⁸¹⁹ Allah’a imân, aynı zamanda O’nun emirlerini, imânın gerektirdiği ibâdetleri yerine getirmeye her daim hazır olmak demektir. İbâdetler imânın destekleyicisidir. İbâdet inancı sürekli yaşatır, yeniler ve inanılan şeye bağlılığı hatırlatır.⁸²⁰

⁸¹³ et-Tevbe 9/ 112

⁸¹⁴ el-Kehf 18/ 30

⁸¹⁵ el-Mâide 5/ 83- 85

⁸¹⁶ Âl-i İmrân 3/ 172- 173

⁸¹⁷ el-Merâgî, a.g.e., c. XXI, s. 116

⁸¹⁸ en-Nahl 16/ 97

⁸¹⁹ Sinanoğlu, a.g.md., s. 213

⁸²⁰ Köse, Ali, “İman”, T.D.V. İslâm Ansiklopedisi, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2002, c. XXII, s. 215

“Ancak tevbe edip inanan ve faydalı iş yapanlar, işte Allah onların kötülüklerini iyiliklere değiştirecektir.”⁸²¹ Allah onların şirklerini imâna çevirecektir.⁸²² Âyetteki hasene ile kastedilen imândır.⁸²³ “(Kur’ân) Güzel davrananlara yol gösterici ve rahmet olarak indirilmiştir.”⁸²⁴ âyetindeki muhsin, imân edenlerdir.⁸²⁵ Çünkü ancak imânın hakikatine erenler muhsin olur ve cenneti hak ederler.⁸²⁶

İmân, Allah ile kul arasında cereyan eden vahiyle haberleşmede, kulun gösterdiği ilk olumlu tepkidir. İnsandan sözlü veya sözsüz ilâhi hitaba bir cevap vermesi beklenir. Kur’ân’a göre bu cevap iki şekilde olur: ya kabul veya red. Âyetlerin doğruluğunu kabul etmeye tasdik, sahte olduklarını kabul etmeye tekzîb denir. Tekzîb, küfrün temelini oluştururken, tasdik, imân yolunda atılmış ilk adım olmaktadır.⁸²⁷

İnsandaki imân kabiliyeti, dinî mahiyet arz etmeyen bir dindarlık kabiliyeti ve yeteneğidir. Bu eğilime aklın veya tecrübenin başlangıçta bir müdahalesi yoktur. İnsan bu kabiliyeti geliştirerek mümin olabileceği gibi, körelterek ve baskı altına alarak inkârcı olabilir.⁸²⁸

İnsanlar inançları gereği davranış sergilerler. Bu eğilim onlarda fitridir. Neye inanıyorsa inandığı şeye göre hareket etmeye çalışır. Ancak bazen inancı ile nefsî istekleri arasında kalabilir. Böyle bir durumda bir tercihte bulunmasında inancının derinliği, samimiyeti veya zayıflığı etkili olacaktır.⁸²⁹

Güzellik insanı inanmaya yönlendiren bir motividir, özellikle Allah’a imân etmeye. Kur’ân da, kâinattaki güzelliğe dikkatleri çekerek, güzellikten etkilenen kalp ile Allah arasında bir bağ kurmayı hedefler. Gökyüzünde güneş, ay ve yıldızlardan, yeryüzünde renk renk çiçekler ve çeşit çeşit varlıklardan oluşan âlemdeki güzellik, her zaman insanların dikkatini çekmiş ve hayranlık uyandırmıştır. Allah da kendisini bütün bunların en güzel yaratıcısı olarak tanıtmakta ve her şeyi en güzel şekilde yarattığını vurgulamaktadır. Buna insanın yaratılışını da örnek vermektedir. Bütün bunlar Allah’ın sanatının yansıtmaktadır. İnsanın fitratında var olan,

⁸²¹ el-Furkan 25/ 70

⁸²² ez-Zemahşerî, a.g.e., c. IV, s. 372; er-Râzî, a.g.e., c. XXIV, s. 112

⁸²³ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. IV, s. 372

⁸²⁴ Lokmân 31/ 3

⁸²⁵ er-Râzî, a.g.e., c. XXV, s. 140; en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 421

⁸²⁶ er-Râzî, a.g.e., c. XXV, s. 140

⁸²⁷ İzutsu, a.g.e., s. 172

⁸²⁸ Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur’ân’da İman Psikolojisi*, Yalnızkurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 20

⁸²⁹ Kasapoğlu, a.g.e., s. 89

güzelliğe ilgi duyma, gönlünün akması, insanı, bu güzelliği yaratana ve O'na imâna sevk etmektedir.⁸³⁰

Sonuç olarak imân, “bölünmez bir şekilde, parçalanmış olan varlığımızın kaynağı olan ilâhi birlik ve hürriyete yeniden dönmesi ve gaye olarak ahenkli evrensel bir cemaati amaçlayan Kanun'a katılmasıdır.”⁸³¹

ab- İhlâs

h.l.s. (خلص) fiil kökünden gelir. Seçmek, saflaşmak, arınmak anlamları vardır.⁸³² İhlâs, bir şeyi içine düşen şeyden arındırmak, değerini düşüren bir şeyden temizlemek anlamına da gelir.⁸³³ Terim anlamı; ibâdet ve iyilikleri riyadan ve çıkar kaygılarından arındırıp sadece Allah için yapmak demektir. İslâmi literatürde ihlâs, şirk ve riyadan, bâtil inançlardan, kötü duygulardan, çıkar hesaplarından ve genel manada gösteriş arzusundan kalbi temizlemeyi, her türlü hayırlı faaliyete, iyi niyete yönelmeyi ve her durumda yalnızca Allah'ın rızasını gözetmeyi ifade eder.⁸³⁴ İhlâs, “insanların hatırı için ameli terk etmek riya, onları memnun etmek için amel etmek şirk, bu ikisini terk etmek ihlâstır.”⁸³⁵ şeklinde de tanımlanmıştır. İhlâs, tâat için kullanıldığında riyadan kurtulma anlamını içermektedir.⁸³⁶

h.l.s. (خلص) fiili ve türevleri Kur'ân'ı Kerîm'de 31 yerde geçer.⁸³⁷ 10 yerde geçen “muhlisîne lehü'd-dîn” (مخلصين له الدين) ifadesindeki ihlâs: “Yalnızca Allah'a yönelip O'na kulluk etme, O'na güvenip O'ndan dilekte bulunma, sadece Allah'ın dinini tanıyıp din konusunda kendini Allah'a adama, tevhid inancının saflığını bâtil iktidarlarla zedelemekten sakınma, saf dindarlık” şeklinde hem şirk hem riyaaya zıt anlam taşır.⁸³⁸

“De ki: “Rabbim bana adâleti emretti. Her mescidde yüzlerinizi ona doğrultun ve dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarın. İlkin sizi yarattığı için yine O'na döneceksiniz.”⁸³⁹

“De ki: “Ben dini Allah'a hâlis kılarak O'na kulluk etmekle emrolundum.”⁸⁴⁰

“Haydi, kâfirlerin hoşuna gitmese de Allah'a, Allah için dindar ve muhlis olarak dua edin.”⁸⁴¹

⁸³⁰ Kasapoğlu, a.g.e., s. 31- 34

⁸³¹ Garaudy, Roger, *İslâm'ın Vadettikleri*, çev. Salih Akdemir, 5.bs., Pınar Yayınları, İstanbul, 1995, s. 55

⁸³² İbn Manzûr, a.g.e., c. VII, s. 26- 29

⁸³³ er-Râğıb, a.g.e., s. 221; İbn Manzûr, a.g.e., c. VII, s. 28

⁸³⁴ Ateş, Süleyman, “İhlâs”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2000, c. XXI, s. 536

⁸³⁵ el-Cürçânî, a.g.e., s. 8

⁸³⁶ İbn Manzûr, a.g.e., c. VII, s. 26

⁸³⁷ Abdülbâkî, a.g.e., s. 238

⁸³⁸ Ateş, a.g.md., s. 536

⁸³⁹ A'râf 7/ 29

⁸⁴⁰ ez-Zümer 39/ 11

“Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız Allah’a hâlis kılarak O’na yalvarırlar. Fakat (Allah) onları salimen karaya çıkarınca, hemen (O’na) ortak koşarlar.”⁸⁴²

“O diridir. O’ndan başka tanrı yoktur. Dini yalnız kendisine hâlis kılarak yalvarın. Hamd âlemlerin Rabbine mahsustur.”⁸⁴³

“Ancak tevbe edenler, durumlarını düzeltenler, Allah’ın kitabına sarılanlar ve dinlerini Allah’a has kılanlar müstesnadır. Bunlar mü’minlerle beraberdir. Allah mü’minlere büyük bir mükâfat verecektir.”⁸⁴⁴

Dini Allah’a halis kılmak, itâat ederken yalnızca O’nun rızasını gözetmek demektir.⁸⁴⁵

İhlâs, imâna eşlik eden bir duygu, Allah’a imân ve itâat konusunda saf bir samimiyet, riya ve her türlü kusurdan arınmış bir içtenlik ifadesidir. Bu duygu sayesinde imân, bâtil düşüncelerden arınır. İhlâs, Allah ile kul arasındaki sır, Allah’a itâatte sadece O’nun rızasını gözetmedir.⁸⁴⁶ İhlâs, kalpte doğup gelişen imân duygusunun niteliklerindedir. İmân, samimiyet ve içtenlikle bağlanma, riya ve ikiyüzlülük gibi samimiyete gölge düşüren unsurları bünyesinde barındırmayan bir duygudur.⁸⁴⁷

“Söyle onlara Allah bizim de sizin de Rabbiniz iken, O’nun hakkında bizimle tartışıyor musunuz? Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız size aittir. Biz O’na gönülden bağlananlarız.”⁸⁴⁸ Âyette kastedilen ihlâs sahibi müminler, gönülden Allah’a bağlanan, ibâdetlerinde içtenlikle O’na yönelen, O’ndan başka hiçbir bâtil ilâha samimiyet, sempati duymayan kimselerdir. Allah’ın rızasına uymayan konularda kimsenin hatırına, gönlüne aldırış etmeyenlerdir.⁸⁴⁹

“(İblis) “Rabbim,” dedi; “Beni azdırmadan ötürü andolsun ki ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini azdıracağım. Ancak içlerinden kendilerine ihlâs verilen kulların hariç”. Allah buyurdu ki: “İşte bana varan doğru yol budur.”⁸⁵⁰ Bu âyetin tefsirinde er-Râzî şöyle demektedir: “İhlâs bir şeyi başka bir şeyin karışımından korumak, hâlis, saf hale getirmektir. Buna göre bir amel işleyen ya onu sırf Allah için yapmıştır ya da başkası

⁸⁴¹ el-Mü’min 40/ 14

⁸⁴² el-Ankebût 29/ 65

⁸⁴³ el-Mü’min 40/ 65

⁸⁴⁴ en-Nisâ 4/ 146

⁸⁴⁵ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. II, s. 168

⁸⁴⁶ Kasapoğlu, a.g.e., s. 84

⁸⁴⁷ Kasapoğlu, a.g.e., s. 83

⁸⁴⁸ el-Bakara 2/ 139

⁸⁴⁹ Yazır, a.g.e., c. I, s. 427

⁸⁵⁰ el-Hicr 15/ 39- 41

için yapmıştır veya her ikisi için yapmıştır. Üçüncü şık dikkate alındığında Allah'ın rızası ya üstün gelecek ya da başkasının rızası O'na üstün gelecek veya her ikisi birbirine eşit olacaktır. İnsanın bir şeyi herhangi bir gayesi olmaksızın yapması gibi dördüncü bir şık imkânsızdır. Bütün bunlar arasından geçerli olan sadece Allah için ihlâslı olmaktır. İnsanı bir şeyi yapmaya sevk eden, Allah'ın rızasını talep etmektir. Bu sebebe başka bir sebep karıştırmamış, başka şeylerin karışmasından da korumuş ve hâlis kılmıştır. Doğru yol olan ihlâs yolu da Allah'ın ikramına ve mükâfatına sevk eden bir yol olmaktadır. İhlâs kulluk yoludur.⁸⁵¹

Sûfilere göre ibâdetin özü ihlâstır. Onlara göre hâlis amel; amelin değerini yok edecek ucb, riya ve karşılık bekleme gibi âfetlerden arınmış olandır.⁸⁵² İmam Gazzâlî'ye göre ihlâsın zıddı şirkdir. Ulûhiyetteki şirk, tevhiddeki ihlâsın zıddıdır. Ona göre ihlâs iyi - kötü demeden her şeyde olabilir. Çünkü niyet, iyiye de olsa, kötüye de olsa, başka bir şey karıştırmadan tek maksatla yapılan iş hâlistir. Ancak âdet üzere sadece Allah rızasına niyet edilerek yapılan işlere hâlis denmiştir. Az olsun çok olsun, gönlün meylettığı ve nefsin haz duyduğu dünyalıktan herhangi bir şey amele karıştırıldığı zaman, amel karışır, berraklığını kaybeder.⁸⁵³

*“Hayır, kim işini güzel yaparak özünü Allah'a teslim ederse, onun mükâfatı Rabbinin yanındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”*⁸⁵⁴

*“Kim güzel davranarak özünü Allah'a teslim ederse o, en sağlam kulpa yapılmıştır. İşlerin sonu Allah'a döner.”*⁸⁵⁵

*“Hangi insan, din yönünden, iyilik edici olarak yüzünü Allah'a teslim edip, dosdoğru İbrahim dinine tabi olandan daha güzel olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmişti.”*⁸⁵⁶ Âyetlerdeki “özünü Allah'a teslim etmek,” “dinini güzel yapmak” ifadeleri ihlâslı olmak⁸⁵⁷ şeklinde tefsir edilmiştir. Yani kim dinini Allah'a ihlâslı kılsa demektir ki muhsin, amelinde O'na teslim olan,⁸⁵⁸ O'na itâat eden⁸⁵⁹ kimsedir. Şirk olmadan⁸⁶⁰ kim kendisini Allah'a adarsa ve kendisini eksiksiz olarak O'nun kılsa, O'ndan başkasını Rab ve ma'bud olarak bilmez ve tanımazsa o, iyiliklerin yapıcısı, kötülüklerin terk edicisi olan muhsindir.⁸⁶¹

⁸⁵¹ er-Râzî, a.g.e., c. XIX, s. 188- 189

⁸⁵² Kelâbâzî, a.g.e., s. 149

⁸⁵³ el-Gazzâlî, a.g.e., c. IV, s. 680- 682

⁸⁵⁴ el-Bakara 2/ 112

⁸⁵⁵ Lokmân 31/ 22

⁸⁵⁶ en-Nisâ 4/ 125

⁸⁵⁷ el-Mâturîdî, a.g.e., c. I, s. 506; es-Sülemî, a.g.e., c. II, s. 133; el-Mâverdî, a.g.e., c. IV s. 343; es-Sem'ânî, a.g.e., c. I, s. 484; el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 484; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. II, s. 153; el-Cevzî, a.g.e., c. II, s. 211; Ebû Hayyân, a.g.e., c. I, s. 352; el-İcî, a.g.e., c. I, s. 411

⁸⁵⁸ el-Mâverdî, a.g.e., c. IV, s. 343

⁸⁵⁹ el-Mâturîdî, a.g.e., c. IV, s. 73

⁸⁶⁰ el-Mâturîdî, a.g.e., c. I, s. 506

⁸⁶¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. II, s. 153

İhlâsın hakikati iki şeyden, riya ve hevâdan emin olmasıdır. Bunlardan biri Allah'a karşı olan amellerimizde olursa o amel hâlis olmaz. İhlâs, tevhidin insani tecessümüdür. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'in 112. sûresine neden hem ihlâs, hem de tevhid sûresi dendiğini anlamayı kolaylaştırır. “*De ki: “O Allah birdir. Allah samed'dir. Kendisi doğurmamıştır ve doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi olmamıştır.”*”⁸⁶²

İhlâsın ne olduğunu anlamada zıt anlamlılarını zikretmek daha faydalıdır. Bunlardan birincisi, nifaktır. İkiyüzlülük anlamına gelir. Kelime, satmak anlamına binâen, kendisi gerçekte öyle olmadığı halde insanları öyle olduğuna ikna etmeye çalışan kimse için kullanılır. İkincisi, görmek anlamında bir kökten gelen, bir şeyin sahte gösterisini yapmak ya da insanın kendisini olduğundan başka türlü göstermesi anlamına gelen riyadır. Bu da, insanların eylemlerinin arkasındaki asıl niyetin gizli kaldığı, görünüşte iyi işler yaptıkları izlenimini vermeleridir.⁸⁶³ Bir şeyi olduğundan başka türlü göstermek, riya ile nifakın ortak noktalarından biridir.⁸⁶⁴

İhsân, Allah'ı görüyormuş gibi hareket etmektir. Bu durumda kişi hiçbir şeyin Allah'a gizli kalmayacağını bilir. Amaç sadece Allah'ın kendisinden yapmasını istediği şeyi yapmak değildir. Bunun ötesinde yapılan şeyleri sırf Allah'ın rızası için yapmak demektir. Bunun fiiliyata dökülmüş hali tevhiddir. İhsân, insanın, Allah'ın hâzır ve nâzır olduğunun bilincinde olmasını ve ona göre hareket etmesini ve davranışına göre düşünmesini, hissetmesini ve niyet etmesini gerektirir. Dış etkinlik ve iç etkinlik (düşünce) birbiriyle uyumlu, dengeli olması, düşünce ile yapılan işler arasında herhangi bir çelişkinin olmamasıdır. İnsanın bu âhengine de ihlâs denilir.⁸⁶⁵

ac- Takvâ

Takvâ, v.k.y. fiilinden gelir. Bu fiilin, “vakyen”, “vikâyeten” ve “vâkiyeten” şeklinde masdarları vardır. Bir şeyden korumak anlamında “وقاه الله” şeklinde kullanımı vardır.⁸⁶⁶ Korkmak, kaçınmak, sakınmak, çekinmek manalarına da gelmektedir.⁸⁶⁷ Eziyet ve zarar verici şeyden korunma demektir.⁸⁶⁸ İttikâ, korunmayı kabul etmek, kuvvetli bir himayeye girip⁸⁶⁹

⁸⁶² el-İhlâs 112/ 1- 4

⁸⁶³ Chittick- Murata, a.g.e., s. 390- 391

⁸⁶⁴ Kasapoğlu, a.g.e., s. 237

⁸⁶⁵ Chittick- Murata, a.g.e., s. 389- 390

⁸⁶⁶ İbn Manzûr, a.g.e., c. XV, s. 401

⁸⁶⁷ Yazır, a.g.e., c. I, s. 161

⁸⁶⁸ er-Râğıb, a.g.e., s. 833

⁸⁶⁹ Yazır, a.g.e., c. I, s. 161

kendini iyice sakınıp korumak demektir.⁸⁷⁰ İttikâ'nın ism-i faili olan muttaki, Arapların, "وقاه فتقى" "O, onu korudu, o da korundu" sözünden alınmıştır.⁸⁷¹

Takvâ, İslâm'dan önceki dönemde de kullanılmıştır. Ancak dinî bir anlam taşımayan, maddî bir anlam ihtiva eden takvâ veya ittikâ, "Seninle (A) korktuğun şey (B) arasına, seni, ondan (B'den) koruyacak bir engel (C) koymaktır." şeklinde tanımlanmıştır. Yani bir şey vasıtasıyla kendini savunman demektir.⁸⁷² Cahiliye döneminde takvâ, ister hayvan, ister insan olsun, canlı varlığın dışarıdan gelecek yıkıcı bir kuvvete karşı kendini savunma davranışıdır.⁸⁷³ Kur'ân'da, dini bir anlam kazanmış olan ittikâ, insanın ilâhi azap ile kendisinin arasına, ruhunu azaptan koruyacak imân ve tâati koyması demektir. Muttaki de çoğu kez, zâhid mümin manasında kullanılmıştır.⁸⁷⁴

Takvâ; haşyet, ta'zim ve saygıdan kaynaklanan korkma manasını da içermektedir.⁸⁷⁵ "Rablerinden gizli (düşüncelerinde bile) korku duyan korku sahipleri (müttakîn) ki o saatten yana da huşû' içindedirler."⁸⁷⁶

İslâm büyükleri takvânın çeşitli tariflerini yapmışlardır. Hz. Ali: "Takvâ, günahlara devam etmeyi, yaptığı ibâdetlerle aldanmayı bırakmaktır." demiştir. Vâkîdî: "İnsanlara karşı dış görünüşünü süslediğin gibi, Allah'a karşı sırrını (gönlünü) süslemendir." Hasan Basri: "Allah'tan başkasını Allah'a tercih etmemen ve bütün işlerin O'nun kudretinde olduğunu bilmendir." demiştir.⁸⁷⁷

Muttaki, dünya işlerinde, özellikle din ile ilgili konularda ibâdetlerini yapan ve yasaklardan kaçınan, Hz. Peygamberin yoluna girip dünyayı arkasına atan, nefsinin ihlâs ve vefaya zorlayan, haram ve zulmü terk eden kimsedir.⁸⁷⁸

Kur'ân'ı Kerim'de takvâ kavramı 237 âyette geçmektedir.⁸⁷⁹ Bu kavram;

İmân: "O zaman inkâr edenler, kalplerine öfke ve gayreti, o cahiliye (çağının) öfke ve gayretini koymuşlardı, Allah da Elçisine ve müminlere huzur ve güvenini indirdi; onları takvâ kelimesine bağladı."⁸⁸⁰

⁸⁷⁰ er-Râzî, a.g.e, c. II, s. 20; Yazır, a.g.e., c. I, s. 161

⁸⁷¹ er-Râzî, a.g.e, c. II, s. 20

⁸⁷² Izutsu, a.g.e., s. 300

⁸⁷³ Izutsu, a.g.e., s. 25

⁸⁷⁴ Izutsu, a.g.e., s. 302- 303, 305

⁸⁷⁵ er-Râzî, a.g.e., c. II, s. 20

⁸⁷⁶ el-Enbiyâ 21/ 48- 49.

⁸⁷⁷ er-Râzî, a.g.e., c. II, s. 21

⁸⁷⁸ er-Râzî, a.g.e., c. II, s. 20- 21

⁸⁷⁹ Abdülbâkî, a.g.e., s. 848- 851

⁸⁸⁰ el-Fetih 48/ 26

Tâat: “Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. Kulluğun da yalnız O’na yapılması lâzımdır. Siz, Allah’tan başkasından mı korkuyorsunuz?”⁸⁸¹

Tevbe: “(O) ülkelerin halkı inanıp korunsalardı, elbette üzerlerine gökten ve yerden bolluklar açardık; fakat yalanladılar, bizde onları kazandıklarıyla yakaladık.”⁸⁸²

Günahı terk etmek: “Sana doğan aydan soruyorlar. De ki: “Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir.” Evlere arkalarından girmek iyilik değildir. İyilik Allah’tan korkanın iyiliğidir. Evlere kapılarından girin ve Allah’tan korkun ki, başarıya eresiniz, umduğunuzu bulasınız.”⁸⁸³

İhlâs: “İşte kim böyle Allah’ın nişanlarına (hac ibâdetlerine ve kurbanlara) saygı gösterirse, bu, kalplerin takvâsındandır.”⁸⁸⁴ anlamlarında gelmektedir.⁸⁸⁵

Takvâ kavramı pek çok âyette “hüsn” kavramı ile birlikte kullanılmıştır. Bazı âyetlerde muttakiler “muhsin” olarak nitelendirilirken, bazı âyetlerde muttakilere en güzel mükâfatın verileceği belirtilmiştir.

“De ki: Ey imân eden kullarım! Rabbinizden korkun. Bu dünya hayatında güzel davrananlara güzellik vardır. Allah’ın yeri geniştir.”⁸⁸⁶ “Allah mü’minlere, imânlarına takvâyı eklemelerini emrediyor.” demektir. Allah Teâlâ, mü’minlere ittikâyı emredince onlara, bu takvâlarının faydalarını da bildirerek “Bu dünyada iyi hareket edenler için, bir iyilik vardır.” buyurmuştur.⁸⁸⁷

“Çünkü Allah korunanlarla ve iyilik edenlerle (muhsin) beraberdir.”⁸⁸⁸ Yani Allah’ı görüyormuş gibi ibâdet eden,⁸⁸⁹ amelde ve tevhidde ihsân sahibi olan,⁸⁹⁰ kötülüklerden sakınan tâat amelini işleyen, yaptıklarında O’na sığınan,⁸⁹¹ farzlarına riayet eden, hakkını yerine yetiren, emir ve nehiyelerine itâat etmede dikkat edenlerle beraberdir.⁸⁹² Allah’ın buyruklarına saygı göstermek gönülden bir takvâyı gerektirir. O’na saygı göstermekte O’na bağlılıktan ileri gelir. Gönlünde Allah korkusu ve sevgisi olmayan kimsede takvâ da olmaz. Allah’ın emirlerine saygı,

⁸⁸¹ en-Nahl, 16/ 52; bkz. en-Nahl 16/ 2;el-Mü’minûn 23/ 52

⁸⁸² el-A’râf 7/ 96

⁸⁸³ el-Bakara 2/ 189

⁸⁸⁴ el-Hac 22/ 32

⁸⁸⁵ er-Râzi, a.g.e., c. II, s. 20

⁸⁸⁶ ez-Zümer 39/ 10

⁸⁸⁷ er-Râzi, a.g.e., c. XIX, s. 149

⁸⁸⁸ en-Nahl 16/ 128

⁸⁸⁹ el-Kuşeyrî, a.g.e., c. II, s. 330

⁸⁹⁰ el-Mâturîdî, a.g.e., c. III, s. 132

⁸⁹¹ en-Neseffî, a.g.e., c. I, s. 703

⁸⁹² et-Taberî, a.g.e., c. XIV, s. 409

kalbi korur ve ruhu temizler.⁸⁹³ “Onların etleri ve kanları Allah’a ulaşmaz. Fakat sizin takvânız O’na ulaşır. Allah onları size böyle boyun eğdirdi ki, sizi doğru yola ilettiği için O’nun büyüklüğünü anasınız. (Ey Muhammed) güzel davrananları müjdele.”⁸⁹⁴

Takvâ, insanın kendisini Allah’ın koruması altına koyarak âhirette zarar ve acı verecek şeylerden iyice koruması, günahlardan sakınması ve iyiliklere sarılmasıdır.⁸⁹⁵

“Onlardan, “Rabbimiz, bize dünyada hasene ver, âhirette de hasene ver ve bizi ateş azabından koru” diyen vardır.”⁸⁹⁶

Takvâ, insanın kendisini Allah’ın korumasına bırakması, bu korumayı hak etmek için de, âhirette zarar verici şeylerden uzaklaşıp, sevaplara koşmasıdır. Bu, tevhide sarılma, şirkten uzaklaşma, Allah’tan sakınarak farzları yerine getirme ve kalbini Allah’tan başka her şeyden uzak tutma, bütün varlığıyla Allah’a yönelme ile olur.⁸⁹⁷

“Bize bu dünyada iyilik yaz, âhirette de. Biz sana yöneldik. (Allah) buyurdu ki: “Azabıma, dilediğimi uğrattırım, rahmetim ise her şeyi kaplamıştır. Onu korunanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.”⁸⁹⁸

“(Allah’ın azabından) korunanlara da: “Rabbiniz ne indirdi?” dendi, “Hayır (indirdi)” dediler. Bu dünyada güzel iş yapanlara güzellik vardır, (onlar için) âhîret yurdu ise daha hayırlıdır. Korunanların yurdu ne güzeldir.”⁸⁹⁹

“O (mümi)nler ki yaralandıkları halde yine Allah’ın ve Elçisinin çağrısına uydular, onlardan güzel davrananlar ve korunanlar için pek büyük ecir vardır.”⁹⁰⁰

“Bu, bir hatırlatmadır. Korunanlar için güzel bir gelecek vardır.”⁹⁰¹

“Doğruyu getirene ve onu doğrulayanlara gelince; işte korunanlar onlardır. Rablerinin yanında onlara, diledikleri her şey var. İşte güzel davrananların mükâfatı budur. (Böyle olur) ki Allah onların yaptıklarının en kötülerini onlardan örtsün ve onları, yaptıklarının en güzeliyle mükâfatlandırısın.”⁹⁰²

⁸⁹³ Ateş, Süleyman, *Kur’ân Ansiklopedisi*, I-XXVII, Kur’ân Bilimleri Vakfı, İstanbul, 1997, c. XIX, s. 486

⁸⁹⁴ el-Hac 22/ 37

⁸⁹⁵ Yazır, a.g.e., c. I, s. 161

⁸⁹⁶ el-Bakara 2/ 201

⁸⁹⁷ Ünal, a.g.e., s. 468

⁸⁹⁸ el-A’râf 7/ 56

⁸⁹⁹ en-Nahl 16/ 30

⁹⁰⁰ Âl-i İmrân 3/ 172

⁹⁰¹ es-Sâd 38/ 49

⁹⁰² ez-Zümer 39/ 33- 35

“Korunanlar, cennetlerde, çeşme başındadırlar; Rablerinin, kendilerine verdiği alırlar. Çünkü onlar bundan önce güzel davranırlardı: geceleri pek az uyurlardı, seherlerde istiğfar ederlerdi, mallarında dilenci ve yoksul için hak vardı.”⁹⁰³

“Korunanlar ise gölgeler altında, çeşme başındadırlar. Gönüllerinin çektiği meyveler içindedirler. Yaptıklarınıza karşılık afiyetle yiyin, için. Biz, güzel davrananları böyle mükâfatlandırırız.”⁹⁰⁴

“İnanıp iyi işler yapanlara bundan böyle korunup inandıkları ve iyi işler yaptıkları, sonra korunup inandıkları ve yine korunup iyilik ettikleri takdirde, (daha önce) yediklerinden ötürü bir günah yoktur. Allah güzel davrananları sever.”⁹⁰⁵ Âyette Allah, günahın bulunmayışını iki kere takvâ ve imânın, üçüncü defa da takvâ ve ihsânın bulunma şartına bağlamıştır.⁹⁰⁶ Birinci ittika: haramdan sakınanlar, ikinci ittika: takvâda ve imânda sebat edenler, üçüncü ittika: isyandan sakınmakta, amellerini en iyi şekilde yapmada veya insanlara iyilik yapmada sebat edenler demektir. İnsanlar haramlardan sakındıkları sürece mümin ve muhsindirler.⁹⁰⁷ Takvânın üç defa zikri, çeşitli vecih ve mertebelere işaretler. İlk olarak geçmiş, şimdiki ve gelecek zamana işaretler. İkinci olarak üç hâle işaretler: birincisi, insanın kendisiyle yine kendi nefsi ve vicdanı arasında takvâ ve imân, ikincisi, kendisiyle insanlar arasında takvâ ve imân, üçüncüsü kendisiyle Allah arasında takvâ ve imândır. Ayrıca âyette sakınılacak şeylerin derecelerine de işaret vardır ki, önce azaptan sakınmak için haramı terk etmek, sonra harama düşmemek için şüpheleri terk etmek, sonra da nefsi noksandan korumak, tabiat ve alışkanlık kirlerinden temizlemek için bazı mubah şeyleri terk etmek gerekir.⁹⁰⁸ Takvânın en üst mertebesi ihsâna kapı açmaktadır. Bu mertebedeki takvâ, iyice giyilen, vücudu her bakımdan örten elbisedir. Bu elbiseye zarar verici her şeyden kaçınma hali ihsân halidir. Takvâyâ bürünen insan her durumda, her söz ve davranışını ilâhi hükümlere göre ayarlar, Allah’ı her yerde hisseder, her yerde görür. Bizzat Kendi’sini görmese de sürekli O’nun huzurunda bulunduğu duygusuyla O’nu görüyormuşçasına hareket eder.⁹⁰⁹

⁹⁰³ ez-Zâriyât 51/ 15- 19

⁹⁰⁴ el-Mürselât 77/ 41- 44

⁹⁰⁵ el-Mâide 5/ 93

⁹⁰⁶ er-Râzî, a.g.e., c. XII, s. 84

⁹⁰⁷ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. II, s. 291- 292

⁹⁰⁸ Yazır, a.g.e., c. III, s. 336

⁹⁰⁹ Ünal, a.g.e., s. 472

ad- Dua

Dua, davet gibi çağırarak manasında masdardır. Sonra, küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya meydana gelen talep ve niyaz manasına âdet olmuş ve isim olarak kullanılmıştır.⁹¹⁰ Sözlükte çağırarak anlamına gelir. Duada, dua edilene bir ta'zim söz konusudur.⁹¹¹ Dini literatürde dua, Allah'ın yüceliği karşısında kulun acziyetini itiraf etmesi, sevgi ve ta'zim duyguları içinde Allah'tan lütuf ve yardım dilemesidir. Arapçada, kullanıldığı edatlara göre dua, bir kimse için hem hayır duada bulunmak hem de bedduada bulunmak anlamlarına gelir.⁹¹² Duanın çeşitli tanımları yapılmıştır:

Dua, kulluk derecesinin düşüklüğünü, aşağı mertebelerde oluşunu, rububiyet derecesinin izzetini ve yüceliğini bilmeyi ifade eder. Dua eden, duaya, kendisinin istediği şeyi elde etmekten aciz olduğunu, Allah'ın onun duasını işittiğini, ihtiyacından haberdar olduğunu, ihtiyacını gidermeye kadir olduğunu, rahim olduğunu bildiğinde yönelir. Bundan dolayı dua büyük bir ibâdettir.⁹¹³

Dua, kulların Allah'tan yardım, lütuf, ihsân ve inayet istemeleri, bunu yaparken kulluklarını göstermeleri, Allah'ın ilâhi kudreti karşısında güçsüzlüklerini, aciz olduklarını idrak etmeleridir.⁹¹⁴

Dua, sebep ne olursa olsun, kendi benliğinden sıyrılan insanın, olağanüstü bir durumda Allah'la sözlü bir ilişki başlatmak istemesi ve bu ilişkide dilsel işaretleri de kullanarak konuşmasıdır.⁹¹⁵

Allah'ın, olağanüstü bir durumda insanla konuşması vahiy iken, insanın Allah'la konuşması duadır. Vahiy yukarıdakinden aşağıdakine, dua, aşağıdakinden yukarıdakine olan konuşmadır. Her iki tarafta birbirleriyle konuşmalarının sonucunda bir cevap bekler. Allah vahiyine karşılık insandan “tasdik” veya “tekzîb” şeklinde karşılık vermesini beklerken, insanda duasına karşılık Allah'tan “isticâbe” (cevap verme) bekler. Çünkü insan arzusunun kabul edilmesi için Allah'a dua eder, yalvarır.⁹¹⁶ Allah da yapılan duaya karşılık vereceğini haber vermiştir: “*Rabbiniz, “Bana dua edin, size cevap vereyim” dedi.*”⁹¹⁷

⁹¹⁰ Yazır, a.g.e., c. II, s. 7

⁹¹¹ er-Râğıb, a.g.e., s. 244

⁹¹² Cilâci, Osman, “Dua”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1994, c. IX, s. 529

⁹¹³ er-Râzî, a.g.e., c. XIV, s. 129

⁹¹⁴ Tunç, Cihad, “İslâm Dininde Zikir ve Dua”, *E.Ü.İ.F. Dergisi*, sy. 5, Kayseri, 1988, s. 37

⁹¹⁵ Izutsu, a.g.e., s. 244- 245

⁹¹⁶ Izutsu, a.g.e., s. 244- 248

⁹¹⁷ el-Mü'min 40/ 60

Duanın temelinde güven ve yüce bir inanış vardır. Bu nedenle birey, güvendiği, inandığı sonsuz merhamet ve şefkat sahibi kutsal bir varlığın kendisine yardım edeceğine inanır ve dua eder. Bu psikolojiyle dua ettiğinde de içinde bir umut ışığı belirir. Dua, stres, kaygı, keder, üzüntü ve korku ile günahkârlık duygusunu gidermede psikoterapik etkiye sahiptir. Çünkü dua, kişiyle Allah arasında kurulan derin, samimi ve mahrem bir ilişki tarzıdır.⁹¹⁸

Dua, insanın Allah'a karşı kulluk faaliyetinin esas unsurudur. Dua, kulun Allah'tan bir şey istemesi, O'nu yardıma çağırması veya O'nu istemesi, anması demektir. Kul, ister sırf Allah için, isterse içinde bulunduğu zor şartlardan dolayı Allah'a yönelir. İçinde bulunduğu durumdan kurtulmak, bir daha maruz kalmamak için Allah'ı hatırlar, acizliğini, güçsüzlüğünü, kusurlarını samimi olarak itiraf ederek O'ndan yardım ister. Bu istekle günah ve kusurlarından pişmanlık duyar, kalbini temizler ve Allah'tan af diler.⁹¹⁹

“Nice Peygamber var ki, kendileriyle beraber birçok erenler çarpıştılar. Allah yolunda başlarına gelelerden yılmadılar, zayıflık göstermediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever. Sadece şöyle diyorlardı: “Rabbimiz, bizim günahlarımızı ve işimizde taşkınlığımızı bağışla, ayaklarımızı (yolunda) sağlam tut, kâfir topluma karşı bize yardım eyle.” Allah da onlara hem dünya karşılığını hem de ahiret karşılığının en güzelini verdi. Çünkü Allah güzel davrananları sever.”⁹²⁰

Dua, ruhun maddî olmayan bir âleme yönelişi, Allah'a yükselişi ve aşk içinde tapınma halidir. Hayatı yaratana, her şeyin kendisinden gelene bir dönüş, mutlak güç ve hayır sahibi her şeyin yaratıcısıyla ilişkiye geçme ve O'na yönelmedir.⁹²¹ Dua, sadece istekleri elde etme yolu değil aşkın da göstergesidir.⁹²²

Dua, sadece durumu arz etme, istekleri sıralama değildir. Her şeyin yaratıcısı ve sahibi olan Allah'a sevginin, nimetlerine şükürün ve emirlerine tâbi olmaya hazır olmanın bir belirtisidir.⁹²³

Dua, sadece dua eden kul ile Allah arasında olan bir şey değildir. Dua, insanı başkalarını da düşünmeye, onların iyiliğini istemeye sevk etmekle insanlar arasındaki vurdumduymazlık, kıskançlık ve kötülük duygularını yok eder.⁹²⁴

⁹¹⁸ Koç, Mustafa, “Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Algılarının Ruh Sağlığına Etkileri Üzerine Bir Alan Araştırması”, *S.Ü.İ.F. Dergisi*, sy. 10, Sakarya, 2004, s. 118

⁹¹⁹ Parlador, Selahattin, “Dua”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1994, c. IX, s. 531

⁹²⁰ Âl-i İmrân 3/ 146- 148

⁹²¹ Carrel- Şeriati, Alexis- Ali, *Dua*, çev. Ali Erçetin, 2.bs., Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 32

⁹²² Şeriati, a.g.e., s. 59

⁹²³ Carrel, a.g.e., s. 36

⁹²⁴ Carrel, a.g.e., s. 44

İslâmi dua: “Allah’a hitap ve insanın isteklerini açığa vurma biçiminde; dünyayı, Allah’ı, evreni ve insanı en derin, en net, en latif yöntemle bir tür tanıma ve en güzel etkiyi bırakma şeklinde dışa yansır.”⁹²⁵

Duanın genellikle zikir sayılması, saygı unsurunu içermesinden kaynaklanmaktadır. Buna göre dua, biri zikir ve saygı, diğeri istek ve dilek olmak üzere iki unsuru barındırmaktadır.⁹²⁶

Dua, Kur’ân-ı Kerîm’de 20, dua kelimesinin kendisinden türediği d-‘a-v türevleriyle birlikte 200 yerde geçmektedir.⁹²⁷

“*Yeryüzü düzeltildikten sonra onda bozgunculuk yapmayın, korkarak ve umarak O’na dua edin. Muhakkak ki Allah’ın rahmeti muhsinlere yakındır.*”⁹²⁸

Bu ibâdeti, haddinizi bilip Rabbinizi tanıyarak istivâ, yaratma ve emir, yücelik ve ululuk, bütün hayır ve bereketin O’nun ve O’na ait olduğunu, kendinizin her zaman O’na muhtaç olduğunuzu ve O’nun hükmü altında bir varlık olduğunuzu ve hiçbir zaman O’ndan müstağni olamayacağınızı, bununla birlikte herhangi bir ihtiyacınızı veya arzunuzu O’na sunmaktan ve O’ndan talep etmekten yasaklı olmadığınızı, izinli hatta emredilmiş olduğunuzu bilerek yapın. Çünkü O’nun ihsânında cimrilik yoktur. İsteklerinizde bağırp çağırmadan, ta’zim içinde ve yalvararak, ihlâs ve gizli bir yalvarmayla isteyiniz. Çünkü dua, küçüğün büyükten, âcizin güçlüden ihtiyaç ve arzusunu ciddi olarak istemesi demektir. Fiil, söz ve hal olarak yalvarmak, ihlâs ve ciddilik ve istenilen şeyin hem isteyen hem de istenilenin hal ve şartlarına uygun olması duanın tarifinde yer alan şartlardandır.⁹²⁹ Duanın kabul edilmesinin asıl şartı bâtını edeptir. O da tevbe etmek, helâlleşmek ve bütün himmetini Allah’a bağlamaktır.⁹³⁰

Allah Teâlâ başka âyetlerde de duanın nasıl yapılacağını belirtmiştir: “*En güzel isimler Allah’ındır. O halde O’na o güzel isimlerle dua edin ve O’nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını çekeceklerdir.*”⁹³¹

“*De ki: “İster Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız en güzel isimler O’nundur. Namazında sesini pek yükseltme, çok da kasma, bu ikisinin arasında bir yol tut.*”⁹³² O’nun güzel isimleri O’na duada bir yoldur.⁹³³ Dua edilmeye, kendisinden bir şey

⁹²⁵ Şeriati, a.g.e., s. 76

⁹²⁶ Parladr, a.g.md., s. 531

⁹²⁷ Abdülbâkî, a.g.e., s. 257- 260

⁹²⁸ el-A’râf 7/ 5

⁹²⁹ Yazır, a.g.e., c. IV, s. 64

⁹³⁰ el-Gazzâlî, a.g.e., c. I, s. 887

⁹³¹ el-A’râf 7/ 180

⁹³² el-İsrâ 17/ 110

istenmeye en çok lâyık olan Allah'tır. “*Yaratıcıların en güzelini bırakıp Ba'l'e mi yalvarıyorsunuz.*”⁹³⁴

Dua, günahlardan tevbe etmektir. Tevbe eden, tevbesi esnasında Allah'a dua etmektedir. Duasının kabul olması da tevbesinin kabul edilmesi anlamına gelmektedir.⁹³⁵

Dua, yakınlık vasıtası ve büyük bir ibâdetdir.⁹³⁶ Bu konuda Hz. Peygamber “Dua ibâdetdir.” buyurmuştur.⁹³⁷

Dua, maksud ve matlubu bilmede ve tanımada yakınlık sağlayan bir vasıtaadır. İnsanda dua etme eğilimi fitridir. Dua, kâinatın dehşet verici sessizliği içinde, insanoğlunun kendisine bir cevap bulmak için hissettiği derin hasret ve iştiyakın bir ifadesidir. Kâinat hayatında kendisinin farkına varır.⁹³⁸

ae- Zikir

Sözlükte “zikir”, bir şeyi anma, hatırlama, telaffuz etme, şöret, şan,⁹³⁹ namaz, dua, niyaz, Kur'ân, Kur'ân tilâveti, tesbih, şükür, tâat⁹⁴⁰ gibi anlamlara gelir. Zikir kavramı Kur'ân'da 292 âyette geçmektedir.⁹⁴¹ Kur'ân'da bazı âyetlerde düşünmek anlamına gelmektedir. “*O (Allah) ki gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları altı günde yarattı, sonra Arş'a istiva etti. Sizin, O'ndan başka bir dostunuz, şefaatiniz yoktur. Düşünüp öğüt almıyorsunuz.*”⁹⁴² Bazı âyetlerde de hatırlatmak, öğüt vermek ve öğüt almak anlamında kullanılmıştır. “*Allah adâleti, ihsânı, akrabaya vermeyi emreder, fahşa (edepsizlik)dan, münker (fenalık)tan ve bağı (azgınlık)den men eder. Öğüt almanız için size böyle öğüt verir.*”⁹⁴³

Kur'ân, insanların öğüt almaları için peygamberlerinin diliyle indirilmiştir.⁹⁴⁴ Onda geçen çeşitli örnekler, sırf insanlar öğüt alsın diye anlatılmış⁹⁴⁵ ve onun üzerinde düşünmek ve öğüt almak tavsiye edilmiş,⁹⁴⁶ Allah'ı zikretmeye büyük önem verilmiştir. Hiçbir şeyin Allah'ı anmaktan alıkoymadığı insanlara en güzel mükâfatın verileceği belirtilmiştir. “*Kendilerini ne*

⁹³³ et-Tabâtabâî, a.g.e., c. XIII, s. 223

⁹³⁴ es-Saffât 37/ 125

⁹³⁵ er-Râzî, a.g.e., c. V, s. 101

⁹³⁶ Yazır, a.g.e., c. II, s. 11

⁹³⁷ İbn Mâce, *ed-Dua* 1

⁹³⁸ İkbâl, Muhammed, *İslâm'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, ter. Sofi Huri, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1964, s. 105- 109

⁹³⁹ İbn Manzûr, a.g.e., c. IV, s. 308- 311

⁹⁴⁰ er-Râğîb, a.g.e., s. 259- 260

⁹⁴¹ Abdülbâkî, a.g.e., s. 270- 275

⁹⁴² es-Secde 32/ 4

⁹⁴³ en-Nahl 16/ 90; bkz. el-En'âm 6/ 152

⁹⁴⁴ ed-Duhân 44/ 58

⁹⁴⁵ ez-Zümer 39/ 27

⁹⁴⁶ el-İsrâ 17/ 41; en-Nûr 24/ 1; el-Furkan 25/ 50

ticaretin ne de alışverişin Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymadığı erkekler (onlar), yüreklerin ve gözlerin (dehşetten) ters döneceği gündün korkarlar. Ki Allah onlara yaptıklarının en güzel karşılığını versin ve lütfundan onlara daha fazlasını da ihsân etsin."⁹⁴⁷

Allah'ı zikretmek, mü'mini, nefsinin temizlenmesine ve saflığına götürmekte, güven ve dinginliği hissetmesini sağlamaktadır.⁹⁴⁸ "Onlar inanmışlardır ve kalpleri Allah'ı anmakla yatıştır; iyi bilin ki ancak Allah'ı anmakla kalpler yatıştır."⁹⁴⁹

Müslüman Allah'ın zikrine devam ettiğinde, kendisinin Allah'a yakın, O'nun himayesi ve gözetiminde olduğunu hisseder. Bu durumda, nefsinde metânet ve güce bağlı bir şuur ile güven ve dinginlik uyandırdığı için yaşamın tazyik ve tehlikelerinin önünde nefiste zayıflık ve acizlik duyulduğu, hiçbir güvence ve yardımcı bulunmadığı zamanda, insanın hissettiği stresin ilacı olmaktadır.⁹⁵⁰

af- Sabır

s.b.r. (صبر) kelimesinin aslı "hapsetmek"tir.⁹⁵¹ Engellemek, zorlamak, dayanmak, sebat etmek, cesaret etmek anlamına gelir.⁹⁵² Bu anlamda Allah Teâlâ: "Onlar ateşe ne kadar dayanıklıdır."⁹⁵³ buyurmuştur. Nefsi, istediği bir şeyi elde etmekten alıkoymadığında "nefsimi hapsettim" denilir.⁹⁵⁴

Sabır, itidali muhafaza etmek, kolay vazgeçmemek, tahammül göstermek anlamına da gelir. Semantik açıdan, başlarına gelene itidal ile dayanıklılık gösteremeyen, kolaylıkla öfkeye kapılıp şiddete başvurularının özelliği anlamına gelen "ceze'a'nın zıddıdır. Bu, sabrın, ruhen belalar ve acılar karşısında itidali muhafaza ve her türlü zorluğun orta yerinde, kişinin, davasının bayraktarlığını yapmakta sebat etmesi için gerekli güce sahip olması anlamını taşıdığını ima etmektedir.⁹⁵⁵

İslâm âlimleri sabrı: "İnsanın alışageldiği tabiatına uygun hallere muhalif olan olaylar karşısında hiçbir mecburiyet hissetmeksizin mukavemet etmesidir." "Sabır, Allah tarafından

⁹⁴⁷ en-Nûr 24/ 38

⁹⁴⁸ Necati, Osman, *Kur'ân ve Psikoloji*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s. 261

⁹⁴⁹ er-Ra'd 13/ 28

⁹⁵⁰ Necati, a.g.e., s. 262

⁹⁵¹ İbn Manzûr, a.g.e., c. IV, s. 438

⁹⁵² İbn Manzûr, a.g.e., c. IV, s. 438- 439

⁹⁵³ el-Bakara 2/ 175

⁹⁵⁴ İbn Manzûr, a.g.e., c. IV, s. 438

⁹⁵⁵ İzutsu, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâki Kavramlar*, s. 175

gelen hile ve belâlara çareler arayarak karşı koymak ve tahammül etmektir.” şeklinde tanımlamışlardır.⁹⁵⁶

Sabır kavramı türevleriyle birlikte Kur’ân-ı Kerîm’de 103 âyette geçmektedir.⁹⁵⁷

Diğer bütün güzel ve faydalı şeyler gibi sabretmekte Kur’ân-ı Kerîm’de güzel bulunmuş ve sabredenler “güzel davranan” kimseler olarak nitelendirilmiş, sabırlarının sonucunda da hesapsız şekilde mükâfatlandırılacakları va’d edilmiştir. “*Sabret, çünkü Allah güzel davrananların ecrini zayi etmez.*”⁹⁵⁸

Sabır, kişiye belâ ve musibet isabet ettiğinde telaş ve feryat etmeden, geçmesini bekleyerek, sükûnet içerisinde tahammül etmek demektir. Sabrın üç çeşidi olduğu söylenmiştir.⁹⁵⁹ Bunlardan biri musibetlere karşı sabırdır.⁹⁶⁰ Ku’ân’da musibetlere karşı sabredenler övülmekte, bu sabrın herkesin ulaşamayacağı büyük bir olgunluk olduğu vurgulanmaktadır. “*İyilikle kötülük bir olmaz. (Sen kötülüğü) en güzel olan şeyle sav. O zaman birde bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dosttur. Bu (kötülüğü iyilikle savma olgunluğu)na ancak sabredenler kavuşturulur.*”⁹⁶¹ Çünkü her türlü eziyete, yalanlamaya, dövülmeye, sövülmeye Allah rızası için sabırla katlanmak⁹⁶² herkesin sahip olacağı bir meziyet değildir. Bu tür eziyetlere maruz kalanlar arasında Allah’ın elçileri de vardır. Sabır gösterme konusunda insanlara örnek gösterilmişlerdir.

“*Nice Peygamber var ki, kendileriyle beraber birçok erenler çarpıştılar, Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zayıflık göstermediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever. Sadece şöyle diyorlardı: “Rabbimiz, bizim günahlarımızı ve işimizde taşkınlığımızı bağışla, ayaklarımızı (yolunda) sağlam tut, kâfir topluma karşı bize yardım eyle. Allah da onlara hem dünya karşılığının hem de ahiret karşılığının en güzelini verdi. Çünkü Allah güzel davrananları sever.*”⁹⁶³

Bu Peygamberlerden biri de Hz. Yusuf’tur. “(Yusuf) Dedi: “Sizler cahil iken Yusuf’a ve kardeşine neler yaptığınızı bildiniz mi?” “A, yoksa sen, Yusuf musun?” dediler. “Ben

⁹⁵⁶ Erdem, Hüsameddin, *Ahlâk Felsefesi*, 2.bs., Hü-er Yayınları, Konya, 2003, s. 124- 125

⁹⁵⁷ Abdülbâkî, a.g.e., s. 491- 493

⁹⁵⁸ Hûd 11/115

⁹⁵⁹ Buladı, Kerim, *Kur’ân’da Nankörlük Kavramı*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, s. 102

⁹⁶⁰ er-Râğıb, a.g.e., s. 403

⁹⁶¹ el-Fussilet 41/ 34- 35

⁹⁶² Ünal, a.g.e., s. 443

⁹⁶³ Âl-i İmrân 3/ 146- 248

Yusuf'um, bu da kardeşimdir.” dedi. Allah bize lütfetti (bizi korudu, yüceltti), doğrusu kim (Allah'tan) korkar ve sabrederse, Allah iyilik edenlerin ecrini zayı etmez.”⁹⁶⁴

Müminler sadece bedenî ıstıraplara tahammül etmek zorunda kalmazlar. Kâfirlerin alay etmesi, onları hakir görmesi, yalanlaması, hor görmesi birer musibet ve sabır göstermede imtihandır. Bu durumda sabır, Allah'a imânın önemli bir cephesini oluşturur. Öyle ki inanç, bunu, olmayacak durumlarda bulunduğu zaman ortaya koyar. Sabır, düşmanın bitmek bilmeyen taarruzları karşısında gerçek inançta sebat etme yolundaki bükülmez kararlılığa atıfta bulunmaktır.⁹⁶⁵

Ancak sabır, insanın, kötülüğün elemi hissetmemesi, çirkin görmemesi demek değildir. Sabır, nefsi, feryat ve figan etmemeye hamletmektir. İnsan, hüznünü içine atıp, kendisini onun emarelerini dışa vurmaktan alıkoyunca, her ne kadar o kimsenin gözünde yaş belirip, rengi değişse de sabretmiş olmaktadır.⁹⁶⁶

Güzel olan sabır, belâyı indirenin Allah olduğunu bilip, O'nun, her şeyin sahibi olduğunu anlamaktır. O'na kendi mülkündeki her hangi bir tasarrufundan dolayı itiraz etmemektir. Güzel olan sabır, insanın, belâyı indirenin cahil olmayan, her şeyi bilen bir hâkim ve hiçbir şeyden gafil olmayan bir âlim, hiçbir şeyi unutmayan, hiç kimseye zulmetmeyen bir rahîm olduğunu bilmesidir. Bunu bilince de O'ndan gelen her şey hikmet ve doğru olmuş olur. İnsanın, belâyı verenin nurlarını müşahedeye dalması, onu, belâyı karşı şikâyet etmekten alıkoyar.⁹⁶⁷

Sabır, melek, insan ve hayvanât arasında sadece insana mahsus bir özelliktir. Hayvanâtta eksiklik, meleklerdeki kâmil olma özelliğinden dolayı onlar için düşünülemez. İnsandaki şehvet arzusunu terk ettiren bir kuvvet ve şehvete karşı dinin gösterdiği yolda direnme, şehvete zorlayan kuvvet karşısında dinin icaplarını yerine getirmede gösterilen dayanışmadan ibarettir.⁹⁶⁸

“Sabret, sabrın ancak Allah (ın yardımı) ile dir. Onlara üzülmeye kurdukları tuzaklardan da sıkıntıya düşme. Çünkü Allah korunanlarla ve iyilik edenlerle beraberdir.”⁹⁶⁹ Sabır acıya katlanmak, onu geçirmek için dayanmak ve karşı koymaktır. Başarılı olmanın da en büyük şartıdır. Darlığın ve sıkıntının geçmesi için Allah'ın yardımını celbedecek sebeplerin başında

⁹⁶⁴ Yûsuf 12/ 89- 90

⁹⁶⁵ Izutsu, a.g.e., s. 177

⁹⁶⁶ er-Râzî, a.g.e., c. IV, s. 152

⁹⁶⁷ er-Râzî, a.g.e., c. XVIII, s. 104

⁹⁶⁸ el-Gazzâlî, a.g.e., c. IV, s. 119- 120

⁹⁶⁹ en-Nahl 16/ 127- 128

gelir. Sabırsızlık gösterenler darlık içinde kalmaya mahkûmdur. Onlar dünyada meydana gelen olaylara karşı dayanıklı değildir. Her şeye karşı istek duyar, elde etmek ister, her şeyden rahatsız olurlar. Elindeki kıymetini bilmeden başkasının elindeki mala göz koyar, onu elde etmek isterler. Küçük bir yokluk karşısında da tahammül edemez duruma gelir, hemen mahvolurlar. Oysa dünyada değişmeyen hiçbir şey yoktur. Darlığa düşenler, Allah’a kalbini bağlayarak, darlık ve sıkıntının Allah’ın izniyle geçeceğine imân eder ve Allah’ın yardımını, mutluluk ve refah gününü temiz bir kalp ve olgun bir imân içinde beklerse sonuç kurtuluş olur. Hem de hiçbir kötülüğe ve fenalığa düşmeden.⁹⁷⁰

“Sabrederek ve namaz kılarak (Allah’tan) yardım dileyin.”⁹⁷¹

“Ve onlar Rablerinin yüzünü (rızasını) arzu ederek (nefsin gücüne giden şeylere) sabrederler: namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak (hayır yoluna) harcarlar ve kötülüğü iyilikle savarlar. İşte şu yurdun sonucu onlarıdır: (Onlar) Adn cennetlerine girerler. Babalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlar da kendileriyle beraber olur. Melekler de her kapıdan yanlarına varırlar.”⁹⁷²

“Hor görülüp ezilmekte olan milleti de içini bereketlerle donattığımız yerin, doğularına ve batılarına mirasçı kıldık. Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz, sabretmeleri yüzünden tam yerine geldi. Firavun ve kavminin yaptıklarını ve (özenle kurup) yükselttiklerini yerle bir ettik.”⁹⁷³ İsrailoğulları Allah’a imânları nedeniyle Firavun ve ordularının pek çok eziyetlerine maruz kalmışlardı. Ancak onlar imânlarında sebat edip sabretmeleri nedeniyle Allah onlara Firavun’a karşı yardım etti.⁹⁷⁴ Firavun’u helâk edip onun yerine İsrailoğullarını geçirdi.⁹⁷⁵

Sabrın ikinci çeşidi de Allah’a itâatte sebat etmektir. “Ailene namazı emret, kendin de ona sebat ederek devam et. Biz senden bir rızık istemiyoruz. Seni Biz, rızıklandırırız. Sonuç takvâ erbâbıdır.”⁹⁷⁶

Allah’a itâat ve emirlerini yerine getirmede sabırlı olup devamında sebat etmek, haramlara karşı sabırdan daha zor ve daha faziletli kabul edilmektedir.⁹⁷⁷ En zor sabır çeşidi

⁹⁷⁰ Yazır, a.g.e., c. I, s. 289

⁹⁷¹ el-Bakara 2/ 45

⁹⁷² er-Ra’d 13/ 22- 23

⁹⁷³ el-A’râf 7/ 137

⁹⁷⁴ et-Taberî, a.g.e., c. X, s. 406; el-Merâgî, a.g.e., c. VIII, s. 48

⁹⁷⁵ el-Cevzî, a.g.e., c. III, s. 253; ez-Zuhaylî, a.g.e., c. IX, s. 72

⁹⁷⁶ Tâhâ 20/ 132

⁹⁷⁷ Cebeci, Lütfullah, *Kur’ân’da Şer Kavramı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1985, s. 180

olarak görülmektedir. Bunun sebebi olarak da kulun tabiatı gereği ibâdet ve kulluktan hoşlanmaması gösterilmektedir.⁹⁷⁸

*“Onlara Kur’ân okunduğu zaman, “Ona inandık, şüphesiz o Rabbimizden gelen gerçektir. Şüphesiz biz ondan önce de müslümandık” derler.” İşte onların, sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcamaları karşılığında, mükâfatları kendilerine iki kat verilecektir.”*⁹⁷⁹

Sabrın üçüncü çeşidi de Allah’ın nehyettiklerine karşı sabırdır.⁹⁸⁰

Sabır konusuna büyük yer veren el-Gazzâlî sabrın iki türlü olduğunu söylemiştir. Birincisi; bedeni sabırdır. Zorluklara tahammül etmektir. Bu zorluklar ya kişinin kendinden kaynaklanır ya da başka taraflardan insana musallat olur. İkincisi; ruhanî, manevî sabırdır. Bu, nefsi, şehvetin iktizası olan şeylerden alıkoymaktır. Eğer kötülüğe katlanmak sabır olarak adlandırılırsa, sabrın hâkim olduğu kötülüğe nisbetle sabır değişik şekillerde adlandırılır. Felâkete tahammül doğrudan sabır, zıddı üzüntüdür. Eğer sabır savaş alanında gösterilen metanette olursa buna şecâat (cesaret), zıddına cebânet (korkaklık) denir. Sabır hiddetini yenmekte olursa buna hilm (yumuşaklık), zıddına tezemmür (saldırganlık)denir. Eğer sabır geçim sıkıntısına karşı olursa buna zühd, zıddına hırs denir.⁹⁸¹

ag- Adâlet

a.d.l. (عدل) fiilinden türemiştir.⁹⁸² Sözlükte denk olmak, eşit olmak, farz,⁹⁸³ doğruluk, düzgünlük, kararlılık, iki kişinin arasını düzeltmek, Allah’a ortak koşmak anlamlarına gelir.⁹⁸⁴ Kökü adl ve idl’dir. Idl, devenin yanlarında bulunan denklere denir.⁹⁸⁵ Adl, denkliği basiretle idrak edileni, idl, denkliği duyularla idrak edileni ifade eder.⁹⁸⁶ Adl, sevab ve güzeldir. Onun zıddı cevri ve zulümdür.⁹⁸⁷

Kur’ân’da türevleriyle beraber 28 yerde geçer.⁹⁸⁸ “Kıst” kelimesi de Kur’ân’da adâlet manasında kullanılır.⁹⁸⁹ Kur’ân’da, Allah’ın, insanı eli, yüzü, gözü, kulağı, ayağı, bütün organları kısaca vücudunu adâlet üzere yarattığı haber verilmektedir. “O seni yarattı, seni

⁹⁷⁸ el-Gazzâlî, a.g.e., c. IV, s. 131

⁹⁷⁹ el-Kasas 28/ 53- 54

⁹⁸⁰ Cebeci, a.g.e., s. 180

⁹⁸¹ el-Gazzâlî, a.g.e., c. IV, s. 125- 126

⁹⁸² İbn Manzûr, a.g.e., c. XI, s. 434

⁹⁸³ er-Râğıb, a.g.e, s. 487

⁹⁸⁴ İbn Manzûr, a.g.e., c. XI, s. 434

⁹⁸⁵ İbn Manzûr, a.g.e., c. XI, s. 432

⁹⁸⁶ Ünal, a.g.e., s. 254

⁹⁸⁷ el-Kuşeyrî, a.g.e., c. II, s. 314

⁹⁸⁸ Abdülbâkî, a.g.e., s. 448- 449

⁹⁸⁹ er-Râğıb, a.g.e, s. 487

*tesviye etti ve sana ölçülü bir biçim verdi.*⁹⁹⁰ Burada, bir başka âyette geçen “ahsen-i takvîm” ifadesiyle ortak nokta vardır. Her iki yerde de söylenmek istenen insanın en güzel şekilde dengeli, düzgün yaratıldığıdır. Bu şekilde yaratılan, yaratılışı âdil olan insandan Allah, adâletli olmasını, kendisiyle ve insanlarla olan ilişkilerinde âdil davranmasını istemektedir. “*Allah adâleti, ihsânı, akrabaya vermeyi emreder. Fahşadan, münkerden ve bağyden men eder. İyice dinleyip tutasınız diye size öğüt verir.*”⁹⁹¹ Âyette en üstün üç ahlâki özelliğe çağrı yapılırken en kötü üç şey de yasaklanmaktadır. Âyetteki adâlet ve ihsân birbirleriyle alâkalı şekilde tefsir edilmiştir. Adâlet fiillerde, ihsân sözlerde olur denilmiştir.⁹⁹² Adâlet, hem insanla Allah arasında hem de insanlar arasında olur.⁹⁹³

Adâlet, kelime-i tevhid (“lâ ilâhe illellah”)le⁹⁹⁴ tefsir edilmiştir. Adâlet kâinatın nizâmıdır. Amel ve ibâdetlerdeki vacipler gibi ahlâkî bir fazilettir. Bütün hakların üstünde olan ilâhlık hakkıdır. Bu hakkın birinci sırasında da Allah’ın birliğine inanmak gelir. Yâni adâlet, Allah’tan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek, ortak ve benzerleri ortadan kaldırmak ve Allah’ın birliğine imân etmektir.⁹⁹⁵ İbn Abbas adâleti, “Allah’a koşulan ortakları terk etmektir”; ihsânı, “Allah’a sanki O’nu görüyormuş gibi ibâdet etmek, nefsin için istediğini diğer insanlar içinde istemek, bu insan mü’min ise onun imânının artmasını, kâfir ise müslüman olmasını istemektir” şeklinde tefsir etmiştir.⁹⁹⁶ Bir başka rivâyette de adâlet tevhid, ihsân ise tevhidde ihlâslı olmaktır.⁹⁹⁷ Buna paralel olarak adâlet, kelime-i şehâdet;⁹⁹⁸ ihsân, Allah’ın emir ve nehiyelerine sabretmek, gizli ve âşikâr Allah’a itâat etmektir.⁹⁹⁹ Veya adâlet, ihlâstır.¹⁰⁰⁰ İhsân, farzların yerine getirilmesidir.¹⁰⁰¹ Hakkı olana hakkını vermek olan adâlet, Allah’a hakkı olan ulûhiyeti ve ilâhlığı teslim etmektir.

İnsanlarla ilişki boyutundaki adâlet ve ihsâna gelince; adâlet, insanlarla aradaki hukuku eşit seviyeye getirmek,¹⁰⁰² zulmü terk etmek, hak sahibi olan herkese hakkını vermektir.¹⁰⁰³ İhsân, kötülük edene iyilik etmeyi emretmek,¹⁰⁰⁴ insanları affetmektir.¹⁰⁰⁵ İhsân’ın en büyük mertebesi kötülüğe karşı yine ihsânda bulunmaktır.¹⁰⁰⁶

⁹⁹⁰ el-İnfîtâr 82/ 7

⁹⁹¹ en-Nahl 16/ 90

⁹⁹² Ebû Hayyân, a.g.e., c. V, s. 529

⁹⁹³ el-Kuşeyrî, a.g.e., c. II, s. 314

⁹⁹⁴ er-Râzî, a.g.e., c. XX, s. 101; Ebû Hayyân, a.g.e., c. V, s. 529; eş-Şevkânî, a.g.e., c. III, s. 187

⁹⁹⁵ Yazır, a.g.e., c. V, s. 253

⁹⁹⁶ er-Râzî, a.g.e., c. XX, s. 101; ed-Dîmeşkî, a.g.e., c. XII, s. 143

⁹⁹⁷ er-Râzî, a.g.e., c. XX, s. 101; el-İcî, a.g.e., c. II, s. 359

⁹⁹⁸ el-Mâverdî, a.g.e., c. III, s. 209; ed-Dîmeşkî, a.g.e., c. XII, s. 142

⁹⁹⁹ el-Mâverdî, a.g.e., c. III, s. 209

¹⁰⁰⁰ el-Begavî, a.g.e., c. III, s. 81

¹⁰⁰¹ el-Mâverdî, a.g.e., c. III, s. 209; el-Begavî, a.g.e., c. III, s. 81

¹⁰⁰² en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 693

¹⁰⁰³ en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 693; Ebû Hayyân, a.g.e., c. V, s. 529

b- Amelî fiiller (“Pratik eylemler”)

Yukarıda kısaca açıklanan, itikad yönleri ağır basan teorik eylemlerin fiiliyata dökülmüş hallerini pratik eylemler başlığı altında işleyeceğiz. Bunlar iç fiillerin dışa yansımalarıdır. İslâm, ibâdet, itâat, sâlih amel, namaz, zekât ve cihad bizim işleyeceğimiz konulardır.

ba- İslâm

İslâm kelimesinin kendisinden türediği “silm” veya “selm”, kurtuluşa ermek, teslim olmak, teslim etmek, boyun eğmek, İslâm dinine girmek, barış yapmak, selâm vermek,¹⁰⁰⁷ görünün, görünmeyen afetlerden uzak bulunmak anlamlarına gelir.¹⁰⁰⁸ Selâm veya selâmetten türeyip if’al kalıbında masdardır. Selâm’ın, esenlikte olmak ve kurtuluş anlamları da vardır. Ebedi kurtuluş yurdu olduğu için cennetin isimlerinden biride “darû’s-selâm”dır.¹⁰⁰⁹

Terim olarak islâm, “kalpteki inancı dil ile ifade edip fiillerle gereğini yerine getirmek suretiyle Allah’a, takdir ve hükmettiği her hususta boyun eğip teslimiyet göstermek” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰¹⁰

İslâm’ın bir din olarak tarifinde, Allah’ın birliği ilkesiyle beraber O’na bütün kuşkulardan arındırılmış bir teslimiyetle bağlanma önemli yer tutmaktadır.¹⁰¹¹

İslâm, kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de 8 yerde geçmektedir.¹⁰¹² Sözlük anlamının yanında dinî içerik olarak temel anlamıyla örtüşen anlamlara da gelmektedir. En az anlam değişmesine sahip bir kelime olmakla birlikte içerik olarak özel ve farklı bir anlam kazanmıştır. Birbiriyle iç içe, biri fiil öteki isim olan iki tür kullanımı vardır. Fiil olan “esleme” iki türlü formülle gelmektedir. Birincisi: “esleme vechehu lillâh,” ikincisi: “eslem li rabbi’l-âlemîn” dir.¹⁰¹³

“Kim işini güzel yaparak özünü Allah’a teslim ederse, onun mükâfatı Rabbinin yanındadır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”¹⁰¹⁴ Nefsi Allah’ın itâatine teslim etmek demektir. Muhsinin âyetteki manası da, Allah’a karşı ibâdet ve tavazunun, kötü bir fiille

¹⁰⁰⁴ en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 693

¹⁰⁰⁵ es-Sem’ânî, a.g.e., c. III, s. 196

¹⁰⁰⁶ el-Merâgî, a.g.e., c. XIV, s. 132

¹⁰⁰⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 289- 301

¹⁰⁰⁸ er-Râğîb, a.g.e., s. 350

¹⁰⁰⁹ İbn Manzûr, a.g.e., c. XII, s. 291

¹⁰¹⁰ er-Râğîb, a.g.e., s. 351

¹⁰¹¹ Sinanoğlu, Mustafa, “İslam”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2001, c. XXIII, s. 1

¹⁰¹² Abdülbâkî, a.g.e., s. 357

¹⁰¹³ Çalışkan, İsmail, *Kur’ân’da Din Kavramı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 131- 132

¹⁰¹⁴ el-Bakara 2/ 112

değil, güzel bir fiille olmasıdır.¹⁰¹⁵ (اسلم) tamamen bağlanıp İslâm'a girmektir. Bu teslimiyetin zahiri tezahürleri olması gerekir. İslâm'ın alâmeti, duygu ile hareketler, inanç ile fiiller ve imân ile ihsân arasındaki birliktir.¹⁰¹⁶

“Seninle tartışmaya girişirlerse, de ki: “ Ben de özümü Allah'a teslim ettim bana uyanlar da.” Kendilerine Kitap verilenlere ve ümmilere de ki: “Siz de İslâm oldunuz mu?” Eğer İslâm olurlarsa doğru yolu bulmuşlardır. Yok, eğer dönerlerse, sana düşen, sadece duyurmaktır. Allah kullarının yaptıklarını görmektedir.”¹⁰¹⁷

“Hangi insan, din yönünden, iyilik edici olarak yüzünü Allah'a teslim edip dosdoğru İbrahim dinine tabi olandan daha güzel olabilir? Allah, İbrahim'i dost edinmişti.”¹⁰¹⁸

“Kim güzel davranarak özünü Allah'a teslim ederse o, en sağlam kulpa yapışmıştır. İşlerin sonu Allah'a döner.”¹⁰¹⁹

İsim olarak, bu eylemi yapan birine aynı fiilin ism-i faili olan “müslim” denir. Bu ismi onlara veren de Allah'tır.¹⁰²⁰

“Allah sizi hem daha önce, hem de bu Kur'ân'da müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (örnek) olsun, siz de insanlara şahit (örnek) olasınız.”¹⁰²¹

“İbrahim ne yahudi, ne de hıristiyandı; dosdoğru bir müslümandı. Müşriklerden de değildi.”¹⁰²²

Kur'ân'da İslâm, Allah katında hak dinin karşılığı ve özel adı olarak belirlenmiştir. İslâm'dan başka hiçbir dinin Allah tarafından kabul edilmeyeceği vurgulanmıştır.¹⁰²³

“Allah katında din İslâm'dır.”¹⁰²⁴ “Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki, (o din) ondan kabul edilmeyecek ve o, ahirette kaybedenlerden olacaktır.”¹⁰²⁵

“Rabbi ona: “İslâm ol!” demişti, “Âlemlerin Rabbine teslim oldum.” dedi. İbrahim de bunu kendi oğullarına vasiyet etti, Yakub da: “Oğullarım, Allah, sizin için o dini seçti, bundan dolayı sadece müslümanlar olarak ölünüz.”¹⁰²⁶

¹⁰¹⁵ er-Râzî, a.g.e., c. IV, s. 4

¹⁰¹⁶ Kutub, a.g.e., c. I, s. 219

¹⁰¹⁷ Âl-i İmrân 3/ 20

¹⁰¹⁸ en-Nisâ 4/ 125

¹⁰¹⁹ Lokmân 31/ 22

¹⁰²⁰ Çalışkan, a.g.e., s. 132

¹⁰²¹ el-Hac 22/ 78

¹⁰²² Âl-i İmrân 3/ 67

¹⁰²³ Sinanoğlu, a.g.md., s. 1

¹⁰²⁴ Âl-i İmrân 3/ 19

¹⁰²⁵ Âl-i İmrân 3/ 85

İslâm kavramı, inanç ve eylem bakımından dinle ilgili bütün kavramların en somut ve en açık ifadesidir. Sözlük anlamı olan kurtuluş, maddî - manevî temizlik ve teslimiyet, dinsel anlamda insanı her türlü kötülükten uzaklaştırarak kendini Allah'a teslim etme yönünde bir boyut kazanmıştır.¹⁰²⁷

“Allah'ın boyası ile boyan. Allah'ın boyasından daha güzel boyası olan kimdir? Biz ancak O'na kulluk ederiz.”¹⁰²⁸ Âyette geçen “sıbgâ” Allah'ın dinidir,¹⁰²⁹ İslâm'dır.¹⁰³⁰ Bu âyet Hıristiyanların çocuklarını sarı bir suya batırarak vaftiz edip “temizlendi”¹⁰³¹ veya “gerçek bir Hıristiyan oldu”¹⁰³² demelerine bir reddiyedir. Kelime olarak “sıbg”, elbisenin kendisiyle boyandığı şeydir. Din boya olarak isimlendirilmiştir. Çünkü boyanın eseri kumaşta nasıl ortaya çıkıyorsa, dinin öngördüğü ameller ve belirtiler de o dine mensup kimseler üzerinde görünür.¹⁰³³ Bu anlama göre İslâm, sözlerde ve davranışlarda görünendir.

“(İnsanları) Allah'a çağırın, iyi iş yapan ve “Ben müslümanlardanım” diyenden daha güzel sözlü kim olabilir.”¹⁰³⁴ Müslüman, insanları Allah'ın davetine icabet etmeye,¹⁰³⁵ Allah'ı tevhide ve O'nun dinine çağırın¹⁰³⁶ kimsedir. İslâm dininin ilk hedefi Allah'tan başka tanrı veya tanrılar edinmeyi kaldırıp tevhid akidesini yerleştirmek olmuştur.¹⁰³⁷ İslâm, Allah ile insanlar arasındaki araçları kaldırarak direkt bir ilişki ilân etmiştir. Kur'ân'da anlatılan Allah, insana kendisinden bile yakındır. “Andolsun insanı biz yarattık ve nefsinin ona ne fışıldadığını biliriz, çünkü biz ona şah damarından daha yakınız.”¹⁰³⁸ Allah herkesle beraberdir. O'nu seven herkesin en yakın dostudur. İnsanı kendine yakın gördüğü için de emir ve isteklerini en etkin ve açık şekilde bildirmiştir.¹⁰³⁹

¹⁰²⁶ el-Bakara 2/ 131- 132

¹⁰²⁷ Çalışkan, a.g.e., s. 133

¹⁰²⁸ el-Bakara 2/ 138

¹⁰²⁹ et-Taberî, a.g.e., c. II, s. 604; el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 121; el-Mâverdî, a.g.e., c. I, s. 195; er-Râzî, a.g.e., c. III, s. 86; en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 446; el-Kurtubî, a.g.e., c. II, s. 144

¹⁰³⁰ et-Taberî, a.g.e., c. II, s. 606; er-Râzî, a.g.e., c. III, s. 86

¹⁰³¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 335; el-Îcî, a.g.e., c. I, s. 99

¹⁰³² el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 121; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 335; er-Râzî, a.g.e., c. III, s. 86

¹⁰³³ el-Kurtubî, a.g.e., c. II, s. 144

¹⁰³⁴ el-Fussilet 41/ 33

¹⁰³⁵ et-Taberî, a.g.e., c. XX, s. 429

¹⁰³⁶ el-Mâturîdî, a.g.e., c. IV, s. 376

¹⁰³⁷ Çağrııcı, Mustafa, “İslam”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2001, c. XXIII, s. 11

¹⁰³⁸ Kaf 50/ 16

¹⁰³⁹ Şeriatî, Ali, *İslâm Nedir?*, ter. Ali Seyyidoğlu, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1987, s. 37

el-Cevzî, islâm kelimesi veya türevlerinin Kur'ân'da 5 türlü kullanımı olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴⁰ Allah'ın ismi,¹⁰⁴¹ selâm (tahiyye),¹⁰⁴² her türlü emniyette (güvende) olma,¹⁰⁴³ hayr¹⁰⁴⁴ ve güzel övgü.¹⁰⁴⁵

İslâm dini, bu dünya hayatının geçici olduğunu, mutlak gaye olmadığını, bu dünya hayatında hedeflenmesi gereken ebedi gayeler olduğunu gösteren ve onu kazanma şartlarını anlatan bir dindir.¹⁰⁴⁶

bb- İbâdet

Sözlükte, boyun eğmek, alçak gönüllülük etmek, itâat, kulluk, tapma anlamlarına gelen “abd” (عبد) kökünden gelir. İbâdet ve ubûdiyyet aynı kökten gelmektedir.¹⁰⁴⁷ İbâdet ve ubûdiyyet “kulluk” ve “itâat” manasını da taşır.¹⁰⁴⁸ el-İsfehânî ibâdeti; “alçak gönüllülüğün en üst seviyesi,” ubûdiyeti; “alçak gönüllülüğün dışı vurulması” şeklinde tanımlamıştır. İbâdet iki kısımdır: biri zorunlu ibâdet; evrendeki varlıkların Allah'ın yasalarına her zaman boyun eğmeleri, diğeri iradeye bağlı ibâdet; akıl sahibi varlıkların hür iradeleriyle yapması istenen, sorumlu tutulan, mükâfat ve ceza gerektiren kulluktur.¹⁰⁴⁹

Terim olarak ibâdet, “Allah'a saygı, sevgi ve itâatini göstermek, O'nun hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ortaya koyduğu belirli tutum ve gerçekleştirdiği davranışlardır.” Aynı zamanda düşünüş, duyuş ve sözleri de kapsar.¹⁰⁵⁰ İnsanın, Allah için yerine getirdiği kulluk vazifesinde, O'nun emirlerini yerine getirmekle yetinmez, aynı zamanda da rızâsını kazanmak üzere O'na mümkün olan en samimi söz ve davranışlarıyla saygı, sevgi ve bağlılık gösterir. İşte Allah'a yönelen bu söz ve davranışlara ibâdet denilmiştir.¹⁰⁵¹

Değişik zamanlarda ve dinlerdeki İnsanlar, değişik dillerde ve biçimlerde ibâdet edegelmişlerdir. Yüceltme, sevgi, sığınma, korku, acziyet, dünyevî menfaat elde etme, zarar ve sıkıntılardan kaçınma ve kurtuluşa erme gibi duygu ve etkenlerle başlangıçtan beri bir yüce

¹⁰⁴⁰ el-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Alî b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/ 1201), *Nüzhetü'l-A'yun en-Nevâzir fî 'İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir*, tah. Muhammed Abdülkerîm Kâzım er-Râzî, 3.bs., Müessesü'r-Risâle, Beyrût, 1407/ 1987, s. 36- 38

¹⁰⁴¹ el-Haşr 59/ 23

¹⁰⁴² el-En'âm 6/ 54

¹⁰⁴³ Hûd 11/ 48; Hicr 14/ 46

¹⁰⁴⁴ Hûd 11/ 69

¹⁰⁴⁵ es-Saffât 37/ 181

¹⁰⁴⁶ Yazır, a.g.e., c. I, s. 163

¹⁰⁴⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. III, s. 270- 275

¹⁰⁴⁸ Hamîdullâh, Muhammed, “Abd”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1988, c. I, s. 57

¹⁰⁴⁹ er-Râğıb, a.g.e., s. 1

¹⁰⁵⁰ Sinanoğlu, Mustafa, “İbâdet”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999, c. XIX, s. 233

¹⁰⁵¹ Hamîdullâh, a.g.md., s. 57

varlığa veya çeşitli varlıklara inanma ve inandıklarına uygun bazı söz ve davranışlarla kulluklarının gerektirdiğini yerine getirme yani ibâdet etme davranışlarında bulunmuşlardır. Bu durumda, her dinî kültürün kendi literatüründe ibâdet fenomenini ifade etmek üzere seçtiği kelimelere ait anlamların ortak noktasının aciziyet, sığınma, yüceltme, sevgi ve korku gibi duygularla bir tanrıya ya da tabiatüstü varlıklara yönelmek, bu varlık veya varlıklara saygı ifadesi olmak üzere belli davranışları yerine getirmek olduğu söylenebilir.¹⁰⁵²

İbâdet kelimesi, türevleriyle birlikte Kur'ân'ı Kerim'de 250 kûsur yerde geçmektedir.¹⁰⁵³ Allah sadece kendisine ibâdet edilmesini emretmektedir.

*“Siz O’nu bırakıp ancak sizin ve atalarınızın taptığı bir takım boş isimlere mi tapıyorsunuz. Allah onlar (ın gerçekliği) hakkında hiçbir delil indirmemiş (onlara hiçbir güç vermemiş)tir. Hükmü yalnız Allah’ındır. O, yalnız kendisine tapmanızı buyurmuştur. İşte doğru din budur.”*¹⁰⁵⁴

*“Rabbinin yanında olanlar, büyüklük taslayıp O’na kulluktan geri kalmazlar, O’nu tesbih ederler ve O’na secde ederler.”*¹⁰⁵⁵

İbâdet, Allah’a bir kul gibi, kulluğun gerektirdiği biçimde hizmet etmek anlamına gelir. Allah rab, insan O’nun kölesi, “abd”idir. O halde kulun ilk ve en önemli görevi Rabbine, efendisine sadakatle hizmet etmek, her istediğini yerine getirmek, O’nun emirlerine gönülden uymaktır.¹⁰⁵⁶

*“O, göklerin, yerin ve bunlar arasında bulunan şeylerin Rabbidir. O halde O’na ibâdet et ve O’na ibâdet etmeğe sabret.”*¹⁰⁵⁷

*“Ey kavmim, dedi; ben sizin için açık bir uyarıcıyım. Allah’a kulluk edin, O’ndan korkun, bana da itâat edin.”*¹⁰⁵⁸ Âyetteki ibâdet emri, kalbî ve uzvî tüm vacib ve mendûp olan amellerin hepsini kapsamaktadır.¹⁰⁵⁹

Psikolojik açıdan ibâdet, insanla Tanrı arasındaki ilişki veya iletişimin insana ait söz, beden duruşu ve hareketler gibi sembolik eylemlerle ifadesidir. Dua, dini âyin ve tören gibi tapınma şekillerini içine alan ibâdet, ferdin kendisini Tanrıya çok yakın hissettiği, O’nunla samimi münasebetler içinde bulunduğu hissi veren özel bir tecrübe ve bu tecrübeye dayalı her

¹⁰⁵² Sinanoğlu, a.g.md., s. 234.

¹⁰⁵³ Abdülbâkî, a.g.e., s. 541- 546.

¹⁰⁵⁴ Yûsuf 12/ 40

¹⁰⁵⁵ el-A’râf 7/ 206

¹⁰⁵⁶ İzutsu, a.g.e., s. 252

¹⁰⁵⁷ el-Ankebût 29/ 65

¹⁰⁵⁸ Nûh 71/ 3

¹⁰⁵⁹ er-Râzî, a.g.e., c. XXII, s. 144.

türlü eylem ve işlemdir. Dinî inanç ve değerlerin hayat bulduğu ibâdetin, insanların hayatına olumlu etkileri vardır. Dinin, dünya hayatıyla ilgili prensipleri insan hayatına anlam ve amaç kazandırır. İbâdetler kişilerin zihinsel problemlerini çözmeye yardımcı olur. İbâdetler, cemaat hayatının oluşmasında ve kişiye cemaat içerisinde kimlik kazandırmada, cinsellik ve saldırganlık dürtülerini kontrol altına almada, ruh sağlığını korumada ve tedavide oldukça etkilidir.¹⁰⁶⁰

bc- İtâat

t.v.'a. (طوع) fiil kökünden gelir. Baş eğmek, emredilene yapmak ve söz dinlemek anlamları vardır. Bu fiilden türeyen itâat ve tâat aynı manaya gelir.¹⁰⁶¹

İtâat kelimesi Kur'ân'da geçmez. Ancak 3 âyette "tâat" ismi geçerken diğer yerlerde isim ve fiil kalıplarında olmak üzere 85 yerde geçer.¹⁰⁶² Kur'ân'da önce Allah'a itâat emredilmekte sonra peygamberlere, yöneticilere, anne- babaya itâat edilmesi istenmektedir.

İtâatin özünü Allah'a itâat oluşturmaktadır. Canlı cansız varlıklar Allah'a itâatle emrolunmuştur. "Sonra duman (gaz) halinde bulunan göğe yöneldi, ona ve arza: "İsteyerek veya istemeyerek buyruğuma gelin." dedi. "İsteyerek buyruğuma geldik" dediler."¹⁰⁶³ İtâat etme konusunda varlıklar arasında sadece insana seçme özgürlüğü verilmiş, itâat etme ile etmeme arasında serbest bırakılmıştır. "Eyvah bize! Keşke Allah'a itâat etseydik, Elçiye itâat etseydik" derler."¹⁰⁶⁴ Kur'ân'da Allah'a itâat, peygamberlere de emredilmektedir. "De ki: "Gökleri ve yeri yoktan var eden, besleyen, fakat kendisi beslenmeyen Allah'tan başka dost mu tutayım? Bana İslâm olanların ilki olmam emredildi ve sakın ortak koşanlardan olma (denildi)."¹⁰⁶⁵

İtâat, imân etmenin bir sonucu, göstergesidir. "Sana ganimetlerden sorarlar: de ki: "Ganimetler Allah'ın ve Elçisininindir, siz, (gerçekten) inananlar iseniz, Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, Allah'a ve Elçisine itâat edin."¹⁰⁶⁶

"O peygamber de kendisine Rabb'inden indirilene imân etti, müminler de. (Onlardan) her biri, Allah'a, O'nun meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine inandı. "Sen'in peygamberlerinden hiç birini, diğerlerinden ayırmayız, dinledik, itâat ettik. Affını dileriz ya

¹⁰⁶⁰ Hökelekli, Hayati, "İbadet", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999, c. XIX, s. 248

¹⁰⁶¹ İbn Manzûr, a.g.e., c. VIII, s. 240- 243

¹⁰⁶² Abdülbâki, a.g.e., s. 429- 431

¹⁰⁶³ el-Fussilet 41/ 11

¹⁰⁶⁴ el-Ahzab 33/ 66

¹⁰⁶⁵ el-En'âm 6/ 14

¹⁰⁶⁶ el-Enfâl 8/ 1

*Rabb'i! Varış ancak sanadır” dediler.”*¹⁰⁶⁷ Âyette Allah Teâlâ, bu müminlerin imânından bahsedince bundan sonra onları “dinledik, itâat ettik” demekle nitelemiştir. Buna göre âyetteki “dinledik” sözünden maksad, zâhirî dinleme değildir. Çünkü zâhiren dinleme bir övgüye lâyık değildir. Bu ifadeden murad, “biz onu akıl kulaklarımızla dinledik” yani, “onu anladık ve doğru olarak bildik; emredersiniz, kesin olarak meleklerin ve peygamberlerin lisanı üzere bize gelmiş olan bütün mükellefiyetlerin hak ve gerçek olduğunu, kabul edilmesinin vacib olduğunu bildik” manasına gelir.¹⁰⁶⁸

En güzel karşılık itâat edenlere verilecektir. “Eğer itâat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir.”¹⁰⁶⁹ “Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Kim Allah’a ve Elçisine itâat ederse Allah onu, altlarından ırmaklar akan, içinde sürekli kalacakları cennetlere sokar. İşte büyük başarı budur. Kim de Allah’a ve Elçisine karşı gelir, O’nun sınırlarını aşarsa, Allah onu, sürekli kalacağı ateşe sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.”¹⁰⁷⁰

Pek çok âyette Allah’a itâatten sonra Rasûlüne itâat emredilmektedir. “De ki: “Allah’a itâat edin, Elçiye itâat edin.” Eğer dönerseniz ona gereken, kendisine yükletilen (duyurma görevini yapmak), size gereken de size yükletilen (itâat) görevini yapmaktır. Eğer ona itâat ederseniz, doğru yolu bulursunuz.”¹⁰⁷¹ “De ki: “Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”¹⁰⁷² “Kim Elçiye itâat ederse Allah’a itâat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse (bil ki), biz seni onların üzerine bekçi göndermedik.”¹⁰⁷³ Kur’ân’da, peygamberlerin, kendilerine itâat edilmesi için gönderildikleri belirtilmiştir. İnsanların hidâyeti ancak onlara uymakla mümkün olacaktır. Onlara itâat etmek, onların ilâhi vahye mazhar olmalarından dolayı zorunludur.¹⁰⁷⁴ “Kim Allah’a ve Elçi’ye itâat ederse işte onlar, Allah’ın nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve sâlihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaştır.”¹⁰⁷⁵

Kur’ân’da Allah ve Rasûlüne itâatle birlikte müslüman toplumun değerlerini paylaşan yöneticilere (ulü’l-emr) itâat emredilmiştir. “Ey inananlar, Allah’a itâat edin, Elçiye ve sizden olan buyruk sahibine itâat edin. Eğer herhangi bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız- onu Allah’a ve Elçiye götürün. Bu daha iyidir ve sonuç

¹⁰⁶⁷ el-Bakara 2/ 285.

¹⁰⁶⁸ er- Râzî, a.g.e., c. IV, s. 408.

¹⁰⁶⁹ el-Fetih 48/ 16

¹⁰⁷⁰ en-Nisâ 4/ 13- 14

¹⁰⁷¹ en-Nûr 24/ 54

¹⁰⁷² Âl-i İmrân 3/ 31

¹⁰⁷³ en-Nisâ 4/ 80

¹⁰⁷⁴ Alper, Ömer Mahir, “İtaat”, *T.D.V.İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2001, c. XXIII, s. 444

¹⁰⁷⁵ en-Nisâ 4/ 69

*bakımından da daha güzeldir.*¹⁰⁷⁶ İstilahta “ulü'l-emr”, emir sahibi olan emirler, hulefâ-i râşidîn, askeriyedeki komutanlar, âlimler, devlet başkanları gibi anlamlara gelir.¹⁰⁷⁷ İslâm dini toplumun her kesiminde adâleti tesis etmeyi amaçlayan, yönetilenler ve yöneticiler arasındaki ilişkiyi düzenleyen kurallar getirmiştir. Aynı zamanda yöneticilere itâati, yönetilenler üzerindeki en büyük dinî görevlerden saymıştır.¹⁰⁷⁸ Yöneticilere de halka adâletle hükmetmeleri emredilmiştir. “Allah, size emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder. Allah size bununla ne güzel öğüt veriyor. Doğrusu Allah, işitendir, görendir.”¹⁰⁷⁹ Toplumda oluşacak fitne ve fesadın, anarşinin, sosyal ve ekonomik dengesizliğin önüne geçilmesi adâletin uygulanmasına bağlıdır. İtâat düzeninin yerli yerinde olması adâletin sağlanmasında önemli bir faktördür. Devlet başkanı dünya işlerini düzene koymak ve dini korumak üzere şer‘î hüküm koyan zâta niyabet etmekten ibarettir. Dünya işlerinde, insanların yararına olan şeylere riâyet etmek neyi gerektiriyorsa ona göre hareket eder. İnsanlık için devlet başkanlığının varlığı ve ona itâat zaruridir.¹⁰⁸⁰

bd- Sâlih amel

s.l.h. (صلح) fiili fesadın (فسد) zıddıdır.¹⁰⁸¹ Doğru, sağlam olmak, düzelmek anlamlarına gelir. İsm-i faili olan “sâlih” doğru yolda olan, fâsid olmayan demektir. Sulh ve salâh şeklinde gelen masdarı da “doğruluk, uygunluk, düşmanlığa son verme, barış anlamlarına gelir.¹⁰⁸² Amel, ‘a.m.l. (عمل) fiil kökünden gelir. İş, çaba, fiil, çalışma anlamları vardır.¹⁰⁸³

Dinî literatürde amel, söz ve inanmayı da içine alan, emir, tavsiye ve yasaklara konu olan, sonunda ceza veya mükâfat bulunan tutum ve davranış anlamına gelir. Ameller şer‘î ilkelerle uyuşup - uyuşmamaları bakımından tâat, mâsiyet ve mübah şeklinde üçe ayrılır. Dinî kaynaklarda tâat sayılan ameller çoğunlukla sâlih amel olarak isimlendirilir. Sâlih ameller, dinin yapılmasını emir veya tavsiye ettiği, iyi, doğru, faydalı ve sevap kazanmaya vesile olan işlerdir.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁷⁶ en-Nisâ 4/ 59

¹⁰⁷⁷ el-Kurtûbî, a.g.e., c. V, s. 262

¹⁰⁷⁸ Alper, a.g.md., s. 444

¹⁰⁷⁹ en-Nisâ 4/ 58

¹⁰⁸⁰ İbn Haldun, Abdurrahman Ebû Zeyd Veliyyüddîn el-Mâlikî el-Hadramî (732/ 1332- 808/ 1406), *Mukaddime*, I-II, haz. Süleyman Uludağ, 2.bs., Dergâh Yayınları, İstanbul, 1988, c. I, s. 494- 495

¹⁰⁸¹ er-Râğıb, a.g.e., s. 419; İbn Manzûr, a.g.e., c. II, s. 516

¹⁰⁸² İbn Manzûr, a.g.e., c. II, s. 516- 517

¹⁰⁸³ er-Râğıb, a.g.e., s. 520

¹⁰⁸⁴ Uludağ, Süleyman, “Amel”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1991, c. III, s. 13

“İnanıp iyi işler yapanlara bundan böyle korunup inandıkları ve iyi işler yaptıkları, sonra korunup inandıkları ve yine korunup iyilik ettikleri takdirde (daha önce) yediklerinden ötürü bir günah yoktur. Allah güzel davrananları sever.”¹⁰⁸⁵

“İnanıp iyi işler yapanların mutlaka kötülüklerini örteceğiz ve onları yaptıklarının en güzeliyle mükâfatlandıracağız.”¹⁰⁸⁶ İnsanların işledikleri sâlih ameller bâkidir, kaybolmaz, yitmez. Telef olan, yok olan anlamına gelen fâsîdin zıddıdır. Bir amelin bâki olabilmesi için, onun Allah rızası için yapılması gerekir ki bu da ancak sâlih ameldir. Günahların bağışlanması ve amellerin en güzeliyle mükâfatlandırılması Allah Teâlâ sâlih amellerin işlenmesi şartına bağlamıştır. Çünkü ameller imânın meyvesidir.¹⁰⁸⁷

“Onu dosdoğru (bir kitap) olarak indirdi ki katından gelecek şiddetli azaba karşı (insanları) uyarısın ve iyi işler yapan müminlere de kendileri için güzel mükâfat bulunduğunu müjdelesin.”¹⁰⁸⁸ Sâlih amel, kendisinde kötülük ve çirkinlik olmayan ameldir¹⁰⁸⁹ ve işleyenlere de, Allah ve Rasûlüne imânlarından dolayı¹⁰⁹⁰ va’d edilen cennet¹⁰⁹¹ vardır.

Allah Teâlâ pek çok âyette imân ve sâlih ameli peş peşe zikretmiştir. Sâlih amelin insanlara olan faydasını belirtmiş, müslümanları imân etmeye ve sâlih amel işlemeye teşvik etmiştir.

“İşte mutluluk ve güzel gelecek, inanıp güzel işler yapanlarındır.”¹⁰⁹²

Allah, peygamberlerini imân eden ve sâlih amel işleyenleri karanlıktan aydınlığa çıkarmak için gönderdiğini belirtmiştir. “İmân edip sâlih amel işleyenleri, karanlıktan aydınlığa çıkarmak için size Allah’ın apaçık âyetlerini okuyan bir peygamber gönderdi. Kim Allah’a inanır ve sâlih amel işlerse Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetlere sokar. Allah gerçekten ona güzel bir rızık vermiştir.”¹⁰⁹³

Bazı âyetlerde “sâlih” kavramı “hüsn” kavramı ile birleştirilmiştir

¹⁰⁸⁵ el-Mâide 5/ 93

¹⁰⁸⁶ el-Ankebût 29/ 7

¹⁰⁸⁷ er-Râzî, a.g.e., c. XXV, s. 33

¹⁰⁸⁸ el-Kehf 18/ 2

¹⁰⁸⁹ el-Mâturidî, a.g.e., c. III, s. 208

¹⁰⁹⁰ et-Taberî, a.g.e., c. XV, s. 146

¹⁰⁹¹ et-Taberî, a.g.e., c. XV, s. 146; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. III, s. 565; en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 3; eş-Şevkânî, a.g.e., c. III, s. 269

¹⁰⁹² er-Ra’d 13/ 29

¹⁰⁹³ et-Talâk 65/ 11

“İşte bu Allah’ın, inanıp sâlih ameller işleyen kullarına müjdelediği şeydir. De ki: “Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum.” Kim güzel iş yaparsa, onun iyiliğini artırırız.”¹⁰⁹⁴

“Her kim imân eder ve sâlih amel işlerse ona mükâfat olarak daha güzeli vardır.”¹⁰⁹⁵

“Gerçek şu ki imân edip iyi işler yapanlara gelince, elbette biz iyi işler yapanların ecrini zayi etmeyiz.”¹⁰⁹⁶

“Erkek veya kadın, kim mümin olarak iyi iş işlerse, elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz.”¹⁰⁹⁷

Kur’ân’a göre imân sahibi olmak ve sâlih ameli işlemek cenneti hak etmeye vesile olur. Kur’ân, sulhü; rahmet, cennet ve güzel olanla birleştirirken, fesadı; gazap, cehennem ve çirkinle birleştirir.

Sâlih amel işleyenlere “sâlihler” veya “ehl-i salâh” denilir. “Elçiye indirilen (Kur’ân’ı) dinledikleri zaman, tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinin yaşla dolup taşıdığı görürsün. Derler ki: “Rabbimiz, inandık, bizi şahitlerle beraber yaz. Biz Rabbimizin bizi iyiler arasına katmasını umarken neden Allah’a ve bize gelen gerçeğe inanmayalım.” Bu sözlerinden dolayı Allah onlara altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler verdi. Güzel davrananların mükâfatı işte budur.”¹⁰⁹⁸

Kur’ân’da, sâlihler, siddıklar, nebiler ve şehitler Allah’ın nimet verdiği kimseler arasında zikredilir.¹⁰⁹⁹

Sâlih iş yapmak, insan eyleminin Bir’e ikmali ve tevhidi tesis etmektir. Kur’ân’da bahsedilen sâlih amelden anlaşılan sadece yapılan işin değil aynı zamanda niyetinde doğru olması gerektirir.¹¹⁰⁰

Kur’ân’a göre bozgunculuk yapanlar ve fesad çıkaranlar kötü insanlardır. Bunların en kötülerini arasında da sâlih işler yaptıklarını iddia eden, ancak yaptıkları, içlerindeki niyetleri tarafından yalanlanan ikiyüzlülerdir.¹¹⁰¹

¹⁰⁹⁴ eş-Şûrâ 42/ 23

¹⁰⁹⁵ el-Kehf 18/ 88

¹⁰⁹⁶ el-Kehf 18/ 30

¹⁰⁹⁷ en-Nahl 16/ 97

¹⁰⁹⁸ el-Mâide 5/ 83- 85

¹⁰⁹⁹ en-Nisâ 4/ 69

¹¹⁰⁰ Chittick- Murata, a.g.e., s. 404

¹¹⁰¹ Chittick- Murata, a.g.e., s. 407

“İnsanlardan inanmadıkları halde “Allah’a ve ahiret gününe inandık” diyenler de vardır. Bunlar Allah’ı ve mü’minleri aldatmaya çalışırlar. Ama ancak kendilerini aldatırlar da farkında olmazlar. Kalplerinde münafıklıktan kaynaklanan bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Söyledikleri yalana karşılık da onlara elem dolu bir azap vardır. Bunlara, “Yeryüzünde fesat çıkarmayın” denildiğinde, “Biz ancak ıslah edicileriz!” derler. İyi bilin ki, onlar bozguncuların ta kendileridir. Fakat farkında değillerdir.”¹¹⁰²

“Ancak tevbe edip inanan ve sâlih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”¹¹⁰³ Âyette hatalardan dönenlerin kötülüklerinin iyiliklere döndürüleceği belirtilmektedir. Kötülüklerin iyiliklere döndürülmesi iki anlama gelir. Daha önce günah işleyen kimseler, dönüp güzel işler yapmağa başlarlar. Kötü olan halleri ve işleri iyiye döner, halleri düzelir. Eskiden kötü iken iyi insan oluverirler. Yani kötülük yapan kimseler, bu kötülüklerden döner, durumlarını değiştirirlerse Allah da onlara onların mânen kötü olan durumlarını değiştirir, günah lekelerini ruhlarından silip güzel işlerin nurlarıyla ruhlarını aydınlatır. Kötülüklerinin izlerini siler, iyiliklerinin nurlarını bırakır. Günah ile kararmış olanlar tevbe ve ibâdet ile aydınlanmış olur.¹¹⁰⁴

Sulhü ve güzelliği tesis etmek insanın Hakk’a olan tam teslimiyet ve bağlılığına bağlıdır. Gerçekten sâlih olanlar, Allah’ın hem mükemmel kulları hem de mükemmel halifeleri olarak hareket edenlerdir.¹¹⁰⁵

be- Namaz

İbâdetler her an Allah’la ilgi kurma vasıtasıdır. Bu vasitalardan biri ve en merkezde olanı namazdır. Namaz, ruh için bir yenilenme, kötü davranışlardan korunma bu dünya hayatı fırtınasının ortasında kalan insanlar için bir sığınmadır.¹¹⁰⁶ Kur’ân’da namazın, insanı, çirkin fiillerden, akla ve sağduyuya aykırı olan her türlü şeyden alıkoyduğu¹¹⁰⁷ ifade edilmiştir.¹¹⁰⁸

İslâm yeryüzünde hükümrânlık atmosferini oluşturmak kaygısıyla her gün namaz kılınmasını emreder. İslâm, hayatı tamamıyla kucaklayan bir bütün oluşturmak ve beşeri faaliyet sahalarından hiç birine ilgisiz kalmamayı amaçlar. Ayrıca bütün bu alanlar arasında bir işbirliğinin gerçekleştirilmesi gayesini güder. Bu merkezileştirme kaygısı, ibâdetlerin aynı anda

¹¹⁰² el-Bakara 2/ 8- 12

¹¹⁰³ el-Furkan 25/ 70

¹¹⁰⁴ Ateş, a.g.e., c. XIX, s. 495

¹¹⁰⁵ Chittick - Murata, a.g.e., s. 408

¹¹⁰⁶ Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslâm’ın Kalbi*, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2002, s. 86

¹¹⁰⁷ el-Ankebût 29/ 45

¹¹⁰⁸ Esed, Muhammad, *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsir*, I-III, çev. Cahit Koçtak- Ahmet Ertürk, 5.bs., İşaret Yayınları, İstanbul, 1999, c. II, s. 549

hem ruhun hem de bedenini iyiliğini hedef alması sonucunu doğurur. Bu bakımdan ilâhi emirlere uygun dünyevî davranışlar her zaman kutsal ve ahlâkî bir nitelik taşıdıkları gibi, aynı şekilde dinî ibâdetler de maddî bir yarar sağlar. Namaz da İslâmî dua şeklindedir. Namaz, Allah’a ibâdetin bütün değişik şekillerinin bir birleşimidir.¹¹⁰⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de namaz kılanlar “muhsin” yani güzel davrananlar, güzel bir fiil işleyenler şeklinde ifade edilmektedir. Âyetlerde geçen “hasene” kavramı da “namaz” olarak tefsir edilmiştir. Pek çok âyette namaz kılanlara en güzel mükâfat va’d edilmiştir. Allah Teâlâ: *“Güzel davrananlara yol gösterici ve rahmet olarak (indirilmiştir). Onlar ki namazı kılarlar, zekâtı verirler ve onlar ahirete de kesin olarak inanırlar.”*¹¹¹⁰ buyurmuştur. Âyette bahsedilen muhsin, namazı kılan ve zekâtı veren,¹¹¹¹ Allah’ı tanıyıp sanki O’nu görüyormuş gibi ibâdetini yerine getirenlerdir.¹¹¹² *“Kendilerini ne ticaretin ne de alışverişin Allah’ı anmaktan, namaz kılmaktan alıkoymadığı erkekler (onlar), yüreklerin ve gözlerin (dehşetten) ters döneceği gündün korkarlar. Ki Allah onlara yaptıklarının en güzel karşılığını versin ve lütfundan onlara daha fazlasını da ihsân etsin.”*¹¹¹³ Ticaret ve alışveriş gibi dünyalık işler onları, Allah’ı zikretmekten, O’na ibâdet etmekten alıkoymaz. Onlar, her durum ve her şartta namazlarını kılar zekâtlarını verirler. Rablerine ibâdet ederler, kıyamet günü O’nun azabından korkarlar. Bunun karşılığında Allah onlara dünyada yaptıkları amellerin en güzel karşılığını verir. Onların sevabını kat kat artırır.¹¹¹⁴ Çünkü onlar Allah’ı zikretmek ve namazı kılmakla meşguldürler.¹¹¹⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de namaz kılmak diğer herhangi bir etkinlikten daha fazla emredilir. Hz. Peygamber de namazı, bir çadırı, ortadan tek başına tutan ana direğe benzeterek: *“Namaz dinin direğidir”* buyurmuştur.¹¹¹⁶

*“Ve onlar Rablerinin yüzünü (rızasını) arzu ederek (nefsin gücüne giden şeylere) sabrederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak (hayır yoluna) harcarlar ve kötülüğü iyilikle savarlar. İşte şu yurdun sonucu onlarındır: (onlar) Adn cennetlerine girerler. Babalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlar da kendileriyle beraber olur. Melekler de her kapıdan yanlarına varırlar”*¹¹¹⁷ Namaz, sabır, Allah yolunda infak etmekle cenneti hak etmişlerdir. Cehennem azabı da onlardan uzak tutulmuştur. Çünkü

¹¹⁰⁹ Hamidullah, Muhammed, *İslâm’a Giriş*, çev. Cemal Aydın, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1996, s. 82- 86

¹¹¹⁰ Lokman 31/ 3- 4

¹¹¹¹ ez-Zemahşerî, a.g.e., c.V. s. 5; en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 315

¹¹¹² el- Kuşeyrî, a.g.e., c. III, s. 127

¹¹¹³ en-Nûr 24/ 37- 38

¹¹¹⁴ et-Taberî, a.g.e.,c. XVII, s. 325

¹¹¹⁵ en-Nisâbü’rî, a.g.e., c. IV, s. 388

¹¹¹⁶ Chittick - Murata, a.g.e., s. 6

¹¹¹⁷ er-Ra’d 13/ 22- 23

namaz pek çok kötülükten alıkoyan bir ibâdetdir. Bu konuda Allah Teâlâ: “*Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve çirkin şeylerden insanı nehyeder*”¹¹¹⁸ buyurmuştur. Bunları yapmaktan nehyeden namaz, âhirette insanı cehennem azabından da uzak tutmaktadır. Namazın Arapça karşılığı olan “salât”, ateşe attı, kızarttı anlamına gelen “sa-li-ye” fiil kökünden gelmektedir. Buna göre sa-li-ye fiili ‘sallâ’ olduğunda “Allah’ın emrettiği bir ibâdet türüyle ateşi gidermek” anlamına gelmektedir. Yani “salât” (namaz), insanı cehennemden kurtarıcı, ateşi giderici bir ibâdet olmaktadır.¹¹¹⁹

Namaz, dünya ile fazlaca meşgul olmaya engel olur, kalbe huşû verir ve namaz sebebiyle Kur’ân’ı okumak, ondaki va’d ve va’de, va’z u nasihatlere, güzel terbiyelere, âhirete isteklendirme ve dünyadan rağbeti kesmek için, mahlukatın kimilerinin cennete, kimilerinin de cehenneme gittiklerine dair vukuf hâsıl olur. İnsanın riyaset işini bırakması, yaptıklarından ilgisini keserek, yaratanın hizmetinin kiblesine yönelmesi kolaylaşır. Namazda olma Allah’ın celâl ve kahrı, rahmet ve fazlı ile meşgul olma demektir. Kişi Allah’ın rahmetini hatırladığı zaman O’na itâate yönelir, O’nun ikâbını hatırladığı zaman O’na isyanı terk eder.¹¹²⁰

Salât, secde, rükû, kunut, kıraat, tilâvet, zikir, tesbih, hamd, tekbir, dua gibi çeşitli tâatlerden oluşan özel bir ibâdetdir. Yerine getirildiğinde kişiyi takvâyâ ulaştırıp münker ve fahşâdan uzaklaştırarak cehennemden korumaktadır.¹¹²¹

Aynı zamanda “sallâ” fiili hem Kur’ân’da hem de Kur’ân’dan önceki dönem de “birine iyilik dilemek” anlamına da gelmektedir.¹¹²² Şair, şarabın özenle saklandığını ifade etmek için şöyle demektedir: “(Şarapçı) onu küpü içinde rüzgâra karşı koydu, sonra küpüne karşı iyilikler diledi ve (Tanrı’dan) yardım istedi (ki şarap ekşiyip bozulmasın).”¹¹²³

Yukarıda geçen anlamının yanında, dua, lüzum (gerekli olmak, ayrılmamak, sınıksız tutmak),¹¹²⁴ hamd, tebrik¹¹²⁵ gibi anlamlara da gelmektedir. Dua anlamında Allah Teâlâ: “*Onlara dua et, çünkü senin salâtın onlar için bir yatıştırıcıdır, sükûnettir*” buyurmuştur.¹¹²⁶ Çünkü namazda sözlü unsurlar da mevcuttur. Ancak bunlar bildiğimiz duadan farklıdır. Okunan kelimelerin dinî bir değeri vardır. Ayrı bir ibâdet olan duada, kişinin o anda veya herhangi bir anda hissettiği kişisel duygu ve düşünceleri mevcuttur. Kişi, dua anında içinden geleni söyler.

¹¹¹⁸ el-Ankebût 29/45

¹¹¹⁹ Ünal, a.g.e., s. 455

¹¹²⁰ er-Râzî, a.g.e., c. III, s. 49

¹¹²¹ Ünal, a.g.e., s. 456

¹¹²² Izutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, s. 187

¹¹²³ er-Râzî, a.g.e., c. II, s. 29; Izutsu, a.g.e., s. 187

¹¹²⁴ er-Râzî, a.g.e., c. III, s. 44

¹¹²⁵ er-Râğıb, a.g.e., s. 421; Ünal, a.g.e., s. 455

¹¹²⁶ et-Tevbe 9/ 103

Namazda da dua olmasına rağmen okunanlar kişinin kendi kişisel düşünceleri değildir. Alelâde sözler de değildir. İnsandan Allah'a olan sözsüz haberleşme yoludur. İnsanın Allah ile doğrudan temas kurduğu bir ibâdet şeklidir.¹¹²⁷

Kulun, bedenen, kalben, zihnen Allah'a olan kulluğunu yerine getirmesidir. Bütün organların yaratıcının huzurunda derli toplu olmasıdır. O'nun huzurunda derin bir huşu içerisinde saygı ile durması, dilin sadece O'nun zikriyle meşgul olmasıdır. Başka şeylerden yüz çevirmesi, dilin söylediklerini; parmakların, ellerin, kolların teyid etmesi, kalbin, dilin ve bütün organların birbirlerini desteklemesidir. Allah'a olan tâatin en güzel ve en yaraşır biçimde yapılmasıdır.¹¹²⁸

Namaz, insandan kötülüklerin giderilmesidir. Çirkini güneze, kötüyü iyiye çevirme vasıtasıdır. Bunu da Allah şu şekilde dile getirmektedir: “*Gündüzün iki tarafında (sabah-akşam) ve yakın saatlerde namaz kıl; çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu ibret alanlara bir öğüttür.*”¹¹²⁹ Âyetteki “hasenât” beş vakit namazdır.¹¹³⁰ Çünkü namaz, kul ile Allah arasında bir bağ ve buluşmadır. Namaz kalbin kuvvet aldığı, ruhun Allah'a bağlılığını hissettiği, nefsin, dünya hayatının değerlerinden daha üstün değerler bulduğu bir rabıttır. Hz. Peygamber zor bir işle karşılaştığı zaman namaza dururdu. O'nun bu durumu, vahiy ve ilhamla Allah'a bağlı olan kalbin yine O'na dönmesini teşkil etmektedir.¹¹³¹

Kur'ân'da namazın yerine getirilmesi istenirken “namaz (salât)ı ikame etme” veya “tasliye” şeklinde ifade edilir. Çoğunlukla ‘ikâme’ şeklinde gelir.¹¹³² İikâme, sözlükte “kıyam” veya “kıvam”dan türeyip, kaldırıp dikmek, düzeltip doğrultmak, kıymetlendirmek, devam ettirmek anlamlarına gelir.¹¹³³ Bu da namazı doğrultmak, doğru yapmak demektir. Yani namazın gerektirdiği her türlü şartları yerine getirerek, kıyam, kıraat, rükû ve secdeyi düzgün yapmak demektir. Huşu içinde namaz kılmak da buna dâhildir.¹¹³⁴

Âyette olduğu gibi Hz. Peygamberden rivâyet edilen hadîslerde de namazın kötülükleri sileceğine vurgu yapılmıştır. Osman b. Affan'dan rivâyet edildiğine göre o, Hz. Peygamberin abdesti gibi abdest almış, sonra etrafındakilere şöyle demiştir: “Allah'ın Rasûlünü

¹¹²⁷ Izutsu, a.g.e., s. 186

¹¹²⁸ ed-Dihlevî, Ahmed Kutbuddîn b. Abdîrrahîm b. Vecîhuddîn el- Umerî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, I-II, çev. Mehmet Erdoğan, 3.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, c. II, s. 16

¹¹²⁹ Hûd 11/ 114

¹¹³⁰ el-Mâturidî, a.g.e., c. II, s. 558, el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 405; es-Sem'ânî, a.g.e., c. II, s. 466; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. III, s. 243; el-Cevzî, a.g.e., c. IV, s. 165; en-Nesefî, a.g.e., c. I, s. 590

¹¹³¹ Kutub, a.g.e., c. I, s. 144

¹¹³² Ünal, a.g.e., s. 457

¹¹³³ Yazır, a.g.e., c. I, s. 175

¹¹³⁴ Ünal, a.g.e., s. 457

böylece abdest alırken gördüm, buyurdular ki: “Kim benim şu abdestim gibi abdest alır da sonra kalkıp öğle namazını kılsa, sabah namazı ile o namazı arasındakiler bağışlanır. Sonra ikinci namazını kılsa, öğle namazı ile bu namazı arasındakiler bağışlanır. Sonra akşam namazını kılsa, ikinci namazı ile bu namazı arasındakiler bağışlanır. Sonra yatsı namazını kılsa, akşam namazı ile bu namazı arasındakiler bağışlanır. Sonra geceler ve belki o gecesinde uyur. Sonra eğer kalkar, abdest alır ve sabah namazını kılsa, yatsı namazı ile bu namazı arasındakiler bağışlanır. İşte kötülükleri gideren iyilikler bunlardır.”¹¹³⁵

Namazla kötülüklerin silinmesi arasındaki ilişki insanın fitratında gizlidir. Çünkü bir hata işleyen kul, namazla Allah’ın huzuruna durunca hemen yaptığı hatayı hatırlar, utanır, pişmanlık duyar. Bu hatası onu düşünceye sevk eder. Yanlış yapmaktan vazgeçmesine vesile olur. Çünkü namaz Allah’ı zikretmenin en güçlü vesilesidir. Ancak bu sonuca götüren namaz bir kötülüğü silebilir.¹¹³⁶

Hayatın asıl amacı zikir vesilesiyle insanı uyandırmak ve nefsi ıslah etmektir. İnsan ancak bilerek, Allah’tan korkarak, şükrederek, ürpererek, günahlarına pişman, tevbesinde samimi olarak ve buna da gerçekten inanarak namaz kıldığı takdirde bu namaz onun kötülüklerini siler.¹¹³⁷

Hız. Peygamber, hadîslerinde, namazın kötülükleri sildiğini belirterek kişiyi pişmanlık, tevbe ve bağışlanma umuduyla namaza yönlendirmekte ve onlara güzel hasletler kazanma yolunu göstermektedir.

Namaz ibâdetinin, kişideki olumsuz davranış veya eğilimlerin giderilmesini kolaylaştırmakta, olumlu duygu ve davranışlar geliştirmekte önemli rol oynadığı vurgulanmaktadır.

İbn Mes‘ud’dan gelen bir rivâyette şöyle denilmiştir: “Bir adam Hz. Peygambere gelerek: “Ey Allah’ın Elçisi, ben bir bahçede bir kadın gördüm. Onunla her şeyi yaptım. Ancak cinsi temasta bulunmadım. Onu öptüm, kucakladım. Bana dilediğini yap” dedi. Hz. Peygamber bir şey söylemedi. Adam gitti. Hz. Ömer: “Allah bunu ona gizlemiş. Keşke oda kendi nefsinde gizleseydi” dedi. Allah’ın Rasûlü peşinden baktı, sonra: “Onu bana getiriniz.” buyurdu. Geri getirdiklerinde ona: “Gündüzün iki tarafında geceye yakın saatlerde namaz kıl, çünkü iyilikler kötülükleri giderir” âyetini okudu.”¹¹³⁸

¹¹³⁵ İbn Kesîr, a.g.e., c. IV, s. 285

¹¹³⁶ Derveze, a.g.e., c. III, s. 550

¹¹³⁷ Derveze, a.g.e., c. III, s. 550

¹¹³⁸ İbn Kesîr, a.g.e., c. IV, s. 286

Namazın insana dört önemli kazancı vardır: 1- temizlik, 2- kalp kuvveti, 3- vakitlerin intizamı, 4- toplumsal düzelmedir.¹¹³⁹ Kişi her şeyden önce Allah'ın huzuruna çıkarken temizlenir, en güzel ve en temiz kıyafetlerini giyer, güzel kokular sürünür. Manevî yönden zenginlik ve kuvvet kazanır. Zamanı düzenli bir şekilde kullanmayı öğrenir. Cemaatle kıldığı namazlar sayesinde toplum bilinci gelişir. Sosyal dayanışma ve yardımlaşma konularında duyarlı ve aktif olur.

Namaz kibir ve gururu kırar. İnsanı rûhen hür kılar, yükselme sağlar. Bu nedenle mü'minin miracı olarak isimlendirilir. Beşerî bir varlığı Allah'a ait arşa çıkartan bir merdiven görevi görür. Allah'ın huzurunda bulunmak, hazırlanmak, düşünmek, istemek, defalarca kalkmak, bükülmek, düşmek, rahat edip oturmak sonunda da selâm ve selâmetle işini bitirmek, insanı bütün hayatın kademelerinden geçirterek, varlığın sırlarını, dünya ve âhireti düşündürerek Allah'a kavuşturur.¹¹⁴⁰ Bu anlamda namaz, bireysel düzeyi aşan ilâhi bir kaide, bireyin evrensele ulaşmasının bir geçididir.¹¹⁴¹

Allah'la sözlü olmayan ilâhi haberleşmenin insan tarafındaki karşılığıdır namaz. Aşağıdakinden (insandan) yukarıdakine (Allah'a) olan sözsüz haberleşmedir. İnsanın Allah'ın huzurunda hissettiği derin huşuun şekli ifâdesidir. İnsanın Allah'tan pasif olarak aldığı Allah'ın kelimelerini ve âyetlerini kendi duygularını da katarak, aynı duyguları paylaşan diğer insanlarla, ortak hareketlerle ifade etmesidir.¹¹⁴²

Namaz iki varlıktan, aciz olanın, yüce olana; yüceliğini, kudsiyetini, şerefini, ululuğunu ifade etme şeklidir.

Namaz kılan kişinin, kıldığı namazla, Allah'ı, kusur ve eksikliklerden tenzih etmesidir. O'na istiğfar etmesi, O'ndan rahmet dilemesi, O'nu övmesidir. Namazı sayesinde de kendisinin cehennem ateşinden korunmasıdır.¹¹⁴³

Namaz insanla Allah arasındaki en güzel bağıdır. İnsandan Allah'a şükür ve bağlılık iken aynı zamanda, Allah'tan insana doğru imân edip namaz kılan kişi için günahların affı ve cehennemden kurtarmadır. Meleklerin namaz kılan müminlere salâtı da onlar için istiğfarda bulunmalarıdır.¹¹⁴⁴

¹¹³⁹ Yazır, a.g.e., c. I, s. 176

¹¹⁴⁰ Yazır, a.g.e., c. I, s. 177

¹¹⁴¹ Nasr, a.g.e., s. 86

¹¹⁴² İzutsu, a.g.e., s. 185

¹¹⁴³ er-Râğıb, a.g.e., s. 421

¹¹⁴⁴ İbn Manzûr, a.g.e., c. XIV, s. 464- 466; Yazır, a.g.e., c. VI, s. 324; Ünal, a.g.e., s. 456

Namaz saygı, sadakat ve Allah'la sohbet halidir. Namazın barındırdığı üç önemli öge; Allah'ın huzurunda kişinin kendisinin hiçliğini hissetmesi, buna uygun sözlerle ilâhi yüceliği ve beşeri hiçliği kabullenmesi ve gerekli saygı duruşunu bedeni ve bütün organlarıyla onaylamasıdır.¹¹⁴⁵

Namazın en önemli rüknü, mü'minin önündeki bir şeye alnını koyması demek olan secdenin en derin hayranlığın ifadesi olmasıdır.¹¹⁴⁶ Kulun Allah'a en yakın olduğu andır. En derin tevâzunun göstergesidir.

Namaz her türlü yeterliliğin, sadece insanın gücü ve bilgisi ile yetinme iddiasının aksine, Allah'a karşı bağlılığın bilincidir.¹¹⁴⁷

bf- Zekât

Bütün ibâdetler üç çeşittir: Bedene ait ibâdetler, mala ait ibâdetler ve hem bedene hem de mala ait ibâdetler. Namaz bedenî ibâdetlerin en önemlisi olduğu gibi, zekâtta malî ibâdetlerin en önemlisidir. Bunların ilk yaptırımı ve amel ile ilk gelişmesidir.¹¹⁴⁸ İbâdetlerin bu şekilde çeşitli olması Allah'ın insana verdiği nimetlerin çeşitliliğinden ve bu nimetlere olan şükrün de çeşitliliği gerektirmesinden kaynaklanmaktadır.¹¹⁴⁹ Nimetin şükürü de, onu verenin razı olacağı yollarda malı sarfetmektir.¹¹⁵⁰

Zekât, sözlükte, “gelişmek, artmak,¹¹⁵¹ büyümek, temizlemek, temizlenmek,¹¹⁵² bereketli olmak, iyi ve düzgün olmak”¹¹⁵³ anlamlarına gelir. Tanrının verdiği ihsânı, fakir ve ihtiyaç içindekilerle paylaşarak saflaştırmanın bir aracıdır.¹¹⁵⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de 32 âyette geçen zekât, iki manada gelmektedir. Birincisi: temizlik manasında: “*Ey inananlar şeytanın adımlarını izlemeyin. Kim şeytanın adımlarını izlerse, o ona, edepsizliği ve kötülüğü emreder. Eğer Allah'ın size lütfu ve rahmeti olmasaydı sizden hiçbiriniz asla temizlenemezdi. Fakat Allah dilediğini arındırır.*”¹¹⁵⁵ “*Yine yola koyuldular. Nihayet bir erkek çocukla karşılaştıklarında adam (hemen) onu öldürdü. Mûsa, “Bir cana*

¹¹⁴⁵ ed-Dihlevî, a.g.e., c. II, s. 15- 16

¹¹⁴⁶ Izutsu, a.g.e., s. 187

¹¹⁴⁷ Garaudy, a.g.e., s. 54

¹¹⁴⁸ Yazır, a.g.e., c. I, s. 182

¹¹⁴⁹ Demirci, Muhsin, *Kur'ân'ın Temel Konuları*, İFAV. Yayınları, İstanbul, 2000, s. 237

¹¹⁵⁰ Yavuz, Yunus Vehbi, *İslâm'da Zekât Müessesesi*, 2.bs., Türdav Yayınları, İstanbul, 1975, s. 82

¹¹⁵¹ el-Kardavi, Yusuf, *İslâm Hukukunda Zekât*, I-II, ter. İbrahim Sarmış, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1984, c. I, s. 51

¹¹⁵² er-Râzî, a.g.e., c. III, s. 44

¹¹⁵³ Çelik, a.g.e., s. 68

¹¹⁵⁴ Nasr, a.g.e., s. 88

¹¹⁵⁵ en-Nûr 24/ 21

karşılık olmaksızın temiz (suçsuz) birini mi öldürdün? Andolsun çok kötü bir iş yaptın!” dedi.”¹¹⁵⁶

“Atlarından ırmaklar akan Adn cennetlerinde sürekli kalırlar. İşte arınanların mükâfatı budur.”¹¹⁵⁷

İkincisi: “zekâtı verin” emriyle kastedilendir.¹¹⁵⁸ “*Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber eğilin.*”¹¹⁵⁹ Burada kastedilen terim anlamı olarak zekât, “Allah’ın, Kur’ân’da zikredilen sınıflara verilmek üzere farz kıldığı, dince zengin sayılan kişilerin mallarından belirli pay demektir.”¹¹⁶⁰

“Allah’ın meşitlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başka kimseden korkmayanlar şenlendirirler. Onların, doğru yolu bulanlardan olacakları umulur.”¹¹⁶¹

Zekâtın verileceği yerler şu âyette sıralanmıştır. “*Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”¹¹⁶² İhtiyaç sahiplerinin zenginlerin mallarında ki hakkıdır. Zenginleri fakirleri gözetmeye sevk eder. Allah’a olan borçlarını ödemek için en yakınlarında ki insanlardan başlamak suretiyle diğer insanların durumlarıyla ilgilenmelerini ve kimlerin ihtiyaç içinde olduğunu keşfetmelerini sağlar.

“Onların mallarından, onları (günahlardan) temizleyeceğin ve mallarını bereketlendireceğin bir sadaka al.”¹¹⁶³

“Nitekim kendi içinizden, size âyetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size kitabı, hikmeti ve bilmediklerinizi öğreten bir elçi gönderdik.”¹¹⁶⁴

Bütün bu âyetlerde geçen “zekât” sözlük anlamını içinde barındırmakla beraber, maddî, manevî yönde bir anlam genişlemesine de sahip olmuştur.¹¹⁶⁵ Manevî anlamda bir arınma söz konusudur. Çünkü zekâtın temelindeki ana fikir, insanların servetlerinden Allah için

¹¹⁵⁶ el-Kehf 18/ 74

¹¹⁵⁷ Tâhâ 20/ 76

¹¹⁵⁸ bkz. el-Bakara 2/ 83, 110, 177, 277; en-Nisâ 4/ 77, 162; el-Mâide 5/ 12, 55; Meryem 19/ 55; el-Enbiyâ 21/ 73

¹¹⁵⁹ el-Bakara 2/ 43

¹¹⁶⁰ Demirci, a.g.e., s. 236

¹¹⁶¹ et-Tevbe 9/ 18

¹¹⁶² et-Tevbe 9/ 60

¹¹⁶³ et-Tevbe 9/ 103

¹¹⁶⁴ el-Bakara 2/ 151

¹¹⁶⁵ Çelik, a.g.e., s. 69

belli bir pay ayırmak suretiyle o malı temizlemektir. Abdest bedeni, namaz ruhu temizlediği gibi zekâtta malı temizler ve onu Allah'ın razı olacağı bir şey haline getirir.¹¹⁶⁶

Malın kırkta birini vermek, geriye kalan malları bereketlendirerek artırdığı için “zekât”la isimlendirilmiştir. Çünkü Allah, geride kalan mal ve paradan, bu tasadduk sebebiyle belâları kaldırır. Görünürde mal eksiliyormuş gibi olsa da, manevî anlamda bir artma vardır. Aynı zamanda zekât, vereni de günahlardan temizlemektedir.¹¹⁶⁷

Bütün bunların yanında, zekâtın pek çok faydaları vardır. Zekât, bir çeşit mal islahıdır. İhtiras zincirini kırarak kalbin katılaştığını önler, fakirlere şefkat duygusunu geliştirir. Müslümanı malî disipline sokarak sorumluluk sahibi olmasını sağlar. Fakirlerin zenginlere karşı kıskançlık duygularını yok eder ve onlar için sosyal güvenlik ve sigorta kurumunu ifade eder.¹¹⁶⁸

Zekât, ekonomik hayatı ruhsal hayata bağlayarak sosyal dayanışmanın imâna olan bağlılığını gösterir.¹¹⁶⁹

Kur'ân-ı Kerîm'de zekât verenler de muhsinlerden sayılmış ve bu dünyada verdiklerinin kat kat fazlasıyla âhirette mükâfatlandırılacakları haber verilmiştir. “Güzel davrananlara yol gösterici ve rahmet olarak (indirilmiştir). Onlar ki namazı kılar, zekâtı verirler ve onlar ahirete de kesin olarak inanırlar.”¹¹⁷⁰ “Kendilerini ne ticaretin, ne de alışverişin Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymadığı erkekler (onlar), yüreklerin ve gözlerin (dehşetten) ters döneceği günden korkarlar. Allah onlara yaptıklarının en güzel karşılığını versin. Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.”¹¹⁷¹

Kur'ân-ı Kerîm'de bahsedilen insanlar arası malî yardımlaşma şekillerinden biri de borç vermedir. Bu “karz-ı hasen” deyiimiyle ifade edilir.

“Kimdir o adam ki, Allah'a güzel bir borç versin de, Allah da ona kat kat fazlasıyla (verdiğini) ödesin. Allah (rızkı) kısar da, açar da, hep O'na döndürüleceksiniz.”¹¹⁷²

Karz, sözlükte “kesmek,¹¹⁷³ kesip koparmak”¹¹⁷⁴ anlamına gelmektedir. Şey'den bir cüz ve parça demektir. (Karşılığını almak üzere) malından bir parça kesti demek¹¹⁷⁵ olduğundan

¹¹⁶⁶ Chittick - Murata, a.g.e., s. 68

¹¹⁶⁷ er-Râzî, a.g.e., c. III, s. 44- 45

¹¹⁶⁸ Yavuz, a.g.e., s. 34- 35

¹¹⁶⁹ Garaudy, a.g.e., s. 54

¹¹⁷⁰ Lokmân 31/ 3- 4

¹¹⁷¹ en-Nûr 24/ 37- 38

¹¹⁷² el-Bakara 2/ 245

¹¹⁷³ el-Mâturîdî, a.g.e., c. V, s. 153; el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 225; er-Râzî, a.g.e., c. II, s. 245

¹¹⁷⁴ el-Mâturîdî, a.g.e., c. V, s. 306

insanın karşılığını almak için verdiği her şeyin ismi¹¹⁷⁶ olduğu da söylenmektedir. Yani karz “ödünç olarak verilen mal” olarak tanımlanabilir. Ömer Nasuhi Bilmen karz’ı: “Bir kimsenin nakit ya da ölçekli bir malını daha sonra geri almak üzere bir şahsa vermesine karz denilir”¹¹⁷⁷ şeklinde tanımlamaktadır. Allah’ın, karşılığında kendilerine sevap vereceğini umdukları için müminin ameli de mecâzen karz olarak isimlendirilmiştir.¹¹⁷⁸

Rivâyet edildiğine göre Allah Teâlâ bu âyeti indirdiğinde Yahudiler cahillige düşmüşlerdir. Onlar “Allah bizden borç istiyor, biz zenginiz, o fakir” diyerek cahillik etmişlerdir.¹¹⁷⁹ Âyetlerde geçen “karz-ı hasen” bazı müfessirler tarafından zekât¹¹⁸⁰ olarak yorumlanmıştır. “Allah İsrailoğullarından söz almıştı ve içlerinden on iki başkan göndermiştik. Allah demişti ki: “Ben sizinle beraberim, eğer namazı kılar, zekâtı verirseniz, elçilerime inanır, onlara yardım eder ve Allah’a güzel borç verirseniz, elbette sizin günahlarınızı örterim ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Bundan sonra sizden kim nankörlük ederse, düz yoldan sapmış olur.”¹¹⁸¹

Karz-ı hasen, “Sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar ve Allah’a güzel borç verenler. İşte onlara (verdikleri) kat kat yapılır ve onlar için değerli bir mükâfatta vardır.”¹¹⁸² âyetinde sadaka verenlerden sonra zikredilmiştir. Allah’a güzel bir borç vermek zekât ve sadakanın dışında,¹¹⁸³ Allah yolunda infak etmek¹¹⁸⁴ demektir. Allah Teâlâ ihtiyaç sahibi kullarının gözetilmesini teşvik etmiş, onlara vermenin sanki kendisine vermek olduğunu beyan etmiştir. Borç verecek olan, verilecek olanda kuldur. Bunun karşılığında da veren kişilere kat kat fazlasını vereceğini va’d etmiştir. Karz’ın “güzel” olması için: helal maldan,¹¹⁸⁵ malın en iyisinden,¹¹⁸⁶ ihlâslı bir şekilde,¹¹⁸⁷ sevabı sadece Allah’tan umularak,¹¹⁸⁸ onun rızasını gözeterek,¹¹⁸⁹ sahih bir niyetle,¹¹⁹⁰ ihtiyaç sahibine,¹¹⁹¹ faydalı olanın¹¹⁹² verilmesi

¹¹⁷⁵ et-Taberî, c. IV, s. 428; el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 225

¹¹⁷⁶ el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 225

¹¹⁷⁷ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İstilahatî Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1970, c. VI, s. 13

¹¹⁷⁸ el-Begavî, a.g.e., c. I, s. 225; el-Bikâî, a.g.e., c. I, s. 468

¹¹⁷⁹ el-Mâverdî, a.g.e., c. I, s. 313

¹¹⁸⁰ et-Taberî, a.g.e., c. XXIII, s. 398; es-Sem’ânî, a.g.e., c. II, s. 21; el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 21; el-Cevzî, a.g.e., c. II, s. 312

¹¹⁸¹ el-Mâide 5/ 12

¹¹⁸² el-Hadîd 57/ 18

¹¹⁸³ et-Taberî, a.g.e., c. XXIII, s. 398; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. VI, s. 247; er-Râzî, a.g.e., c. XXX, s. 188; el-İcî a.g.e., c. IV, s. 400

¹¹⁸⁴ et-Taberî, a.g.e., c. VII, s. 245; et-Tabresî, a.g.e., c. II, s.50; en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 647; el-İcî, a.g.e., c. I, s. 177

¹¹⁸⁵ et-Tabresî, a.g.e., c. II, s. 50; en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 774; el-Bursevî, a.g.e., c. IX, s. 367

¹¹⁸⁶ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. VI, s. 49; el-Cevzî, a.g.e., c. I, s. 29; er-Râzî, a.g.e., c. XXX, s. 188; en-Nesefî a.g.e., c. II, s. 649

¹¹⁸⁷ el-Cevzî, a.g.e., c. I, s. 290; en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 693; el-Bursevî, a.g.e., c. IX, s. 967

¹¹⁸⁸ el-Cevzî, a.g.e., c. I, s. 290

¹¹⁸⁹ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. VI, s. 247; er-Râzî, a.g.e., c. XXX, s. 188

gerekmektedir. Yapılan hayrın güzel olmasının gereklerinden biri de başa kakarak, kişinin onurunu zedeleyecek davranışlardan uzak olmaktır.

İmam Mâturîdî bu âyetlerde Allah Teâlânın keremi ve cömertliğine dikkatleri çekmektedir. Hiç kimsenin kendi canında, malında, zenginliğinde hakkı yoktur, gerçek hak sahibi Allah Teâlâ'dır. İnsanlar, göz önüne alındığında, kendi malını başkasından borç isteyecek hiç kimse yoktur. Burada, Allah'ın, cömertliğine ve keremine uygun olan muamelesi açıkça görülmektedir. Allah, insanlara verdiği için, fakir ve ihtiyaç sahibi insanlar için istemektedir.¹¹⁹³

Toplumsal eşitliği sağlamada fakirlere infak etmenin önemi büyüktür. İnsanları birbirine duyarlı olmaya teşvik etmekle beraber, fakirlerin bu yakınlıktan fayda görmesini sağlamaktadır. Mal, fakirliği def etmede önemlidir.¹¹⁹⁴ Hoş olmayan ve kötü sonuçlar doğurmaya elverişli olan fakirlik bu yardımlaşma sayesinde yerini güzelliğe bırakmaktadır.

İnsanlar, birbirlerinden aldığı karşılığını verirken, Allah kullarına yapılan iyiliğin karşılığını kat kat vermeyi va'd etmektedir. *“Kimdir o, Allah'a güzel bir borç verecek olan ki, Allah' da onun verdiği kat kat artırsın ve onun için değerli bir mükâfatta versin.”*¹¹⁹⁵ *“Eğer Allah'a güzel borç verirseniz, Allah onu sizin için kat kat yapar ve sizi bağışlar. Allah karşılık verendir, halimdir.”*¹¹⁹⁶

bg- Cihâd

Kur'ân'da zikredilen 'hasene' ve 'muhsin' kavramlarının anlam alanına 'cihâd' ve 'cihad edenler' de girmektedir. Cihâd, Arapça "cehd" kökünden türemiştir.¹¹⁹⁷ Güç ve gayret sarf etmek anlamlarına gelir.¹¹⁹⁸ Mücâhede de bu kökten gelir. İslâm âlimleri mücâhedenin üç türlü olduğunu söylemişlerdir: zahiri düşmana karşı mücâhede, şeytana karşı mücâhede ve nefse karşı mücâhede.¹¹⁹⁹ İslâmi literatürde cihâd, dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâmı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücâdele vermek şeklinde tanımlanmıştır.¹²⁰⁰

¹¹⁹⁰ ez-Zemahşerî, a.g.e., c. VI, s. 49; en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 693; el-Bursevî, a.g.e., c. IX, s. 367

¹¹⁹¹ el-Mâturîdî, a.g.e., c. V, s. 153; es-Sem'ânî, a.g.e., c. II, s. 21; el-Begavî, a.g.e., c. II, s. 21; ez-Zemahşerî, a.g.e., c. VI, s. 247; er-Râzî, a.g.e., c. XXX, s. 188; el-Bursevî, a.g.e., c. IX, s. 367

¹¹⁹² ez-Zemahşerî, a.g.e., c. VI, s. 247; er-Râzî, a.g.e., c. XXX, s. 188

¹¹⁹³ el-Mâturîdî, a.g.e., c. V, s. 42

¹¹⁹⁴ el-Mâturîdî, a.g.e., c. V, s. 306

¹¹⁹⁵ el-Hadîd 57/ 11

¹¹⁹⁶ et-Tegâbün 64/ 17

¹¹⁹⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c. IV, s. 133

¹¹⁹⁸ er-Râğîb, a.g.e., s. 142; İbn Manzûr, a.g.e., c. IV, s. 133

¹¹⁹⁹ er-Râğîb, a.g.e., s. 142

¹²⁰⁰ Özel, Ahmet, "Cihad", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1993, c. VII, s. 527

Kur'ân-ı Kerîm'de türevleriyle 41 yerde geçmektedir. Çoğunlukla Allah yolunda mal ve canla mücadele kastedilmiştir.¹²⁰¹

*“İnanan, hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanların, Allah katında dereceleri daha büyüktür. İşte kurtuluşa erenler onlardır.”*¹²⁰² Her insanda kıymetli üç şey vardır. Ruh, beden ve mal. Ruh, insandan küfür gidip imân gerçekleşince, kendisine uygun saâdet derecelerine ulaşmış olur. Beden ve mal, insanın hicreti ile noksanlaşır. İnsanın cihâdla meşgul olması sebebiyle bunlar, helak ve yok oluşla yüz yüze gelirler. İnsanın malını ve canını sevdiğinden şüphe edilmez. İnsan sevdiği şeyden ancak daha mükemmel bir sevgiliye kavuşacağı zaman yüz çevirir, vazgeçer. Böyle kimselere göre, Allah'ın rızasını talep etmek, can ve mallarından daha sevgili olmasaydı, bunlar âhireti can ve mala tercih etmezlerdi. Allah'ın rızasını kazanmak için can ve mallarının heder edilmesine razı olmazlardı.¹²⁰³

*“Eğer kendilerine bir mucize gelirse ona mutlaka inanacaklarına olanca güçleriyle Allah'a yemin ettiler.”*¹²⁰⁴

*“Sadakalar hususunda gönülden veren müminleri çekiştirenler ve cühdlerinden (güçlerinin, takatlarının yettiğinden) başkasını bulamayanlarla alay edenler; Allah onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için acı bir azap vardır.”*¹²⁰⁵

*“Allah'a ve Elçisine inanırsınız, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihâd edersiniz. Eğer bilerseniz, bu sizin için çok daha hayırlıdır.”*¹²⁰⁶

*“Bizim uğrumuzda cihâd edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız. Şüphesiz Allah mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.”*¹²⁰⁷ Allah muhsinlerle beraberdir. O'nun kullarına iyilikte bulunanlarla, şirk ehli ile mücadele eden, Rasûlünün Allah katından getirdiğini tasdik eden, yardım ve destekle O'nun düşmanlarıyla cihâd edenlerle beraberdir.¹²⁰⁸ Kendi uğrunda mücadele eden müminlerle, dünyada, zafer ve yardımla beraber iken, âhirette de sevap ve bağışlama ile onlardır.¹²⁰⁹ Allah yolunda cihâd ile müslümanın amacı O'na kulluk vazifesini yerine getirmek, O'nun rızasını kazanmak bu uğurda islâmı öğrenme ve öğretme, yaşama ve yaşatmak için şuurlu mücadele vermektir.¹²¹⁰ Âyette geçen “muhsin” iyilik eden,

¹²⁰¹ Abdülbâkî, a.g.e., s. 182- 183

¹²⁰² et-Tevbe 9/ 20

¹²⁰³ er-Râzî, a.g.e., c. XVI, s. 13

¹²⁰⁴ el-En'âm 6/ 109

¹²⁰⁵ et-Tevbe 9/ 79

¹²⁰⁶ es-Saff 61/ 11

¹²⁰⁷ el-Ankebût 29/ 69

¹²⁰⁸ et-Taberî, a.g.e., c. XVIII, s. 444

¹²⁰⁹ el-Begavî, a.g.e., c. III, s. 475; en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 299

¹²¹⁰ Özel, a.g.md., s. 531

Allah'ın kullarına, kendisinden başka insanlara iyilikte bulunan demektir.¹²¹¹ O halde cihâd, bir başka müslümanın veya her hangi dinden bir insanın yardımına canı ve malı ortaya koyarak koşturmasıdır.

Müslümanların bütün hayat gayesi Allah'ın hoşnut olacağı güzel fiiller işleyerek O'nun rızasını kazanmaktan ibarettir. Mücâdele de bu yollardan sadece biridir. “Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi.”¹²¹²

İstilâ, sömürü ve ganimet gibi Allah rızası dışında yapılan savaşlar, müslüman olan kimseler tarafından yapılmış olsa bile cihâd değildir. İslâm dini, savaşa ancak, müslümanların canını, malını korumak, hürriyetlerini sağlamak, onlara yönelik saldırılara engel olmak maksadıyla izin verir. Allah Teâlâ, müslümanları gerekli olan yerde cihâd etmeye teşvik etmiş, bu konuda ve Rasûlüne itâat edenleri övmüş, onların bu davranışlarını karşılıksız bırakmayacağını va'd etmiştir.

“(Ey Muhammed!) Artık Allah yolunda savaş! Sen ancak kendinden sorumlusun! Mü'minleri de savaşa teşvik et. Umulur ki Allah inkâr edenlerin gücünü kırar. Allah'ın gücü daha üstündür, cezası daha şiddetlidir. Kim güzel bir (işte) aracılık ederse, ona o işin sevabından bir pay vardır. Kim de kötü bir (işte) aracılık ederse ona da o kötülükten bir pay vardır. Allah'ın her şeye gücü yeter.”¹²¹³ Başkasına yardım ettiği iyi bir işte kişinin pay alacağı gibi, kötü bir işe yardım etmesi veya destek olması durumunda da o işten de bir payı vardır. Âyetteki yardımlaşmadan maksat, savaş gibi kamu düzeni ve yararı ile ilgili şeylerde yardımlaşmadır.¹²¹⁴ Bu yardım bizzat savaşa katılmakla olabildiği gibi, maddî destekle de olabilir. Ordunun ihtiyacını gidermek için harcanan para bu yardımın kapsamına girmektedir.

“Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir. O halde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın, (fakat ileri gitmeyin). Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine gelmekten sakınanlarla beraberdir. (Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.”¹²¹⁵ Âyet bu alandaki yardımlaşmaya en büyük teşvihtir. Âyette geçen “hurumât” hurmet kelimesinin çoğuludur. Saygınlığı ayaklar altına alınması yasak olan, saygı gösterilmesi gereken şeydir. Haram ay, harem bölgesinin ve Mescid-i Haram'ın dokunulmazlığıdır. Allah Teâlâ mü'minlere, müşrikler haram ayda savaş başlatmak

¹²¹¹ el-Merâgî, a.g.e., c. XXI, s. 24

¹²¹² el-Hac 22/ 78

¹²¹³ en-Nisâ 4/ 84- 85

¹²¹⁴ Ateş, a.g.e., c. XIX, s. 287

¹²¹⁵ el-Bakara 2/ 194- 195

suretiyle bu ayların saygınlığını ayaklar altına aldıklarında savaşa izni vermiştir. Âyetten anlaşılması gereken; Allah'ın, haram aylarla ilgili olarak karşılıklı kısas hükmünü öngörmesinin sebebi, O'nun tüm dokunulmazlıklar konusunda kısas hükmünü yasalaştırmasıdır. Saldırıya misliyle karşılık verilmesini caiz kılmıştır.¹²¹⁶ İslâm'da savaştan maksat, müslümanların emniyet içinde olmaları, din ve dünya işlerini yürütmeye fırsat bulmalarıdır.¹²¹⁷

İslâm dini savaşta belirli kaideler ortaya koymuştur. En önemlisi her hangi bir savaşta masum insanların hayatlarının yıkıma uğratılmamasıdır. Hz. Peygamber de, savaşta kadınlara ve çocuklara saldırılmasını hatta hayvanların öldürülmesini ve ağaçların tahrip edilmesini yasaklamıştır.¹²¹⁸

Allah, saldırılara karşılık vermeyi caiz görmüş, saldırı konusunda ihtiyatı elden bırakmamalarını mü'minlere tavsiye etmiştir. Saldırıda şiddet, baskın el koyma gibi taşkınlığa ve sapmaya yol açacak etkenlere başvurulur. Âyetin sonunda: "Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah kendine gelmekten sakınanlarla beraberdir" buyurulmuştur. Allah'ın önce saldırı emri verip, ardından saldırganları sevmediğini belirtmesi, İslâm'a göre saldırının bir saldırıya karşılık olmadığı sürece kötü olmasındandır.

Âyetteki 'infak'tan maksat, Allah yolunda yürütülen savaşa destek maksadıyla yapılan maddî harcamadır.

"Ellerinizi kendinizi tehlikeye atmayın." Savaş zamanında cimrilik etmek ve maddî harcamadan kaçınmakla kuvvetin dağılmasına, caydırıcı gücün etkisiz kalmasına yol açmayın demektir.¹²¹⁹

Allah konuyu "ihsân" niteliğine işaret ederek noktalamıştır: "İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever." Âyetteki ihsân'dan maksat, savaşmaktan vazgeçmek ya da insancıl damarların kabarmasından dolayı din düşmanlarını öldürmemeye kıyamamak, onlara acımak veya benzeri bir şey demek değildir. İhsân, "bir şeyi en güzel şekilde yapmak" anlamını taşımaktadır. Savaşmak gerektiği yerde savaşmak, barışmak veya ateşkes gerektiği yerde barışmak ve ateşkesi uygulamaktır. Şiddet gerektiği yerde şiddete başvurmak, bağışlamanın uygun olduğu yerde de düşmanı bağışlamaktır ihsân.¹²²⁰

"Muhsin" kelimesi "hüsn" masdarından türetilmiştir. Buna göre kelime, ihsânda bulunmanın (iyilik yapmanın) bizâtihi güzel olması bakımından güzel bir fayda ile başkasına

¹²¹⁶ et-Tabâtabâî, a.g.e., c. II, s. 63

¹²¹⁷ Özel, a.g.md., s. 530

¹²¹⁸ Nasr, a.g.e., s. 161

¹²¹⁹ et-Tabâtabâî, a.g.e., c. II, s. 63

¹²²⁰ et-Tabâtabâî, a.g.e., c. II, s. 64

yararlı olan kişiler hakkında kullanılmıştır. Buna dayanarak vurmak ve öldürmek güzel olduğu zaman bunları yapan muhsin olmuş olur. Veya “ihsân” masdarından türemiştir ki, fiili hem güzel hem de ihsân (iyilik) dolu, güzel olan şeyi yapan kimse demek olur.¹²²¹

Allah kendi yolunda cihâd eden muhsinleri övmüş ve onları mükâfatlandıracağını va'd etmiştir. Çünkü onların bu zor işte karşılaştıkları susuzluk, açlık, yorgunluk veya zaferleri karşılıksız kalmayacaktır. Onlar kendilerinden çok Allah ve Rasûlünü düşünmüşlerdir. Allah şu âyetle bundan haber vermektedir: “*Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah’ın Rasûlünden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz. Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelenirmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı her hangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel (in sevabı) yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah iyilik yapanların mükâfatını elbette zayi etmez.*”¹²²² “*Bedevilerin (savaştan) geri bırakılanlarına de ki: “Siz, güçlü kuvvetli bir kavme karşı teslim oluncaya kadar savaşmaya çağrılacaksınız. Eğer itâat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğümüz gibi yine dönerseniz, Allah sizi elem dolu bir azaba uğratur.*”¹²²³ Eğer itâat ederseniz (Allah’ın emrine icâbet ederek mücâdele eder ve üzerinize farz kılınanları yerine getirirseniz) Allah size güzel bir ecir verir.¹²²⁴

“*O müminler ki yaralandıkları halde Allah’ın ve peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah’a karşı gelmekten sakınanlara büyük mükâfat vardır. Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, “İnsanlar size karşı ordu toplamışlar onlardan korkun” dediklerinde, bu söz onların imânını artırdı ve “Allah bize yeter, O ne güzel bir vekildir!” dediler.*”¹²²⁵ Öyle ki muhsin kendisine bir yara isabet ettikten sonra bile Allah ve Rasûlüne itâat ve onunla birlikte savaşa katılmaya icâbet etmede¹²²⁶ geri durmaz.

Allah cihâd edenlerle birlikte hicret edenlere de büyük bir mükâfat va'd etmiştir. Hicret kelimesinin kendisinden türediği “hecr” insanın ister bedenen, ister kalp veya ister dille başkasından ayrılması demektir. Hicret, ayrışma, ayrılma, terk etme, küfür yurdundan islâm yurduna göç etme anlamına gelir.¹²²⁷

¹²²¹ er-Râzî, a.g.e., c. V, s. 138

¹²²² et-Tevbe 9/ 120

¹²²³ el-Fetih 48/ 16

¹²²⁴ et-Taberî, a.g.e., c. XXI, s. 269

¹²²⁵ el-Bakara 2/ 172- 173

¹²²⁶ el-Mâturîdî, a.g.e., c. I, s. 332

¹²²⁷ Ünal, a.g.e., s. 481

“Rableri onlara karşılık verdi: “Ben, sizden erkek kadın, hiçbir çalışanın işini zayıf etmeyeceğim. Hep birbirinizdensiniz. Göç edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolunda işkence edilenler, vuruşanlar ve öldürülenler. Elbette onların kötülüklerini örteceğim ve onları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacağım. (Yaptıklarına) Allah katından bir karşılık olarak (onlara bu nimetleri vereceğim). Karşılıkların en güzeli Allah katındadır.”¹²²⁸

“Allah yolunda göç edip sonra öldürülen veya ölenlere gelince, Allah onları en güzel bir rızıkla besleyecektir. Doğrusu Allah rızık verenlerin en iyisidir.”¹²²⁹

Allah her şeyde insana kolaylık sağlamıştır. Bu kolaylık cihâd etmede de geçerlidir. Gücü yetmeyi, imkânı olmayanı bu sevaptan mahrum etmemiş, onlara güçleri nisbetinde mücadele yollarını göstermiştir. Zira cihâd sadece kılıca mahsus değildir.

“Zayıflara, hastalara, harcayacak bir şey bulamayanlara, Allah ve Elçisi için çalıştıkları (öğüt verip, görevlerini yaptıkları) takdirde (sefere katılmamalarından ötürü) bir günah yoktur. İyilik edenlerin aleyhine bir yol yoktur (onlar kınanmazlar). Allah, bağışlayandır, esirgeyendir.”¹²³⁰

“İnananlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihâd edenler bir olmaz. Allah mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah hepsine de güzellik va'd etmiştir, ama mücâhidleri oturanlardan daha çok ecirle üstün kılmıştır.”¹²³¹

Cihâdı tanımlarken, cihâd teriminin toplumsal ve kültürel kullanımı ile kat'i teolojik ve hukuki anlamını karıştırmamak gerekir. İslâm bağlamında ve müslümanların uygulamalarında en uygun ne anlama geldiğini anlamak için kavramın “Tanrı yolunda gayret ve çaba” olan kök anlamına dönmek gerekmektedir. Buna göre, bütün hayat, Allah'ın iradesi doğrultusunda yaşamak, iyi olanı yapmak, kötü olandan kaçınmak için sürekli bir gayret olduğundan cihâddır. Çünkü Allah'a teslimiyete, O'nun buyruklarını takip etmeye dayalı dengeli bir hayat yaşamak sürekli bir cihâdı ihtiva eder. Sabah besmele çekerek uyanmak, namaz kılmak, gün boyu doğru ve âdil davranmak, insanlara ve bütün mahlûkata karşı nazik ve cömert olmak, işini en iyi şekilde yapmak, aileye ve sağlığa dikkat etmek, gündelik hayatı Allah'ın emirlerine ve İslâm ahlâkına uygun şekilde yaşamak sürekli bir cihâddır.¹²³²

¹²²⁸ Âl-i İmrân 3/ 195

¹²²⁹ el-Hac 22/ 58

¹²³⁰ et-Tevbe 9/ 91

¹²³¹ en-Nisâ 4/ 95

¹²³² Nasr, a.g.e., s. 156

Cihâd, Allah’a giden yolda nefsin perdelerini aralamak, bu yoldaki engelleri aşır ruhla özdeşleşmek ve Allah’a ulaşmak için güç nisbetinde uğraşmak, didinmek demektir. Bu uğraşın içine salât ve sabır girdiği gibi, haramları işlemek ve Allah’ın emirlerini yerine getirmek için nefisle mücâdele girer.¹²³³

Asıl cihâd, nefsi, kusurlardan arındırmak, gaflet, ihmal ve kötülüğe eğilimlerden kurtarmak ve her an Allah’ı hatırlamaktır.¹²³⁴

III- KUR’ÂN’DA “HÜSN” KAVRAMININ HEDEFLERİ

Kur’ân, insan hayatının bütün alanlarında uyulması gereken ilke ve kurallara bağlı kalınmasını ister. Kur’ân’ın tebliğ ettiği din, disiplin dinidir. Bu din, öncelikle tevhid inancı üzerine bina edilir. Bu inanç sisteminde, âlem ve insan değer kazanır. Kur’ân duyulur âlemi, gayb âleminin varlığına delil getirir. Âlem bir güzelliğe sahiptir ve insan bu güzelliği idrak edebilecek kabiliyette yaratılmıştır. İnsanda birisi görünen güzelliği, diğeri görünmeyen güzelliği idrakte devreye giren algı kalıpları vardır. Akıl ve duygularla algılanan bu güzellikler âlim ve hakîm olan bir yaratıcının varlığına delildir. Varlık dünyası ilâhi bir sanattır.¹²³⁵

A- Temel Hedefler

Muhsin bir mü’min, aslında islâmın oluşturmak istediği örnek kişiliktir. Muhsin, dünya ve âhiret azaptan kurtulmuş ve dünya ve âhirette mutluluğa ermiş kimsedir.

1- Dünyevî ve uhrevî azaptan kurtarma

*“Kötülük yapanlara gelince, kötülüğün cezası misli ile dir. Onları zillet kaplayacaktır. Onları Allah’a karşı koruyacak hiç kimse yoktur. Onların yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. İşte onlar da cehennem ehlidir. Onlar orada ebedi kalacaklardır.”*¹²³⁶

Bir önceki âyette, güzel davrananların âhiretteki mükâfatlarının cennet; bunun tam aksine kötülük yapanların âhiretteki karşılıklarının da cehennem olacağı haber verilmiştir.

Bu dünya hayatında bir başka insan veya topluluk tarafından eziyetlere, hakaretlere maruz kalan, her şeye rağmen imân etmekten, sabırdan ve iyi davranmaktan vazgeçmeyen kullarına Allah’ın yardımı mutlaka yetişecektir. Âhirette onları büyük bir mükâfat beklediği gibi bu dünyada da, onları yalnız bırakmayacak, azaptan kurtaracaktır. Bunu şu âyetlerle haber

¹²³³ Ünal, a.g.e., s. 482

¹²³⁴ Nasr, a.g.e., s. 157

¹²³⁵ Altıntaş, a.g.e., s. 235- 236

¹²³⁶ Yûnus, 10/ 27

vermektedir: “Kendilerine zulmedildikten sonra Allah uğrunda göç edenleri dünyada güzelce yerleştireceğiz. Âhirette mükâfatı ise daha büyüktür.”¹²³⁷

“Şüphesiz kendileri için tarafımızdan en güzel mükâfat hazırlanmış olanlar var ya; işte bunlar cehennemden uzaklaştırılmışlardır.”¹²³⁸

2- DÜNYEVÎ VE UHREVÎ MUTLULUĞA ERİŞTİRME

İhsân iki kısımdır: Biri bu dünya hayatındaki ihsân, öteki de bu dünya hayatında ihsânın gereğini yapanlara âhirette verilecek olandır. “Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır ne de bir horluk (gelir). İşte onlar cennet halkıdır. Orada ebedi kalacaklardır.”¹²³⁹

Dünyevî sıkıntı ve zorluklar, eğer sabredilip, isyan edilmez, imândan dönmeye sebep olmazsa, Allah, bu sıkıntıları, dünya hayatında, bu dünyada olmazsa âhiret hayatında güzellik ve mutluluğa dönüştürecektir. Bunu en güzel örneği Hz. Yusuf’un başına gelenlerdir. O, daha küçük yaşta kardeşlerinin ihanetine uğramış, babasından ve yurdundan ayrı kalmış, hür bir insan iken bir anda kendini köle pazarında satılır bulmuş, iftiraya uğramış ve hapse düşmüştür. Buna rağmen, ne iffetinden ne güzel ahlâkından ne de Allah’a olan inancından vazgeçmemiş, taviz vermemiştir. Onun bu ihsânına karşılık olarak Allah ona, hem dünyada zenginlik ve büyük bir makam vermiş hem de âhiret hayatında ona büyük bir mükâfat va’d etmiştir. “Kral dedi ki: “Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim. Onunla konuşunca: “Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin” dedi. “Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben (onları) çok iyi korurum ve bu işi bilirim.” dedi. Ve böylece Yusuf’a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz. Güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz.”¹²⁴⁰ Hz. Yusuf’un bu ihsânı onu, Mısır’ın zirvesine taşıırken, kardeşlerinin durumu tam tersine dönmüş, geçimleri kötüleştirmiştir. Ancak yine muhsin oluşunun gereği, onları yaptıklarından ötürü bağışlamıştır.

“Onların sözleri, sadece şöyle demekten ibaretti: “Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlığımızı bağışla; ayaklarımızı (yolunda) sabit kıl; kâfirler topluluğuna karşı bize yardım eyle! Allah da onlara hem dünya karşılığını hem de âhiret karşılığının en güzelini verdi. Çünkü Allah, güzel davrananları sever.”¹²⁴¹

¹²³⁷ en-Nahl 16/ 41

¹²³⁸ el-Enbiyâ 21/ 101

¹²³⁹ Yûnus, 10/ 26

¹²⁴⁰ Yûsuf 12/ 88- 90

¹²⁴¹ Âl- İmrân 3/ 147- 148

İki dünya hayatının mutluluğunu elde etmek için yapılması gereken, “her şeyi Allah’ın bizi gördüğü” bilinciyle yapmak, rızasını ve sevgisini talep etmektir

B- Yan Hedefler

Güzelliğin insanlığa sunduğu temel hedeflerinin yanında gözettiği yan hedefler de vardır. Bu yan hedefler aslı amaca ulaşmada büyük önem taşımaktadır. Asıl amaca ulaşmada somut güzelliği yeniden tanımlanarak, maddi güzellikten manevi güzelliğe geçişte bir basamak olarak sunulmuştur.

1- İnsanı varlık yapısıyla tanımlama

Varlık dünyasında eşsiz bir konuma sahip olan tek canlı, insandır. İnsan hiçbir varlığın sahip olmadığı bir güzelliğe sahiptir. Bütün yaratıklar içerisinde ayakta durma özelliğine sahip tek varlıktır. Bakışlara hoş gelen bir yüze, bir endama sahiptir. Topraktan yaratılan insanın bütün yaratılış evreleri anlatılarak, kendi yaratılışı gözleri önüne serilmektedir. Kaşı, gözü, ağzı, burnu, eli, ayağı her şeyiyle yeniden tanımlanmıştır. Bu tanımlama, insanın anne karnındaki evrelerinden başlamaktadır. “*Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O’dur.*”¹²⁴² Allah, anne karnında iken insana sûret verdiğini ve geçirdiği merhaleleri haber vermektedir. “*Sonra nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratılışla insan haline getirdik. Yapıp - yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.*”¹²⁴³

“*Sizi annelerinizin karınlarında üç karanlık içinde yaratmadan yaratmaya (nutfeden alakaya, alakadan et giydirilmiş kemiklere) geçirerek yaratmaktadır. İşte Rabbimiz Allah budur. Mülk O’nundur. O’ndan başka tanrı yoktur. Nasıl (O’na kullukta şirke) çevriliyorsunuz?*”¹²⁴⁴ Kur’ân, insanın bütün yaratılış evrelerini anlatarak varlık yapısını, güzelliğini en güzel tarzda yeniden tanımlar. Günlük hayatında dikatinden kaçan yaratılış gayesini, kendisini baştan tanımlayarak hatırlatır.

2- İnsanı varlık yapısıyla yeniden inşa etme

Bütün varlık yapısıyla tanımlanan insanı bundan sonra yaratışındaki güzelliğe uygun şekilde yeniden inşa etme amacı gütmüştür. Önce kendi iç fillerinde güzel ahlak sahibi olması

¹²⁴² Âl-i İmrân 3/ 6

¹²⁴³ el-Mü’minûn 23/ 14

¹²⁴⁴ ez-Zümer 39/ 6

yönünden teşvik edilmiştir. Geçmiş peygamberlerden ve onların yakınlarından en güzel edep timsali kişileri örnek göstermiştir.

“Şimdi, yüzüstü sürünerek yürüyen mi daha çok hidayete erer, yoksa dosdoğru yol üzerinde dümdüz yürümekte olan mı?”¹²⁴⁵ İnsanın ayaküstü yürüyecek şekilde yaratılması sembolik bir anlam ifade etmektedir. İnsan düz ve dik bir boya sahiptir. Yüzüstü sürünen bir varlık değildir. Bu yaratılışında insan ince bir mesaj verilmektedir. Boyunda görülen dik olma özelliğinin, bedeninin bütün mazharlarında tecelli etmesi gerekir. İnsanın sanatı, düşüncesi boyu gibi dik olmalıdır. Dinî inançlar da dikine bir meseledir, sadece bu dünyalık zevlerden ibâret değildir.¹²⁴⁶

3- İnsanı maddî güzellik aracılığıyla manevî güzelliklere yükseltme

Allah kendisini âlemdeki her şeyin tek yaratıcısı olarak tanıtmaktadır. Üstelik yarattıklarının eşi, benzeri ve daha önce mevcut olan bir örneği de yoktur. Yarattığı her şeyi bir amaca ve hikmete dayalı olarak yarattığını belirtmektedir. Hiçbir şeyde herhangi bir düzensizlik, bozukluk ve çirkinlik yoktur. Her şey en güzel şekilde dizayn edilmiştir. İşte insanın dikkatleri de görebildiği bu güzelliklere çekilerek, başta imân ve tevhîd olmak üzere manevî güzelliklere davet edilmektedir. Tabiattaki varlıklara bakıldığı zaman büyük ve mükemmel düzenin, Yüce bir yaratıcının eseri olduğunu düşünmek kaçınılmazdır. Bunların tesadüfen meydana geldiğini düşünmek imkânsızdır.

“O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmayada çamurdan başladı. Sonra onun neslini bir öz sudan, değersiz bir sudan yarattı. Sonra onu şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için iştme, görme ve idrak duygularını yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz.”¹²⁴⁷

Kur’ân’da, maddî güzellikler zikredilerek, insanların, bunların karşılığında, yaratana şükretmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Allah’ı bırakıp başka şeylere tapanlar da kınanmaktadır. “Yaratıcıların en güzelini bırakıp Ba’l’e mi yalvarıyorsunuz.”¹²⁴⁸

İnsan sadece dünyaya ait ve dünyevî ihtiyaçlarla sınırlı bir varlık değildir. İlâhi bir özellik taşıyan bir varlıktır. İnsan, varlık dünyasının en mükemmeli ve en güzeldir. Diğer varlıkları ve yaratılış gayelerini anlayabilecek bir kabiliyete sahiptir. Ona verilen organların hepsinin ayrı ayrı görevi, hizmeti ve ubûdiyeti vardır. Göz, eşyadaki güzelliği temaşa eder, vazifesi de, ibret nazarı ile; somuttan soyutun bilgisine giderek Sâni’i Mutlak’a şükrederek O’na

¹²⁴⁵ el-Mülk 67/ 22

¹²⁴⁶ Altıntaş, a.g.e., s. 271

¹²⁴⁷ es-Secde 32 / 7- 9

¹²⁴⁸ es-Saffât 37/ 125

takdir hislerini belirtmektir.¹²⁴⁹ İşitme organı kulağın başka bir görevi, elin, ayakların başka bir görevi vardır. İnsana düşen görev, başta kendine verilen güzellik olmak üzere, âlemdeki güzelliğin yaratıcısına şükretmek, kulluk bilinci içerisinde, varlık vazifesinin farkına varıp, kulluğunu en güzel şekilde yerine getirmesidir.

*“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akl-ı selim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır. Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) “Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!”*¹²⁵⁰

4- “Güzellik”i birey ve toplum için “bir dünya görüşü” haline getirme

Beşerî hayatın amacı, iyilik ve erdemle ruhu güzelleştirmek ve onu Cemîl olan Tanrı’ya layık kılmaktır. İhsâna sahip olanlar, ihsan vasıtasıyla düşünür, ihsanla davranır ve yaratır. Düşünceleri güzelliğin hâlesi ve ışıltısı olduğu şeyin hakikatine dayanır; yarattıkları şey de nesnenin yüzeyine “Tanrı tarafından yazılmış” güzelliğini ve sanatçının ruhunun güzelliğini yansıtır. İhsana sahip olmak, İlâhî Rahmet ile Merhamet’e açık olmak ve ötekilere karşı merhametli olmaktır. Tanrı’yı ve O’nda Yaradış’ını sevmektir. İçerideki ve dışarıdaki âlemlerle denge ve uyum içinde olarak, kişinin Merkez’inde huzur içinde yaşamasıdır. Bütün tezahürleriyle güzellikte tazammun olunmaktadır; bu, kişiyi dünyevî varoluşun tehditlerinden özgürleştirir.¹²⁵¹

Kur’ân ihsâmı insanın asıl vazifesi olarak görür. Allah insanlara nasıl ihsânda bulduysa, insanlardan da bu nimetlerle diğer insanlara ihsân etmesini ister. *“Allah sana nasıl ihsân ettiyse sen de ihsân et.”*¹²⁵² buyurulmuştur.

Hem aile hayatında hem de toplum hayatında bazen güç problemlerle karşılaşılabilir. Bunların kaynağı çoğu zaman insanların birbirlerine karşı söyledikleri ve yaptıklarıdır. Düşünmeden konuşmak ve hareket etmek anlaşmazlıklara sebep olmaktadır. Kur’ân, böylesi durumların meydana gelmemesi için güzel söz söylemeyi ve affedici olmayı tavsiye temektedir. *“Kullarıma söyle, en güzel söz ne ise onu söylesinler. Çünkü şeytan aralarına fesat sokar. Zira şeytan, insanlar için apaçık bir düşmandır.”*¹²⁵³

¹²⁴⁹ Altıntaş, a.g.e., s. 272

¹²⁵⁰ Âl-i İmrân 3/ 190- 191

¹²⁵¹ Nasr, a.g.e., s. 143, 144.

¹²⁵² el-Kasas 28/ 77

¹²⁵³ el-İsrâ 17/ 53

İslâm, her zaman ve şartlarda hayırlı bir toplum oluşturmayı amaçlamıştır. Toplum, bireylerin bir arada yaşamsıyla oluşur. Toplum yapısının sağlam ve sağlıklı temeller üzerine oturması, öncelikle toplumun en küçük mihenk taşı olan bireyin kişiliğinin sağlam ve karakterinin güzel olmasıyla mümkündür.

Güzellik fenomeninde değeri hükmün vakiyaya uygun düşmesi anlamında “hak” ve varlığın ontolojik düzeninde görülen hayır kavramları oluşturur. Bu değerler güzellikte amaç bakımından süreklidir ve birbirinden ayrılmaz şekildedir. Güzellik hak ve hayırın olduğu yerde vardır. İslâm dinine ve akla uygun iyiliği emretmek hayırdır.¹²⁵⁴

Hayırlı bir toplumun oluşması, iyiliği emreden ve kötülükten meneden, dinamik toplum alt yapısını gerektirir. Allah Teâlâ: “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet oldunuz. İyiliği emreder, kötülükten sakındırarsınız ve Allah’a inanırsınız.”¹²⁵⁵ Hayırlı, güzel bir toplum olmanın şartı toplumda “iyiliği emredip kötülükten sakındırmak”la ifade edilen toplumda birlik ve beraberlik bilincini ayakta tutma, sorumluluk duygusunu geliştirme, fertlerin toplum içinde meydana gelen olaylara karşı duyarlılığını geliştirmektir. Bunda da dikkat edilmesi gereken başkasının özel hayatına, mahremiyetine haksız ve çirkin bir müdahalede bulunmadan, haddi aşmadan, kişinin sadece üzerine düşen uyarma görevini en güzel tarzda yapmasıdır. Davet edepli bir şekilde, kabalık etmeden, gönüle hitap ediyorsa iyilik olur. Bu, toplumda istenen etkiyi vermede daha kuvvetli, sonuca daha yakın ve güzelliğin kendisidir.¹²⁵⁶

Kur’ân’ın, hem bireye hem de topluma mesajı hayırdır: “Allah’a karşı sorumluluk duygusu taşıyanlara: “Rabbimiz ne indirdi? denildiğinde, “Hayır (indirdi)” derler. Bu dünyada güzel davrananlara güzellik vardır.”¹²⁵⁷

İslâm dini kişiyi başkalarını da düşünmeye teşvik eder. Kardeşliği, kana bağlı kardeşliğin üzerine çıkararak, din kardeşliğini insanın bilincine yerleştirir. Her türlü hal ve hareketlerde buna uygun şekilde davranılmasını ister.

Kur’ân’da, önce kişinin yaratılışındaki güzelliğe dikkat çekilir. İnsanın fiziki güzelliğine vurgu yapılarak bu güzelliği yaratan en güzel yaratıcı hatırlatılır. Zaten ihsân, güzel olanı yapmak demektir. Kur’ân da sık sık güzel olanı yapan anlamına gelen “muhsin” kelimesini kullanır. Allah, insanın yaratılışını güzel yapmışsa, insandan da hem Kendi’sine karşı olan fiillerinde hem de insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde güzel olanı yapmalarını ister.

¹²⁵⁴ Altıntaş, a.g.e., s. 71- 72

¹²⁵⁵ Âl- İmrân 3/ 110

¹²⁵⁶ Altıntaş, a.g.e., s. 72

¹²⁵⁷ en-Nahl 16/ 30

Hadîste “ihsân, Allah’ı görüyormuş gibi O’na ibâdet etmendir. Sen O’nu görmesen de O seni görür.” şeklinde tanımlanmıştı. “İbadet etmendir” cümlesi iki kısım ameli kapsamaktadır. Herkesin tek tek yerine getirmesi gereken farzlar, toplumun yerine getirmesi gereken farzlar. Herkesin yapması gereken farzlar maddî ve ahlâkî özelliklerle bağlantılıdır. Bunlar öncelikle kişide nefis tezkiyesini sağlamaktadır. İster bireye farz olsun, isterse topluma farz olsun, ibâdet, san‘at, zanaat veya her ne olursa olsun yapılan iş ihsân bilincinde yapılmalıdır. Bütün işlerin hakkı ile yerine getirilmesi ihsânın ta kendisidir. Allah, insanı ayıp ve kusurlardan noksan yarattığı gibi kulunun, her şeyi ayıp ve kusurlardan arınmış olarak yapmasından hoşlanır.

İhsân, sıradan bir ilim ve amel değil, eşyanın kendisiyle tamam olduğu, güzellik ve saflığıyla zenginleştiği bir hedeftir. İslâm dini, yapılan bir eylemin amacına ulaşması için güzel olmasını tavsiye etmektedir.

SONUÇ

Güzelliğin, insanlık tarihi boyunca var olduğu kuşkusuzdur. İnsanoğlu, bu âlemde eşya ile yüzleştiği andan itibaren, estetik ile çok yakından ilgilenmeye başlamış, ne olduğu hakkında fikirler ileri sürmüştür. Zaman içerisinde, estetik zevkler değişmiş olsa bile, güzelliğe duyulan ilgi değişmemiştir. Güzellik, farklı şekillerde, farklı tanımlar altında varlığını sürdürmüştür.

İnsan, eşyaya estetik bir gözle bakma ihtiyacını her zaman hissetmiş, bununla beraber güzellik olgusunu, düşünce tarihi boyunca felsefenin bir konusu haline getirmiştir. Buna bağlı olarak güzellik, pratik hayatta, değişik medeniyet ve kültür çevrelerinde, farklı ürünlerle kendini ortaya koymuştur. İnsanın, maddî âlemde el emeği ile ortaya koyduğu sanat eserlerinin yanında, felsefî planda bu konunun derinlemesine irdelenmesi, güzellik duygusunun insanî bir yön olduğunu ortaya çıkarmıştır.

“Hüsn”, sözlüklerde, insana mutluluk ve huzur veren, insanlar tarafından arzulanan her şeyi ifade etmede kullanıldığı geçmektedir. Güzel olarak kabul edilenin, sûret güzelliğinden çok manevî güzellik olduğu da vurgulanmıştır. “Hüsn”, hem göze hoş gelen, hem akıl hem de nefsanî yönden zevk alınan estetik güzelliği tanımlamaktadır.

Felsefe alanında “Güzellik nedir?” sorusuna sürekli cevap aranmıştır. Estetik alanda yapılan ilk tanımlar antikçağ filozoflarına dayanmaktadır. Yunanca bir sözcük olan “estetik” duyum ve algılama anlamına gelmektedir. Bu dönemde, güzelliğin kaynağı tabiat olarak görülmüş, güzellik, âhenk, uyum, orantı ve matematikle açıklanmaya çalışılmıştır. Güzellikle, iyilik- doğruluk- faydalılık arasında ilişki kurulmuş, güzel olana, menfaat sağlama görevi yüklenmiştir.

18. yüzyıldan itibaren, güzellik bilimi için “estetik” kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Alexander Gotlieb Baumgarten’ın isim babalığını yaptığı bu bilim, İmmanuel Kant’la zirveye ulaşmıştır. Günümüzde, estetik, sanatla ilişkilendirilmiş, sanat felsefesi haline gelmiştir.

Güzellik konusuyla İslâm mutasavvıf ve mütekellimleri de ilgilenmiştir. Mutasavvıflar, “Allah güzeldir, güzeli sever” sözünü rehber edinerek, güzelliği, tabiatta, gözle görülür şeylerde aramak yerine, maneviyatta aramaya yönelmişlerdir. Gerçek manada güzel olanın Allah olduğu, dış âlemde çirkin hiçbirşeyin olmadığını, âlemdeki güzelliğin, Allah’ın güzelliğinin yansıması olduğunu savunmuşlardır. Âlem, mutlak güzelliği yansıtmada bir ayna görevi görmektedir.

İslâm dünyasında estetik bilimi “ilm-i cemâl” ve “ilm-i hüsn” olarak adlandırılmıştır. Müslüman düşünür ve sanatçılar, insan vücudunun güzelliğini inkâr etmemelerine rağmen, bu güzelliği, hiçbir zaman sanatın merkezi haline getirip, putlaştırıcı bir eyleme yönelmemişlerdir.

İslâm kelâmcıları, “hüsn ve kubh” konusunda farklı düşüncelere sahip olmuşlardır. Kelâmın sistematik problemleri arasında yer alan “hüsn- kubh” meselesi, estetik bir değer taşımaya rağmen, bu ilim dalında ahlâkîlik boyutunda ele alınmıştır.

Kelâm tarihinde, “hüsn- kubh” problemi tartışılmış dini anlamadaki önemi üzerinde düşünceler belirtilmiştir. Bir şeyin güzel veya çirkin olduğunu anlamada, ölçünün ne olacağı konusundaki düşüncelerde farklılıklar ortaya çıkmıştır. Mu’tezile, “hüsn ve kubh”u anlamada mutlak ölçü olarak akli öne sürerken; Eş’ariyye, eşyada ve fiillerde güzellik ve çirkinliğin bulunmadığını savunmuştur. Mâturîdiyye ise, her iki görüş arasında bir uzlaşmaya gitmiş, eşya ve fiillerdeki güzellik ve çirkinliği belirlemede akla keşfetme görevini vermiş, ancak din olmadan aklın tek başına hüküm veremeyeceğini savunmuştur.

Güzellik konusu için Kur’ân-ı Kerîm’e bakmak yeterli olacaktır. Çünkü onda, varlığın özüne güzellik niteliği yerleştirildiğine işaret eden âyetler mevcuttur. Âyetler ışığında bu kavram üzerinde düşünüldüğünde, herhangi bir nesne veya insan davranışını “güzel” olarak nitелеmek için, güzel yapan alâmetleri tanımak gerektiğinin vurgulandığı anlaşılmaktadır. Kur’ân’da, hem bu dünya hem de uhrevî dünyadaki maddî- manevî güzelliklere dikkat çekilmiştir. Bu âlemin güzellik alâmeti; sahip olduğu nizam, ahenk, kusursuzluk ve yaratılış hikmetidir. Bu güzellikler, insanı mutlak güzele ulaştıran bir delil niteliğindedir.

Güzelliğin, sûret ve mana olarak yaratılışının ayrılmaz parçası olan insan, güzel ve çirkinini idrak edebilecek, imân veya küfrü, tâat veya isyanı seçebilecek yetenek ve kabiliyette yaratılmıştır. İnsan, hiçbir varlığa verilmeyen irade etme ayrıcalığına ve güzelliğine sahiptir. Fitratına yerleştirilen estetik tecrübe sayesinde imâna, ibâdete yol bulabilmektedir. Çünkü güzellik, imâna yönlendiren bir motiftir.

Ancak imân, tek başına yeterli değildir. İbâdetlerle desteklenmesi gerekmektedir. İnsanın, Allah için yerine getirdiği kulluk vazifesinde, O'nun emirlerini yerine getirmekle yetinmez, aynı zamanda da rızasını kazanmak üzere O'na mümkün olan en samimi söz ve davranışlarıyla saygı, sevgi ve bağlılık gösterir. İşte Allah'a yönelen bu söz ve davranışlara ibâdet denilmiştir. Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla yapılan ibâdetlerin, "Allah'ı görüyormuş gibi ibâdet etmek" olan ihsân derecesine ulaşması için, ibâdet ve iyilikleri riyadan ve çıkar kaygılarından arındırıp, sadece Allah için yapmak, şirk ve riyadan, bâtil inançlardan, kötü duygulardan, çıkar hesaplarından ve genel manada gösteriş arzusundan kalbi temizlemeyi, her türlü hayırlı faaliyete, iyi niyete yönelmeyi ve her durumda yalnızca Allah'ın rızasını gözetmeyi ifade eden ihlâsa sahip olması gerekmektedir.

Kur'ân'da takva ile güzellik arasında yakın bir ilgi kurulmuş, pek çok âyette muttaki, "muhsin" ismiyle nitelendirilmiştir. Amelde ve tevhidde ihsân sahibi olma, kötülüklerden sakınma, tâat amelini işleme, Allah'a sığınma ve farzlarına riayet etme, O'nun hakkını yerine yetirme, emir ve nehiyelerine itâat etmede dikkat etme anlamlarını ihtiva eden takvânın en üst mertebesi ihsâna kapı açmaktadır. Bu mertebedeki takvâ, iyice giyilen, vücudu her bakımdan örten elbisedir. Bu elbiseye zarar verici her şeyden kaçınma hali ihsân halidir. Takvâyâ bürünen insan her durumda, her söz ve davranışını ilâhi hükümlere göre ayarlar, Allah'ı her yerde hisseder, her yerde görür. Bizzat Kendi'sini görmese de sürekli O'nun huzurunda bulunduğu duygusuyla, O'nu görüyormuşçasına hareket eder.

Mutlak güzellik sahibi olan Allah, insanlara verdiği güzelliklere ilâveten, kendisiyle konuşma, iletişime geçme imkânı da vermiştir. Bu anlamda dua, zikir ve namaz gibi ibâdetler en büyük güzellik olmaktadır. Dua, sebep ne olursa olsun, kendi benliğinden sıyrılan insanın, olağanüstü bir durumda Allah'la sözlü bir ilişki başlatmak istemesi ve bu ilişkide dilsel işaretleri de kullanarak konuşmasıdır. Namaz, insandan Allah'a olan sözsüz haberleşme yolu, insanın Allah ile doğrudan temas kurduğu bir ibâdet şekli; kulun, beden, kalben, zihnen Allah'a olan kulluğunu yerine getirmesidir.

Allah, insanlara, ihsânda bulunduğunu hatırlatarak, onlarında birbirlerine karşı muamelelerinde ihsânda bulunmalarını emretmektedir. Gelişmek, artmak, büyümek, temizlemek, temizlenmek, bereketli olmak, iyi ve düzgün olmak anlamlarına gelen "zekât"; Allah'ın verdiği ihsânı, fakir ve ihtiyaç sahipleriyle paylaşma yoludur. Aynı zamanda geride kalan malın temizlenmesi ve bereketlenmesidir.

Güzelliği ifade etmede kullanılan “hüsn” kavramının yanında; cemâl, ziynet, zuhruf, tayyib gibi kavramlarla maddî - manevî güzelliklere vurgu yapılırken, ihsân, in’âm, hayr, birr gibi ahlâkî kavramlara da yer verilmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de en çok yer verilen güzellik alanı ahlâktır. İslâm düşünce sistemi içerisinde insanı “güzel davranan” olarak nitelendirebilmek için meydana gelen fiili veya ahlâkı, neyin güzel kıldığını bilmek gerekmektedir. Kur’ân’da, güzellik – ahlâk ilişkisi çerçevesinde anahtar terim “hüsn” kelimesidir. Kelime değişik bağlamlarda kullanılmakta, hayatın ve ölümün gerçek amacının “en güzel amel”i işlemek olduğu vurgulanmaktadır. İnsanların dünya hayatındaki hal ve hareketleri “hüsn” kavramı çerçevesinde Allah’ın kendilerine olan muamelesiyle ilişkilendirilmekte, onların da cinslerine ve bütün varlığa karşı böyle bir davranış içerisinde bulunmaları istenmektedir. Bütün varlık âlemi bu çerçeveye dâhil edilmiş ve “Allah, sana nasıl ihsânda bulunduysa, sen de başkalarına ihsânda bulun” âyetiyle desteklenmiştir.

Allah Teâlâ kendisini, isimlerini ve fiillerini güzellikle nitelemiştir. Kendisine imândan sonra anne- babaya, akrabaya, yoksullara ve yakınlık derecesine göre diğer insanlara nasıl davranılacağını belirterek âdâb-ı muâşeret kurallarını çizmiştir.

Bu dünya hayatında güzelliğe tabi olan muhsinler, âhiret hayatında da güzellikten mahrum bırakılmayacaktır. Kur’ân’da anlatılan âhiret hayatı düşüncesi, bu dünya hayatından uzakta olan bir düşünce değildir. Bu dünya hayatıyla bağımlıdır, ilişkilidir. Cennet ve cehennem, dünya hayatı üzerinde, “mükâfat” ve “mücâzât” yoluyla kontrol sağlamaktadır. İnsanların davranışlarında, ahlâkî yönden, etkili ve ahlâkî değerlerin kaynağı olmaktadır. İnsan, yaşamı boyunca, cenneti kazanmak ve cehennemden uzak durmak için gereken hayat tarzını seçmektedir. Allah’ın emrettikleri yapma, nehyettiklerinden de uzak durma yolunu seçen muhsinlere, Allah, bu dünya hayatının güzellikleri olan hayat sürme, rızık elde etme, mal-mülk, eş ve çocuk sahibi olma gibi güzellikleri vermiş, onlara ihsânda bulunmuş, zorluklara karşı onlara yardım etmiş, muzaffer kılmış, nimetlendirmiş ve onları yeryüzünün en güzel yerlerine yerleştirerek oranın vârisleri kılmıştır. Bunlara karşılık, asıl güzellik yurdu olarak âhireti göstermiş, âhiret mutluluğunu onlara mükâfat olarak vereceğini haber vermiştir. Sayısız, bitip tükenmek bilmeyen, çeşitleri ve tatları tahayyül edilemeyen nimetlerle rızıklandıracağını, en güzel mekânlarda yaşatacağını, cehennemden korkunç azabından da kurtaracağını bildirmiştir. Muhsinler o gün, cennetlerde pınar başlarında, tahtlar üstündedirler ve onlar hiçbir yorgunluk ve zahmet duymazlar. Onlar oradan hiçbir zaman çıkarılmayacaktır. Maddî ve manevî çirkinliklerden arınmış eşleriyle mutlu bir hayat sürecekler ve kinden, kıskançlıktan, öfkeden arındırılmış, mutmain bir kalp ile karşılıklı sohbet edeceklerdir.

Asıl niteliği “hidayet kaynağı” olan Kur’ân, “mutlak güzele ve mutlak iyiye erdirme” amacı taşımaktadır. Yaratılış gereği fitratta var olan güzele yönelme eğilimini Kur’ân, en güzel ve en etkili üslûpla imâna ulaştırma ve hidayeti gerçekleştirmede bir araç olarak kullanmaktadır. Kur’ân, herhangi bir şeyi anlatmada estetik objeleri doğrudan gözler önüne sermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1990/ 1411
- el-Acem, Refik, *Mevsûâtü Mustalahâti't-Tasavvufi'l-İslâmî*, Mektebetü Lübnân, Beyrût, 1999.
- Adam, Hüdaverdi, *Muhyiddin İbnu'l-Arabi ve Kaza ve Kader*, Değişim Yayınları, Adapazarı, 1998.
- Affî, A. E., *Muhyiddin İbnü'l-Arabinin Tasavvuf Felsefesi*, ter. Mehmet Dağ, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara, 1975.
- Ağırman, Cemal, *Hz. Peygamberin Sünnetinde İtaat*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004.
- Akarsu, Bedia, *Çağdaş Felsefe*, 4.bs., İnkılâp Yayınları, İstanbul, 1994.
- Akseki, Ahmet Hamdi, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı*, 3.bs., Nur Yayınları, Ankara, 1979.
- Akşit, Mustafa Cevat, *İslâm Ceza Hukuku ve İnsani Esaslar*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1976.
- Akyüz, Vecdi, "Akraba", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1989.
- Alper, Ömer Mahir, "İtaat", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2001.
- Altıntaş, Hayrani, *Marifetname'de Tasavvuf*, Çimtay Matbaası, İstanbul, 1981.
- Altıntaş, Ramazan, *İslâm Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002.
- Atay, Hüseyin, *Kur'an'da İman Esasları*, Atay Yayınevi, Ankara, 1998.
- Altuğ, Taylan, "Kant'ta Estetik Deneyimin Özerkliği", *Seminer Dergisi*, İzmir, 1985.
- el-Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî (ö. 1270/ 1854), *Ruhu'l-Me'ânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, I-XXX, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, ts.
- el-Âmidî, Ebü'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî, *el-İhkâm fî Usuli'l-Ahkâm*, I-III, Müessesetü'l-Halebî, Kâhire, 1967.
- Ansay, Sabri Şâkir, *Hukuk Tarihinde İslâm Hukuku*, 3.bs., A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara, 1958.
- Arat, Necla, *Etik ve Estetik Değerler*, Say Yayınları, İstanbul, 1983.

- Âsım Efendî, Ebû'l-Kemal Ahmed (ö. 1235/ 1819), *el-Ükyânûsu'l-Besît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, I-IV, Âsitâne, İstanbul, 1304.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I-XII, Yeni Ufuklar Neşriyat, y.y., ts.
 , *Kur'an Ansiklopedisi*, I-XXVI, Kur'an Araştırmaları Müessesesi, İstanbul, ts.
 , "İhlas", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2000.
- Aydın, A. Arslan, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, D.İ.B. yayınları, Ankara, 1964.
- Aydın, Mehmet S., *Din Felsefesi*, 8.bs., İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir, 1999.
- Aydınlı, Osman, *İslâm Düşüncesinde Aklileşme Süreci*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2001.
- Ayvazoğlu, Beşir, *İslâm Estetiği ve İnsan*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989.
- Bağçeci, Muhittin, *Kelâm İlmine Giriş*, Netform Matbaacılık, Kayseri, 2000.
- el-Bağdâdî, Ebû Mansur Abdülkâhir b. Tahir b. Muhammed, *el-Fark beyne'l-Fırak*, Mektebetü'd-Dâru't-Türâs, Kâhire, ts.
- el-Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî (ö. 403/ 1013), *Kitâbu't-Temhîd*, Mektebetü'l-Şarkıyye, Beyrût, 1957.
- Bakkal, Ali, "Ebû Hanifenin İstihsan Anlayışı", İmâm-ı A'zam Ebu Hanife ve Düşünce Sistemi Sempozyumu, I-II, Kurav Yayınları, Bursa, 2005.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin, *Sosyo - Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2000.
- Bardakoğlu, Ali, "Tabîî Hukuk Düşüncesi Açısından İslâm Hukukçularının İstihsân ve İstislah Görüşü", *E.Ü.İ.F. Dergisi*, Kayseri, 1986.
 , "Hüsn ve Kubh Konusunda Aklın Rolü ve İmâm Mâtürîdî", *E.Ü.İ.F. Dergisi*, Kayseri, 1987.
- Başaran - Sönmez, Selman - M. Ali, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1993.
- el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Huseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ (ö. 516), *Me'âlimu't-Tenzîl Tefsîru'l-Begavî*, I-IV, tah. Hâlid Abdurrahmân Mervân Süvâr, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1413/ 1992.
- el-Beydâvî, Nâsiruddîn Ebî Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/ 1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, I-II, Dersâadet Yayınları, İstanbul, ts.
- el-Bikâî, Burhânüddîn Ebî Hasen İbrâhîm b. Ömer (ö. 885/ 1480), *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Suver*, I-VIII, tah., Abdürrezzâk Gâlib el-Mehdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukukî İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1970.

- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö. 256/ 870), *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-VII, Mektebetü'l-İslâmî, y.y., 1979.
- Buladı, Kerim, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001.
- el-Bursevî, İsmâîl Hakkı (ö. 1137/ 1725), *Tefsîru Ruhü'l-Beyân*, I-X, Dersâdet, İstanbul, 1330.
-, *Kitâbu'n- Netîce*, I-II, haz. Ali Namlı - İmdat Yavaş, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.
- Carrel- Şeriati, Alexis- Ali, *Dua*, çev. Ali Erçetin, 2.bs., Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- Cârallah, Zühdî, *Mu'tezile*, 6.bs., Müessesetü'l-'Arabiyye, Beyrût, 1410/ 1990.
- Cebeci, Lütfullah, *Kur'an'da Şer Kavramı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1985.
- Cengiz, Halil Erdoğan, *Divan Şiiri Ontolojisi*, Milliyet Yayınları, 1972.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd (ö. 400), *es-Sihâh Tâcü'l-Lüga ve Sihâhü'l-'Arabiyye*, I-VI, tah. Ahmed Abdülgafûr Attâr, Dârü'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrût, 1979.
- Cevizci, Ahmet, *Etiğe Giriş*, Paradigma, Bursa, 2001.
- el-Cevziyye, İbn Kayyim Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dimeşkî el-Hanbelî (426- 489), *Sevenlerin Bahçesi*, çev. İbrahim Doğu, Ahsen Yayınları, İstanbul, 2001.
-, *Bedâiu't- Tefsîr*, I-V, Dârü'l-İbni'l-Cevziyye, Riyâd, 1993.
-, *Medâricu's- Sâlikîn*, I-III, çev. Ali Ataç - Adil Bebek v.dğr., İnsan Yayınları, İstanbul, 1990.
- el-Cevzî, Ebû'l- Ferec Cemâlüddîn Abdurrahman b. Alî b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö.597/ 1201), *Nüzhetu'l-A'yün en-Nevâzur fî İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir*, tah. Muhammed Abdülkerîm Kâzım er-Râzi, Müessesetü'r- Risâle, Beyrût, 1405/ 1975.
-, *Zâdü'l- Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, I-IX, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrût, 1987.
- Ceylî, Abdülkerîm, *İnsan-ı Kâmil*, I-II, çev. Abdülkadir Akçiçek, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1974.
- Chittick - Murata, William C. - Sachiko, *İslâm'ın Vizyonu*, çev. Turan Koç, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000.
- Cilâcı, Osman, "Dua", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1994.
- Cuvillier, Armand, *Felsefe Yazarlarından Seçilmiş Metinler*, çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Doruk Yayınları, İstanbul, 2003.
- el-Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Hanefî (ö. 816/ 1413), *et-Ta'rifât*, tah. Muhammed Abdurrahman, Dârü'n-Nefâis, Beyrût, 1424/ 2003
- Çağrı, Mustafa, "Hayır", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1998.
-, "İn'am", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), Ankara, 2000.
-, "İslam", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2001.
- Çakan, İ. Lütî, *Hadis Usûlü*, M.Ü.İ.F., Yayınları, İstanbul, 1990.

- Çalışkan, İsmail, *Kur'ân'da Din Kavramı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.
- Çelebi, İlyas, "Hüsün ve Kubuh", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999.
-, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadı Abdülcebbar*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002.
- Çelik, Ahmet, *Kur'ân Semantiği Üzerine*, Ekev Yayınları, Erzurum, 2002.
- Çelik, Muhammed, *Kur'ân Kur'ân-ı Tanımlıyor*, Şûle Yayınları, İstanbul, 1998.
- Çilingir, Lokman, *Ahlak Felsefesine Giriş*, Elis Yayınları, Ankara, 2003.
- Çüçen, Kadir, *Felsefeye Giriş*, 2.bs., Asa Yayınları, Bursa, 2001.
- Dağcı, Şamil, "Kıyas", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), Ankara, 2002.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fazl (ö. 255/ 869), *Sünenü'd-Dârimî*, I-II, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, Beyrût, ts.
- Demirci, Muhsin, *Kur'ân'ın Temel Konuları*, İFAV. Yayınları, İstanbul, 2000.
- Derveze, Muhammed Azze, *Tefsîru'l-Hadîs Tertîbu's-Suver Hasebe'n-Nuzûl*, I-VIII, 3.bs., Dâru'l-'Arabi'l-İslâmiyye, Beyrût, 2000.
- ed-Dimeşkî, Ebû Hafs Ömer b. Alî b. Âdil el-Hanbelî (ö. 880), *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, I-XX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1998.
- ed-Dihlevî, Ahmed Kutbuddîn b. Abdirrahîm b. Vecîhuddîn el- Umerî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, I-II, çev. Mehmet Erdoğan, 3.bs., İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Doğan, Mehmet H., *Eстетik (100 soruda)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1975.
- Doğan, Muhammed Nur, *Hüsün ü Aşk*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.
- Duman, Zeki, *Kur'ân-ı Kerim'de Adâb-ı Muaşeret Görgü Kuralları*, 6.bs., Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1994
- Durmuş- Pala, İsmail- İskender, "İstiare", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2001.
-, "Hüsni Matlab", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999.
-, "Hüsni Ta'lîl", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999.
- Ebû Dâvud, Süleymân b el- Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/ 889), *Sünen-ü Ebî Dâvud*, I-IV, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyyeti, y.y., ts.
- Ebû Hayyân, Muhammed Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelûsî (ö. 754), *Bahru'l-Muhîd*, I-VIII, 3.bs., Dâru'l-Fikr, y.y., 1983.
- Erdem, Hüsameddin, *Ahlâk Felsefesi*, 2.bs., Hü-Er Yayınları, Konya, 2003.
-, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 4. bs., Hü-Er Yayınları, Konya, 2000.
-, *Din- Felsefe Münasebeti*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 1997.

- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, I-III, çev. Cahit Koytak- Ahmet Ertürk, 5.bs., İşaret Yayınları, İstanbul, 1999.
- el-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh ed-Deylemî (ö. 207/ 822), *Meâni-l Kur'an*, I-III, 5.bs., 'Âlimu'l-Kütüb, Beyrût, 1980.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebû Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yâkub b. Muhammed (ö. 817/ 1415), *Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, Matbaatü'l-Bâbi'l-Halebî, Kâhire, 1951.
-, *Besâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifu'l-Kitâbu'l-Azîz*, I-VI, Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrût, ts.
- Garaudy, Roger, *İslâm'ın Vadettikleri*, çev. Salih Akdemir, 5.bs., Pınar Yayınları, İstanbul, 1995.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu 'Ulûmi'd-dîn*, I-IV, ter. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınları, İstanbul, 1975.
-, *Kimyâ-yı Saâdet*, I-II, ter. A. Faruk Meyan, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1975.
- Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, 4.bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- Gölcük, Şerafettin, *Kelâm Açısından İnsan ve Fiilleri*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1977.
- Gölcük - Toprak, Şerafettin - Süleyman, *Kelâm*, S.Ü.İ.F. Yayınları, Konya, 1988.
- Güler, İlhami, *Allah'ın Ahlâkiliği Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1998.
- Güneş, Abdülbâki, *Kur'an'da İşlevsel Akla Verilen Değer*, Ahenk Yayınları, Van, 2003.
- Gürbüz, Ahmet, *Harabede Defîne*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- el-Hafnî, Abdülmün'im, *Mevsuatü'l-Kur'âni'l- Azîm*, I-II, Mektebetu Medbûlî, Kâhire, 2004.
- Hallâf, Abdülvahhâb, *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. Hüseyin Atay, A.Ü.İ.F. Yayınları, Ankara, 1973.
- Hamîdullâh, Muhammed, "Abd", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1988.
-, *İslâm'a Giriş*, çev. Cemal Aydın, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1996.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1977.
- Harmancı, Abdülkadir, *Said Nursi'nin Risalelerinde Kelâm - Felsefe Problemleri*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 1994.
- Hasen el-Basrî, Ebû Sa'îd el-Hasen b. Yesâr (ö. 110/ 728), *Tefsîru'l-Hasen el-Basrî*, I-II, tah. Muhammed Abdurrahîm, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, ts.
- Hassan, Ahmed, *İslâm Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi*, ter. Ali Hakan Çavuşoğlu - Hüseyin Esen, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- el-Hâzin, Ebu'l-Hasen Alâuddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî (ö. 741/ 1341), *Lübâbü't-Te'vil fî Meâni't-Tenzîl*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, ts.
- Honer- Hunt- Okholm, Stanley M.- Thomas C.- Dennis L., *Felsefeye Çağrı*, 2.bs., çev. Hasan Ünder, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

- Hökelekli, Hayati, "İbadet", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999.
- Hucvirî, Alî b. Osmân b. Ebû Alî Cüllâbi (ö. 470/ 1077), *Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ, 2.bs., Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996.
- Huisman, Denis, *Estetik*, çev. Cem Muhtaroğlu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- Izutsu, Toshihiko, *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâki Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, 3.bs., Pınar Yayınları, İstanbul, 1997.
-, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts.
- el-İbriz, es-Şeyh Abdülaziz Debbağ, *Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat*, ter. Celal Yıldırım, I-II, Demir Kitabevi, İstanbul, 1997.
- el-İcî, Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed b. Abdillâh (ö. 905), *Câmi'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, I-IV, tah. Abdülhamîd Henedâvî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1424/ 2004.
- İbn Haldun, Abdurrahman Ebû Zeyd Veliyyüddîn el-Mâlikî el-Hadramî (732/ 1332- 808/ 1406), *Mukaddime*, I-II, haz. Süleyman Uludağ, 2.bs., Dergâh Yayınları, İstanbul, 1988.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/ 855), *el-Müsned*, I-VI, el-Mektebetü'l-İslâmî, Dâru Sâdir, Beyrût, ts.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kaysî eş-Şafîî (ö. 774/ 1373), *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, I-VIII, tah. Muhammed İbrâhîm el-Benâ, Muhammed Ahmed Âşûr, Abdülaziz Ganîm, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/ 887), *Sünen-ü İbn Mâce*, I-II, tah. Muhammed Fuâd Abdülbâki, 'İsa'l-Bâbî el-Halebî, y.y., ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî (ö. 711/ 1311), *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdir, Beyrût, ts.
- İbn Salâh, Ebu Ömer Osman b. Abdirrahman, *Ulumu'l-Hadis*, tah. Nurettin 'Itr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Me'âfirî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (ö. 543/ 1148), I-IV, tah. Alî Muhammed b. el-Becâvî, Matbâatü 'İse'l-Bâbî'l-Halebî, y.y., 1973.
- İbnü'l-Esîr, Ebû's-Sa'âdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîriddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 606/ 1210), *en-Nihâye fî Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, I-IV, tah. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, et-Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mektebetü'l-İslâmiyye, Kâhire, 1965.
- İkbal, Muhammed, *İslâm'da Din Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, ter. Sofî Huri, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1964.
- Kadı Abdülcebbâr, Ebu'l-Hasen Kâdi'l-Kudât Abdülcebbâr b. Ahmed el-Hemedânî (ö. 415/ 1025), *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, 2. bs., Mektebetü Vehbe, Kâhire, 1988.

-, *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Adl*, I-XX, tah. Ahmed Fuâd el-Ehvâni, el-Müessesetü'l-Misriyyetü'l-Âmme, Mısır, 1962.
- Kagan, Moissej, *Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat*, ter. Aziz Çalışlar, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982.
- Kalın, Faiz, *Felsefe ve Bilimin Işığında Kur'an'da Zaman Kavramı*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kant, İmmanuel, *Etik Üzerine Dersler*, çev. Oğuz Özügül, Pencere Yayınları, İstanbul, 2003.
- Kara, Ömer, "Kur'an'da Âdem Cenneti", *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 3, Van, 1998.
- Karakaya, Hasan, *Fıkıh Usûlü*, Buruc, yayınları, İstanbul, 1998.
- Karaman, Hayreddin, *İmâm-ı Rabbânî ve İslâm tasavvufu*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 2.bs., Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- el-Kardavi, Yusuf, *İslâm Hukukunda Zekât*, I-II, ter. İbrahim Sarmış, Kayıhan Yayınevi, İstanbul, 1984.
- Karşı, İbrahim Hilmi, "Kur'an'ın Güzellik Fenomenine Yaklaşımı", *Marife*, sy. 1, Konya, 2005.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, *Kur'an'da İman Psikolojisi*, Yalnızkurt Yayınları, İstanbul, 1997.
- Kâzım Efendi, Musa, *Külliyât*, haz. Ferhat Koca, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk el-Buhârî (ö. 380/ 990), *Tasavvuf*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1979.
- el-Kelbî, Muhammed b. Ahmed b. Cüzey, *Kitâbü't-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*, I-IV, 3.bs., Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî, Beyrût, 1393/ 1973.
- Keskin, Yusuf Ziya, *Recm Cezası –Âyet ve Hadîs Tahlilleri-*, Beyan Yayınları, İstanbul, ts.
- Kılavuz, A. Saim, *İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 3.bs., Ensar Neşriyat, İstanbul, 1997.
- Kılıç, Recep, *Ahlâkın Dini Temeli*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1996.
- Kırbaşoğlu, M. Hayri, *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafî'nin Rolü*, 2.bs., Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003.
- Koca, Ferhat, *İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis*, İsam Yayınları, İstanbul, 1996.
- Koç, Mustafa, "Ergenlik Döneminde Dua ve İbâdet Algılarının Ruh Sağlığına Etkileri Üzerine Bir Alan Araştırması", *S.Ü.İ.F. Dergisi*, sy. 10, Sakarya, 2004.
- Koçar, Musa, *Mâturîdî'de Allah- Âlem İlişkisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2004.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Usûlü*, A.Ü.İ.F., Yayınları, Ankara, 1975.
- Koşum, Adnan, "İslâm Hukukunda Ölüm Cezası", *S.D.Ü.İ.F. Dergisi*, sy. 5, Isparta, 1998.
- Köse, Ali, "İman", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2002.

- el-Kurtubî, Ebû Adillah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671/ 1273), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, I-XX, 3.bs., Dâru'l-Kalem, Kâhire, 1966- 1967.
- el-Kuşeyrî, Ebu'l- Kâsım Abdülkerîm b. Havâzin b. Abdilmelik (ö. 465/ 1072), *Letâifu'l-İşârât*, I-III, Merkezü Tahkîki't-Türâs, Mısır, 1983.
-, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1978.
- Kutlu, Sönmez, *İmam Maturidi ve Maturidilik*, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2003.
- Kutluer, İlhan, *İlim ve Hikmetin Aydınlığında*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l- Kur'an*, I-XVI, çev. Bekir Karlığa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Hikmet Yayınları, İstanbul, ts.
- Küleççi, Numan, *Açıklamalar ve Örneklerle Edebi Sanatlar*, 2.bs., Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.
- Livingston, Ray, *Geleneksel Edebiyat Teorisi*, ter. Necat Özdemiroğlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998.
- el-Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd (ö. 333), *Kitâbu't-Tevhid*, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.
-, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, I-V, tah. Fâtıma Yûsuf Haymeî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2004.
- el-Mâverdî, Ebû Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/ 1058), *en-Nük'etü ve'l-'Uyûn Tefsîru'l-Maverdî*, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
- el-Mekkî, Ebî Tâlib Muhammed b. Alî b. 'Atiyye el-Acemî (ö. 386/ 996), *Kutü'l-Kulûb*, I-III, Mektebetü Dâru't-Türâs, Kâhire, 2001/ 1422.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.
- el-Merâgî, Ahmed Mustafâ (1883- 1952), *Tefsîru Merâgî*, I-XXX, 3.bs., Külliyyetü Dâri'l-Ulûmis'Sâbıka, y.y., 1974.
- Mevdûdi, Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayanî v.dğr., I-VII, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986-1988.
- Mevlâna, Celâleddîn er-Rûmî, *Fihî Mâ Fih*, çev. Abdülbâki Gölpinarlı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.
- el-Muhâsibi, Ebû Abdillâh Hâris b. Esed (ö. 243/ 858), *el-Akl veFehmü'l-Kur'an*, ter. Veysel Akdoğan, İşâret Yayınları, İstanbul, 2003.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l- Hasen b.Beşir el-Belhi el-Ezdî (ö. 150/ 767), *el-Eşbah ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İşâret Yayınları, İstanbul, 2004.
- Mülayim, Selçuk, *Sanata Giriş*, 2.bs., Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Nisâbüri (ö. 261), *Sahih-u Müslim*, tah. Muhammed Fu'âd Abdülbâkî, I-V, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1413/ 1992.
- Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslâm'ın Kalbi*, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2002.

- Necati, Osman, *Kur'an ve Psikoloji*, ter. Hayati Aydın, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998.
- Necmüddin-i Kübra, Ebu'l- Cenâb Ahmed b. Ömer b. Muhammed b. Abdullah (540/ 1145- 618/ 1221), *Usûlu Aşere, Risâle İle'l- Hâim Fevâihu'l- Cemâl*, haz. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1980.
- en-Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb (ö. 303/ 915), *Sünenü'n-Nesâî*, I-II, Şerîketü ve Mektebetü Mustafâ el- Bâbi'l-Halebî, y.y., 1383/ 1964.
- en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (ö.710/ 1310), *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, I-II, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1421/ 2001.
- en-Nîsâbü'rî, Ebû Hasen Alî b. Ahmed el-Vâhîdî, *el-Vasît, fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, I-IV, tah. Âdil Ahmed Abdülmecîd v.dğr., Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1415/ 1994.
- Okay, M. Orhan, "Edebiyat", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1994.
- Okçu, Naci, "Hüsn ü Aşk", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999.
- Ormsby, Eric Lee, *İslâm Düşüncesinde "İlâhi Adalet" Sorunu*, çev. Metin Özdemir, Kitâbiyat Yayınları, Ankara, 2001.
- Özel, Ahmet, "Cihad", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1993.
- Özlem, Doğan, *Etik- Ahlak Felsefesi*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, 2004.
- Öztürk, Mustafa, "Kur'an'ın Cennet Betimlemelerinde Yerel ve Tarihsel Motifler", *İslâmiyat*, İstanbul, 2001.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *İslâm Düşüncesinde Din ve Fıtrat*, 4.bs., Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.
-, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, 20.bs., Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 2000.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, I-II, Akçağ Yayınları, Ankara, 1989.
- Pala, İskender, *Âşina Güzeller*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1999.
-, "Hüsn-i Ta'îl", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999.
- Parladır, Selahattin, "Dua", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1994.
- Pekcan, Ali, *İslâm Hukukunda Gaye Problemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2003.
- Pieper, Anne Marie, *Etiğe Giriş*, çev. Veysel Atayman - Gönül Sezer, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- er-Râğîb, Hüseyin b. Muhammed el-İsfehânî (ö. 502/ 1108), *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Mısriyye, y.y., 1970.
- er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Mahmûd b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî (ö.606/ 1210), *Mefâtihu'l-Gayb*, I-XXXII, Matba'atü'l-Behiyye, Kâhire, ts.
-, *Kelâm'a Giriş*, çev. Hüseyin Atay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.

- Rıfat, Ahmet, *Tasvîr-i Ahlâk*, haz. Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul. ts.
- Rızâ, Muhammed Reşîd (1865- 1925), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm: bi Tefsîri'l-Menâr*, I-XII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1426/ 2005.
- es-Sâlih, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, çev. M.Yaşar Kandemir, M.Ü.İ.F., Yayınları, İstanbul, 1996.
- Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgatı*, Bilimevi Yayınları, İstanbul, 2000.
- Sayı, Ali, “Kur'ân'da Kıssa Kavramı Üzerine”, *D.E.Ü.İ.F. Dergisi*, İzmir, 1995.
- es- Sellâm, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm b. Ebî Sa'lebe et-Teymî el-Basrî el- Kayravânî (ö. 200/ 815), *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, I-II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1425/ 2004.
- es-Sem'âni, Mensûr b.Muhammed b. Abdülcebâr b. Muzaffâr (426- 489), *Tefsîru'l-Kur'ân*, I-VI, Dâru'l-Vatan, Riyâd, 1997.
- Sena, Cemil, *Estetik*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.
- es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sahl (1009- 1090), *Kitâbu'l-Mebsût*, I-XXXI, 2.bs. Dâru'l-Meârif, Beyrût, ts.
- es-Siddîk, Hasan Han Ebû't-Tayyib Muhammed (ö. 1307/ 1890), *Fethü'l-Beyân fî Mekâsidi'l-Kur'ân*, I-XV, haz. Abdullah b. İbrâhîm el-Ensârî, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrût, 1412/ 1992.
- Sinanoğlu, Mustafa, “İbadet”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1999.
-, “İman”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2002.
-, “İslam”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2001.
- es-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sûr (v. 911)*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1409/ 1988.
- es-Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed b. el-Huseyn (ö. 412/ 1021), *Tasavvufun Ana İlkeleri*, ter. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981.
- Şâban, Zekîyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, ter. İbrahim Kâfi Dönmez, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2000.
- eş-Şâfî, Ebû Abbâs Muhammed b. İdris (ö. 204/ 820), *el-Ümm*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1990.
- Şahin, M. Süreyya, “Cennet”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1993.
- Şeltüt, Mahmûd, “Bakara Süresinin Gerdanlığı: (Birr) İyilik ÂyetininTefsîri”, çev. İdris Şengül, *Tasavvuf Dergisi*, Ankara, 2001.
- Şener, Abdülkadir, *İslâm Hukuk Dersleri*, D.E.Ü. Yayınları, İzmir, 1987.
-, *Kıyas, İstihsân, İstislah*, D.İ.B. Yayınları, Ankara, 1971.
- Şeriatî, Ali, *İslâm Nedir?*, ter. Ali Seyyidoğlu, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1987.
- Şerif, M. M., *İslâm Düşüncesi Tarihi*, I-IV, İnsan Yayınları, İstanbul, 1990.

- eş-Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed (ö. 1250/ 1854), *Fethu'l-Kadîr*, I-V, Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1964.
- Şimşek, M. Sait, *Kur'an'ın Ana Konuları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1999.
- et-Tabâtabâî, Seyyid Muhammed Hüseyin (ö. 1401/ 1981), *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'an*, I-XX, 3.bs., Matbaatü İsmâ'iliyânî, Beyrût, 1971-1974.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, I-XXVI, tah. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru'l-Âlimi'l-Kütüb, Riyâd, 1424/ 2003.
- et-Tabresî, Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasen (ö. 548/ 1153), *Mecmau'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, I-VI, Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrût, 1390.
- et-Taftâzânî, Sa'düddîn Mes'ud b. Ömer (ö. 793/ 1390), *Şerhu'l-Akâid*, haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991.
-, *Şerhu'l-Mekâsîd*, I-IV, tah. Abdurrahmân Umeyrâ, Âlemu'l-Kütüb, Beyrût, 1989.
- et-Tahânevî, Muhammed Alî b. Alî b. Muhammed el-Hanefî (ö. 1158/ 1745), *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn*, I-IV, tah. Ahmed Hasen, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1418/ 1998.
- et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen* (ö. 279/ 892), I-II, Mektebetü't-Terbiyeti'l-'Arabîyyi li Düveli'l-Halic, Riyâd, 1988.
- Toksarı, Ali, "Birr", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1992.
- Topaloğlu, Bekir, "Allah", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1989.
-, "Cennet", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1993.
- Townsend, Dabney, *Estetiğe Giriş*, çev. Sabri Büyükdüvenci, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.
- Tunalı, İsmail, *Grek Estetiği*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.
-, *Sanat Ontolojisi*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 2002.
-, *Estetik Beğeni*, Say Yayınları, İstanbul, 1983.
- Tunç, Cihad, "İslâm Dininde Zikir ve Dua", *E.Ü.İ.F. Dergisi*, sy. 5, Kayseri, 1988.
- Uludağ, Süleyman, "Akıl", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1989.
-, "Amel", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1991.
-, "Muhabbet", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 2004.
-, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1991.
- Uyanık, Mevlüt, *Felsefi Düşünceye Çağrı*, Elis Yayınları, Ankara, 2003.
- Üdeh, Abdülkadir, *İslâm Ceza Hukuku ve Beşeri Hukuk*, ter. Akif Nuri, İhya Yayınları, İstanbul, 1976.
- Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1998.
- Wensinck, A. J., *el-Mu'cemu'l-Müfehres li el-Fâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, I-VII, Matba'atü Brill, Leiden, 1936.

- Yavuz, Yunus Vehbi, "Hanefî Müctehidlerinde İstihsan Metodu", *U.Ü.İ.F. Dergisi*, Bursa, 1986.
-, *Hanefî Mezhebinde İctihad Felsefesi*, İşâret Yayınları, İstanbul, 1993.
-, *İslâmda Zekât Müessesesi*, 2.bs., Türdav Yayınları, İstanbul, 1975.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Akıl", *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, I-XXXI (devam ediyor), İstanbul, 1989.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstulahları Kâmusu*, I-IV, haz. Ayhan Yalçın, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1996.
-, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I-X, Azim Dağıtım, İstanbul, ts.
- Yetkin, Suut Kemal, *Estetik*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.
-, *Estetik Doktrinler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1970.
-, *Estetik Dersleri*, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Felsefe Enstitüsü Neşriyatı, Ankara, 1972.
- Yücel, Ahmet, *Hadis İstulahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, M.Ü.İ.F. Yayınları, İstanbul, 1996.
- ez-Zâvî, et-Tâhir Ahmed, *Tertîbu'l-Kâmûs el-Muhît alâ Tarîkati'l-Misbâhi'l-Münîr ve Esâsi'l-Belâğa*, I-IV, 2.bs., 'Ise'l-Bâbi'l-Halebî, y.y., 1971.
- ez-Zebîdî, es-Seyyid Muhammed Murtażâ (ö. 893/ 1487), *Tâcu'l-'Arûs*, I-X, Dâru Sâdır, Beyrût, 1306h.
- ez-Zemahşerî, Cârullah Ebî Kâsım Muhammed b. Ömer el-Havârizmî (ö. 538/ 1143), *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, I-VI, tah. Şeyh Ahmed Âdil- Şeyh Alî Muhammed Muavviz, Mektebetü'l-Abekân, Riyâd, 1998.
-, *Esâsü'l-Belâğa*, I-II, 2.bs., Matbaatü Dâru'l-Kütüb, y.y., 1972.
- ez-Zerka, Mustafa Ahmed, *İslâm Hukuku*, I-III, Timaş yayınları, ter. Servet Armağan, İstanbul, 1993.
- Zeydan, Abdülkerim, *Fıkıh Usûlü*, 2. bs., ter. Ruhi Özcan, Emek Matbaası, Erzurum, 1981.
- Zeydan, Abdülkerim, *İslâm Hukukuna Giriş*, ter. Ali Şafak, Sırdaş Yayınları, İstanbul, 1976.
- ez-Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsîru'l-Münîr fî'l-Akîdeti ve's-Şerîati ve'l-Menhâ*, I-XXXII, Dâru'l-Fikr-i Muâsır, Beyrût, 1991.
-, *Fıkıh Usûlü*, ter. Ahmet Efe, Risale Yayınları, İstanbul, 1996.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı:	Trabzon - 1975		
Öğr.Gördüğü Kurumlar :	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise :	1990	1994	Gölcük İmam Hatip Lisesi
Lisans :	1996	2001	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans :	2003		Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora :			
Medeni Durum :	Bekar		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi :	İngilizce, Arapça		
Çalıştığı Kurum (lar) :	Başlama ve Ayrılma Tarihleri		Çalışılan Kurumun Adı
Yurtdışı Görevleri:			
Kullandığı Burslar:	Öğrenim Kredisi, Diyanet İşleri Başkanlığı Bursu		
Aldığı Ödüller :			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :			
Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :			
Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler :			
Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar :			
Yayımlanan Çalışmalar:			
Diğer:			
	Tarih-İmza Havva Yıldırım		